

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

Sayı: 193

Yıl: 16

Temmuz 2010 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

6 TL (KDV Dahil)

Türk Tarihi Yeniden Yazılacak M.Ö. 2000'de Türkler

Doç. Dr. Erkin EKREM
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL

- Prof. Dr. Salih ÖZBARAN
Çaldağı Efsanesi!
- Prof. Dr. Zeki ARIKAN
Fatih ve Antik Dünya

Feyziye ÖZBERK: İz Bırakanlar / Leziz ONARAN: Topluma hizmete adanmış bir ömür
Doç. Dr. Fehmi KATIRCIÖĞLU: Cep telefonu ve insan yaşamına etkileri

ÜTOPYA

İZMİR

tatil köyü

MERCANOTEL

HERKES TATİL YAPABİLECEK!

Aile ortamında eğlenceye, dostluğa, sosyal ve kültürel etkinliklere doyamayacaksınız.

Ülkemizin seçkin Aydınlarıyla söyleşi ve konferanslarla birlikte olacağınız, denize sıfır, klimalı odaları, Yörük çadırı, çocuklarımızın oynayacağı geniş çim alan, ağaçlar altında bungalovları, sahil yürüyüş yolu ve spor etkinlikleriyle ütopyalarınız gerçek olacak.

Otel Odaları Yarım Pansiyon:

HAZİRAN, EYLÜL, EKİM

Oda Kahvaltı	30 TL
Yarım Pansiyon	40 TL

TEMMUZ, AĞUSTOS

Oda Kahvaltı	40 TL
Yarım Pansiyon	50 TL

Bungalov Odaları:

HAZİRAN, EYLÜL, EKİM

Oda Kahvaltı	25 TL
Yarım Pansiyon	35 TL

TEMMUZ, AĞUSTOS

Oda Kahvaltı	30 TL
Yarım Pansiyon	40 TL

0-6 Yaş ÜCRETSİZ
7-12 Yaş
% 25 İNDİRİM

Ulusal Gönüllü
Kart Sahiplerine
% 10 İNDİRİM

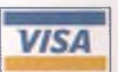

ÜTOPYA TURİZM SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Ürkmez Cad. Bengiler Mah. 272. Sokak No:2 Ürkmez - İZMİR / TURKEY
Tel: +90 232 742 22 94 Faks: +90 232 742 21 17
Cep Tel: 0533 572 48 33
www.utopyamotel.com • e-mail: utopyaizmir@gmail.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kredi Kartına

5 Taksit İmkânı

S.S. Ütopya Bilimsel ve Kültürel
Araştırmalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Gani BAYER

Yazı İşleri Müdürü: Emrah MARAŞO

Yazı İşleri: Yarenkür ALKAN
İlyas KARATEPE
Harun ÇAKAN
Ramazan KANDÖKEN
İlyas KARATEPE

Düzeltili: Uğur ALBAYRAK

Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulu: Dr. Cüneyt Akalin,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman,
Zühtü Bayar, Dr. M. Kürat Bozkurt,
Dr. Necmi Dayday, Prof. Dr. Ercan Enç,
Prof. Dr. Erbil Gözükırmızı, Prof. Dr.
Çağatay Güler, Ele Can Gürcan,
Erkan İldiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafer Kars, Doç. Dr. Çağatay
Keskinok, Prof. Dr. Semih Koray, Dr. Arda
Odaş, Feyziye Özbek, Sarper Özsan,
Ömer Özbek, Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr.
Kadri Yamaç, Prof. Dr. Osman Şadi Yenlen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkmaşı
No: 7/2 Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 244 23 72 - 61
Faks: (0212) 251 51 22

e-posta: iletisim@bilimveutopya.com.tr
İnternet adresi: www.bilimveutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyziye ÖZBERK
Konur Sok. 69/1 Kızılay/Ankara
Tel: (0312) 418 52 64

Edirne Temsilcisi: Umut AKAS
Tel: (0538) 453 80 47
umutakas@gmail.com

Hatay Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyük Çarşı Işhanı Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0326) 613 41 33

İstanbul Temsilcisi: Ramazan KANDÖKEN
Tel: (0555) 5135008
rkandoken@gmail.com
bilimveutopya@gmail.com

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
filiz@bilimveutopya.com.tr

Almanya Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenalle 39, 60327/Frankfurt
Tel: +4969-73918773 Faks: +4969-75009310

Belçika Temsilcisi: Ulaş SARITAŞ
Tel: 0 484 130 819
E-posta: ulas.saritas@gmail.com

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEEŞ Tel: +86 1067637296

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 7939051882

İsviçre Temsilcisi: Gülay SİNACI
Tel: +41 327245854 - +41 763023951

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
E-posta: zeynep-gunes@merck.com

Abone Koşulları: 6 Aylık: 35.00 TL.
Yıllık: 70.00 TL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
50 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kooperatifi İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 0778251

İsviçre Hesap Numarası:
Gülay SİNACI
Banque Cantonale Neuchâteloise comte
Hesap No: 1003.00.733
gulaysinaci@romandie.com
gulay_sinaci@hotmail.com

Yurtdışı Satış Fiyatı
Avrupa: 4.5 Euro
Organizasyon: Ulusal Haber Hiz. Prod. Orf.
San. Tic. A.Ş.
Basıldığı Yer: Analiz Basım 0212 5018287
Dağıtım: Merkez Dağıtım AŞ
ISSN 1301-6717

Eski Türklerin tarihi aydınlanıyor!

Türk Tarihi, tarih yazıcılığımızda genellikle Hun ve Göktürk kabile konfederasyonlarından başlatılır. Onlardan öncesine ise, eski Türk tarihini anlatan akademik yayınlarda pek yer verilmez. "Hun ve Göktürkler öncesinde Türkler ne yapıyordu?" sorusunun üzerinde hep bir örtü ve gizem vardır. Elinizdeki bu sayımız, bu örtüyü kaldırma yönünde çok önemli bir adım atıyor. MÖ 2000'li yıllardan itibaren Türk topluluklarının tarihini, Çin'in ilk yazılı belgeleri olan felsefe, fal, şiir, tıp, devlet tüzüğü, tarihi eserler ve arkeolojik kazılarda bulunan eski kitaplara, bambu yazılarına, tunç yazılarına dayandırarak akademisyenlere, araştırmacılara, okurlara sunuyor. Çin'in resmi kaynakları olan Shih-chi (Tarih Hatırası) ve Han-shu (Han Sütalesi Tarihi) adlı kitaplardan Türk, İngiliz, Amerikalı ve Çinli birçok tarihçi, Sinolog ve Türkolog'un araştırmalarına ve eserlerine yer verilen, sağlam ve bilimsel düzeyi oldukça yüksek bir araştırmayla karşınıza çıkıyor. Uygur kökenli değerli tarihçi Doç. Dr. Erkin Ekrem'in aynı zamanda tez konusu olan bu çalışması Türk tarihinde yeni çığırılar açacak. Başta tarihçiler olmak üzere bilim dünyamızın, devletin bilimsel kuruluşlarının ve yurttaşlarımızın incelemesine ve dikkatine sunuyoruz.

Eski Türkler araştırması, Türklerin uygarlığı geçişinde çok önemli izlerle karşılaşmamıza neden oluyor. Bu sayımızda, Asya halklarının ortak yaşama kültürünün tarihini derinliğine nasıl kök saldırdığını, bu kültürün devlet kuruculuğuna giden yolunu göreceksiniz. Sadece bu kadar da değil... Türkçenin Çinceye etkilerini, muhtemel bir proto-Türk kavmi olan ve demiri kullanan Choulular'ın kökeninin Batı olup olmadığını, Hunların öncülü Jung ve Ti kavimlerinin Chungshan adlı örgütlenmeyi nasıl kurduklarını, Hunlar'ın proto-Türk, proto-Moğol, proto-Tunguz ve Çinlileri ortak bir konfederal yapıda birleştirdiklerini ve daha sayamadığımız pek çok konuyu Temmuz sayımızda okuyacaksınız.

"MÖ 2000'lerde Türkler" dosyamız, bir yönüyle Asya'da Devlet Teorisi'nin, Türk ve Çin tarihleri açısından devlete ve uygarlığa geçiş adınının devamı niteliğinde. İki halkın tarihi hem iç içelik, hem karışıklık, hem de kendisine has özgünlükler taşıyor. Bu bakımdan da çok yönlü ve zengin bir mirasa sahibiz. Çin'in ilk imparatorluklarını meydana getiren, kuran kavimlerin içinde önemli bir Türk birikiminin olduğuna da yeri gelmişken değinelim.

Dosyamıza Mimar Sinan Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Ahmet Taşağıl da makalesiyle katkıda bulunarak konunun analitik bir değerlendirmesini yaptı ve tarihsel yaklaşım

perspektifi sundu.

Dosyamıza makaleleriyle katkıda bulunan değerli akademisyenlerimize teşekkür ediyoruz.

Eskimeyen Kitaplar, Parantez ve Çaldağı

Bu aydan itibaren Eskimeyen Kitaplar ve Parantez adlı iki yeni sayfaya dergimizde yer veriyoruz.

"Eskimeyen Kitaplar"ı Bilim ve Ütopya Yazı Kurulu Üyesi ve AÜ DTCF Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı'ndan değerli hocamız Prof. Dr. Remzi Demir hazırlıyor. Hocamız, yıllar geçse de eskimeyen, gelecek için de kalıcı olacak kitapları hem okurlarımıza sunacak hem de meraklılar ve araştırmacılar için bir kapı aralayacak. Birikimini paylaştığı için kendisine teşekkür ederiz.

Parantez adını verdiğimiz köşemizin ise sabit bir yazarı yok. Temel problemi soru sormak, merak etmek, tartışma yaratmak... Parantezi açmak ise okurlarımıza kalıyor.

Ülkemizin değerli tarihçisi Prof. Dr. Salih Özbaran, yakında meclis gündemine getirilecek maden yasasının ülkemizin tarihsel ve doğal güzelliklerinden olan Çaldağı'nı nasıl vuracağını yazdı. Çaldağı'na ve başka güzelliklerimize sahip çıkmak, duyarlı olmak ve yok etme saldırılarına karşı direnmek hocamızın da söylediği gibi en başta bir yurtseverlik görevi. Bilim ve Ütopya dostlarını bu konuda duyarlı olmaya ve Çaldağı için yapılacak etkinliklere katılmaya, destek vermeye davet ediyoruz.

BİLKOOP Genel Kurulu ve üyeliğe davet

Dergimiz, Bilim ve Ütopya Kooperatifi'nin yayın organı olarak çıkmakta. Bize etkinliklerimizde zaman zaman, "inşaat kooperatifi misiniz?" sorusunu yönelten dostlarımıza "arsamız bütün Türkiye", "inşaat ise Jöntürk Devrimi'yle başladı ve devam ediyor" yanıtını veriyorduk. Şimdi bilimin, özgürlüğün, aydınlanmanın, halk için çalışmanın inşasına daha da hız vermek, bu alanın emekçilerini, aydınlarını çoğaltmak ve atağa geçmek zamanı... 26 Haziran 2010 günü İstanbul'da toplayacağımız Bilim ve Ütopya Kooperatifi Genel Kurulu'ndan yepyeni bir kararlılıkla ve yeni projelerle çıkmış olacağız. Yeni yayınlarımızla, kurslarımız, seminerlerimiz ve söyleşilerimizle aydınlanma hareketini tüm Türkiye'ye yayacağız. Bilim ve Ütopya sorumluluğunun farkında... Bu farkındalığa sizi de çağırıyoruz. Gelin kooperatifimize üye olun ve aydınlanmacılığın ve bilimin sesini daha da çoğaltalım.

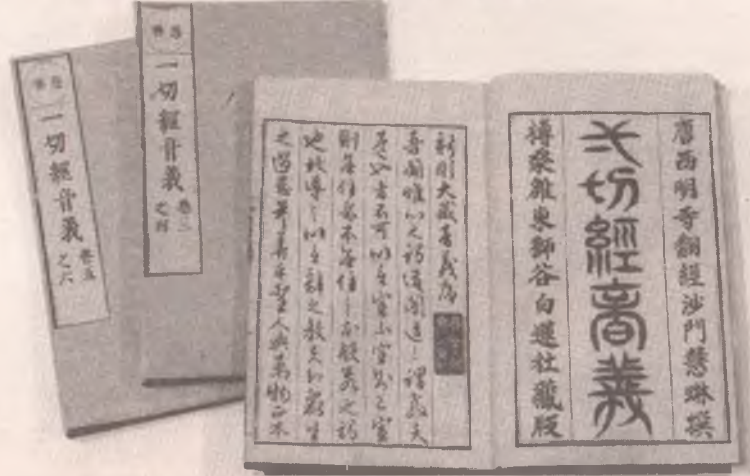
Mutlu günler ve keyifli okumalar...

İçindekiler

LİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
rd. Doç. Dr. Atakan HATİPOĞLU
takanhatipoğlu@gmail.com (0 555) 475 82 45
İzmir Kocatepe Üniversitesi
ferve BEŞKARDEŞLER
1_beskardesler@hotmail.com (0 506) 979 99 13
Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENĞİN
irengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 15
Anadolu Üniversitesi
Deniz EREN
denizer@gmail.com (0 555) 414 52 02
Ankara Üniversitesi
Yaren KÜR ALKAN
alkanyaren@gmail.com (0 537) 587 53 77
Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49
Boğaziçi Üniversitesi
Cenk ÖZDAĞ
oezdath@yahoo.co.uk (0 534) 651 11 87
Cumhuriyet Üniversitesi
Hakan SERTAN
hakansertan@hotmail.com (0 532) 335 76 96
Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firatkayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32
Çukurova Üniversitesi
Bora YAĞRI
byagri@gmail.com (0 535) 942 45 25
Dokuz Eylül Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com (0 505) 298 90 70
Ege Üniversitesi
Hürmüz TUTKUN
hurmututkun@hotmail.com (0 555) 361 56 14
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Ömer ESEN
efsanebdb.91@hotmail.com (0 554) 715 27 10
Galatasaray Üniversitesi
Cem SAVAŞ
cem@bilimutopya.com.tr (0 533) 358 51 78
Gazi Üniversitesi
Nesimi Yığıt ERYILMAZ
yigitjazz@hotmail.com (0 535) 311 81 05
Gaziantep Üniversitesi
Mehmet BALABAN
balli27b@hotmail.com (0 538) 889 45 89
Hacettepe Üniversitesi
Turgut SAYILIR
turgut06@hotmail.com (0 506) 470 95 36
Haliç Üniversitesi
Şahin KARABIYIK
sahinkarabiyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26
İstanbul Üniversitesi
Kardelen YILAN
kardelen_fox@otmail.com (0 536) 875 98 00
İstanbul Teknik Üniversitesi
Muzaffer ENSER
muzaffer_enser@hotmail.com (0 533) 654 18 70
İşık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturk@gmail.com (0 505) 948 87 70
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecoer1@hotmail.com (0 505) 289 64 30
Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
makdis85@gmail.com (0 505) 880 67 77
Karabük Üniversitesi
Celal SALMAN
celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01
Kırıkkale Üniversitesi
Gürkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 577 24 19

Eski Türklerin tarihi

■ Çivi yazısı	1
■ Kapak Doç. Dr. Erkin EKREM Çin kaynaklarına göre eski Türk kavimleri	4
■ Kapak Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL Türk Tarihi ile ilgili Çin kaynaklarının analitik değerlendirilmesi	32
■ Prof. Dr. Zeki ARIKAN Fatih Sultan Mehmet ve antik dünya	37
■ Prof. Dr. Salih ÖZBARAN Çaldağı efsanesi!	39
■ Doç. Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU Cep telefonu ve insan yaşamına etkileri	48
■ Dilim'e göre / Kemal KIRAR	53
■ Bilim Tarihi'ne Yolculuk / Hazan GENÇAY – Harun ÇAKAN	54

İz Bırakanlar / Feyziye ÖZBERK
Leziz Onaran: Topluma hizmet etmeye adanan bir ömür

56

Sağlıkta Ulusal Gündem /
Dr. Mutluhan İZMİR - Uzm. Bio. Mustafa KOÇKAYA
Dr. S. Fehmi KATIRCIOĞLU

62

Arkeo – Görüş / Erkan İLDİZ

69

Bizim Üniversitelerimiz / Prof. Dr. Kürşat YILDIZ

77

Bilim ve Teknoloji Güncesi

80

Kitap Kurdu / İlyas KARATEPE

84

Matematiğin B&Ü'sü / Mehmet Ali IRMAK

90

Çetin Ceviz / Dr. Necmi DAYDAY

94

Bulmaca / Semra LARÇIN

96

Kocaeli Üniversitesi
Cem ŞAHUTOĞLU
cemsahutoglu@hotmail.com (0 542) 806 10 70
Koç Üniversitesi
Alp AKINCI
bakinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 60
Marmara Üniversitesi
Melis YALÇIN
melisyalcin89@hotmail.com (0 531) 370 47 77
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çağrı ÖZSEMA
acagriozeema@gmail.com (0 505) 749 41 36
Mersin Üniversitesi
Melike GÜNDOĞDU
melosum@hotmail.com (0 537) 729 67 46
Muğla Üniversitesi
Gözen SORGUÇ
gozen_sorguc@hotmail.com (0 554) 370 84 19
Niğde Üniversitesi
Süleyman AÇIKGÖZ
suleymanacikgoz51@hotmail.com (0 505) 656 62 35
ODTÜ
Onurcan ÜLKER
onurcanulker@gmail.com (0537) 297 07 88
Pamukkale Üniversitesi
Gökhan GÖÇMEN
gocmenogkhun@hotmail.com (0 505) 871 65 48
Sabancı Üniversitesi
Övünç UZUN
ovuncuzun@su.sabanci.univ.edu (0 505) 333 63 66
Sakarya Üniversitesi
Ahmet ÖZDEMİR
ahmetozdemir54@gmail.com (0 530) 347 01 05
Selçuk Üniversitesi
Hasan GÜNER
hasangunermail@gmail.com (0 537) 272 36 17
Süleyman Demirel Üniversitesi
Serhat ÇİĞLA
serhat.1@hotmail.com (0 506) 952 39 81
Trakya Üniversitesi
İbrahim ÇERÇİ
cerci136@yahoo.com (0 543) 811 21 77
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velico83@hotmail.com (0 505) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Talat YÖRÜK
talatyoruk@hotmail.com (0 535) 841 97 37
Yıldız Teknik Üniversitesi
Ulku YILMAZ
diaboloz85@gmail.com (0 538) 895 17 92

YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tlkryyl@yahoo.com
Almanya (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAĞISTANLI (hakan.d@gmx.net)
Almanya (Kuzey Bölgesi)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangdong Congshang Üniversitesi
Alican GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr
İngiltere
Queen Mary, University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
Polonya
Varşova Üniversitesi
Makgorzata PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Suriye
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Çin kaynaklarına göre eski Türk kavimleri

Uygurlardan Ch'üan-yi'ye kadarki tarih sürecinde, Türkler'in silsilesini birbirine bağlayan en önemli kavim ve devlet Hun İmparatorluğudur. Bu nedenle biz bu çalışmamızda, özellikle Hunlar'dan önceki Türkleri, yani proto Türk kavimlerini incelemeyi amaçladık.

Türk tarihinin ne zaman başladığı hakkında çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar kazı buluntularına dayanarak, bazısı tarih sürecinde göçebe insanlara ait olan kültürler, bazısı ise Türk dili konusunu araştırarak Türk tarihinin çok uzak zamanlara dayandığını; bazısı da İslâm kaynaklarına ve mitolojilere dayandırarak, tarihin başlangıcından bu yana Türkler'in yaşadığını iddia etmektedirler. Bu yorumlar daha çok teoriler üzerine dayandığı için Türk topluluğu hakkında somut belgelere dayanan yeterli araştırmalar yoktur. Bu da eski Türk tarihinde büyük bir eksikliğin olduğunu ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi Türk tarihinin ilk devleti Hunlar olmuştur. Hunlar ortaya çıktığında sağlıklı bir devlet yapısına ve mükemmel bir askeri tüzüğe sahiptiler. Yani mükemmel bir imparatorluk halinde karşımıza çıkmaktadırlar. Hâlbuki Hunlardan evvelki Türkler uzun zaman Güney Sibirya ve Kuzey Çin'de yaşamışlardır. Yani kavimden kavimler federasyonu, sonra da Hun İmparatorluğu haline gelmişlerdir.

Hunlardan evvelki Türk tarihine, Z. V. Togan, Bahaeddin Ögel ve Emel Esin'in eserlerinde nadiren rastlamaktayız. Eberhard eserinde, Çin'in kuzey bölgesindeki kavimleri incelemişse de, Hunlardan önceki Türk tarihini yeterince araştırmamıştır. Avrupa'daki Sinologlar da, bu dönemdeki Türk tarihini incelemiş olsalar bile, detaylı halde bu konuya girmemişlerdir.

Çin'in resmî kaynakları olan Shih-chi (Tarih Hatırası) ve Han-shu (Han Sülalesi Tarihi) adlı kitaplar, ilk Türk kavimleri hakkında bilgi veren kitaplar olup, Türklerle ilgili bölümlerinde esas olarak Hun-

M.Ö.2146-318 yılları arasındaki proto Türk kavimleri hakkında yapılan bu çalışmamızda elde edilen en eski Çince felsefe, fal, şiir, tıp, devlet tüzüğü, tarihi eserler ve kazıda bulunan eski kitaplara dayanarak araştırma yapılmıştır.

Çin'in resmî kaynakları olan Shih-chi (Tarih Hatırası) ve Han-shu (Han Sülalesi Tarihi) adlı kitaplarda Türklerle ilgili bölümlerinde esas olarak Hunlar üzerinde durulmuştur.

lar üzerinde durulmuştur. Hunlardan evvelki Türk kavimleri hakkında bilgiler olsa da yeterli değildir. "Ti" ve "Jung" gibi eski kavimlerin boy ve soyları hakkında yeterli kaynaklar olmadığı gibi, bunlardan önceki Ch'üan-yi, Hsien-yü, Kuei-fang ve Yen-yün gibi eski Türk kavimleri hakkında da yeterli bilgiler bulunmamaktadır.

Çin kaynaklarındaki en eski Türk kavimleri konulu bu çalışmamız esas olarak Çin'in en eski kaynak kitaptan olan felsefe, fal, şiir, tıp kitapları ve arkeoloji buluntuları olan Bambu yazılan, Tunç yazılan gibi eserlerden faydalanılarak yazılacaktır. Bu çalışmamızda ayrıca son zamanlardaki arkeoloji buluntuları ve bu konu ile ilgili bazı araştırma sonuçlarını karşılaştırarak değerlendirme yapıp, Hunlardan önceki eski Türk kavimlerinin siyasi, ekonomik, kültürel özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Bu problemi ele almakla gözetilen hedef, Türk tarihinin Hunlardan önceki yani M.Ö. 2146 (ilk Türk topluluğunun kaydedildiği sene) yılından M.Ö. 318 (Hunların ilk kaydedildiği sene) yılına kadar olan dönem içindeki aydınlanmamış tarihi aydınlatmaya çalışmaktır.

Çin toprağında yaşanmış olan tarihte önemli dönüm noktası oluşturan Hsia (M.Ö. 22-17. yy), Shang (M.Ö. 17-11. yy) ve Chou (M.Ö. 1027-256) sülaleleri tarihini araştırmak, sadece Çin toprağında yaşanmış olan tarih açısından değil, Türk tarihi açısından da çok önem taşımaktadır. Bu nedenle, söz konusu olan Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin hane-danları araştırılmaya çalışılmıştır. Amacımız, bu üç sülaleyi kuran soyun Çinliler tarafından değil, değişik kavimler tarafından kurulduğunu ispat etmektir. Ayrıca, Hsia, Shang ve Chou sülaleleri döneminde ortaya çıkan kültürün, Çinlilerin iddia ettiği gibi yalnız Çinlilere ait olmadığını, bunun aksine o topraklarda yaşamış tüm kavimlerin ortak kültürü olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

VI. yüzyılda Altay dağının güneyindeki bozkırlarda, Göktürklerin ortaya çıkması ile aynı dili, aynı ekonomik bağ

Üç antik Çin hanedanı (Hsia Shang ve Zhou) dönemine ait yazı...

ve geleneğini paylaşan birçok Hunlardan Göktürkler'e kadar bulunan eski Türk kavimleri bir araya toplanarak federal bir devlet kurmuşlardır (T'ang-shu, 1975: 5153-5194). Türk ismiyle tarihte ilk defa bu devletin kurulmasıyla karşılaşırız. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı "Divan-ü Lügat-it Türk" adlı eserde, yukarıda belirtilen özellikleri bir arada taşıyan Oğuz, Peçenek, Kıpçak, Başgırd, Basmil, Tatar, Kırgız, Çigil ve Uygur gibi kavimlerin Türk kavimleri olduğu yazılmaktadır (Atalay, 1992:28). Gerçi Kaşkarlı'da önce bazı eser ve seyahatnamelerde açık olmayan bir şekilde "Türk Milleti" kavramında söz etse de, yukarıda belirtilen özelliklere göre Türk milleti mefhumuna ilk defa resmî eser olarak Divan-ı Lügat-it Türk'te rastlıyoruz. "Divan-ü Lügat-it Türk'ü kaynak

göstererek, Rusya, Fransa, İngiltere, Almanya ve Türkiye gibi birçok devletteki Türk tarihi araştırmacıları yukarıda adı geçen kavimlerin hepsinin Türk kavimleri olduğunu ve bu milletin şekillenmesinin Hunlardan başladığını kabul etmektedir. (Çin'de Türk Milleti kavramı hâlâ karışıktır.) Biz bu çalışmamızda eski Türk kavimlerini konu alarak, Divan-ü Lügat-it Türk'te sözü edilen Türk kavimleri ile ilgili inceleme yaparak, günümüze dek benzerliklerini koruyarak gelen bu kavimlerin atalarını ve menşeiini araştırmaya çalışacağız.

1. Uygurlar

"Uygurların atası Hunlardır. Geleneklerine göre onlar yüksek tekerlekli araba kullanıyorlardı. Yuan-wei döneminde (386-556) Kao-ch'e (yüksek arabalılar) da denilmiştir. Bazen Ch'ih-le de denilmiş, [bazı yerde] yanlışlıkla T'ieh-le (Tölüs) denilmiştir. [Uygur toplumunun] kavimleri aşağıdaki kavimlerden oluşmaktadır: Yüan-he, Hsüen-tan-t'uo (Sirtaduş), Ch'i-pi-yü (Çibil), Tu-po (Tuba, Tuva), Ku-li-kan (Kurikan), Tuo-lan-ke, P'u-ku (Bogu), Pa-ye-ku (Bayırgu), T'un-luo (Tongra), Hun (Küni), Ssu-chieh (İzgil), He-hsüeh, Hsi-chieh (Çigil), Atieh (Adiz) ve Pai-hsi (Tatabi)'dir. Bu onbeş kavmin hepsi çölün kuzeyinde karışık halde yaşıyorlardı. [Yukarıda adı geçen] Yüan-he kavmine Wu-hu veya Wu-he de

Hsia, Shang ve Chou sülaleleri döneminde ortaya çıkan kültürün, Çinlilerin iddia ettiği gibi yalnız Çinlilere ait olmadığını, bunun aksine o topraklarda yaşamış tüm kavimlerin ortak kültürü olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

denilmiştir. Sui sülalesine gelince [onlara] Wei-he denmeye başlamışlardır.

[Sui sülalesinin Yan imparatorunun] Ta-ye saltanat yıllarında (605-618) [Göktürklerin hükümdarı] Ch'u-luo Kağan T'ieh-le (Tölüs?) kavimlerine saldırmıştır. [Bu sebeple] Wei-he kavmi diğer P'u-ku, T'un-luo, Pa-ye-ku gibi kavimleri yanına alarak kaçmıştır. [Wei-he kavminin lideri] kendisini Ai-chin [Erkin veya İrkin bir unvandır] diye ilan etmiştir. [Ve bu topluma] Hui-he (Uygur) adını vermiştir" (Hsin T'ang-shu, 1975:6111).

Anlaşıldığı gibi Uygurların atası Hunlardır. Bu topluluğun çekirdeği Yüan-he, Wu-hu, Wu-he veya Wei-he (bu kavimlere Ogur, Oğuz diyenler de mevcuttur. Lin, 1987:671-675) adlı kavim olup, 605-618 seneleri arasında diğer kavimlerle Göktürklerin baskısından kaçarak, karşı çıkmak için Hui-he veya "Uygur" adlı federal topluluğu kurmuşlardır. T'ang sülalesine gelince (618-906), bu toplum onbeş kavim tarafından kurulan büyük bir federal devlet haline gelmiştir (Hsin T'ang-shu, 1975:6111-6112). Yani "Uygur" kelimesi etnik bir ad değil siyasî bir isimdir.

Ayrıca bu topluluğun Kao-Ch'e (yüksek araba) toplumu ve T'ieh-le (Tölüs?) toplumlari ile bir bağlantısının olduğu dikkatimizi çekmektedir.

2. Göktürkler

"Chou Sülalesi Tarihi" adlı kitapta: "Göktürkler, Hunların bir başka soyundan olabilir" (Chou-shu, 1971:907). "Sui Sülalesi Tarihi"nde ise "Göktürkler P'in-

"Kuzey Devletleri Tarihi"nde: "Göktürklerin ataları önce Hsi-hai (Batı deniz)'nin sağ bölgesinde yaşıyordu." diye yazılmaktadır. Bağımsız bir kavim olan Göktürklerin atalarının Hunların başka bir soyundan olabileceği ileri sürülmüştür.

liang (Kan-su eyaletinde)'deki "Karışık Hunlardandır" diye kaydedilmektedir (Sui-shu, 1973:1863). "Kuzey Devletleri Tarihi"nde: "Göktürklerin ataları önce Hsi-hai (Batı deniz)'nin sağ bölgesinde yaşıyordu." diye yazılmaktadır. Bağımsız bir kavim olan Göktürklerin atalarının Hunların başka bir soyundan olabileceği ileri sürülmüştür (Pei-shih, 1974: 3285). Bazı rivayetlere göre, Göktürkler Suo memleketi (Hsien-pi soyundan olan T'uo-pa'lılar'ın, 386-534 yıllarında kurduğu Pei-wei devletidir. Ma-ch'ang-shu, 1961:7)'nden kaynaklanıyor ve Hunların kuzeyinde yaşıyordu (Pei-shih, 1974:3286). "T'ang Sülalesi Tarihi"nde; Göktürklerin soyadının A shi-na olduğu ve Hunların kuzey bölgesindeki kavimlerinden olabileceği kaydedilmektedir (Hsin-T'ang-shu, 1975:6028).

Yukarıda yararlandığımız kaynakların hepsinde Göktürklerin bir bozkurttan türediğini yazarlar. Dikkatimizi çeken nokta ise, Göktürklerin Hunlarla olan soy

ilişkisi pek açık değildir. Kaynakların hepsi de bu konu hakkında sadece ilişkinin olabileceğini yazarlar. Fakat, Göktürkler ile Hunların örf ve adetlerinin aynı olduğunu yine Çin kaynakları ileri sürmektedir (Sui-shu 1973:1864). Yalnız, bilindiği gibi Göktürk idaresi altındaki T'ieh-le (Tölüs?)ler genellikle Hun kökenliydi.

3. T'ieh-le

Batı ve Türkiye'deki araştırmacılar, bu toplumun bir Türk kavmi olduğunu iddia ederler ve Yenisey-Orhun yazıtındaki Tölüs veya Tölis olduğunu kabul ederler (Orkun, 1987:921). Çin'deki araştırmacılar ise, T'ieh-le'nin siyasi bir toplumun adı olduğunu da kaydederler. Aynı zamanda Tölüs'ün Çin kaynaklarındaki yanlış şeklinin "Tu-li" olduğundan bu ifadenin bir bölgenin teşkilat adı olduğunu iddia ederler. T'ieh-le'nin Türkçe bir terim olup "Tirek" (Direk) anlamında olduğunu, Ch'in-chung-mian ileri sürmüştür (Ch'in-chung-mian, 1980:54). Bu Çinli araştırmacının ileri sürdüğü iddia çok önemli bir konu olup, bu durum ilerde mutlaka ele alınmalıdır.

"Sui Sülalesi Tarihi" adlı eserde yazıldığına göre T'ieh-le'lerin atası, Hunların evladıdır, boyları çok kalabalık olup Hsi-hai (Batı deniz)'den doğuya doğru uzanan dağ ve vadilerde yaşıyorlardı. Tula nehrinin kuzeyinde P'u-ku (Buğu), T'un-luo (Tungra), Wei-he (Uygur toplumunun temel kavmi), Pa-ye-ku (Bayırgu), Fu-luo (Bu kavim Kao-che'lilerin toplumunda Fu-fü-luo şeklinde yazılmaktadır) gibi kavimler bulunuyordu, bunlar hep birlikte Ai-chin (erkin) unvanını taşıyorlardı. Ayrıca Men-ch'en, T'u-ju-he, Ssu-chieh (İzgil), Hun (Kuni), He-hsieh (Hasar) gibi boylar da vardır. Bunların askeri yirmibine ulaşüyor. Yi-wu (Kömul)'nun batısı, Yen-ch'i (Kara şehir)'in kuzeyi ve Bal-shan dağı (Beyaz dağ, Turlan'ın Kuzeyindeki Tanrı dağının bir uzantısıdır)'nin otağında Chi-pi (Uygur toplumunda bulunan Ch'i-pi-yü'dür), Pu-o-la-chi (Burj), Yi-hsi (veya yi-tie), Su-p'o, Na-he, Wu-hu (Uygur toplumunda

Amerikalı W.M. McGovern'in araştırmasına göre, Kao-ch'e'liler ve Flunlar bir tür eski Türkçe'yi kullanıyordu.

bu kavim bulunuyor), He-ku (Genelde Kırgızlar olarak iddia ederler), Ye-hsi (veya ye-tie), Yü-ni-hu gibi kavimler vardır. Yirmi bin askeri vardır. Chin-shan (Altay Dağı)'nın güneybatısında Hsüeh-tan-t'uo (Sirtatus), Hsi-le-er veya (Tie-le-er), Shih-p'an, Ta-ch'i (Tuhsi) gibi kavimler vardır. Onbin askeri vardır. K'ang-ku-o (K'ang memleketi yani Samarkent)'nin kuzeyinde A-te-shiu (İdil Suyu)'nin yanında He-hsi (veya He-tie), A-tie, (Adiz olabileceği söylenir), He-chieh (Hazar, Kazar olabileceği söyleniyor), Pa-hu (Bulgarlar), Pi-ch'ian (Peçenek), Chü-hai, He-pi-hsi, He-chuo-su, Pa-yemu-k'e-ta gibi kavimler vardır. Otuzbine yakın askeri vardır. Te-yin-hai (Te-yin denizi, Hazar denizi)'nin doğu ve batısında Su-lu-chieh (Sarugur), San-suo-yen (Saksin), Mie-chu (Maksha), Lung-hu veya Sa-hu gibi çeşitli boylar vardır. Sekizbin askeri vardır. Fu-lin (Frang)'m doğusunda En-chü (İnguş), A-lan (alan), Bei-ju-chiu-li (Başkır), Fu-wen-hun gibi kavimler vardır. Yirmibine yakın halkı vardır. Pei-hai (Kuzey Deniz, Baykal Gölü)'nün güneyinde Tu-po (Tuba, Tuva) kavmi vardır. Bunların adı ve soyu değişik olsa bile hepsi T'ieh-le diye adlandırılmışlardır. Üstelik bunlarda hükümdar yoktur. Genelde Doğu ve Batı Göktürk-

re bağlıdır" (Sui-shu, 1973:1880).

T'ang-hui-yao (T'ang dönemindeki önemli olaylar) adlı eserde kaydedildiğine göre: "T'ieh-leler Hunların bir başka soyundandır" (T'ang-hui-yao, 1936 :1725). "T'ang Sülalesi Tarihi"nde de aynı yazılmaktadır (T'ang-shu, 1975 :5153). Li-fu-t'ung'un T'ieh-leler hakkındaki bir araştırmasında kullandığı bir kaynakta şöyle yazılmaktadır: "T'ieh-leler Hunların neslindendir. Soyu çok kalabalıktır. Değişik karakterli soylara sahip olsalar bile hepsine T'ieh-le deniliyor. Genelde onların örf ve âdeti Göktürklerle aynıdır (Lin, 1987:118). Anlaşıldığı gibi, T'ieh-lelerin Hunların soyundan gelme ihtimali çoktur. Uygurlardan söz ederken Uygurların hem Hun soyundan, hem de T'ieh-le soyundan olduğundan yukarda bahsetmiştik. Üstelik Uygur toplumunu oluşturan kavimlerin hep T'ieh-le'lere mensup olduğunu görüyoruz. Göktürklerin T'ieh-le'lere mensup olmadığını söylemek çok zordur. Ancak Göktürkler de T'ieh-le'lerle aynı âdeti paylaştığına göre, Uygur, Göktürk ve T'ieh-le'lerin büyük ölçüde aynı soya mensup olduklarını söyleyebiliriz.

Yukarda yararlandığımız kaynağa göre, T'ieh-le tek bir kavmin adı değil, birçok kavim ve soylardan oluşan bir topluluktur. Bu nedenle T'ieh-le için Tölüs denmesi ve buna kavmin adı denmesi pek uygun değildir. Yalnız büyük bir alanda yaşamış olan T'ieh-le'lerin hepsi-

İngiltereli E.H. Parker'ın bir çalışmasına göre, "Kankalis" kelimesine, Hun döneminde "Ting-ling", Wei döneminde (368-556) "Kao-ch'e", Göktürk döneminde Uygur, Yuan döneminde (1271-1368) "Kenkly" denmiştir. Kenkly, Türkçe bir terim olup araba anlamındadır.

nin Hunlardan menşelendiğinin doğru olmadığı kanaatindeyiz. Bu sebeple T'ang Sülalesinden sonra yazılan kaynak eserlerde sadece Uygur, Kırgız, Bayır, Buğu, Tungra, Hun, Sirtaduş, Adiz, Hasar Çibil, Çigil, Tuba (Tuva), Kuirigan, Tuo-lan-ke Basmil, İzgi gibi Yenisey-Orhun yazıtlarından da tanınmış olan kavimlere ve topluluklara T'ieh-leler demişlerdir (Hsin T'ang-Shu, 1975: 5153).

4. Kao-che (Yüksek Arabalılar)

"Kadim ki, Ch'i-ti (Kırmızı Ti'ler)'nin soyundandır. Başlangıçta Ti-li deniliyordu. Kuzeyliler onları Ch'i-le diye adlandırıyordu. Çinliler onlara Kao-ch'e veya Ting-ling diyorlardı. Onların dili Hunlarla aynı olup çok az farklıdır. Bir söylentiye göre, onlar Hunların yeğeninin soyundandır. Onlarda Yüan-he (Uygur toplumunda mevcuttur), He-lü, Hsieh-pi (Çibil), Hu-ku (Kırgız), Yi-chi-chin gibi kavimler vardır. Bir rivayete göre, Hun hükümdarının çok güzel iki kızı vardı; halklar bu iki kızın melek olduğunu sanıyordu. Hun hükümdarı Ch'ang-yü der ki: "Bunlar gibi güzel iki kızımı nasıl insanla evlendirebilirim. Bu iki kız Tanrı ile evlendireceğim." Böylece memleketin kuzeyinde bulunan insanların gitmediği bir yerde yüksek bir tepe yaparak iki kızını onun üzerine oturtmuş ve "Tanrı kendisi gelip sizleri götürsün" diye bırakıp gitmiş. Üç sene sonra Tanrı gelmeyince kızların annesi kızlarını geri getirmek istemiştir. Ch'an-yü demiş ki: "Hayır, onlardan olumlu haberi almayıncaya kadar kalacaktır." Bundan bir sene sonra yaşlı bir kurt [iki kız için yapılan] tepenin yanında gece gündüz uluyarak beklemeye başlamıştır. [Yapılan] tepenin dibinde bir mağara açarak bekleyip kalmıştır. Küçük kız ablasına: "Babamızın bizi buraya bırakmasının amacı, bizi Tanrıyla evlendirmektir. Şimdi kurt geldiğine göre belki de Tanrı olmalıdır ve Tanrının arzusu da olabilir" demiş ve hemen aşağı inip, kurtun yanına gitmiştir. Ablası çok şaşırılmış ve demiş ki, "Bu bir hayvandır, bu hare-

keti anne ve babamıza nasıl yapabilirsin?" Fakat kız ablasının sözünü dinlememiş ve kurt ile evlenmiş, daha sonra çocuklarını dünyaya getirmiştir. Böylece yavaş yavaş çoğalarak devlet haline gelmiş ve Kao-che topluluğu oluşmuştur (Pei-shih, 1974:3270).

Gördüğümüz gibi Kao-ch'eliler aslında Kırmızı Ti'lerden menşeleniyordu. Kao-ch'e adı ise sadece Çinlilerin verdiği bir isimdir. Kuzeyliler onlara Ch'i-le diyorlardı. Uygur toplumundan söz ederken Chi-le'nin bir başka okunuşunun Ti'ieh-le olduğundan bahsetmiştik. Yani Kao-ch'e'lilerin de Ti'ieh-le soyundan olup M.Ö. kuzeyde bulunan Ti'lerle bir bağı olduğunu görüyoruz. Başlangıçta Ti-li denmesi ile Ti'ieh-le arasında telaffuz bakımından benzerlik vardır. Ayrıca Kao-ch'e siyasi bir toplumun adı olup, içindeki kavimlerin çoğu Ti'ieh-le toplumunda görünüyordu. Uygur toplumundan söz ederken, Uygurların da Kao-ch'e'lerden menşelendiğinden yukarıda bahsetmiştik. Ayrıca Kao-ch'e hakkındaki bu belgede Kao-ch'e toplumunun Hunlarla bir bağı olduğunu da görüyoruz.

Kao-ch'e toplumu hakkında belgeler pek fazla sayılmaz. Fakat bunların dili hakkında birçok araştırmacı inceleme yapmıştır. Çin'deki Türk tarihi araştırmacısı Feng-ch'en-chün, Kao-ch'elilerin dilinin Türkçe olduğunu tahmin etmektedir. Amerikalı W.M. McGovern'in araştırmasına göre, Kao-ch'e'liler ve Flunlar bir tür

Wang-kuo-wei'nin bir araştırmasına göre, Hunlar, burnu yüksek, gözleri derin ve sakallıdır. Büyük ihtimalle Hunlar'ın tipi eski Orta Asya'da yaşayan halklarla aynıdır.

eski Türkçe'yi kullanıyordu. İngiltereli E.H. Parker'ın bir çalışmasına göre, "Kankalis" kelimesine, Hun döneminde "Ting-ling", Wei döneminde (368-556) "Kao-ch'e", Göktürk döneminde Uygur, Yuan döneminde (1271-1368) "Kenkly" denmiştir. Kenkly, Türkçe bir terim olup araba anlamındadır. Japonyalı Şirotori'nin Çin'in kuzeydoğu kavimleri hakkındaki bir çalışmada "Wei-shu" adlı kaynak eserindeki "Kao-ch'e" tezkeresinde bulunan bazı kelimelerin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadır (örneğin Ulu, Beklik).

Shih-chi ve Han-shu'daki Hunların tezkeresini iyice inceleyerek Çin'deki Türk tarih araştırmacısı Lin-kan bunun üzerinde çalışarak Bahadır veya Batur gibi pek çok kelimeyi de bulmuştur (Lin, 1988:21).

Pei-shih (Kuzey Devletlerin Tarihi)'de "Kao-sh'e'liler dili Hunlarla aynı olup çok az farklıdır" ifadesini yukardaki araştırmacıların araştırmalarıyla karşılaştırarak çok kolay anlaşılır ki, Hunların dili de Türkçe ile az farklı bir dildir.

5. Hsiung-nu (Hunlar)

"Hunların atası Hsia Sülalesi (M.Ö. 21.yy-lö.yy.) hanedan soyundan olup adı Ch'un-wei'dir. T'ang ve Yü hükümdarı (M.Ö. 21.yy. kurulan Hsia sülalesinin kurucusu Yü'den önceki iki hükümdardır) döneminden önce, Kuzey bölgelerinde Shan-jung, Hsien-yün ve Hsün-yüler yaşıyordu. Bunlar hayvancılık ile uğraşır ve göçebe hayatını sürdürüyorlardı" (Shih-chi, 1975:2879). Bu kaynakta, Hunlar ile adı geçen üç kavmin nasıl bir ilişki içinde olduğu pek anlaşılmıyor. Bu nedenle tarihte geçen bazı tarihçiler diğer eski kaynaklarına dayanarak bu konu hakkında aydınlatıcı fikirlerini ileri sürmüşlerdir.

"Ch'un-wei Hunların ilk atasıdır. Shang sülalesi (M.Ö. 16.yy.-M.Ö. 1027) döneminde kuzeye kaçmıştır." Bunun sebebi, "Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh, devletini diktatörce ve zalimce yönettiği için Shang sülalesinin kurucusu olan T'ang, Hsia sülalesini yok ederek Chieh'i Min-t'iao adlı yere sürgün etmiştir. Üç sene sonra Chieh orada ölmüştür. Chieh'in oğlu Hsün-yü babasının tüm hanımlarını (kendi annesinden başka) ile evlenerek kuzeye gidip sığınmıştır. Ot ve su takip ederek göçebe hayatını sürdürmeye başlamıştır. Çinliler onları Hsiung-nu (Hunlar) diye adlandırmışlardır. Yao (Hsia Sülalesinden evvelki bir hükümdar) döneminde bunlara "Hsün-yü", Chou döneminde (M.Ö. 1027-256) "Hsien-yün", Chin döneminde (M.Ö. 256-221) ise "Hsung-nu" (Hunlar) denmiştir" (Shih-chi, 1975:2880). Bu açıklamalara göre Hunların atası, Hsia sülalesinden çok evvel kuzey bölgelerde yaşıyordu. Dolayısıyla Hunların atasının Hsia sülalesinden gelmesi pek mantıklı değildir. Belki, Hsia sülalesi soyundan gelen prensi Chün-vvel kuzeyde mevcut olan Hunların atalarına sığınmış olabilir.

Fakat, Hunların Türklerin atalarının olup olmadığı hakkında bir çok tartışmalar vardır. Wang-kuo-wei'nin bir araştırmasına göre, Hunlar, burnu yüksek, gözleri derin ve sakallıdır. Büyük ihtimal-

Hunların dilinin Türkçe

olduğunu savunanlar başta Fransa Aremusat (1820) olmak üzere I. Klaptoth (1825), E. Chavanes, W. Radloff (1891), B. Loufer (1919), E. Parker (1919), P. Pelliot (1931), F. Krouse (1925) ve A.İ. Bernştat (1951) gibi Türkologlardır.

le Hunlar'ın tipi eski Orta Asya'da yaşayan halklarla aynıdır. (WA, 1968:588-598). Linkan, Moğolistan'ın Noyan Dağlarında (Hun hükümdarının merkezi) bulunan Hunlara ait bir mezarda bulunan ipek üzerine işlenmiş olan, mavi gözlü, sakallı bir adam resmine ve Shan-hsi eyaletinin An nahiyesinin Fen-hsi kasabasında, 140 numaralı mezarda bulunan bir bakır süsleme üzerindeki Hunlara ait yüksek burunlu bir adam resmine dayanarak, Hunların Türk soyundan olduğunu iddia etmektedir (Lin, 1988:22). Ma-chan-shan, M.Ö. 1. yy.'a ait Han Sülalesinin generali Huo-ch'ü-pin'in (bu şahıs hayatında sürekli Hunlarla savaş yapmıştır) mezarı yanına dikilmiş "At Ayağı Altındaki Hun Askeri" adlı taş yazıtta, yüz üstü yerde yatan, elinde ok ve yay bulunan bir Hun askerinin sakallı fakat gözü derin olmayan, burnu da yüksek olmayan bir resme dayanarak, Wang-kuo-wei'e destek vererek Hunların Türk ve Orta Asyalı olmadığını ileri sürmektedir (Ma, 1962:44-45). Ayrıca, Mierow, Avrupa Hunlarının lideri Atila'nın tipinin daha çok Moğol tipine benzer olduğunu iddia etmektedir (Ma, 1962:45-46).

Hunların dilinin Türkçe olup olmadığı hakkında da birçok tartışma mevcuttur. Hunların dilinin Moğolca olduğunu başta Alman P.S. Pallas olmak üzere (1776), B. Bergmann gibi araştırmacılar bu fikri savunmuştur (1804). Sonra İngiliz H.H. Howorth daha geniş araştırma yaparak, Hunları, antropoloji bakımından Mongoloid tipine mensup olduğunu, fakat dilinin hem Türkçe hem de Hun-Oungri-ce'ye mensup olduğuna açıklık getirmiştir (1933). Japon araştırmacısı Şiratori, Hunların dilinin önce Türkçe olduğunu iddia etmiş, daha sonra da Moğolca olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Hun toplumunun çekirdeğinin Moğollar olduğunu da savunmuştur (1923) (Ma-chang-shou, 1962:47).

Hunların dilinin Türkçe olduğunu savunanlar başta Fransa Aremusat (1820) olmak üzere I. Klapproth (1825), E. Chavanes, W. Radloff (1891), B. Loufer

(1919), E. Parker (1919), P. Pelliot (1931), F. Krouse (1925) ve A.İ. Bernştat (1951) gibi Türkologlardır. Bunlar, Hunların dilinin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadırlar (Ma, 1962:47-48). Ayrıca Hunlar 91 senesinde batıya doğru kaçarken bazı yaşlılar ve zayıf kalan bir grup Hunlar Kuçar'da teşkilâtlarını kurmuşlardır. Tarihte bunlara Yüe-pan

demişlerdir, örf ve adetlerinin ve dilinin Kao-ch'eliler ile aynı olduğunu kaynaklarda yazmaktadırlar (Wei-shu, 1974:2268). Buna göre, dil bakımından Hunlar ve Kao-ch'eliler'le benzerlik vardır. Shih-chi ve Han-shu'daki Hunların tezkeresini iyi inceleyecek olursak, onların bir konfederal toplum olduğunu görmekteyiz ve Hunların idaresi altında çeşitli etnik kavimler bulunmaktadır. Mesela proto Türk, proto Moğol, proto Tunguz hatta Çinliler de vardır. Bunların bir teşkilat altında birbiriyle asimile olma imkânı vardır. Yalnız Hunlar derken Hun Hanedanlığını mı yoksa tüm toplulukları da mı içerir? Eğer tüm toplulukları içeriyorsa, Hunlar'ın Türklerin (Uygur, Kırgız, Kao-che, Tieh-le veya Göktürk) atası olması pek doğru değildir. Söz konusu sadece Hun hanedanının Türklerin atası olduğu kanaatindeyiz.

Shih-chi ve Han-shu'daki Hunların tezkeresini iyi inceleyecek olursak, onların bir konfederal toplum olduğunu görmekteyiz ve Hunların idaresi altında çeşitli etnik kavimler bulunmaktadır. Mesela Proto Türk, Proto Moğol, Proto Tunguz hatta Çinliler de vardır.

Uygur savaşçılarını tasvir eden bir resim...

"Han Sülalesi Tarihine" göre "Hunlar Chün-wei'den Touman'a (Tuman olabilir. Me-tünun babası) kadar bin yıldan fazla yaşamışlardır. [Bu toplum] bazen parçalanıp, küçülmüş bazen birleşip büyümüştür. Bu olaylar çok önceleri olduğu için onların silsilesi bilinmemektedir. Fakat Me-tu'ya gelince, Hunlar çok kuvvetli bir toplum olarak ortaya çıkmaktadır. Hunlar, kuzeydeki tüm kavimleri hâkimiyeti altına almış, güneydeki Çinlilerin de kuvvetli düşmanı olmuştur. [Şu anda] Onların soyadı ve unvanı hakkında bazı örnekler verebiliriz. Ch'an-yü'nün (Hun hükümdarlarının unvanı, Göktürklerin Kağan unvanı ile eşittir) soyadı Luan-ti olup, memlekettekiler ona "Cheng-ı Ku-tu Ch'an-yü" diye hitap ediyorlar. Hun dilinde göğ Ch'eng-li, oğluna Ku-tu derler. Chan-yü ise geniş ve büyük bir hali ifade etmektedir. Bunun anlamı gök gibi geniş ve büyük demektir" (Han-shu, 1962:3751)

Görüldüğü gibi, Ch'eng-li, Türkçedeki Tangrı veya Tanrı anlamındadır. Ku-tu da Türkçe Oğul anlamındadır. Yani tanrı oğlu demektir. Bu da Orhun Yazıtındaki "Tanrı tek Tanrı da bolmuş Türk Bilge Kaan" ifade tarzıyla benzerlik bulunurken, Hunların hanedan soyunun Türkçe kullandığını açıkça ifade etmektedir.

Bundan başka Hunların idarecilik sistemi sağ ve sol diye ikiye ayrılıyordu. Mesela sağ Ku-lu, sol Ku-lu iki bölgenin en büyük hükümdarıdır. Sağ Ku-tu-han ve Sol Ku-tu-han onların yardımcısıdır. (Han-shu, 1962:3751). Sağ ve Sol Ku-lu

iki bölgenin hükümdarı olduğuna göre Ku-lu'nun, Türkçe "kolu" olma ihtimali vardır. Yani Ch'an-yü'nün "sağ kolu" ve "sol kolu" demektir. Ku-tu-hou'nun, Türkçe'de "kutluk" olma ihtimali vardır.

Yukarıda Uygur, T'ieh-le ve Kao-ch'elilerin Hunlardan menşeilendiğini göstermiştik. Bunlar Türk olduğuna göre, ataları olan Hunların da Türk olması muhtemeldir.

6. Ting-lin'ler

İlk olarak Shih-chi'de rastlanmaktadır. M.Ö. 3. yüzyıllarda Me-tu, Hunların kuzeyinde yaşayan Ting-lin'leri mağlup etmiştir (Shi-chin, 1975:2893). M.Ö. 69 yılında Ting-lin'ler, Wu-huan ve Wu-sun'larla birlikte Hunlara saldırmışlardır (Han-shu, 1962:3787). Hun hâkimiyetini zayıflatan bu darbeden sonra Ting-lin'ler M.Ö. 61 yılında tekrar Hunlara saldırmışlardır (Han-shu, 1962:3788). M.Ö. 49 yılında Hunlar, Ting-lin'leri ve Chien-k'un'ları (Kırgız) hâkimiyeti altına almıştır (Han-shu, 1962:3800). 85 yılında Ting-lin'ler, Wu-huan'lar ile birlikte Hunlara yaptığı bir taarruzda, Hunları tamamen zayıflatmıştır. Hunlar batıya ve Çin'e doğru kaçmışlardır (Hou Han-shu, 1965:2950-2952).

Hunlar kuzey bölgelerden çekildikten sonra, bu bölgelere Ting-lin'ler ve Wu-huan'lar hâkim olmuştur. Bu arada Ting-lin'ler ikiye ayrılırken bir grup Orta Asya'ya (Semarkent'in kuzeyinde) yerleşmişler (Batı Ting-lin'ler). Bir grup da Baykal Gölü'nün güneyinde yerleşmişlerdir (Kuzey Ting-linler). Daha sonra kuzeydeki Ting-linlerden ayrılıp çıkmış olan bir

Çinlilerin ilk resmi tarih kitabı olan Shih-chi ve eski çağlara ait çeşitli eserlere göre; Hsia sülalesi (M.Ö. 2100-1600), Çinlilerin ilk sülalesi olarak bilinmektedir.

grup Ting-linler, Kan-su eyaletinin He-hsi bölgesine yerleşmiştir (Ting-chi'ien, 1962:407-430). V. yüzyıllarda kuzeydeki Ting-lin'lerden başka Ting-lin'ler tarihte kaybolmuştur. Çin hudutuna yakın olan Ting-lin'leri, güneyliler, Ting-lin veya Ko-a-ch'e diye adlandırmaya başlamışlardır. Çin bölgelerine sığınan Ting-lin'ler hep Ti soyadını kullanmışlardır (Chou-wei-chou, 1983:8-30). Kao-ch'elerin ortaya çıkmasıyla Ting-lin ismi tarihte kaybolmuştur. Yani Ting-lin'ler sonradan Kao-ch'e şeklinde devam etmiştir. Bilindiği gibi Kao-ch'e toplumundaki altı soyun içinde, Ti ve Uygur toplumlarının çekirdeği olan Yuan-hu boylan vardır. Kao-ch'e toplumundaki Hsie-pi (Çibil) boyu da Uygur toplumunda bulunmaktadır. Kırgız Kavmini oluşturan He-ku boyu da Kao-ch'e toplumunda mevcuttur (Chou-wei-chou, 1983:34-36). Ting-lin ve Kao-ch'e'ler arasındaki bağ açıkça ortadadır.

Ting-lin hakkında gerek Çin'de gerek Rusya'da antropoloji, arkeoloji ve tarih bakımından derin araştırmalar bulunmaktadır. Chou-lian-k'uan, Rus araştırmacılarının Minusisk Vadilerindeki arke-

olojik çalışmasına dayanarak, M.Ö. 3000-M.Ö. 2000 yıllarında asıl Avrupa ırkı olan Ting-lin'ler Batıdan doğuya, yani Sibirya'ya yerleştiklerini söyler. M.Ö. 1200-M.Ö. 700 yıllarında Mongoloid insanlarla karışmıştır. M.Ö. 700-M.Ö. 200 yıllarında tekrar Batıdan gelen bir grup Avrupalılar ile karışmıştır. Böylece Mongoloid tipi de azalmış oluyor. Hun dönemine ait mezarlarda bulunan kafa kemiklerinin incelenmesine göre Hunlar dâhil Ting-lin'lerin tipi çok karışıktır. Fakat asıl Mongoloid tipidekilerle çok farklıdır (Lin-Kan, 1987:55-60). Yenisey bölgesindeki Chien-k'un'lar (Kırgızların atası), Ting-lin'lere göre daha batıda olduğu için Avrupa ve Mongoloid karışımı az olmuştur (Lin-kan, 1987:73-76). Bunu T'ang dönemin (618-906)'deki Ha-ka-ssu (Hakas)lardan da görebiliriz. Yeni T'ang Sülalesi Tarihi adlı esere göre, Kırgızların atası olan Ha-ka-ssular hem Çin tipine, hem de "uzun boylu, kırmızı saçlı, beyaz tenli ve yeşil gözlü" tipe sahip idiler (Hsin T'ang-shu, 1975:6147).

Chu-po-lung'un bir araştırmasına göre Ting-lin'ler eski Sibirya'da yaşayan, Avrupa ırkından olup, Chien-k'un'ların sıkıştırmasıyla doğu ve güneydoğuya sürülmüştür. Ve orada Mongoloid insanlarla karışmış, kendi ırkını kaybetmiştir. Bu nedenle Ting-lin'ler Uygur ve Gök-türklerin ataları olamaz diye değişik bir fikir ortaya koymaktadır (Lin-kan, 1987:843-844). Buna karşı Wang-ju-wei birçok tarihi kaynaklara dayanarak, Ting-lin'lerin Kao-ch'e, Tieh-le ve Uygurları oluşturan temel unsur olduğunu ortaya koymuştur (Lin-kan, 1987:25-54, 841-842).

7. Jung ve Tiler

M.Ö. 771-480 yıllarında bu iki toplum Çin'in kuzey ve

kuzeybatısında yaşıyordu. Jung'lar da yirmiden fazla kavim ve boy vardır. Bunların

arasında Tibet, Türk ve Tunguz unsurları mevcuttur. Ti'ler ise dört kavim-

771-480 yıllarında Jung ve

Tiler Çin'in kuzey ve

kuzeybatısında yaşıyordu.

Jung'larda yirmiden fazla

kavim ve boy vardır. Bunların

arasında Tibet, Türk ve Tunguz

unsurları mevcuttur.

den oluşturulmuştur. Bu iki toplum tarihi eserlerde önce Jung sonra Ti olarak görülmüştür. M.Ö. VII-V. yüzyıllara ait eski eserlerde sık sık rastlanmaktadır.

Yukarıda Kao-ch'e kavmini incelerken, Tiler'in Kao-ch'elerin atası olduğunu göstermiştik.

Batı araştırmacıları, bunların Türk ve Türk unsurunu taşıyan iki toplum olduğunu ileri sürmektedirler (Togan, 1981:400-401). Wang-kuo-wei eski Çince kaynaklara dayanarak bunların, Hunların temel kavimleri olduğunu kabul etmektedir (WA, 1968:585-588). Jung ve Ti'ler hakkındaki incelemeler bu çalışmamızda daha ayrıntılı araştırılacaktır.

8. Hsün-yü ve Hsien-yünler

M.Ö. 1027-771 yıllarında bu iki toplum Çin'in kuzeyinde yaşıyordu. Yukarıda Hunlardan söz ederken bu iki kavmin Hunların ataları olabileceğini ileri sürmüştük. Yani bunları "Yao dönemindeki Hsün-yü, Chou dönemindeki (M.Ö.256-221) Hsiung-nu (Hun)'dur." (Shih-chi, 1975:2880). Bu iki toplum bu çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenecektir.

9. Kui-fang (Wei -Fang)'lar

M.Ö. 1600-1027 yılları arasında Çin'in kuzey bölgelerinde yaşamış olan kuvvetli bir toplumdur. Wang-kuo-wei'in bir araştırmasına göre, bu toplum daha sonra ortaya çıkan Ti'lerin atasıdır (VVA, 1968:566-574). Tuan-lien-ch'in bir ara-

Verdiğimiz bilgilerden sonra, bazı araştırmacıların Hunların Moğol soyundan olduğu iddiasını dikkate alacak olursak, Hsia sülalesinin hanedan soyunun Proto Türk veya Proto Moğollarla bir ilişkisinin olabileceği kanaatine varabiliriz.

tırmasına göre, bu toplum Ti ve Ting-İmlerin atasıdır (Lin-kan, 1987:86-97). Bu toplum hakkında bu çalışmamızda ayrıntılı inceleme yapacağız.

10. Ch'üan-yi

Bazı kaynaklara göre K'ung-yi ve Ch'üan-jung'da deniliyor. Bu kavim tarih kaynaklarında ilk olarak M.Ö. 2146 senesinde ortaya çıkmıştır. Shih-chi'nin bir açıklamasına göre, bu toplum hem Jung'luların hem de Ti'lilerin atasıdır (Shih-chi, 1975:2882). Wang-kuo-wei'in bir araştırmasına göre, bu toplum Hsün-yü ve Hsien-yün'lerle aynı telaffuzda olup Hsün-yü ve Hsien-yün'lerin Ch'üan-yi toplumunun bir uzantısı olduğunu iddia etmektedir (WA, 1968:573-574).

Bu toplum hakkında bu çalışmamızda ayrıntılı inceleme yapacağız.

I. Bölüm

A. Hsia sülalesi ve hanedan soyu

Çinlilerin ilk resmi tarih kitabı olan Shih-chi ve eski çağlara ait çeşitli eserlere göre; Hsia(l) sülalesi (M.Ö. 2100-1600), Çinlilerin ilk sülalesi olarak bilinmektedir.

Hsia sülalesi tezkere-sine yer veren Shih-chi'nin belirttiğine göre Hsia Sülalesi "Yü" fa adlı

bir kavim lideri tarafından kurulmuştur. Yü'nün babası Kun, Kun'un babası Chuan-hsü, Chuan-hsü'nün babası Chang-yi ve onun babası da "Sarı İmparator"dur (Shih-chi 1975:49). Görüldüğü gibi bu sıralamada Yü'nün atası "Sarı İmparator"a bağlanmıştır.

Yü'nün soyunun çok karışık olduğu görülmektedir. Bunun nedeni ise, Çin topraklarında, aynı zamanda proto Çinliler, proto Türkler ve proto Tunguzlar'ın karmaşık halde yaşaması olabilir. Bunlar, savaş ve göçebelik gibi sebeplerle sık sık taşındıkları için yaklaşık iki bin yıl önceki olayları Shih-chi açıkça kaydedememiş de olabilir. Ya da Çin milleti, Han Sülalesi (M.Ö. Çin 220-M.S. 23) döneminde şekillendikten sonra Shih-chi gibi tarihi eserleri, kendi milletini duygusal biçimde ileri sürmek ve devlet birliğini sağlamak için Hsialılar'ın Çinli olduğunu yazmış olabilir. Çünkü yukarıda kullandığımız bazı kaynaklar, Shih-chi'den önce yazılmış ve bunu da ispat etmiştir. Ayrıca söz konusu olan eski eserlerde Yü'nün soyunun Batı Ch'ang, Batı Yi veya Jung (Hun) kavimlerine ait olduğu kayıtlıdır. Yani Hsia sülalesinin hanedan soyunun Çinli olması şüphelidir.

Dikkatimizi çeken ve bize çok ilginç gelen konu ise, Shih-chi'nin Hunlar Tezkeresi'nde yer alan bilgileridir. Bu tezkerede Hunlar'ın atasının Hsia hanedan soyundan geldiği ve adının "Ch'un-wei" olduğu yazılmaktadır (Shih-chi,

1975:2879). Shih-chi'nin bir açıklamasına göre: "Ch'un-wei, Yin döneminde (M.Ö. 1300-1028) kuzeye kaçmıştır" (Shih-chi, 1975:2880). Shih-chi başka bir kaynağa dayanarak daha geniş bilgi vermektedir. "Hsia sülalesinin son hükümdarı olan Chieh, devletini zalimce yönettiği için, Hsia sülalesi sona ermiştir. Böylece yerine Shang sülalesi geçmiştir (M.ö. 1600-1028). Shang sülalesinin ilk hükümdarı olan T'ang, Hsia sülalesinin son hükümdarı Chieh'i, Min-tiao adlı yere kadar kovalamıştır. O burada üç sene sonra ölmüştür. Chieh'in oğlu Hsün-yü İ, üvey anneleri ile evlenmiş, kuzeye kaçarak göçebe bir hayat sürmüştür. Bunlara

Doğu Perinçek'in Orta Asya kavimlerinin gelişimini tarihsel materyalist bakışa göre açıklayan eseri
Bozkurt Efsaneleri ve Gerçek...

Çinliler Hsiung-nu (Hunlar) demişlerdir" (Shih-chi, 1975:2880). Kaynaklarda Ch'un-wei ile Hsün-yü'nün aynı kişi olduğu göze çarpmaktadır. Kanaatimizce Hsün-yü kavmin adıdır. Ch'un-wei ise bu kavmin lideri olabilir. Böylece Hunlar'ın atalarının, Hsia sülalesi ile bağlantısının olduğu ortaya çıkmaktadır. Yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra, bazı araştırmacıların Hunların Moğol soyundan olduğu iddiasını dikkate alacak olursak, Hsia sülalesinin hanedan soyunun proto Türk veya proto Moğollarla bir ilişkisinin olabileceği kanaatine varabiliriz.

Hsia sülalesi dönemindeki Türk kavimleri

Çin tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda Hsia sülalesi zamanında yazının mevcut olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Hsia sülalesinin başkenti bugünkü He-nan eyaletinin Erh-li-t'ou kasabası idi. Burada Hsia sülalesine ait olan yirmiden fazla ilkel yazılar bulunmuştur, fakat bu yazıların ne anlamda olduğu daha aydınlanmamıştır.

Bu asrın başında, M.Ö. 1400-1300 yıllarına ait ilk Çince yazılar bir kazı sonucunda bulunmuştur. Onbeş bin kemik parçasına ve beş bine yakın kaplumba-

ğa kabuğu üzerine yazılan yazılardan ancak bin tanesi açıklanabilmiştir. İlk çağlarda bu yazılar sadece fal için kullanılırken daha sonra diğer olaylardan da bahsetmeye başlamıştır. Bu yazıların ortaya çıkmasının önemli bir tarafı da M.Ö. 841 yılına ait, siyasi, tarihi ve edebi konularla ilgili bilgilerin bulunmasıdır. Hatta Chou sülalesindeki derebeylikler zamanında bile edebiyat ve siyaset ile ilgili mevzular burada kayıtlıdır (Fen, 1978:43).

Chou sülalesi M.ö. 841 yılından M.ö. 3. yüzyıla kadar çok parlak bir dönem yaşamıştır. Bu dönemden önceki ağızdan ağıza dolaşan tarihi ve edebi olayları Chou döneminde yazıya dökerek, bize kadar gelmesini sağlamışlar, ayrıca Türk kavimlerinin adını yazarak bugünkü bilgilerimizin elde edilmesini sağlamışlardır.

Shih-chi'ye göre, Shang-jung ve Hsün-yülar "Tang-yü" döneminde (Hsia'dan önceki dönem) Kuzeyde yaşıyorlardı. "Hsün-yülar'a "Yao döneminde Hsün-yü, Chou döneminde (M.Ö. 1027-206) Hsiung-nu (Hunlar) denilmiştir (Shih-chi, 1975:2880). Han sülalesi tarihinin (M.Ö. 206-M.S. 25) Hunlar Tezkeresi'nde Hsün-yü ve Hsien-yün hakkında bir açıklama daha vardır. Hsün-yü ile Hsien-yün, Hsiung-nu (Hunlar)'nın başka bir adıdır, sadece telaffuzu değişiktir (Han-shu, 1962:3743). Fakat söz konusu Hsün-yü kavminin Hsia döneminde yaşayıp yaşamadığını söylemek zordur. Çin sosyal akademisi tarafından yayın-

lanmış olan "Çin'in Kuzey Milletleriyle İlişkisinin Tarihi" (ÇKMT) adlı kitapta da Shih-chi'ye dayanarak, Shan-jung, Hsün-yü ve Hsien-yün gibi kavimlerin Hsia sülalesi döneminde ve bundan önce de var olduğundan bahsedilmektedir (ÇKMT, 1987:25-32). Çin alimi Wang-kuo-wei, Türklerin eski kavimleri hakkındaki araştırmasında, Hsün-yü'lerin Chou sülalesinin ilk döneminde meydana geldiklerini ortaya koymuştur. Yani Hsia sülalesi döneminde söz konusu kavimlerin yok olduğunu savunmuştur (WA, 1968:574-578).

Ch'üan-Yiler (Kuan-yiler)

Ch'üan, tarladan geçen çay demektir. Yi, göçebe ve avcı kavimlere verilen bir addır. BTY adlı kitapta "Dokuz Yi'den bahsedilmektedir (WA 1968:5517). Bilindiği gibi "Yi"ler San İmparator'un kavmi olmayıp, avcılık ve göçebelikle meşgul olan kavimlere verilen genel bir addir.(18) "Yi" toplumunun içinde proto Türk kavminin olup olmadığını söyleyebilmemiz için yeterli açık kaynak bulunmamasına rağmen, bu kavmin içinde proto Türkler'in bulunduğunu söyleyebiliriz.

Çin âlimi Wang-kuo-wei eski Türk kavimleri hakkındaki yoğun araştırmalarından sonra, Ch'üan-yi'nin Hung-yi olduğunu ispat etmiştir. Aynı zamanda Ch'üan-jung, Hsün-yü, K'ung-yi ve Yen-yün gibi kavimlerin de yukarıda bahsettiğimiz kavimle aynı soydan geldiklerini söylemiş, Chou dönemindeki Ch'üan-jung ve Han dönemindeki Hunların da aynı soydan geldiğini iddia etmiştir (WA, 1968:574). "Çin Sülalesinden Önceki Milletler Tarihi" adlı kitapta da bu fikir savunulmuştur (CÖMT, 1988:29). "Çin'in Kuzey Milletlerinin İlişkileri Tarihi" adlı kitapta da aynı fikir ileri sürülmektedir (ÇKMT, 1987:29). Ayrıca "Tzu-hai Ansiklopedisinin Milletler cildinde (TH, 1982:115) ve "Çin Milletler Sözlüğü"nde görüş birliği vardır (MS 1987:93). Bize göre Ch'üan-yilerin proto Türk kavmi olduğu fikrine varmak mümkündür. Ayrıca Shih-chi'ye göre, "Chou İmparatoru Mu

Kurt ve Geyik bilinen hayvan anlamında değil, kavim anlamında veya kavmin sembolü ve totemi anlamında kullanılmıştır. Bu da bize Kao-cheler ve Göktürklerin kurt ile ilgili rivayetini ve Moğollar'ın türeyiş efsanesini hatırlatmaktadır.

(M.Ö.847-928) Ch'üan-jung'a taaruz etmişti. İmparator bu seferden dört tane Beyaz Kurt ve dört tane Beyaz Geyik ile ülkesine dönmüştü (Shih-chi, 1925:2881). "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta bu olay aynı şekilde bahsedilmektedir (Han-Shu, 1965:3744). Bu iki eserde sözkonusu olan Kurt ve Geyik bilinen hayvan anlamında değil, kavim anlamında veya kavmin sembolü ve totemi anlamında kullanılmıştır. Bu da bize Kao-cheler ve Göktürklerin kurt ile ilgili rivayetini ve Moğollar'ın türeyiş efsanesini hatırlatmaktadır.(20)

Hsia Sülalesi zamanında Çin'in kuzey bölgelerinde (Moğolistan dâhil) birçok kavim yaşamaktadır. Bu kavimlerin hangisinin proto Türk olduğu Çin kaynaklarında açıkça yazılmamıştır. Ancak BTY, Shih-chi ve Han-shu adlı kaynaklardan ve günümüzdeki özellikle Çinli alim Wan-kuo-wei ve diğer araştırmacıların fikirlerinden çıkardığımız sonuç şudur; yukarıda bahsettiğimiz kavimlerin içinde bir proto Türk kavmi yaşamıştır. O da Ch'üan-yilerdir.

Shang sülalesi dönemi boyunca 18 nesil yaşamış ve 30 hükümdar tahta geçmiştir.

M.Ö. 2100-1700 yılları arasında bu kültüre sahip olan insanlar, yarısı yer altında bulunan evlerde yaşamışlar, ölüyü toprağa gömmüşler ve ataerkil bir hayat sürmüşlerdir. Zengin ve fakir kavramı ile birlikte sınıflar ortaya çıkmıştır.

I. Bölüm notları

1. Hsia sülalesine ismini veren "Hsia" kelimesine kimi araştırmacılar Yü'nün kendi memleketine verdiği ad olduğunu söylemekte (Shih-chi, 1975:69), kimisi de Yao hükümdarı tarafından verilen bir kavim adı olduğunu (ÇKMT, 1987:34), bazıları da, Yao hükümdarı tarafından verilen bir unvan olduğunu yazmaktadır (CÖMT, 1988:158). Son zamanlarda Hsia kelimesi (asıl anlamı yaz mevsimi demektir) orta memleket, kültürlü memleket, büyük memleket haline çevrilmiştir.

2. Yi, en eski kaynaklara göre, hayvancılık ve balıkçılık ile meşgul olan halklara ve boylara verilen bir kelimedir. Yi'nin anlamı ok ve yayı sırtında taşıyan bir kimse demektir. M.Ö. 22.yy. M.Ö. 7. yy. arasında Çin kaynaklarında belirtilen Dokuz Yi'lilerin içinde Türk kavimleri, Tunguz kavimleri, Tibet kavimleri hatta Kore kavimleri de yer almaktadır. M.Ö. 7. yüzyıldan sonra Çin topraklarında yaşayan halklar, çevresinde göçebe ve balıkçılıkla meşgul olan topluluk ve boyların birbiriyle farklı olduğunu öğrendikten sonra, özellikle Çin'in kuzeydoğusunda yaşamış olan topluluklara ve boylara "Yi" demişlerdir. Yi kelimesinin Han sülalesinden sonra anlamı biraz değişmiştir. Yi, barbar ve kaba olan milletler ve boylara verilen özel isim olmuştur. Son iki yüzyıldan beri Çinliler yabancılara, genellikle Batılılara, Yi ismini vererek aşağılamışlardır (MS, 1987:368; TH, 1982:203-204).

3.Anlamı "Köpek Jung" olan Ch'üan-

jung, Büyük Jung federasyon ailesinden olup Shan-hsi eyaletinin Wei ve Chin nehrinin etrafında yaşamışlardır. Tarihte çok kuvvetli bir kavim olarak geçmişlerdir. Çindeki bazı tarihçiler bunların Hunların atası olduğunu ileri sürmektedirler (TH, 1982:115, MS, 1983:93).

4. Çin'deki araştırmacıların bir kısmı Hsia Sülale hükümdarının soyuna Shih-chi'ye dayanarak Çinli diyorlar. Çoğunluğu da proto Tunguzlardan olduğunu ifade ederler (Pai, 1980:53-54).

5. Bronz dökme sanatı, Eberhard'ın iddiasına göre ilk önce Türk kavimleri tarafından kullanılmıştır (Eberhard, 1987:24).

6. Ma-chia-yao: Bugünkü Kan-sünun doğusu ve Ch'iang-hai, Ning-hsia eyaletinin arasında bulunan (M.Ö. 3000-2000 arası), Lung-Shan kültüründen biraz farklı olup, batılı junglular ile ilişkili olan bir kültürdür (CÖMT, 1988:40-42).

7. Chi-chia kültürü: Bugünkü Kan-su eyaletinde bulunan, diğer kültürlerle biraz farklı olan bir kültürdür. Bu kültür döneminde özellikle, taş balta, taş bıçak hatta bakır ile yapılan küçük eşyalar gibi buluntular ortaya çıkmıştır. Kolayca taşınabilen ve savaşta kullanılabilen aletler bulunmamıştır. M.Ö. 2100-1700 yılları arasında bu kültüre sahip olan insanlar, yarısı yer altında bulunan evlerde yaşamışlar, ölüyü toprağa gömmüşler ve ataerkil bir hayat sürmüşlerdir. Zengin ve fakir kavramı ile birlikte sınıflar ortaya çıkmıştır. Mezarlarda başı, kolu, bacağı olmayan ve vücudu paramparça olan cesetler bulunmuştur. Bu da ceza kanunlarının ve savaşların olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar bu kültüre ait olan insanların "Batı Jung"lardan olduğunu iddia etmişlerdir (CÖMT, 1988:42-43)

II. Bölüm

A. Shang sülalesi ve hanedan soyu

Shang sülalesi Çin tarihinde kurulan ikinci feodal toplum olup, M.Ö. 17-11. yüzyıllar arasında yaşamıştır. Bu impa-

ratorluk süresince 18 nesil yaşamış ve 30 hükümdar tahta geçmiştir (CÖMT, 1988:226). Bu sülale Çin tarihinde önemli bir sülaledir.

Shanglıların soyu hakkında, Shih-chi kitabında şöyle yazılmaktadır: "Shanglıların atası olan Ch'i'nin annesinin adı Chien-ti'dir. Chien-ti, Yo-jungluların hükümdarının kızı olup Yao hükümdarının ikinci hanımıdır. Bir gün Yao'nun üç hanımı bir nehirde banyo yaparlarken, siyah kuşun yumurtasının gökten düştüğünü gören Chien-ti, bu yumurtayı yutmuş ve hamile kalmış, böylece Ch'i'yi dünyaya getirmiştir.

Ch'i büyüyünce Yü'nün (Hsia sülalesinin ilk hükümdarıdır) yanında Sarı Nehrin taşmasına çare bulmak için çalışmıştır. Böylece büyük hizmet vermiştir. Hükümdar Shun (5) Ch'i'nin çok kabiliyetli olduğunu duyunca ona şunları söylemiştir: "Halklar birbirini sevmiyorlar, örf ve adetler bozulmuştur. Onları eğitmen için sana Ssu-t'u (6) unvanını vereceğim. Sen onları eğiteceksin." Ch'i'ye bu büyük başarısı dolayısıyla "Shang" adlı bölgeyi vermiş, "Tzu" soyadını da almıştır" (Shih-chi, 1975:91).

Çin kaynaklarında, kuş ve kuş yumurtasından türeyen efsanelere sık sık rastlamaktayız. "Tso-chuan adlı eski tarih kitabında, Çin'in kuzeydoğusunda yaşayan efsanevi hükümdar Shao-hao'ya hükümdar olduğu gün bir tavus kuşu (phoenix) gelmiştir. Bu hadiseden sonra bu kuşu kendi sembolü olarak ka-

bul etmiş ve hukuk sistemlerinde de çeşitli kuş isimleri kullanmıştır (OKK, 1979:2083). Aslında kuş yumurtasından türemiş olan birçok kavim vardır. Bunlardan bazıları Çin'in kuzeydoğusundaki Hsü-jung'lular ve Huai-yililer, Çin'in doğusundaki eski Kore kavimleridir (CÖMT, 1988:26). Diğer taraftan bir çok Türk kavmi de avcı kuşları kendi sembollerini olarak benimsemişlerdir (Ögel, 1989:585-595).

Çin'in efsanelerinde yer alan hanelerin kendilerine has sembolleri vardır. Araştırmacılar Çin'in kuzey—doğu kesimindeki halkları, kuş ve kuş yumurtasından türemiş kavimler olarak kabul etmektedirler.

B. Shang sülalesi dönemindeki Türk kavimleri

Shang sülalesinde yazının ortaya çıkmasıyla birlikte birçok meselenin çözümü de kolaylaşmıştır. Tarihi eserlere göre, Shanglıların kuzeyinde Hsünyü'ler, Yen-yünler, Kui-fanglılar, Ch'üanjunglular, Ch'üan-yililer ve Tililer ile daha birçok göçebe kavimler de vardır (CÖMT, 1988:268). Shang memleketinin batısında ise Hsi-junglular Ti'liler, Ch'ianglılar ve K'ung-yililer gibi göçebe kavimler de bulunmaktadır (CÖMT, 1988:242).

Birinci bölümde anlattığımız Hsialılar doğu kesimindeki kavimlerle ilişkide bulundukları gibi, Shanglılar da kuzey kesimdeki kavimlerle yoğun ilişkide bulunmuşlardır. Dolayısıyla bugünkü Çin'in kuzeybatısındaki proto Türk kavimlerini incelemek biraz daha kolaylaşmış bulunmaktadır.

1. Kui-fang: "Kui" bu kavmin adıdır. "Fang" ise yöre, bölge anlamındadır.

Wu-ting'in saltanatının otuzikinci yılında (M.Ö. 1266) Kui-fanglar'a sefer yapılmıştır.

Wang kuo-wei'nin araştırmasına göre, Kui-fanglılar en eski Türk kavimlerinden biridir. "Chou-yi" adlı kitapta Choulular ile Shang imparatoru Kao-tzung, Kui-fanglılara taaruz etmiş, üç sene sonra da Kui-fanglılar'ı ancak yenmişlerdir. Fakat bu savaşta Shanglılar çok zarar görmüşlerdir. Shanglılar, zaferlerini inek keserek kutlarken, Shanglılarla birlikte savaştan Choulular küçük hayvanları keserek kutlamışlardır. Bu savaşta Choulular'ın Cheng-yüing adlı komutanının önderliğindeki askerler büyük hizmet gösterdiği için Shang tarafından hediye ile ödüllendirilmiştir. Shang ve Chouluların birleşik asker ordusu birçok Kui-fanglılar'ı esir almış, zaferlerini kutlamak için de içki içmişlerdir. Esir düşmüş olan Kui-fanglılar, fazla içki içmekten sarhoş olan Shang ve Chouluların muhafaza askerlerini öldürerek kaçmışlardır (OKK, 1979:71-72). Bu olay BTY adlı kitapta da yer almaktadır. Söz konusu kitapta: (19) "Wu-ting'in saltanatının otuzikinci yılında (M.Ö. 1266) Kui-fanglar'a sefer yapılmıştır. İkinci yılında (M.Ö. 1265) Ching adlı yerde savaş olmuştur (bugünkü Hunan ve He-per eyaletinde), otuzdördüncü yılında (M.Ö. 1264) Shang ordusu, Kui-fanglılar'ı mağlup etmiştir" diye yazılmaktadır (WA, 1968:5603-5604).

Çin edebiyat tarihinin en eski şiir ki-

Han Sülalesi Tarihi adlı kitapta da aynı olaylardan bahsedilmektedir. Bu kaynağa göre Kui-fanglılar'ın, daha sonraki Chou döneminde (M.Ö. 1027-256) ortaya çıkacak olan eski Türk kavmi Ti'lilerle aynı toplum olduğu anlaşılmaktadır.

tabı olan "Shih-chin"de şunlar yazılmaktadır: "Nefretlerimiz Çin topraklarına yayılıyor. Hatta uzaktaki Kui-fanglılar'a kadar"(OKK, 1979:553). Choulular'ın "Wen" adlı hükümdarının, Shang Sülalesinin son hükümdan Choüya karşı kendi nefretini anlatan bu şiirden ve yukarıdaki kaynaklardan da, Shang döneminde Kui-fanglılar'ın yaşadığını öğrenmekteyiz. Shang Sülalesinin Wu-ting döneminde (M.Ö. 1238-1180) kaplumbağa kabuğu üzerine yazılan yazıda, mağlup olan Kui-fanglılar'ın uzak bir yere kaçtığını yazmaktadır (ÇKMT, 1987:37). "Shih-chi"ye göre, Shang Sülalesinin son hükümdarı olan Chou, Hsi-pe-chang (Choulular'ın lideri), Chiu-hou ve E-hou adlı üç kişiye "Beylik" unvanı vermiştir. "Shih-chi"nin açıklamasına göre, buradaki Chiu-hou, Kui-fanglılar'ın lideridir (Shih-chi, 1975:64). Shang'ın son hükümdan Chou, Kui-fang Bey'inin kızı ile evlenmiş, fakat bu kız hükümdarın acımasız baskısına karşı çıktığından öldürülmüştür (Eberhard, 1942:129). Yukarıdaki bilgilerden anlaşıldığı gibi, Kui-fanglılar'ın Shang Sülalesiyle siyasi açıdan bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Shang Sülalesinin hükümdarı Wu-yi döneminde (M.Ö. 1129-1095) Choulular da Kui-fanglılar ile savaşımıştır. BTY adlı

kitapta şunlar yazılmaktadır: "Shanglılar'ın hükümdan Wu-yi'nin saltanatının otuzbeşinci yılında (M.Ö. 1094), Choulular'ın lideri Chi-li, Hsi-luo adlı yerdeki Kui-fanglılar'a saldırmış ve Ti kavminin yirmi liderini ele geçirmiştir." (WA, 1968:5525-5607) "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta da aynı olaylardan bahsedilmektedir (Han-shu, 1962:2870). Bu kaynağa göre Kui-fanglılar'ın, daha sonraki Chou döneminde (M.Ö. 1027-256) ortaya çıkacak olan eski Türk kavmi Ti'lilerle aynı toplum olduğu anlaşılmaktadır.

Çin'in Shan-hsi eyaletinin Mei nahiyesinde bulunan bakır çömlek üzerine yazılan yazılara göre: "Chou Sülalesinin hükümdarı K'ang (M.Ö. 1004-967), Yü adlı bir kişiye" ömür boyu göçebe kavimleri yöneten kumandan" unvanını vermiştir (WA, 1968:568-569).

Yukarıda anlattığımız Yü adlı kumandan, iki kere Kui-fanglılar'a taaruz etmiştir. Hsia yü-ting adlı Tunç yazısına göre ilk taarruzunda "Kui-fanglılar'ın iki liderini yakalamış, 4812 kişiyi kesmiş, 13081 kişiyi esir almış, 30 savaş arabasını ele geçirmiş, (?) at, 350 inek, 38 koyun gibi birçok ganimetin hepsini ele geçirmiştir." İkinci seferinde ise "237 insanın kafası kesilmiş, (?) kişi, 104 at, 100'den fazla savaş arabası ele geçiril-

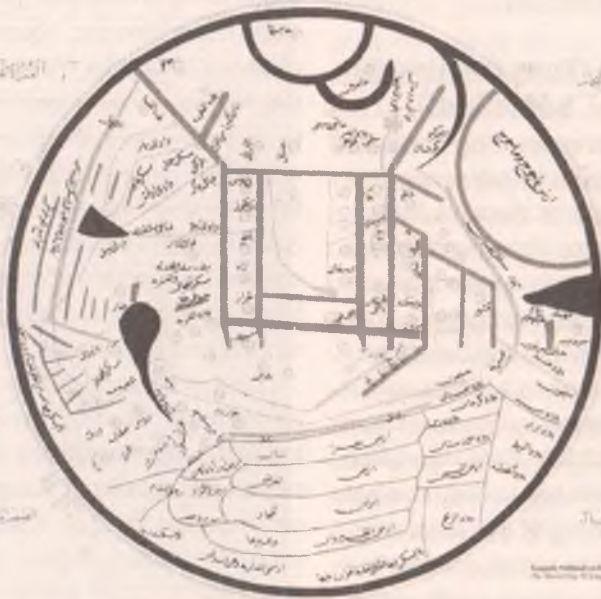
CÖMT adlı kitapta, Shang dönemine ait Kung ve T'ulular'ın yaşadığı bölgelerdeki arkeolojik buluntulara göre, burada iki kültürün yaşamış olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan biri Shanglılara benzeyen yerli kültür, diğeri de İskitlere benzeyen yabancı bozkır kültürüdür.

miştir." Her iki seferin sonunda 20 binden fazla insanı ele geçirmiş ve öldürmüştür (Lin-kan, 1987:93).

Chou hükümdan K'ang, ele geçirilen Kui-fanglılar'ın liderlerini yargılarken "neden bize taarruz etiniz?" diye sorduğunda onlar: "K'e-peililer (Choulular) Kui-fang halkına saldırdığından, biz de kendimizi savunmak için karşı çıktık" diye cevap vermişlerdir. Sonunda Chou hükümdarı K'ang bunların hepsinin kafasını kesmiştir. Bu olaydan sonra Kui-fanglılar'ın adı tarihten silinmiştir (Lin-kan, 1987:93).

Shang İmparatorluğu, Kui-fanglılar'ı üç senede ancak yenebildiğine göre, Çin topraklarındaki kuvvetli bir kavim olduğunu göstermektedir. Shang Sülalesinin üç beyliğinden biri olan Chou-hou da Kui-fanglılar'a mensuptur. Ancak bu toplumun Shanglılar için çok önemli olması gerekir. Zira Shang hükümdan onların kızı ile evlenmiştir (ÇKMT, 1987:35-36). 10 binden fazla Kui-fang askeri Shanglıların eline geçtiğine göre, bu kavim çok kalabalık bir toplum olabileceği gibi, küçük kavimleri de içeren federal bir toplum da olabilir.

Kui-fanglılar'ın yaşadığı bölgelerin neresi olduğu hakkında, kaynaklarda değişik yerlerden bahsedilmektedir. "Shih-chin"e göre Kui-fang "uzaktaki memleket" anlamındadır (OKK, 1979:553). Bazı eski kaynaklara göre,

Kaşgarlı Mahmut'un dünya haritası... Söz konusu Ch'ulular'ın, Mahmut Kaşgar'ın eserinde yer alan "Çu Rivayeti" (Togan 1981:13-14) ile bir ilişkisi var mıdır?

Lewis Henry Morgan'ın, "yazının kullanılması uygarlığın ilk işaretidir, taş üzerine yazılmış yazı bile aynı anlamdadır" ifadesine göre, Shanglular ilk uygarlık yaşamına geçmişlerdir.

Kui-fanglular'ın kuzey bölgesinde olduğu (ÇKMT, 1987:36), bazı eski kaynaklara göre de batı bölgesinde olduğu yazılmaktadır (VVA 1968:568). "BTY" adlı eserde ise Kui-fanglular'ın Çin'in güneyinde olduğu yazılmaktadır (WA, 1968:5603-5604). Wang kuo-wei, tüm tarihi eserleri ve arkeolojik araştırmalarda bulunan Tunç yazılarını inceleyerek, Kui-fanglular'ın yaşadıkları bölgelerin Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki bölgeler olduğunu, yani Shang memleketini yan çember halinde kuşattıklarını söylemektedir (W A, 1968:568).

Çin'deki eski çağ tarihi araştırmacıları, Wang kou-wei'in araştırma sonucunu kabul etmektedirler. Fakat enteresan olan, Çin'in güney bölgesindeki Hu-pei ve Hunan eyaletlerinde Kui-fanglular'ın bulunmasıdır (WA, 1968:5604). Üstelik Çin'in bazı eski tarih araştırmacıları da bunu inkâr ediyorlar. Çin'deki Türk tarihçisi Ch'ing chung-mien'in M.Ö. 8. yüzyıl başlarında devlet kuran Ch'ulular hakkındaki çalışmalarını içeren "Ch'ulular'ın Kültürü Ve Tarihi Hakkındaki Araştırmalar" ve "Ch'u Şiirlerindeki Türkçe Kelimeler" adlı kitap ve makalesinde, Ch'ulular'ın Orta Asya'dan kuzeye (Güney Sibirya), daha sonra Çin'in güneyindeki

Hu-nan, Hu-pei eyaletlerine taşınmış olduğunu iddia etmektedir (Lin, 1988:888-892). Çin'in eski kaynaklarındaki kayıtlarla dayanarak, acaba Kui-fanglular, Ch'ulular'ın ataları olabilir mi? Söz konusu Ch'ulular'ın, Zeki Velidi Togan'ın ve Mahmut Kaşgar'ın eserinde yer alan "Çu Rivayeti" (Togan 1981:13-14) ile bir ilişkisi var mıdır? Biz şu noktaya varmak istiyoruz ki, Çin'in güneyinde Kui-fanglular yaşıyordu. Yukarıda söz ettiğimiz Shang ve Kui-fang savaşında, bir grup Kui-fanglular'ın kuzeyden güneye kaçmış olabileceğini ve Ch'ulular ile bir akrabalık ilişkisinin olabileceğini tahmin etmekteyiz.

Wang kuo-wei'nin araştırmasına göre, Kui'nin Çince yazılışı Wei telaffuzunu taşıyan başka bir karakterdir. Aynı zamanda Wei telaffuzu olmadığı için Kui telaffuzunu almışlardır (WA, 1968:570-572). Yani bu kavmin adı "Wei" diye adlandırılmalıdır. Dolayısıyla M.Ö. 8. yüzyılda ortaya çıkan "Wei memleketi" ve "Wei kızları" Kui-fanglular'dan (Wei memleketi) gelmektedir (WA, 1968:570-574). "Ch'un-ch'iu" döneminde (M.ö. 770-481) ortaya çıkan Ti'ler genellikle "Wei" kelimesini soyadı olarak kullanmışlardır. Yani Ti'ler atalarının Kui-fanglular olduğu daha da ispat edilmiş bulunmaktadır (WA, 1968:573).

2. Kung-fang (Kung Memleketi) ve T'u-fang (T'u Memleketi)

BTY adlı esere göre, Shang Sülalesi ile Kung-fang ve T'u-fanglular ondan fazla savaşa girmişlerdir. Kung ve T'u kavmi birlikte defalarca Shang'ın derebeyliğinin bulunduğu Chih'e saldırmışlardır. Kuo-mo-jo'nun araştırmasına göre, T'ulular daima Chih'in doğusuna Kunglular da daima Chih'in batısına saldırmışlar, mal ve topraklarına el koymuşlardır (ÇKMT, 1987:35). Chih memleketi, Shang Sülalesinin batısındadır. Demek ki, Tulular'm Shanglular'ın kuzeybatısında veya kuzeyinde olması gerekir. Bazı araştırmalara göre Kunglular, Shang sülalesinin kuzeybatısındadır. Bu iki kavim Shanglular'ın başşehirine oniki ve onüç

Jung kelimesi bir "bayan" ve bir "jung" (silah ve asker anlamındadır) telaffuzundaki iki yazının birleşmesinden oluşmaktadır. Bayan işaretini attığımızda, bu kelime eski Türk ve Tibet kavimlerine verilen özel kelime olan "Jung" olacaktır.

günlük uzaklıkta yani ortalama hesaba göre beşyüz kilometrelik mesafededir. Tulular'm oturduğu yer bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeyindedir. Kunglular ise bugünkü İç Moğolistan'ın He-t'ao adlı bölgesinde yaşamışlardır. Bunlar şüphesiz Chou dönemindeki Hsien-yünler'in iki temel kabilesidir (CÖMT, 1968:269). Kung ve T'u kavmi, Kui-fanglular'a göre Shang'a yakındır. Yani bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeyinde ve İç Moğolistan'ın kuzeyindeki büyük yaylada yaşayan kuvvetli iki kavimdir (Ma, 1962:3).

Kunglular ok ve yay yapımında çok meşhurlardır. Shanglular her zaman Kunglular'dan ok ve yay satın almışlar (ÇKMT, 1987:35), aralarında her zaman yoğun savaşlar meydana gelmiştir. M.Ö. 1205 yılının Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Shanglular, Kunglular'ın taarruzuna karşı altı defa üçbin kişiyi, bir defa da beşbin kişiyi asker olmaya çağırmışlardır. T'ulular'a karşı yapılan savaşta beşbin asker ile savaşa katılmışlardır (CÖMT, 1988:271). Bu örneklerden de anlaşıldığına göre Kung veya Tuların büyük bir kavim (ve bir kavim iki kabilesi) olduğunu söyleyebiliriz.

Çin'in Türk tarihi araştırmacısı Ma-ch'ang-shou, "Kuzey Ti ve Hunlar" adlı kitabında, eski kaynaklara ve yaşadığı coğrafyaya dayanarak, Kungluların sonradan ortaya çıkan Türk kavmi olan "Kırmızı Ti"lerin atası olduğunu kanıtlamıştır (Ma, 1962:3). CÖMT adlı kitapta, Shang dönemine ait Kung ve T'ulular'ın yaşadığı bölgelerdeki arkeolojik buluntulara

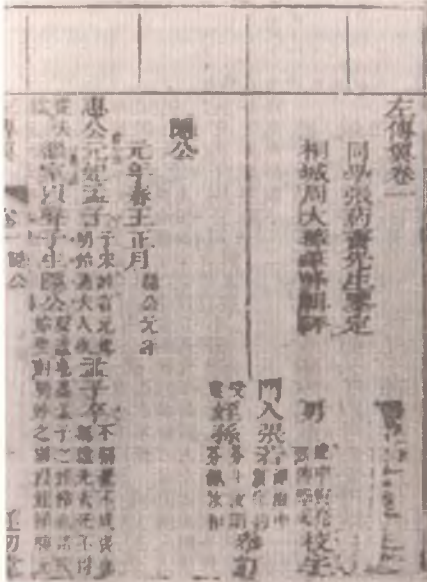
göre, burada iki kültürün yaşamış olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan biri Shanglılara benzeyen yerli kültür, diğeri de İskitlere benzeyen yabancı bozkır kültürüdür (CÖMT, 1988:270-272). Batı ve Küçük Asya'daki kültürü Uzak Doğu'ya taşıyan bu Kung ve T'uların eski Türk kavmi olma ihtimali çok fazladır.

Shang Sülalesi ve Kui-fanglılar'ın arasında yaşayan Kung ve T'ulular, daha sonra ortaya çıkacak olan Türk kavmi Tilerin atası olduğu kabul edilmiştir. Shanglılar'dan değişik bir kültüre sahip olan Kung ve T'ulular'ın birer proto Türk kavmi olduğu sonucuna varmaktayız.

II. Bölüm notları

1. Shang Sülalesinin tarihi için kesin bir bilgi yoktur. Bazı araştırmacılar M.Ö. 16. - M.Ö. 11. yüzyıl (CÖMT, 1988:228); bazısı M.Ö. 1766-1122 yılları (Eberhard, 1987:279), bazısı M.Ö. 18. yy. - M.Ö. 11.yy. arasında (Pai-shu-hsi, 1980-56), bazısı da M.Ö. 17. yy. -M.Ö. 11. yy. arasında mevcudiyetlerini devam ettirdiklerini söylerler (Wang-chin-ting, 1980:28).

2. Chian-ti bir başka kaynakta yazılmaktadır. Burada "Ti" farklı yazılmıştır. Her iki "Ti" yazısı Chou döneminde ortaya çıkan eski Türk kavmi olan "Ti" yazısıyla aynıdır. Chian bir boyun adı olup,

Choulular'ın Jung ve Tiler'den ayrılma sebebi Shih-chi ve Tso-chuan adlı eserlerde yazıldığına göre, toprak kavgasıdır.

Shang Sülalesinin yerine Choulular geçtikten sonra imparator Wen döneminde Choulular Shanglılar gibi konuşmaya başlamışlardır. Yani hece hece konuşmuşlardır. Dolayısıyla Çince'de bir sürü Türkçe kökenli kelimeler vardır.

"Ti" onun soyadıdır. Burada "Ti" soyadı olarak kullanıldığına göre, bu boyun eski Türk kavminden gelme ihtimali vardır.

3. Yo-jung kavmi hakkında Shih-chi'deki Shanglılar Tezkeresinde, "Huai-nen-tzu" adlı esere dayanarak "Yo-jung kavmi Chou'ların kuzeyindedir" diye yazmaktadır. Bu yer bugünkü İç Moğolistan'dır (Shih-chi, 1975:91). Çin'in edebiyat tarihinde ilk şiir kitabı olan Shih-chin'de yer alan, Shanglılar'ın bir ibadet şiiri olan "Büyük Güçlenme" adlı şiirde, Yo-jung kavmi hakkında kısa bilgi vermektedir. "Yo-junglular yavaş yavaş güçlendi. Junglu Kız Chien-ti hükümdarla evlendikten sonra, bir oğlan doğdu ve Shang devleti kuruldu" (OKK, 1979:626). Shih-chin'in bu açıklamasına göre, Yo-jung bir kavmin adıdır. Bu kavimden gelen Chien-ti, Shang sülalesinin ilk hükümdarının annesidir (OKK, 1979:626). Çince Jung Wi yazısı klasik Çin yazısının yapısına göre, söz konusu Junglular ana erkil döneminde yaşamış olabilirler. Ayrıca Jung kelimesi bir "bayan" ve bir "jung" (silah ve asker anlamındadır) telaffuzundaki iki yazının birleşmesinden oluşmaktadır. Bayan işaretini attığımızda, bu kelime eski Türk ve Tibet kavimlerine verilen özel kelime olan "Jung" olacaktır. Ayrıca, bu kavim İç Moğolistan'da yaşamış olduğuna göre, bunların Türklerle bir bağlantısının olduğunu göstermektedir.

Shih-chin, Çin edebiyatında ilk şiir kitabının adıdır. Bu kitap o dönemdeki halkın ve aristokratların şiirlerinden oluş-

maktadır. Ssu-ma-ch'ien'in iddiasına göre: "Eskiden üçbinden fazla şiir vardı. Konfüçyüs'ün dönemine gelince (M.Ö. 551 yılından evvel), bu zat Lu memleketinin kültürel ideolojisine uyum sağlamak için, Shang sülalesinden Chou sülalesine kadar olan üçyüzbeş parça şiiri seçmiştir. Bu şiirler genellikle müzikle söylenilen şiirlerdir (Shih-chi, 1975:1924). Shih-chin, halk şiirleri, saray şiirleri ve ibadet şiirleri olarak üç bölüme ayrılmıştır. Shih-chin daha çok edebi bir kitap olsa bile, Shang ve Chou sülalesi hakkında en önemli tarihi kaynakları içermektedir. Aynı zamanda eski Türk tarihi hakkında da çok önemli bir kaynak kitaptır.

1. Amerikalı antropolog Lewis Henry Morgan "Eski Cemiyetler" adlı kitabında, "yazının kullanılması uygarlığın ilk işaretidir, taş üzerine yazılmış yazı bile aynı anlamdadır" ifadesine göre, Shanglılar ilk uygarlık yaşamına geçmişlerdir (CÖMT, 1988:191).

2. Wang-kuo-wei'in Hunların ataları hakkında çok orijinal bir araştırması vardır. "Kuei-fang, K'ung-yi ve Yen-yun hakkındaki araştırmalar" adlı çalışmasında Kui-fanglılar'ın adını ve yaşadığı yerini incelemiştir. Ayrıca Kui-fanglıların Ti, junglar ve Hunlar ile akraba olduklarını iddia etmiştir (WA, 1988:566).

A. Chou sülalesi ve hanedan soyu

Bu imparatorluk M.Ö. 1027 - M.Ö. 771 yılları arasında Shan-hsi eyaletinde yaşamıştır. Ancak kuzeydeki Türk kavimlerinin darbesiyle M.Ö. 771 senesinde He-nen eyaletine göç etmiştir. Bu devlet M.Ö. 256 senesine kadar yaşayabilmiştir. Göç etmeden önceki devlet, tarihte Batı Chou Sülalesi, He-nen eyaletine göç ettikten sonraki devlet ise Doğu Chou Sülalesi olarak bilinmektedir.

Chou Sülalesi, Çin topraklarında kurulan en medeni ilk devlet olarak Çin tarihine geçmiştir. Özellikle devlet teşkilâtı, sosyal hayat, askeri düzen, edebiyat, tıp, astronomi, matematik, felsefe, fal gibi konularda çok önemli eserler bırakmışlar. Bu sülale döneminde bütün Çin

tarihinin en önemli şahsiyetleri olan Konfüçyüs (M.Ö. 551-479), Tao-tzu, M-tzu (M.Ö. 478-392), Men-tzu (M.Ö. 389-305), Hsiung-tzu (M.Ö. 313-238), Hen-fei-tzu (M.Ö. 280-233), Ch'ü-yuan (M.Ö. 340-278) gibi filozoflar ortaya çıkmıştır.

Chou Sülalesinin soyu hakkında birçok tartışma vardır. Shih-chi'nin yazarı Ssu ma- ch'ien'e (M.Ö. 145-86) göre Choulular'ın ilk atası Ch'idir. Ch'i'nin babası Ti-yao'nun Sarı İmparatorun torunu olduğu kaydedilmektedir. Ssu ma- ch'ien'in bu bilgileri hangi kaynaklara dayanarak yazdığını bilemiyoruz. Fakat Shih-chi'deki Chou Sülalesi Tezkere-si'nde Choulular'ın silsilesi hakkındaki bilgilerin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

Eberhard (1987:33), Z.V.Togan (1981:13-14) ve İ. Kafesoğlu (1988:50) gibi ünlü tarihçiler Choulular'ın bir Türk kavmi olduğunu ortaya koymuştur. Çin'de ünlü tarihçi Ch'in chung-mien, Chouluların dini, yazısı ve tarihi konusunda yaptığı yoğun bir araştırmanın sonucunda Choulular'ın Türk olduğunu savunmuştur. Çinli tarihçilerin iddiasına göre, Choulular Küçük Asya'dan doğuya göç eden bir kavimdir. Türkler gibi Choulular da eskiden heceli alfabeyle konuşuyorlardı. Shang Sülalesinin yerine Choulular geçtikten sonra imparator Wen döneminde Choulular Shanglılar gibi konuşmaya başlamışlardır. Yani hece hece konuşmuşlardır. Dolayısıyla Çince'de bir sürü Türkçe kökenli kelimeler vardır (Lin, 1987:888,891-892). Avrupa'daki Türk tarihi araştırmacıları da Choulular'ın bir Türk kavmi olduğunu id-

dia etmektedirler. Harletz'in dediğine göre, Choulular'ın menşei Türk'tür. Franke'de aynı fikirdedir. G. Haloun, Choulular'ın silsilesini incelerken, birçok kelimenin Türkçe olduğunu ortaya koymaktadır (Togan, 1981:400-401, not 39b)

Aslında, Chou sülalesinin tarihine baktığımızda birçok ilginç olay ile karşılaşırız. Çince yazılan en eski siyasi tarih eseri Shang-shü'da Choulular'ın devletlerini kurmak için mücadele ettiği zamanlarda, kendilerine "Batı Topraktakiler" ismini verdiğini yazmıştır. Shang-shü'da bu isim yedi defa geçmiştir (OKK, 1979:182,198,203,205,206). Aynı isim Shih-chi'de de mevcuttur (Shih-chi, 1962:5b). Çin'deki tarihçiler bunu açıklarken, "Batı Topraktakiler" isminin Çin'in batısı olduğunu söylemektedirler. Acaba, bu "Batı Topraktakiler" sözü, Choulular'ın oturduğu Çin'in batısından da daha batıda bir yer olabilir mi? Çünkü Choulular'ın geldiği yer zaten Çin'in batısıdır. Yani Feng, Kao ve You gibi yerlerde yaşamışlardır. Choulular neden kendi oturduğu Feng ve Kao gibi isimlerini kullanmadan kendilerine "Batı Topraktakiler" demişlerdir? Bu hadise çok düşündürücüdür.

Choulular devletlerini kurmak için mücadele ettikleri zamanlarda, askeri teşkilatlarında Binbaşı ve Yüzbaşı diye askeri komutanlar vardı (OKK, 1979:183). Bu tür asker yapısı hakkında Türkiye'de de birçok araştırmalar yapılmıştır. Çin'in eski kaynaklarına dayandığımızda, bu tür askeri teşkilatı Hunlularda, Avarılarda, Göktürklerde, Chinililerde (Tonguz milletinden) ve Moğollarda görüyoruz (Shihchi, 1975:2890; Han-shu 1962:3752; Orkun 1 1987:165). Fakat bu tür askeri teşkilat yapısına Han sülalesinden sonra Çinlilerde hiç rastlamıyoruz.

Choulular devleti kurduktan sonra, beylere toprak bağışlamıştır. Tarlaları ve toprakları nehir ile parçalayarak mevkisine göre bölüp vermişlerdir. Chou-li adlı Choulular'ın devlet tüzüğü ile ilgili kitabında bu konu hakkında daha da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Onbaşı rütbesi-

ne sahip olan kişi, genişliği ve derinliği bir buçuk metre olan nehre, beş kilometre kare toprağa sahiptir. Binbaşı, genişliği ve derinliği dört metre büyüklüğündeki nehre, elli kilometre kare toprağa sahiptir. Onbinbaşı ise, genişliği ve derinliği beş buçuk metre büyüklüğündeki nehre, beşbin kilometre kare toprağa sahiptir (OKK, 1979:719). Bu tür askeri teşkilat yapısının Choulular tarafından kullanılması ve Türk milletinde ve diğer göçebe milletlerde de bulunması olayın bir diğer düşündürücü tarafıdır.

Choulular'ın atası Pu-chou, Hsia Sülalesinde darbeden kaçarak halklarla birlikte Jung ve Tililer'e sığınmıştır (Shih-chi, 1962:1b). Onlar bugünkü Shan-hsi eyaletinin Kuzeybatısındaki Fen adlı yere yerleşmiştir. Batısında Junglar, kuzeyinde Tiler bulunmaktaydı (CÖMT, 1988:292). Shih-chi'ye göre onlar bu dönemde Junglulaşmıştı (Shih-chi, 1975:2881). Pu-chou'nun buraya yerleştiği tarih M.Ö. 2188-2160'tır. Dokuz yüzyıldan fazla birlikte yaşamışlardır. Bu süre içinde büyük bir ihtimalle Jung ve Tililerleşmişlerdir. Ancak M.Ö. 1222-1216 yılları arasında Jung ve Tililer'in darbesiyle ayrılmak zorunda kalmışlardır. (9)

Choulular'ın Jung ve Tililer'den ayrıl-

Choulular Çin tarihinde ilk olarak göçe inanan kavimdir. Şamanizmde bulunan tanrıçılık inancına da burada rastlanmaktadır. Bu dönemde demircilik Choulular'ın yaşamında yoğun halde kullanılıyordu.

ÇİN'İN ŞİMAL KOMŞULARI

Prof. Dr. W. EBERHARD

ÇAĞIRIN
NİMET ULĞEĞİ

TÜRK TARİH KURUMU

Eberhard "Çin'in Şimal Komşuları" adlı eserinde, Hung-yiler'in Kui-fanglar'a ve Ch'üan-junglar'a benzediğini tahmin etmektedir.

duğu yazılmaktadır (OKK, 1979:861). Yani Choulular Jung ve Tiler'den ayrıldıktan sonra Shang Sülalesinin hayvan işleri ile uğraşmışlardır. Bu da bize Choulular'ın hayvancılık konusunda başarılı olduklarını göstermektedir.

Choulular Çin tarihinde ilk olarak göçe inanan kavimdir (Shih-chi, 1962:7b). Şamanizmde bulunan tanrıçılık inancına da burada rastlanmaktadır. Bu dönemde demircilik Choulular'ın yaşamında yoğun halde kullanılıyordu (Shih-chi, 1962:7ab). Buna göre Choulular göçebe halklarda rastlanılan özellikleri taşımaktadırlar.

Shih-chi'ye göre Chou devleti kurulduktan sonra, Chou imparatoru Sarı İmparator'un, Hükümdar Yao'nun, Hükümdar Shun'un ve İmparator Yü'nün evlatlarını, ayrı ayrı bölgelere yerleştirilmişlerdir. Bunlar Chou Sülalesine bağlı bir beylik gibi yaşamışlardır (Shih-chi, 1962:8a). Demek ki Chou kavmi, yukarıda bahsedilen ve Çinliler tarafından Çinlilerin atası diye iddia edilen ırk ve kavimlerle aynı değildir.

Choulular'ın ilk atası olan Ch'i'nin annesi, dev bir adamın ayak izine basmış olduğundan hamile kalıp, Ch'i'yi doğurmuştu (Shih-chi, 1962:1a). Chou sülalesinin kurucusu İmparator Wu'nun ba-

baannesi, yani Chi-li'nin karısı, rüyasında uzun bir adamla karşılaşmıştı ve hamile kalıp imparator Wu'nun babası Ch'ang'ı doğurmuştu. Hükümdar Chang'ın boyu da çok uzun imiş (WA, 1968:5615). Doğu Asya'daki insanlar genelde kısa boylu olup, bu dev ve uzun adam ile ilgili rivayetler, acaba Choulular batıdan geldi mi sorusunu aklımıza getirmektedir.

Choulular devletlerini kurmak için mücadele ettiği zamanlarda, yüzlerce devlet ve kavimlerle savaşmıştır. Bundan sonra kendine tabi olan birçok kavim ve devletlerle birleşerek Shang sülalesine savaş açmışlardı. Ancak bu arada Jung ve Tiler'den hiç bahsedilmemektedir (Shih-chi, 1962:4b-8a). Aslında Choulular'ın asker ordusu hep Jung ve Ti gibi kavimlerden oluşturulmuş ve birlikte Chou sülalesini kurmuşlardı (WA, 1968:5617; ÇKMT 1987:44).

Çin âlimi Wang kuo-wei, Hsia, Shang ve Chou sülalelerinin devlet yapısı ve soyal durumunu karşılaştırarak bir araştırma yapmıştır. Sonuçlar Chou sülalesinin bazı konularda Shang ve Hsia sülaleleri ile farklı olduğunu ispat etmişti. (10)

Görüldüğü gibi Choulular ve Chou devleti Çin topraklarındaki diğer kavimler ve devletler ile çeşitli konularda benzerlikleri bulunmamaktadır. Üstelik farklı bir grup olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu Choulular'ın proto Türk'e daha yakın oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmamıza göre, Choulular'ın proto Türk olduğu muhtemeldir. Fakat şunu açıkça belirtmek gerekir ki, Chou hanedan soyu daha sonraki dönemlerde Güney Hunları, Doğu Göktürkler, kısmen Moğollar ve Mançurlar gibi, Çin bölgesine yerleşince kendi kültürlerinden uzaklaşmışlardır.

E. Chou sülalesi dönemindeki Türk kavimleri

Chou sülalesi döneminde Çin topraklarında yüzlerce değişik kavim yaşamıştır. Aynı zamanda bu sülalenin çevresinde birçok derebeylik ile kavimler de

bulunuyordu. Bunlar: Chin, Wei, Hsin, Ch'i, Lu, J'ang, Chi, Sung, Ts'ao, Ch'en, Ts'ai, Hsü, Chen, Yü, Sui, Teng, Ch'in, Ch'u adlı kavim ve derebeyliklerdi. Bu zamanlarda herkes kavim halinde yaşadığı için, millet kavramı oluşmamıştır. Bunların dışında Chou sülalesinin etrafında birçok göçebe halklar da yaşamaktadır.

Çin'de ve dünyada bu dönemdeki Türk tarihi ile ilgili olaylar az çok araştırılmış olsa bile, sınırlı kaynaklar nedeniyle Türk kavimleri hakkında, detaylı ve sistemli araştırmalar yeterince yapılmamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde, eski kaynaklardan ve son zamanlardaki bazı araştırmalardan faydalananarak Chou döneminde Türk kavimleri üzerinde durduk. Bu kavimler Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün, Chüan-jung, Junglar ve Tiler'dir.

1. Hung-yi

Öbür adı da K'un-yi'dir. Bu kavim hakkında gerek Çin'de gerekse dünyada çok az araştırma yapılmıştır. Hung-yi kavmi hakkında Shih-chin (Klasik Şiirler) adlı eserde (OKK, 1979:509-512) şöyle yazılmaktadır: "Choulular'ın lideri Ku-kung, Ten-fu, Jung ve Ti'lerden ayrılıp Ch'i kasabasına gelirken (bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısında) Choulular'dan korkmuş olan Hung-yiler bulundukları yerlerden kaçmışlardır." Bu şiirde görüldüğü gibi Hung-yiler, Ku-kung Ten-fu döneminde (M.Ö. 12.yüzyıl-

da) Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısında yaşıyorlardı.

Shih-chin'de Chou hükümdarı Wen döneminde K'un-yiler Choulular'ın başına dert olmuştu diye yazmaktadır (OKK, 1979:912). OKK adlı kitabın açıklamasına göre, "K'un-yi, Hung-yi'dir. Ti kavmin-dendir. Chou ile Hung-yi arasında savaş olmuştur. Bu savaşta Hung-yiler bir günde üç defa Choululara saldırmış, Chou hükümdarı Wen, savaşmak istemediği için kalenin kapısını açmamıştır." (OKK, 1979:511) Kaynaklardan anlaşıldığı gibi Hung-yi aynı zamanda K'un-yi'dir. Ayrıca eski Türk kavmi olan Tilerle bir bağlantısının olduğu ortaya çıkmaktadır.

Shih-chi adlı kitabın Hunlar Tezkeresi'nde; aynı telaffuz, değişik Çince yazıyla, "Batıda Hung gib çeşitli Junglular var" diye kaydedilmiştir (Shih-chi, 1975:2883). Shih-chi'de "Hung" hakkında açıklama şöyledir: "Hung-yi'ye, aynı zamanda Hung da denilir. Ch'un-ch'iu döneminde (M.ö. 770-481) bunlara Ch'üan-jung (köpek Junglular) diyorlardı. Muharip devletler döneminde (M.Ö. 481-220) ise Ti diyorlardı." (Shih-chi, 1975:2884). Bu kaynaklara göre Hung aynı zamanda Hung-yi'dir. Ayrıca söz konusu kavmin Türk ve Tibet unsurunu taşıyan Junglularla ve eski Türk kavmi olan Tilerle bir bağlantısı olduğu anlaşılmaktadır.

Han Sülalesi (M.Ö. 206-M.S.25) Tarihi'nin Hunlar Tezkeresi'nde ayrıca Shih-chi'nin Hunlar Tezkeresi adlı bölümünde yukardaki olayı kaydederken, "Choulular'ın hükümdarı Wen (M.ö. 1027 yılından önce), Ch'üan-yiler'e saldırmıştı" diye yazmaktadır (Han-shu, 1962:3744, Shih-chi 1975:2881). Bu kayıtlara göre Hung-yi'ye aynı zamanda Ch'üan-yi de denilmektedir. Hung-yi kavminin Hsia sülalesi dönemindeki eski Türk kavmi olduğu ispat edilen Ch'üan-yiler'le bir münasebetinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Yani Hsia dönemindeki Ch'üan-yiler, Shang döneminin son zamanlarında Hung-yi adıyla ortaya çıkmışlardır.

Shih-chi'nin Beş İmparator Tezkeresinde: "Sarı İmparator Hsün-yüleri kuzeye kovmuştur" diye yazılmaktadır.

"Shih-chi" ve "Han Sülalesi Tarihi" eserlerinin açıklamasına göre, Ch'üan-yi, Hung-yi'dir. Jung kavminin bir kabilesidir. Onların yüzü insana, vücudu hayvana benzer (yani yüzü Çin topraklarındaki insanlara benzer, vücudu tüylü demektir). Kırmızı Tiler'in menşesi Ch'üan-yiler'e dayanıyordu (Shih-chi, 1975:2882, Han-shu, 1962:3745). Eberhard "Çin'in Şimal Komşuları" adlı eserinde, Hung-yiler'in Kui-fanglar'a ve Ch'üan-junglar'a benzediğini tahmin etmektedir (Eberhard, 1942:135) (2).

Çin âlimi Wang-kuo-wei, bu konuda yoğun araştırma yapmıştır. Wang kuo-wei, Kaplumbağa ve bronz üzerindeki yazıların, Çince fonetik ve etimoloji konularını inceleyerek Hung-yi ile Kun-yi kavimlerini telaffuzları ayrı fakat aynı kavim olduğunu tespit etmiştir. Kui-fang ile Hsün-yüleri'nin, bunlarla aynı kavimden olup, Hunların ataları olduğunu söylemiş ve bunların hepsinin aynı yerde yaşadığını özellikle Shan-hsi eyaletinin kuzey ve batısında olduğunu ortaya koymuştur (WA, 1968:574-576). Çin'de bazı eski çağ tarihi araştırmacıları, Hung-yi kavminin Batı Jung kabilesine ait olduğunu da iddia etmektedir (CÖMT, 1988:373).

Hung-yi kavminin yaşadığı bölge ve göç ettikleri yerler hakkında bir inceleme

"Shih-chi" ve "Han Sülalesi Tarihi" adlı iki eser, Han sülalesi zamanında yazılmıştır. Hsün-yüleri için, bu iki eserde hangi kaynaklara dayanıldığını bilmiyoruz. Eğer kaynaklar doğru ise Hsün-yüleri, Sarı İmparator döneminde yaşamaktadır.

gerekmektedir. BTY adlı eserde, M.Ö. 2146 senesinde Hsia İmparatoru Hsi-an'ın Ch'üan-yiler'e sefer yaptığını yazmaktadır (WA, 1968:5516). M.Ö. 1993 senesinde Hsia İmparatoru Hsieh Ch'üan-yiler'i hâkimiyeti altına almıştır (WA, 1968:5517). Ch'üan-yiler M.Ö. 1818 senesinde imparatorluğun karışık durumundan faydalanarak bugünkü Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki Ch'i adlı vadiye yerleşmişlerdir (WA, 1968:5519). Yani Chouluların atalarıyla aynı yerdedir. Ch'i vadisi, Hsia sülalesinin batı sınırının dışındaki bölgedir. Hsia devletinin karışık durumundan faydalanan Ch'üan-yiler'in batıdan Ch'i vadisine yerleşmeleri mümkün değildir. Mantıken kuzeyden güneye inmeleri mümkün gözükmemektedir. Bu konudan araştırmamızın "Hsia Süalesindeki Türk Kavimleri" bölümünde bahsetmiştik. Yani Ch'üan-yiler'in asıl yurdunun Çin'in kuzey bölgeleri olması gerekir.

M.Ö. 1126 senelerinde, Choulular'ın atası Ku-kung Ten-fu, Ch'i vadisine yerleşince (Shih-chi, 1962:7b) Hung-yiler bu zattan korkup kaçmışlardı (WA, 1968:76). Yalnız Hung-yiler'in hangi yöne kaçtıkları belli değildir. Büyük ihtimalle batıya kaçmış olabilirler. Çünkü M.Ö. 1081 senesinde Chou hükümdarı, batı bölgesindeki Hung-yiler'e saldırmak için general Nan-chung'u göndermişti (WA, 1968:5609). Dolayısıyla birçok tarihçi, Hung-yiler'in batı kavminden olduğunu iddia etmektedir. Görüldüğü gibi M.Ö. 1081-1025 yılları arasında Choulular ve Hung-yiler arasında büyük savaşlar olmuştur (WA, 1968:5609-5611). Bu savaşlardan sonra Hung-yiler tarihten kaybolmuştur. Yalnız Hung-yiler Ti olduğuna ve Choulular'ın kalesinin doğu kapısına hücum ettiğine göre (OKK, 1979 :413,511-512), bunların Çin'in kuzeybatısına hatta kuzeydoğusuna kaçmış olma ihtimali kuvvetlidir. Hung-yiler, Hsün-yüler, Tiler, Junglar ve Hunların aynı kavimden olması bu fikrimizi desteklemektedir.

Hung-yiler tarih sahnesinde çok az bulundukları ve kaynak kısıtlılığından

dolayı bu konuda araştırma fazla yapılmamış veya yanlış değerlendirilmiştir. Araştırmamıza göre, Hung-yilerin akıbeti şöyle olabilir: Bunlar kuzeye göç ettikten sonra, kuzeydeki diğer kavimlerle (eski Türkler ve Mongoloidler) kaynaşmış, sonra da başka kavim adı ile tarih sahnesine çıkmış olabilirler. Çünkü Çince kaynaklar genellikle bu fikri desteklemektedir.

2. Hsün-yü

Bu kavim ilk olarak Men-tzu adlı eserde yazılmıştır. "Choulular'ın hükümdarı olan Ku-kung Ten-fu döneminde, Choulular Hsün-yüler için çalışıyordu." Aynı eserin açıklamasına göre, "Hsün-yüler,

kuzeydeki Tiler'dir. Şu andaki Hunlar'dır. Ku-kung Ten-fu'yu barındırmayanlar işte Hsün-yüler'dir" (OKK, 1979:2675) diye yazılmaktadır.

Shih-chi'nin Choulular Tezkeresi'nde, "Hsün-yü, Jung ve Tiler'in saldırmasıyla, Ku-kung Tan-fu eski yurdundan taşınmıştır" diye bahsetmektedir (Shih-chi, 1962:2a). Shih-chin (klasik şiirler) adlı eserin Mian şiirindeki açıklamasına göre, Ku-kung Ten-fu'ya saldıranların Tiler olduğu yazılmaktadır (OKK, 1979:509-510). Bu da Hsün-yü kavminin Tiler'le aynı soydan olduğunu göstermektedir.

Shih-chi'nin Beş İmparator Tezkeresinde: "Sarı İmparator Hsün-yüler'i kuzeye kovmuştur" diye yazılmaktadır (Shih-chi, 1962:2b). Aynı eserin Hunlar Tezkeresi'nde "İmparator Yao ve Yü'nün döneminden evvel, kuzeyde Shan-junglar (dağ Jung), Hsien-yünler ve Hsün-yüler yaşıyordu" diye bahsedilmektedir (Shih-chi, 1975:2879). "Han Süalesi (M.Ö. 206-M.S. 23) Tarihi" adlı eserde de aynı kayıt bulunmaktadır.

"Shih-chi" ve "Han Süalesi Tarihi" adlı iki eser, Han süalesi zamanında yazılmıştır. Hsün-yüler için, bu iki eserde hangi kaynaklara dayanıldığını bilmiyoruz. Eğer kaynaklar doğru ise Hsün-yüler, Sarı İmparator döneminde yaşamaktadır. Yani M.Ö. 2600 yıllarında yaşadıklarını ispat etmektedir. Oysa Shih-chi ve

Wang kuo-wei, Hsün-yüler'in bugünkü Kan-su ve Shan-hsi eyaletlerinde ve İç Moğolistan bölgelerinde, yani Çin'in kuzeybatı bölgelerinde yaşadıkları ispat etmiştir. Bu açıklamalara göre Kui-fan Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve Hsiung-nular'ın (Hunlar) yaşadığı bölgeler aynı olmalıdır.

Han Sülalesi Tarihi eserlerinden önce yazılmış olan en eski kaynaklarda, Hsün-yüler'in M.ö. 2600 yılları civarında yaşadıklarından hiç bahsetmemektedir. Ancak Hsün-yüler, Chou devletinin kurulmasıyla ortaya çıkmıştır. Shih-chi ile Han Sülalesi Tarihi eserlerinde bu konu yanlış yazılmış olabilir.

Eberhard, Hsün-yüler hakkında Wang kuo-wei'in araştırmalarına dayanarak "Bunlar eski Kui-fanlardır. Bunlar Yen-chin junglar'ına benzeme ihtimalleri vardır" demiştir. Eberhard, Hsien-yülerin Chou döneminde yaşamış olduğunu da iddia etmektedir. (Eberhard, 1942:130). Aslında Eberhard eski kaynak ve araştırma sonuçlarını sıralamış ama kendisi bu konu üzerinde araştırma yapmamıştır.

Men-tzu adlı eserin açıklamasına göre, Hsün-yü kavminin hangi topluluğa mensup olduğu hakkında, Tiler olduğu yazmaktadır (OKK, 1979:2675). Shih-chi adlı eserde, Hsün-yü kavmi açıklanırken "Yao İmparatoru döneminde (Hsia sülalesinden önce) bunlara Hsün-yü, Chou döneminde (M.Ö. 1027-220) Hsien-yün, Chin döneminde (M.Ö. 221-206) Hunlar diyorlar" diye yazmaktadır (Shih-chi, 1975:2880). "Han Sülalesi Tarihi" adlı kitapta, Hsün-yüler'in, Hunlar'ın atası olduğunu yazmaktadır (Han-shu, 1962:3742) Shih-chin (klasik şiirler) adlı eserde, Hsün-yü kavminin Hsien-yün kavmi olduğunu yazmaktadır (OKK, 1979:412). Araştırmacılar, Ch'ün-ch'iu döneminde (M.Ö. 771-480) ortaya çıkmış olan Ti kavminin Hsien-yü kabilesi olduğunu yazmaktadır (ÇKMT, 1987:28). Hsün-yüler'in diğer adının ise Ch'üan-yi olup Chou döneminde ortaya çıkmış olan Tiler'in ataları olduğunu iddia etmektedirler (CÖMT, 1988:390). Bütün bu isimlerin tarihin çeşitli dönemlerinde Hsün-yüler'e verilen değişik adlar olduğu da iddia edilmektedir (ÇKMT, 1987:29). Bu fikirler Hsün-yüler'in, Tiler ve Hunlar'ın ataları olduğunu göstermektedir. Oysa araştırmacılar Hsün-yüler'in atalarının kimler olduğuna dair açık bilgiler vermemişlerdir.

Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi adlı iki eserde, Hunlar hakkındaki açıklamalar şöyledir: "Hunların atası, Hsia sülalesinin hükümdar soyundan olup, Hsia sülalesinin yok olmasıyla beraber Hsün-yü adlı prens, üvey anneleri ile evlenip, bir grup halkla kuzeye kaçmıştır. Kuzey yaylalarında hayvancılık ile uğraşan bu kavme Çinliler, Hun adını vermişlerdir" (Shih-chi, 1975:2880). Yani Hunlar Hsün-yüler'e bağlamışlardır. Gerçi tarihçiler bu açıklamaya şüphe ile baksalar da, Hsün-yü ile Hunlar'ın arasında bir bağın olduğunu Shih-chi işaret etmektedir.

Aslında Hsün-yüler hakkında en iyi araştırma yapan Avrupalı tarihçilerdir. Fakat onların bilgileri, Wang kuo-wei'in araştırmasına dayanmaktadır. Wang kuo-wei, Çin'in en eski kaplumbağa yazıları, çömlek ve tunç üzerindeki yazıların ve ayrıca Men-tzu, Shih-chin, Shih-chi ve Han Sülalesi Tarihi adlı eser ve belgelerin, tarihî ve fonolojik açıdan incelemesini yaparak Hsün-yü kavminin menşeinin Hung-yi kavmine dayandığını savunmuştur. Bundan başka Wang kuo-wei çeşitli kaynaklarda bahsedilen Hsün-yü ve Hsün-yü'nün aynı kavim olduğunu söylemiş, sadece değişik bir Çinceyle yazılmış olduğunu iddia etmiştir. Ayrıca Hsün-yü'den sonra ortaya çıkan Hsien-yünlerin Hsün-yü kavmiyle aynı soy olduğunu, bu kez yazılan Çince yazıda, köpek anlamında bir işaret kullanıldığını ve bunların Hsiüng-nular'ın

(Hunlar) ataları olduğunu ortaya koymaktadır. Çince fonetik ve fonolojik açıdan, Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve

Bir Tunç yazısı örneği...

Hsiüng-nu (Hunlar) lar'ın aynı kavim olduğunu, ancak farklı Çince telaffuz ve şi ve ile yazılmış kelimeler olduğunu iddia etmiştir (WA, 1968:574-577). Bugüne dek bu kavimler hakkında hiçbir araştırmacı Wang kuo-wei'in araştırmasından başka bir fikir ortaya koyamamıştır.

Hsün-yüler'in yaşadığı bölgeler hakkında yukarıdaki kullandığımız kaynaklara göre, Çin'in kuzey bölgesinde oturdukları ortaya çıkmaktadır. Ancak kuzey bölgesinin neresinde yaşadıkları hakkında kesin bir bilgi kaydedilmemiştir. Bazı araştırmalara göre Hsün-yüler Çin'in He-pei (Sarı nehrin kuzeyi anlamında) ve He-nan (Sarı nehrin güneyi anlamında) eyaletlerinin kuzeyinde yaşadıkları söylenmektedir (ÇKMT, 1987:28). Bazı araştırmalara göre, Hsün-yüler, He-pei ve Shan-hsi (dağın batısı anlamında) eyaletlerinin güneyinde (ÇKMT, 1987:29), bazı araştırmalara göre ise Hsün-yüler, Shan-hsi (Shan adlı yerin batısı anlamında) eyaleti ve Shan-hsi (dağın batısı anlamında) eyaletinin batı bölgesinde yaşamışlardır (ÇKMT, 1987:29).

Eğer yukarıdaki araştırmacıların iddiaları doğru ise, Hsün-yüler bugünkü Çin'in ortasında yaşamışlardır. Fakat bu imkânsızdır. Çünkü bu araştırmacıların dayandığı kaynaklarda bahsedilen Hsün-yüler'in yaşadıkları bölgeler, onların saldırı düzenledikleri bölgelerdir. Yani bu bölgeler Hsün-yüler'in Çin bölgesi-

Bu savaşlar M.Ö. 822 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki savaşlar Tunç yazılarında da yazılmıştır. Bu yazılar Proto Türk kavmi hakkında yazılmış en eski tarih belgeleri sayılır.

E. Chavannes'in iddiasına göre, Çin'in kuzeyinde Tiltler, batısında Junglar oturuyordu.

ne saldırı düzenlerken gitmiş oldukları bölgelerdir. Bu nedenle Çince kaynaklarda, Hsün-yüler bu bölgelerde savaş-tıkları için, buralarda izleri görülmektedir.

Wang kuo-wei bu konuyu daha iyi bir şekilde incelemiştir. Hsün-yüler'in bu-günkü Kan-su ve Shan-hsi eyaletlerinde ve İç Moğolistan bölgelerinde, yani Çin'in kuzeybatı bölgelerinde yaşadıkları ispat etmiştir (WA, 1968:576-577). Bu açıklamalara göre Kui-fan Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün ve Hsiung-nular'ın (Hunlar) yaşadığı bölgeler aynı olmalıdır. Bazen Çin'in bölgelerine akınlarda bulunsalar bile, asıl bölgesi Çin'in kuzeybatısıdır.

Hsün-yüler hakkındaki kaynakların yetersiz olmasından dolayı ancak Chouluların atası olan Ku-kung Ten-fu'dan başlayarak (Ölm. M.ö. 1108) Hükümdar Wen'e kadar (ölm. 1035) olan 73 yıllık dönem boyunca Hsün-yüler'in Chou-

lar'la defalarca savaştığını, belki de yenilince daha sonra kuzeybatıya gitmiş olabileceğini savunuyoruz. Çünkü Hsün-yü kavim ismi bir süre sonra Hsien-yün adıyla tekrar tarih sahnesine çıkmıştır.

3. Hsien-yün

BTY adlı eserde M.Ö. 845 senesinde, Hsien-yünler'in Chou imparatorluğuna saldırmış olduğu yazılmaktadır (Shen, 1965:50). Aynı eserde, M.Ö. 822 senesinde Chou İmparatorluğunun komutanı Yi chi-p'u, ordusu ile Hsien-yünler'e sefer yaparak T'ai-yuan adlı yere ulaşmıştır (Shen, 1956:51).

Shih-chin (Klasik şiirler) adlı eserdeki Ts'ai-wei isimli şiirde(3) şunlar yazılmaktadır: "Ailemizi ve evimizi mahveden Hsien-yünler'dir. Yatıp kalkmamızı rahatsız eden Hsien-yünler'dir. Hsien-yünler'in sık sık saldırımları panik yarattı. Biz eğer hazırlanmazsak acaba başımıza neler gelebilir? (OKK, 1979:413-414). Bu şiirin önsözünde "Hükümdar Wen döneminde (M.ö. 1027'den evvel), devletin batısındaki Hung-yiler, kuzeydeki Hsien-yünler, Choulular'ın düşmanı olmuştu" (OKK, 1979:412) diye yazılmaktadır. Bu şiirin Han Sülalesi Tarihi adlı kitabın Hunlar Tezkeresinde, Chou imparatoru Yü döneminde (M.Ö. 907-898) yazıldığı belirtilmektedir (Han-shu, 1962:3744). Yani Hsien-yünler M.Ö. 1027-907 yılları arasında tarih sahnesinde görülmüştür.

Shih-chin'deki (klasik şiirler) Ch'u-ch'e adlı şiirde (4) "Ünlü komutan Nan-chung, kuzeyde Hsien-yünlüleri sonbaharda kuzeyden batıya gidip Batı Junglular'ı yok etmeye çalışmış, sonunda Hsien-yünleri yenmiştir" (OKK, 1979:416) diye yazılmaktadır. Wang kuo-wei'in araştırmasına göre, Komutan Nan-chung, Chou imparatoru Hsüan'ın Dönemindeki (M.Ö. 827-782) şahıstır (WA, 1968:584-585). Yani Choulular bu dönemde (M.Ö. 1027-782), Hsien-yünler'le yoğun halde savaştı ve Hsien-yünler'in bu dönemde mevcut olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Shih-chin (klasik şiirler) deki Liu-h-yü-

eh (Haziran) adlı şiirde şöyle yazılmaktadır: "Chou imparatoru Hsüan, Chou Devleti'ni güçlendirme maksadıyla bilhassa kendisi kuzey seferine çıkmıştır. Chou ordu komutanı Yi-chi-p'u ile Hsien-yünler'le savaşa girmiştir. Hsien-yünler ciddi halde bize saldırıyordu. Durum kötü, hükümdarımız beni (Yi-chi-p'u) savaşa gönderdi. Hsien-yünler'e tüm gücümüzle saldırdık. Zaferimizin haberini hükümdarımıza gönderdik. Hsien-yünler mağlup oldukları kabullenmeden Chiao-he adlı yerde orduları tekrar düzenleyerek Kao adlı yere (Choulular'ın başşehri) gelip, Ching-yang'a (Shen-hsi eyaletinde) ulaştılar. Biz Hsien-yünler'e tekrar saldırdık ve T'ai-yuan adlı yerden kovduk." (OKK, 1979:424-425). BTY adlı eserde M.Ö. 822 senesinde, "Chou ordusu komutanı Yi-chi-p'u ordusu ile Hsien-yünler'e sefer yaptı ve T'ai-yuan'a ulaştı." (Shen, 1956:51) diye yazılmaktadır. Demek ki bu savaşlar M.Ö. 822 yıllarında gerçekleşmiştir.

Bu dönemdeki savaşlar Tunç yazılarında da yazılmıştır. Bu yazılar proto Türk kavmi hakkında yazılmış en eski tarih belgeleri sayılır. Pu-chi-tung adlı Tunç yazısında şunlar yazılmaktadır. "Eylül ayının (M.Ö. 824) başında şanslı bir gündü. Hükümdar diyor ki: "Pu-chi, savaşçı millet olan (ok ve yay kullanan milletler) Hsien-yünler, Hsi-yü adlı yere (Shan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki dağ bölgeleri) saldırmışlar" Hükümdarımız bana; "Bunları (Hsien-yünler) batı tarafına sür" diye emir verdi. Ben bu savaştan döndüm ve esir aldığım Hsien-yünler'i hükümdara teslim ettim. İmparator şu anda sana emir veriyorum diyerek; "Kuzeydeki Luo adlı yere (Shan-hsi eyaletinin kuzeydoğusunda) gidip Hsien-yünler'e saldır. Sen onların kafalarını çok kesmeye, onları esir almaya çalış. Junglular (Hsien-yünler) büyük çapta birleşerek sana hücum ettiler. Sen onlarla büyük savaşta bulundun. Senden başkası bu işi güzel yapamaz. Eskiden sen benim savaş arabam (ordu) ile onları Hsi adlı yerde mahvettin, sen onların kafasını çok kestir ve onlardan çok ya-

Kuzey Jung'lar eski Türk proto tipinde olup, Batı Junglar daha çok Tibet tipindedir. Fakat Türk-Tibet karışımı olan Junglular'ı ayırmak çok zordur. Çünkü bu zamanlarda yazılan Çince kaynaklarda bunların hepsine Jung denmiştir.

kaladın. Pu-chi! Sen savaş yöntemini çok iyi bilirsin. Sana hediye olarak bir tane yay, elli tane ok, beş hizmetçi aile, on dönüm toprak verdim, sonsuza kadar kullanabilirsin." dedi. Pu-chi alını yere vurarak teşekkür etti. Bu yazı imparator ve hanımı için saygıyla yazılmıştır. Atalarımız bizi bela ve kazadan kurtarsın. Sonsuza kadar mutlu etsin ve yaşatsın, evlatlarını sonsuza kadar korusun." (WA, 1968:2045).

Yukarıda bahsettiğimiz Tunç üzerine yazılmış metinde, Hsien-yünler'in M.Ö. 824 yılında Choulular'la iki defa savaştığını ve Hsien-yünler'in yenilmiş olduğunu görüyoruz. Fakat tarih eserlerinde bu savaşlardan hiç bahsedilmemektedir.

Hsia chia-p'an adlı Tunç yazısında "İmparator, M.Ö. 822 yılının mart ayında, Luo nehrinin kuzeydoğusunda Hsien-yünler'le harp yaptı" diye yazılmıştır (WA; 1968:1309-1310). Bu olay BTY adlı eserde "M.Ö. 822 yılının haziran ayında Chou imparatorunun asker komutanı Yi-chi-p'u, ordusu ile Hsien-yünler'e sefer yaparak T'ai-yuan'a ulaşmıştır" (Shen, 1956:51) diye yazılmaktadır. Her iki eserde yazılmış olayların arsında bir bağlantı olması muhtemeldir. Yalnız Tunç yazısında, imparator bilhassa kendisi mart ayında harp yaptığı, BTY adlı kitapta ise, Yi-chi-p'u tarafından haziran ayında harp yapılmış diye yazmaktadır. Bu fark belki de şunu anlatıyor; bu iki kaynaktaki olaylar tarih sırasıyla yazılmış olabilir. Şöyle ki, önce imparator mart ayında kendisi sefere çıkmıştır. Bu seferin sonucunun ne olduğunu bilemiyoruz. Haziranda ise tekrar imparator tarafından Yi-chi-p'uyu Hsien-yünler'e saldırmak için göndermiş olabilir.

Kou chi-tzu adlı Tunç yazısında; M.Ö. 815 senesinin ocak ayında Hsien-yünler'le Choulular "Luo adlı yerde (Shan-hsi eyaletinin Luo nehrinin civarında) savaşmış, Hsien-yünler'in beşyüz adamının kafası kesilmiş, beşyüz adam esir alınmış ve imparatora teslim edilmiş" diye yazmaktadır (WA, 1968:1981-1982). Bu olay tarihi kaynaklarda bulunmamaktadır. Yalnız savaş yapılan yer,

Hsia chia-p'an adlı Tunç yazısında (M.Ö. 822 yılında) bahsedilen yere çok benzemektedir.

Kullandığımız Bambu yazıları, Tunç yazıları ve tarihi kaynaklara göre, Hsien-yünler M.Ö. 1027-815 yüzyıllarının arasında Chou'lu devleti ile kuzeybatı kesimlerinde yoğun halde savaşmıştır. Bunlar kuvvetli bir kavim olarak Choulular'ı zor durumda bırakmış ve kısa zaman sonra Hsien-yünler tarih sahnesinden kaybolmuştur.

4. Junglar

Tunç yazılarında da Çince yazı yazılmaktadır. K'ang-hsi Sözlüğü'ne göre bu yazı asker ve silah anlamındadır. Daha sonra ise savaş ve savaş arabası anlamına gelmiştir. Ayrıca kuvvet ve güçlü anlamına da gelmektedir (K'ang-hsi, 1984:441). Eski Çince eserleri okumak için hazırlanmış olan Er-ya Sözlüğü'nde, "yardımcı" anlamını da taşımaktadır. Aynı eserin bir başka yerindeki açıklamasına göre, kesip öldürmek ve vahşi demektir (OKK, 1979:2583,2616). Eserin tarifine göre, Junglar savaşçı bir kavimdir. Jung ismi Çinliler'in verdiği bir ad mı? Veya kendi kavminin öz adı mı? Şu anda bilemiyoruz. Birçok tarihçi Çinliler'in bunlardan nefret ettiği ve korktuğu için verilmiş bir ad olabileceğini savunmaktadır (WA, 1968:585-586).

Junglular'ın ne zaman ortaya çıktığı hakkında eski Çince kaynaklarda çok

Klasik Çince'yi okumak için seçkin bir sözlük olan K'ang-hsi Tzu-tian'da "Ti" kuzeylilere verilen addır. Asıl "uzak" anlamına gelmektedir. Wang-kuo-wei'ye göre "Ti, Çinlilerin verdiği addır, anlamı uzaktır. Uzaktan geldiği için uzağa kovmak anlamına gelmektedir."

Ti en eski Çince sözlük Shou Wen Chieh Tzûda: "Kırmızı Tiler köpek soyundandır. Ti çirkin ve pis anlamındadır." diye yazılmaktadır.

karışık halde yazılmaktadır. Wang kuo-wei'in araştırmasına göre, Junglular, Hsün-yü ve Hsien-yünler'in ortadan kaybolmasından sonra, onların yerine geçmiştir (WA, 1968:587-588). Eski Çince kaynaklarda Junglar'ın, Çin'in kuzeyinde yaşadığı ve bunlara "Kuzey Junglar" dendiği kaydedilmektedir. M.Ö. 650 senesine gelince Kuzey Junglar tarih sahnesinden kaybolmuşlardır (OKK, 1979:1718-1719,1800). Yalnız bu sıralarda Batı Junglar ortaya çıkmıştır. Kuzey Junglar'ın bazı kavimleri ile Batı Junglar'ın bazı kavimleri karışmış, dolaşısıyla, Junglar hakkında araştırmalar zorlaşmıştır.

Kuzey Jung'lar eski Türk proto tipinde olup, Batı Junglar daha çok Tibet tipindedir. Fakat Türk-Tibet karışımı olan Junglular'ı ayırmak çok zordur. Çünkü bu zamanlarda yazılan Çince kaynaklarda bunların hepsine Jung denmiştir. Choulular Çin'in kuzeybatısından doğusuna göç ettikten sonra, kuzeybatıda yaşamış olan Junglar, Choulular için batı olmuştur. Söz konusu Batı Jung toplumunda Ti, Chang gibi Tibet unsurları da vardır. Jung kavmi, proto Tibetlerden başka, yani bugünkü Shan-hsi, Kan-su

Cücen (Avar)ler Usunlar'a baskı yapıp Tiyanşan'ın güneyinden çıkardıktan sonra bu Türk (ting-ling)ler Orta Tiyanşan'da onların yerini tutmuş olabilirler.

eyaletinin kuzeybatısında yaşayan Junglar'ın da Türk kavmi olması lazımdır. Çin'in kuzeydoğusunda, Tunguz soyundan olan Shan-jung, Lou-fen-jung ve Lin-hu-junglar da mevcuttur. Yani görüldüğü gibi Çinliler batıda, kuzeyde ve kuzeydoğuda yaşayan tüm kavimlere "Jung" denmiştir.

Bu araştırmamızda, Tibet ve Tunguz kavimlerinden olan Junglular değil, Türk kavminden oluşan Junglular inceleme konusu olacaktır.

Ch'un-ch'iu ve Tso-chuan adlı eserlere göre, Junglar M.Ö. 772 senelerinde kuzeyde oturuyorlardı. Onlar, Çin topraklarındaki derebeylik devletleriyle te-

mas halindeydiler. Sonra bazı kavimler güneye inerek, batıdaki Tibet menşeli kavimlerle karışmış ve her bölgeye dağılmıştı. İşte bunlar Batı Jung diye isimlendirilmiştir. Kuzeydeki bazı Junglar Çin'in kuzey bölgelerinde hayatlarını sürdürmüşler ve M.Ö. 650 senesine gelince bir grup Jungların yerine Tiler'in geçmesiyle tarih sahnesinden yok olmuşlardır (CÖMT, 1988:396-397).

Shih-chi, Han Sülalesi Tarihi, Son Han Sülalesi Tarihi gibi M.Ö. 100- M.S. 445 seneleri arasında yazılan kaynaklara göre, Jung adının Shang sülalesinden (M.Ö. 1600-1028) başlayarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Shih-chi, 1975:2882). Bu kaynaklar, 1500-2000 sene önceki tarihi yazmıştır. Bu kaynakların ne kadar doğru olduğuna şüphe ile bakıyoruz. Wang kuo-wei'nin iddiasına göre, Kui-fan, Hsien-yün gibi Hunlar'ın ataları, tarihte Çin topraklarındaki halklara baş belası olmuş ve bin sene sonraki tarihçiler (Han sülalesindeki Chang-ch'ien ve Pan-ku gibi) onlardan nefret ettiği için, adlarını aşağılama ve kötüleme anlamındaki Jung ve Ti gibi kelimeler kullanmışlardır. Böylece tarihi gerçeği karmaşık hale getirmişlerdir (WA, 1968:585-588). Bu nedenle biz Jung ve

Ti kavimlerini incelerken çalışmamızın daha güvenceli olması için, M.Ö. V. yüzyıldan evvel yazılmış olan ilk siyasi tarih eserlerine başvurduk.

Çin'deki araştırmalara göre, Junglar proto Türk kavmi ve Türk-Tibet karışımı bir kavim olarak kabul edilmektedir (WA, 1968:565-568). Diğer ülkelerdeki araştırmacılardan, E. Chavannes'in iddiasına göre, Çin'in kuzeyinde Tililer, batısında Junglar oturuyordu. Grum Gujmaylo'nun fikrine göre, Jung ve Tiler'e ait kayıt M.Ö. 1328 senesinde olup Aryaniler'e aittir. De Groot M.Ö. 781-771 senelerinde Jung ve Tiler Çin'de büyük sarsıntılara ve iç hadiselerle neden olduklarını ileri sürmektedir (Togan, 1981:400-401, not 29b). Türkiye'de ise, eski Çinliler kendilerinden olmayan kavimler için Ti, Yi, Jung ve Mo gibi terimler kullanmıştır (İzgi 1982:629). Emel Esin'in araştırmasına göre, Junglar Avrasya kültürünün etkisinde olup, Çin kaynaklarında geçen Kuzey Junglular ve Dağ Junglular'ının Ti kavmiyle aynı olması gerektiğini ortaya koymuştur. Yani bu Junglar Türk kavmidir (Esin, 1978:33-42). Eberhard, "Çin'in Şimal Komşuları" adlı eserinde Çin kaynaklarındaki Jung adı ile ilgili kaynakları tümüyle sıralamıştır. Ama proto Türk kavmi olduğunu yazmamıştır (Eberhard, 1942:133-135).

Batı Chou İmparatorluğu yıkıldıktan sonra (M.Ö. 771), Choulular doğudaki Lou-yan'a göç ettiler ve Doğu Chou Sülalesini kurdular. Yalnız Türk kavmi olan Ch'üan-Junglar tarafından verilen bu darbeye Choulular'ın hâkimiyeti zayıfladı. Böylece derebeylik devletleri güçlenerek topraklarını genişletmeye çalıştılar. Chou İmparatorluğu bir kukla haline geldikçe güçlenen derebeylik devletlerinin oyuncağı oluyordu. Derebeylik devletlerinin şiddetli toprak yağmalaması sonucu, bu devletler kuzeybatıda yaşayan eski Türk kavimleriyle karşı karşıya gelmişlerdir. Bir yandan kuzeyliler güneye inmeye çalışmış, bir yandan da güneyliler toprak kazanma amacıyla onları dışlamışlardır. Derebeylik devletlerinin arasında geçici anlaşmazlık olsa bile,

Ma-ch'ang-shoünün araştırmasına göre, Ti ve Junglar Hun milletini oluşturan temel kavimlerdir. Araştırmacı "Ti" ile "Jung"lann, Shang dönemindeki Kui-fang, Chou dönemindeki Hsien-yülerle aynı ırktan olduğunu ileri sürmektedir.

Hing-nu kavmine ait bir kemer bağı...

kendi ırk ve tipine benzemeyen kuzeylilere karşı birleşerek, eski Türk kavimlerine saldırmışlardır. İşte böyle bir durumda Junglular güneylilerle temas halinde olmuşlar ve bu temasların sonunda Junglar tarih sahnesinden kaybolmuşlardır.

5. Ti'ler

Ti yazısı, kaplumbağa yazıtlarında, Tunç yazılanlarda da yazılmaktadır. Bugün Ti kavmi hakkında iki şekilde "Ti" yazısı vardır. Bu iki Ti telaffuzunda Çince yazının, zaman zaman karışık halde kullanıldığını "Shang Sülalesi ve Hanedan Soy" bölümünde bahsetmiştik. Ti en eski Çince sözlük Shou Wen Chieh Tzü'da: "Kırmızı Tiler köpek soyundandır. Ti çirkin ve pis anlamındadır." (Hsü-sheng, 1985:205) diye yazılmaktadır. Klasik Çince'yi okumak için seçkin bir sözlük olan K'ang-hsi Tzu-tian'da "Ti" kuzeylilere verilen addır. Asıl "uzak" anlamına gelmektedir (Kang-hsi, 1984:707-708). Wang-kuo-wei'nin araştırmasına göre "Ti, Çinlilerin verdiği addır, anlamı uzaktır. Uzaktan geldiği için uzağa kovmak anlamına gelmektedir" (WA 1968:585-586). Birinci Ti yazısının yapısında sağ taraf "köpek ve yırtıcı hayvan", sol taraf "ateş" anlamındadır. Öbür "Ti" ise, Shuo-wen-chieh-tzu Sözlüğünde "uzun kuyruklu kuş" anlamındadır (Hsü-sheng,

1985:75). K'ang-hsi tzu-tian'ın bir diğer açıklamasına göre, "Ti" "kuş ve kuş tüyü" diye yazılmaktadır. Önceki Ti yazısı ile karışık halde kullanılmıştır (K'ang-hsi, 1984:957). Bu yazının yapısı şöyledir: Yukarısı kanat tüyleri, aşağısı da tüm kuşlara verilen genel bir ad anlamına gelmektedir.

Bazı araştırmacılar, bu iki "Ti" yazısının karışık kullanılması nedeniyle Tiler, kuşu sembol olarak kullanan bir kavim olduklarını ortaya koymuşlardır. Ayrıca "Shan-hai-chin" adlı coğrafya eserine dayanarak, Çin'in kuzeyinde ikiyüzseksendört kavimden ondördünün kuşu sembol olarak kullandığını ileri sürerek, Ti kavminin yırtıcı kuşa totem olarak tapınan bir kavim olduğunu iddia etmişlerdir (Lin-kan, 1987:707-708).

Türkler'in tarihte kurttan ve geyikten başka yırtıcı kuşlar olan kartal, doğan ve Sungur gibi kuşları sembol ettiği bilinmektedir (Ögel, 1989:585-595). Uygur Hanlığı'nın veziri Hsie-tie, 789-809 yılları arasında hanlığı ele geçirerek, Uygur'un Çincesi olan Hui-he kelimesini Hui-hu olarak değiştirmiş, bunu T'ang imparatoruna açıklarken Hui-hünün "dolaşan şahin kuşu" olduğunu açıklamıştır (Hsin-T'ang-shu, 1975:6124). Vezirin kabilesi şahini sembol olarak kullanmış olabilir. Ayrıca Selçuklular, Macarlar, Ruslar, Almanlar gibi bazı milletler de Kartal, Doğan, Sungur gibi kuşları sembol olarak kullanmaktadırlar.

Proto Türk kavmi olan Ti'ler kuzeyden Çin'in orta bölgelerine gelmişler, bu bölgedeki derebeylik topluluklarıyla yakın ilişkiye girmişlerdir. Fakat bu temaslarda, derebeylik topluluklarının, siyasi ve askeri stratejileri karşısında başarısız olmuşlardır.

Kuzey Devletleri Tarihi (386-581) Kao-ch'e (yüksek arabalılar) Tezkeresi'nde: "Kao-ch'e'liler çok eski zamandaki Kırmızı Tilerin evlatları olmalıdır. İlk adı Ti-li'dir. Kuzeyliler (Juan Juanlar) T'ieh-le (Tölüs Tirek) diyorlardı. Çin bölgesindekiler Kao-ch'e veya Ting-lin diyorlardı. Dilleri Hunlar'a benziyor ama biraz farklıydı. Bu kavimde Ti, Yuan-hu (Uygur), Hu-lü, Hsieh-pi, Hu-ku ve Yi-chin (İl İrkin) gibi etnik gruplar vardı." diye yazılmaktadır (Pei-shi, 1974:3270). Buna göre Kırmızı Tiler'in daha sonra ortaya çıkan Uygurlarla bir ilişkisi olduğu bir gerçektir.

Ma-ch'ang-shoünun araştırmasına göre, Ti ve Junglar Hun milletini oluşturan temel kavimlerdir. Araştırmacı "Ti" ile "Jung"lann, Shang dönemindeki Kuifang, Chou dönemindeki Hsien-yülerle aynı ırktan olduğunu ileri sürmektedir (WA, 1968:565-568). Chou Sülalesi Tarihi, Ch'i-hu Tezkeresinde şunlar yazılmaktadır:

"Ch'i-hu'nun diğer adı Pe-luo-ch'i olup, Chin dönemindeki (265-420) Hunlar'ın bir boyu olmalıdır. Bazı kimseler, Chi-huların Shan-jung (dağ junglar) ve Kırmızı Tiler'in evlatları olduğunu söylerler. Dilleri de kuzeylilere benzer." diye yazılmaktadır (Chou-shu, 1971:896).

Ch'in-chung-mian'in kullandığı başka bir kaynağa göre: "Ch'i-hular eski beyaz Tiler'in bölgesinde yaşamaktadır. Onların yüzü ve başı, Hu gibidir. Dili ise Çince'dir. Tipi ve karakterleri de Hu'ya benzemektedir. Ama Çince konuşmaya çalışırlar. Son zamanlarda (518-618) onlara Pu-luo-ch'i (bulak, bölük) diyorlardı. Kendilerinin Beyaz Tilerin evlatları olduklarını iddia ederlerdi." Ayrıca Ch'in-chung-mian, Ch'i-hular'ın kölelerine Ku-li demesine dayanarak Ku-li kelimesinin eski Türkçe'deki kul ve köle olduğunu savunmuştur. Yani Tiler'in Türkçe konuşan proto Türkler olduğunu ileri sürmüştür (Ch'in, 1982:459, 463-464).

Çincedeki Hu işareti hakkında Wang-kuo-wei'nin araştırması şöyledir: "Hu, Çin'in kuzeybatısında yaşayan, gözü derin, burnu yüksek, gür sakallı ve bi-

yıklı, Çinliler'e benzemeyen etnik gruplara verilen bir addır (WA, 1968:588-602). Ch'i-hu'lar da "Hu" tipinde olduğuna göre, Ch'i-hu'lar muhakkak ki sakallı, yüksek burunlu ve gözleri derindi. Buna göre Ch'i-hu'lar'ın atası Tiler de bu tipteydi. Hun ve Göktürk topluluktan içinde kimisi "Mongoloid" tipinde, kimisi de "Hu" tipinde insanlar vardı (WA, 1968:599-601). Anlaşıldığı gibi eski Türk toplumunda, hem "Mongoloid" ırk, hem de "Hu" ırkı bir arada yaşamaktaydı.

Yukarıdaki verilere göre, Kao-ch'eli'lerin dili Hunlara benzemekteydi ama aralarında biraz farklılıklar vardı. Ch'i-hu'ların dilinin kuzeylilerin diline benzediğine bakılırsa veya Ch'in-chung-mi'an'ın araştırmasına dayanırsak, Tiler'in eski Türkçe ve az miktarda Moğol kökenli kelimelerle konuştuğunu anlarız.

Türkiye'de yabancı araştırmacılara dayanarak Tiler hakkında inceleme yapan Özkan İzgi, Emel Esin, İbrahim Kafesoğlu, Zeki Velidi Togan gibi ilim adamları vardır (İzgi, 1981-82:630). Eberhard'ın bu konudaki araştırması ise, sadece Çin kaynaklarındaki Tilerle ilgili kaynakları sıralamış, üzerinde ciddi ve yoğun halde inceleme yapmamıştır (Eberhard, 1942:119-129). Dolayısıyla Türkiye'de Tiler'in etimoloji, antropoloji ve tarihçesi hakkındaki araştırmalar yetersiz kalmıştır. Zeki Velidi Togan ağırlığını dipnotunda vermiş olsa bile, bugüne kadar tüm yabancı ilim adamlarının araştırmasını içeren değerli bir inceleme yapmıştır.

Z.V. Togan, "Umumi Türk Tarihi'ne Giriş" adlı eserinde Avrupa tarihçilerinin Tiler hakkındaki araştırmalarını bir araya toplamıştır. Bu kitaptan Avrupa'daki araştırmacıların Tiler hakkındaki incelemelerinin ne durumda olduğunu öğrenmekteyiz. Burada konunun bütünlüğü açısından Z.V. Togan'ın eserinde yer alan yabancı araştırmacıların görüşlerini aynen aktarıyoruz.

"Chavannes'e göre "Kuzey Çin'de; Shan-hsi eyaletinde, Sarı nehrin boyunca, onun batısı ve kuzeyine uzanarak ve Çinlilere komşu olarak, M.Ö. ki devirler-

Doç. Dr. Erkin Ekrem...

de yaşamış olan kavimlerin kuzeyi Çin kaynaklarında Ti adı ile, batısına da Jung isimleri ile isimlendirilmiştir. Monolia'ya göre Çin'in batı sınırlarına kadar uzanan Aryani ırkından kavimler bulunduğunu ve onlara da Ti denildiği Grum Grjmaylo tarafından iddia olunmuştur. O Aryaniler'e ve onların kadim uzakdoğu kavimlerinin mukadderatı üzerine tesirlerine dair geniş ve hayal mahsulü faraziyelere dalmağa yol açmıştı. Grjmaylo'ya göre Tiler'e ait malumatta Türkler bariz bir şekilde ayrılmaktadır. Ti ve Junglar'a ait ilk kayıt M.Ö. 1328'de yahut daha sonra vuku bulan hadiselerle başlar. "Ti" şeklinde okunan Çince işaretin "Terk" bunun da "Türk" demek olduğu tahmin edilmiştir. Umumiyetle bu Tiler'in Türk olduğu fikri şayidir. Viyanalı tarihçi Çiniyatçı Dr. Maenchen-Helfen, "Ti" sözünün Çinliler'i daha muahher zamanlarda Tin-ling şeklinde yazılan Türk kavminin isyanının baş taraflarında hiçbir zaman bulunmadıkları için Okhuş ismi adlandırdıklarından onların dilindeki bir minin kısaltılmış şekli olduğu fikrindedir. Togan'a göre Tiler daha sonra Ting-ling ismiyle bilinen kavimlerin atalarıdır. Grjmailo'ya göre Tiler M.Ö. 463 senesinde kuzeye göç ederlerken bir kısmı da M.Ö.

200-85 arasında Selenge nehri havzası arasında göçkürler. Tiler 85 senesinde Hunlar tarafından mağlup ve tâbi edilmiştir. Ting-lingler'in diğer batı kısmı aynı senelerde Sırderya ve İrtiş nehri arasındaki sahalara, yani şimdiki Kazakistan'ı işgal eden büyük bir kavim olarak ortaya çıkmaktadır. Selenge, Ting-ling (Ti)lerinin Uygurların cediti olduğu muhakkaktır. Sırderya-İrtiş Ting-linglerini de G. Nemeth "Türk'lerin yani Tiyanşan'da muhaheren büyük devletler kuran Çöktüklerin cediti sayıyor. Göktürk-Türgiş hakani Kürsol'a ait Arap kaynaklarından öğrendiğimiz gibi, eti naht ederek, yani kemiklerinden ayırmak, yahut Kırgızlarda olduğu gibi, yakarak kemiği ceseden ayırmak adeti Tiler'de de olmuştur. Cücen (Avar)ler Usunlar'a baskı yapıp Tiyanşan'ın güneyinden çıkardıktan sonra bu Türk (ting-ling)ler Orta Tiyanşan'da onların yerini tutmuş olabilirler. Göktürklerin Onok kabilesinin cedleri olarak kabul edilmek icab eden on kam(Şaman)a ait rivayetlerde bunlar Çin'den gelmiş ve oradan Orta Tiyanşan'a çömləkçilik, kazancılık v.s. sanatları getirmiş olarak tasvir edilmişlerdir. Yani bu rivayetler Göktüklerin cedlerinden (ihtimal Şular'dan) 10 kabilenin bir

zamanlar Çin tarafında yaşayıp, oradan buraya dönüp geldiğini anlatsa gerektir. Grjailo, Kıpçaklar'ın cedlerinin de Ting-ling (Ti) olarak kabul ediyor. Tiler hakkında daha çok Çin kayıtları mühimdir. Hunlar hangi dilde konuşuyorsa, Kao-che (Huey-hu) yani Uygurlar ile Ting-lingler de aynı dilden konuşuyorlar. Gav-çığ (yani Huay-hu Uygur)lar Kızıl Tiler'in bir kısmıdır. Bu cihetten bunların ilk adı Ti-li idi. Ting-lingler'le bunlar ve Hunlar hemen hemen aynı dilde konuşuyorlar. Eberhard'a göre Çinlilerin Ti için kullandıkları işaret köpeğe delalet eder. Bundan kurda da intikal edilir ki Hunların totemidir. Junglar'da köpek efsanesi olmuş, bu yolla Ti ve Junglar Hunlar'la bağlanabilirler. De Groot'a göre Ti ve Junglar'ın M.Ö. 5. asır ortasında Moğolistan'a ve Türkistan'a taşınmalarından önceki hayatlarında Çin kayıtlarında şunlar bulunmaktadır; Jung ve Tiler M.Ö. 781-771 senelerinde Çin'de büyük sarsıntılara mucip olan büyük iç hadiselerle sebep oldular. Tiler Çin'in kuzey ve batı taraflarında Shan-hsi vilayetinin kuzey ve güneyinde müteaddit büyük vilayetlere malik idiler. Çinliler buralarını Tiler'den almak için uğraştılar. Bu Junglar'ın Kien Jung denilen bir kısmı daha 7. asrın son rubunda Hun denilerek de teziye ediliyordu. M.Ö. 627'de Beyaz

Tiler'in beği Kio-k'üe isminde birisi idi. Bu isim ekök demek olacak. M.Ö. 670-60 seneleri hadiselerinde Tiler'in büyük bir kısmına Suban (herhalde subar) denildiğini M.Ö. 593 senesi hadiselerinde Kızıl Tiler'in büyük bir kısmının Liu-hu, diğerinin Tok-sin isimlerindeki kabileler olduğu zikrediliyor. Burada zikredilen "Toksın" Orta Tiyaşan'daki Göktürk kabilelerinden "Tukhsinler"i hatırlatıyor ki, bu "in" edatı eski Türkçe'de kavim isimlerine eklenmiştir Burada yine Tiler'in bir kısmı olmak üzere Tso-ts'uan isminde bir kavim zikredilmiştir. Kızıl Tiler Çin kaynaklarında son defa olarak M.Ö. 588'de, Beyaz Tiler de yine son defa olarak M.Ö. 453'de zikredilmiştir. Yani Tiler bu tarihten sonra Moğolistan ve Türkistan taraflarına taşındılar." (Togan, 1981:400-401 not 29b).

Yukarıda yer alan araştırmalara ve Batılı araştırmalara dayanırsak, Tiler'in proto Türkler olduğu kanaatine varabiliriz. Ayrıca Çin'deki tarihçiler de Tiler'in proto-Türk olabileceğini söylemektedirler (Chin, 1982:458-461).

proto Türk kavmi olan Tiler kuzeyden Çin'in orta bölgelerine gelmişler, bu bölgedeki derebeylik topluluklarıyla yakın ilişkiye girmişlerdir. Fakat bu temaslarda, derebeylik topluluklarının, siyasi ve askeri stratejileri karşısında başarısız ol-

muşlardır. Ayrıca bir de Ti toplumunun iç kargaşası eklenmiştir. Sonuçta Ti kavimleri sırasıyla mağlup olmuş, kimisi kuzeye kaçmış, kimisi derebeylik topluluklarına tabi olarak asimile olmuşlardır. Kimisi de öldürülmüşlerdir. M.Ö. 771-480 seneleri arasında Çin toprağında parlak bir dönem geçmiştir. İşte bu dönemde Tiler tarih sahnesinden silinmiştir.

Yukarıda anlattığımız gibi, orta Çin bölgesindeki kavimlerin içinde proto Türkler yaşamaktadır. Bu proto Türk kavimlerini temsil eden Jung ve Tiler bu bölgeye kendi kültürlerinden birçok şey getirmişlerdir. Bu kültür daha sonra Çin kültürünün içinde önemli bir faktör olmuştur. Ayrıca orta Çin bölgesine gelen Jung ve Tiler diğer kavimler gibi yerleşik hayata geçmişler, Chung-shan devleti gibi büyük bir devlet teşkilatı kurmuşlardır. Fakat bu Jung ve Tiler, daha sonraki Güney Hunlar, Doğu Göktürkler, kısmen Moğollar ve Mançurlar gibi bu bölgede asimile olmuşlardır. Han sülalesinin oluşmasında da bunların payı vardır.

Sonuç

Türk milletinin adına tarihi belgelerde VI. yüzyılda Göktürk devletinin ortaya çıkmasıyla rastlanmıştır. Bir millet olarak, bu kavrama Kaşgarlı Mahmud'un eserinde rastlamaktayız. İkiyüzyıllık Türk tarihi araştırmalarına ve eski Çin kaynaklarına göre, Türklerin ataları Hunlar olup, Türk tarihi Hunlardan başlanmaktadır.

Hun İmparatorluğu'nun ortaya çıkışında akıllara durgunluk verecek derecede sağlıklı bir devlet yapısına ve mükemmel bir askeri güce sahip olması, bizi Hunlar'dan önce eski Türklerin mevcut olup olmadığını, nerede oturduğu ve kimlerle ilişkileri olduğunu, nasıl gelişip Hun İmparatorluğu haline geldiği gibi birçok konuda düşünmeye sevk etmiştir.

Çalışmamızda, bilinen bir Türk kavmi olan Uygurlardan yola çıktık ve bu kavmin menşei hakkında bir inceleme yaparak mevcut bölgelelere göre, Türklerin atalarının M.Ö. 2146 yılında ortaya

Shang dönemine ait kehanet kemiği...

çıkıymış olan Ch'üan-yi kavmine dayana-
bileceği kanaatine vardık. Uygurlardan
Ch'üan-yi'ye kadarki tarih sürecinde,
Türkler'in silsilesini birbirine bağlayan en
önemli kavim ve devlet Hun İmparatorlu-
ğudur. Bu nedenle biz bu çalışmamızda,
özellikle Hunlar'dan önceki Türkleri, yani
proto Türk kavimlerini incelemeyi amaç-
ladık.

Çin'in en eski tarih eseri olan "Bam-
bu Üzerine Yazılmış Tarih Yazıları" (Chu-
shu-chi-nian)'a göre, proto Türk kavmi
Ch'üan-yiler M.Ö. 2146 yılında Çin'in
Kuzey bölgesinden Shan-hsi eyaletine
göç etmiştir. Mevcut kaynaklara dayanır-
sak, M.Ö. 2146 senesinde ilk proto Türk
kavminin ortaya çıkmasıyla Türk tarihi-
nin başlangıç tarihi belirtilmiş oluyordu.
Bu kavim Shang Sülalesi (M.Ö.16.yy-
11.yy) döneminin başında Kui-fang şek-
linde ortaya çıkmıştır. Chou Sülalesi
(M.Ö. 1027-256) döneminde Ch'üan-yi
ve Kui-fang kavimlerinin bir uzantısı ola-
rak Hung-yi veya K'ung-yi şeklinde M.Ö.
XII-XI. yüzyıllarında Kuzey Çin'de yaşa-
mıştı. M.Ö. 1081-1025 yılları arasında,
Chou Sülalesinin darbesiyle, Hung-yiler
kuzeye çekilmiş ve tarih sahnesinden
uzaklaşmıştır. Ardından Hung-yiler,
Hsün-yü, Hsien-yün adları altında tekrar
Chou Sülalesinin kuzey bölgelerinde gö-
rölmeye başlamıştır. M.Ö. XI-IX. yüzyıl-
lar arasında mevcut olan bu kavimler
Çin'in iç bölgelerinde büyük sarsıntı yap-
mış ve M.Ö. IX. yüzyılın son zamanların-
da kuzeye çekilmiştir. Bu kavimlerin bir
uzantısı olan Ch'üan-junglar Çin'in ku-
zey bölgelerinde yaşamaya başlamışlar-
dır. Ch'üan-jung kavminin Chou sülalesi
arasındaki mücadele sonucunda,
Ch'üan-junglar tarih sahnesinden çekil-
miş, Chou sülalesi de zayıf düşerek
Çin'in batısından doğusuna taşınmıştır.
M.Ö. VIII. yüzyılına dek, kuzeyde yaşa-
yan proto Türk kavimleri durgun bir ha-
yat sürdüğü için bir asır kadar eski Türk
tarihi karanlık bir dönem geçirmiştir.
M.Ö. VIII. yüzyıldan sonra, kuzeydeki
Ch'üan-yi, Hung-yi, Hsün-yü, Hsien-yün
ve Ch'üan-jung gibi proto Türkler'in de-

vamı olan, bu kez Tibet unsurunu da
kapsayan büyük federal toplum Junglar,
ortaya çıkmıştır. Eski Çin kaynaklarında
en çok bahsedilen ve Çin toprağındaki
derebeylik topluluklarına darbe vuran
kalabalık Junglar parçalandıktan sonra,
ufak topluluk halinde Çin'in iç bölgeleri-
ne kadar gitmişlerdir. Jungların bir par-
çası olan Ti'ler faaliyet göstermeye baş-
lamış ve M.Ö. 627 senesinde parçalana-
rak üçe bölünmüştür. M.Ö. III.yüzyıla
kadar devam edebilmiş olan Jung ve Ti
toplumlarının bazısı kuzeye göç etmiş
bazısı ise Çin toprağında asimile olmuş-
tur. M.Ö. 318-265 yılları arasında yuka-
rıda adı geçen proto Türk kavimlerini te-
mel alan Hunlar ortaya çıkmış ve M.Ö.
215 yılından sonra da kuzey Asya'da
Hun imparatorluğunu kurmuşlardır.

M.Ö.2146-318 yılları arasındaki
proto Türk kavimleri hakkında yapılan
bu çalışmamızda elde edilen en eski
Çince felsefe, fal, şiir, tıp, devlet tüzüğü,
tarihi eserler ve kazıda bulunan eski ki-
taplara dayanarak araştırma yapılmıştır.
Ayrıca doğulu ve batılı bilim adamlarının
araştırmalarından istifade edilmiştir. Bu
çalışmamızda, konuya gerçekçi ve ciddi
yaklaşarak eski Türk kavmi Ch'üan-yi-
ler'den Hunlar'a kadarki proto Türklerin
birbirleriyle bağlantılı olduğunu ve bunların
tarih sürecinde birbirinin devamı olduğu
kanaatine vardık.

Bunun yanı sıra, Çin toprağında ku-
rulan ilk üç imparatorluk olan Hsia (M.Ö.
21 yy-16.yy), Shang (M.Ö. 16.yy-11.yy)
ve Chou (M.Ö. 1027-256) sülalelerinin
hanedan soyunu da araştırarak, bu sül-
alelerin değişik kavimler tarafından kurul-
duğu ortaya çıkardık, özellikle bazı tarih
araştırmacıları tarafından kabul edilen
Chou İmparatorluğu'nun proto Türkler
tarafından kurulduğu görüşünün de ne
derece ilmi olduğunu araştırmak ama-
cıyla Çince kaynaklarından elde ettiği-
miz belgeler üzerinde inceleme yaparak
Chou imparatorunun proto Türk kavimle-
ri tarafından kurulduğunu, kültürlerinin
de Türk kültürü ile hemen hemen aynı
olduğunu ortaya çıkarmaya çalıştık.

Sonuçta da, sağlıklı bir devlet yapısı-
na ve mükemmel bir askeri güce sahip
olan Hun İmparatorluğunun ortaya çıkı-
şından önce, Türklerin uzun zaman gü-
ney Sibiry ve kuzey Çin'de yaşadıkları-
nı, yani kavimden kavimler federasyonu-
na geçerek Hun İmparatorluğunun ku-
rulmasında temel oluşturdıklarını ortaya
koymaya çalıştık.

Kaynakça:

I. Klasik eserler

1) Yuan- yuan

1979 Onüç Klasik Kitap

Chung-hua Shu-chü. Pekin

Chou-Yi, s.5-105

Shang-Chu, s. 109-25

Shih-Chin, s.259-628

Chou-Li, s.631-937

Li-Chi, s.1221-1696

Tso-Chuan, s.1697-2184

Kung-yang Chuan, s.2189-2354

Ku-liang Chuan, s.2357-2451

Lung-Yu, s.2453-2536

Er-Ya, s.2563-2653

Meng-tzu, s.2659-2780

Shen-Yüeh

2) 1956 Chu-Shu-Chi-Nian (Bambu
Üzerine azılmış Tarih Yazıları), Shang-
wu Yin-Shu-Kuan, Taypei.

3) 1988 Mu-Tian-Tzu Chuan (İmpa-
rator Münun Tezkeresi), Shang-wu yin-
shu-kuan, Shanghai

4) 1978 Kuo-yü (Devletler Tarihi) Ku-
Chi Ch'u-Pen-She, Shanghai

5) 1988 Shan-Hai Chin (Dağ ve Ne-
hirler Hakkındaki Klasik Eserler), Shang-
wu Yin Shu-Kuan, Shanghai

II.SÜLALE TARİH ESERLERİ

6) Ssu-Ma-Ch'ien 1975 Shih-Chi (Ta-
rih Hatırası), Chung-hua Shu-Chü, Pe-
kin.

7) Pan-Ku 1962 Han-Shu (Han Sül-
alesi Tarihi), Chuang-hua Shu- Chü, Pe-
kin.

8) Ch'en-Shou 1959 San-Kuo-Chi
(Üç Sülalenin Tarihi), Chung-huan Shu-
Chü, Pekin.

9) Fen-Ye 1965 Hou-Han-Shu (Son

Sülalesi Tarihi), Chung-huan Shu- Chu, Pekin

10) Wei-Shou 1974 Wei-Shu (Wei Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu- Chü, Pekin.

11) Li-Pei-Yao 1972 Pei-Ch'i-Shu (Kuzey Ch'i Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

12) Lin-Hu Te-Feng 1971 Pei Chou-Shu (Kuzey Chou Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

13) Wei-Chen 1973 Sui-Shu (Sui Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu- Chü, Pekin

14) Fang-Hsüan-Lin 1974 Chin-Shu (Chin Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin

15) Li-Yen-Shou 1974 Pei-Shi (Kuzey Devletler Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

16) Liu-Hsün 1975 Tang-Shu (T'ang Sülalesi Tarihi), Chung-Hua Shu- Chü, Pekin.

17) O-Yang-Hsiu 1975 Hsin-T'ang-Shu (Yeni Tang Sülalesi Tarihi), Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

III. GENEL TARİH KAYNAKLARI

18) Sung-Chung 1957 Shi-Pen Pa-Chung (Ail Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai

19) Huang-P'u-Mi 1964 Ti-Wang-Shih-Chi (İmparatorlar Tezkereleri), Chung-huan Shu-Chü, Pekin.)

20) Li-Tao-Yuan 1957 Shui-Chin Chu-Shu (Nehirler Hakkındaki Klasik Kitabı), Ke-hsüe-Ch'u-Pen-She, Shanghai.

21) Tu-Yo 1935

22) T'ung-Tian (Genel Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

23) Ma-Tuan-Lin 1936 Wen-Hsien-Tung-Kao (Eski Kaynaklar Hakkındaki Genel İncelemeler), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

24) Ssu-Ma-Kuang 1956 Tzu-Chi-T'ung-Chien (Genel Tarih), Shang-wu Yin-Shu-Kuan, Shanghai.

IV. ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR

25) Çin Akademisi Arkeoloji Araştır-

ma Merkezi 1961 Yeni Çin Arkeoloji Araştırmalarının Derlenmesi, Weng-wu Kitabevi, Pekin.

26) 1965 Kaplumbağa Yazılarının Toplamı Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

27) 1979 Otuz Yıllık Arkeolojik Araştırma Çalışmaları, Weng-wu Ch'u-Pen-She, Pekin. 1979

28) 1961 1958-1959 Yıllarında Yin Mezanndaki Kazı Araştırma Raporu. K'ao-ku Dergisi, 1961:12-63

29) 1958-1959 (1961:2:63)

30) Ch'en-Men-Chia 1956 Yin Mezanndaki Kaplumbağa Yazıtların Genel Değerlendirilmesi K'e-hsüe Chu-pen-she, Pekin

31) 1954 Yin Dönemindeki Bakır Eşyalar K'ao-Ku hsüe Pao Dergisi, 1954:7:15, Pekin

32) 1955 Batı Chou Dönemindeki Bakır Eşyalar K'ao-Ku hsüe P'ao Dergisi, 1955:9-1956:4, Pekin

33) Chou-Hen 1980 Hsia Shang ve Chou Dönemindeki Arkeoloji Tezleri Weng-wu Chu-pen-she, Pekin,

34) Kuang-Min-Je-Pao 1978 Chang-Kuo Dönemindeki Chung-Shan Devleti Hakkındaki Antika Eşyalarının Keşif Edilmesi. Kuang-Min-Je-Pao Gazetesi, 6.8.1978.,

35) Kuo-Mo-Jo 1959 Bakır Çağı, K'e-hsüe ch'u-pen-she, Pekin

36) 1957 Batı Chou Dönemindeki Tunç Yazıtların Üzerindeki Araştırmalar. K'e-hsüe Ch'u-pen-she, Pekin.

37) Kuo-Pao-Chün 1963 Çin'in Bakır Çağı, Shan-Lian Shu-tian, Pekin.

38) Li-Chung 1975 Çin'in Derebeylik Döneminden önceki Demir İşletme Tekniğinin Gelişmesi Hakkındaki İncelemeler. K'ao-Ku hsüe-pao Dergisi, 1975:2:1 Pekin Üni. Arkeolojik Araştırmalar Bölümü

39) 1979 Shang ve Chou Dönemi Hakkındaki Arkeolojik Araştırmalar. Weng-wu Ch'u-pen-she, Pekin

40) Yi-Ta 1955 Çin'in Yontma Taş Çağı. San-len Shu-tian, Pekin

41) Yong-Ken 1941 Shang ve Chou Dönemindeki İçki ve İbadet Eşyaları Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hakkındaki Araştırmalar. Harvard Üni. Yen-chin en.

V. ARAŞTIRMALAR

42) Brinkly, Frank 1902 Chia Its History Arts and Literature. Boston.

43) Chang-Hsin-Liang 1977 Doğu ve Batı İlişkileri Hakkındaki Kaynakların Toplamı. Chung -hua Shu-Chü, Pekin.

44) Chang- Yin-Lin 1962 Çin'in Genel Tarihi. San-Lien Shu-Tian, Pekin.

45) Chang-Yin-Yan 1984 Huang-ti Nei-chin. Teknik Neşriyatı, Shang-hai.

46) Chen Ch'i -Chiu 1974 Han-Fei-Tzu Eserlerin İzahı. Jen-min Ch'u-Pen-She, Shanghai.

47) Chen-Chin-Ping 1961

48) Chinese History, China Publishing Company, Taipei.

49) Chien-Po-Tsan 1950

50) Çin'in Genel Tarihi. San-Lien Shu-Tain, Pekin.

51) Ch'in-Chung-Mian 1958

52) Umumi Türk Tarihi, Chung-huan Shu-Chü, Pekin. Batı Göktürkler Hakkındaki Kaynakların Eklmeler ve Araştırmalar, Chung-hua Shu-Chü, Pekin. 1982

53) Sui ve T'ang Sülalesi Tarihi, Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

54) Chou-VVei-Chou 1983 Ch'i-ı ve Juan-Janlar, Shangha Halk Neşriyatı, Shanghai.

55) Cordier, Henri 1920-21 History Generale de la Chine et de Ses Relations Avec les Pays Strangers, Paris

56) Çin'in Kuzey Milletleriyle Olan İlişki Tarihini İnceleme Grubu 1987 Çin'in Kuzey Milletleriyle Olan İlişkilerinin Tarihi. Chung-Kuo She-hui Ke-hsüeh-yuan, Pekin.

EBERHARD, W.

57) 1942 Çin'in Şimal Komşuları, TTK, Ankara.

58) 1942-43 "Eski Çin Kültürü ve Türkler", AÜDTCE, Ankara, s. 19-29.

59) 1982 Çin Tarihi, TTK, Ankara.

60) ESİN, Emel. 1978 İslamiyetten önceki Türk Kültür Tarihi ve İslam'a Giriş. İÜEF, İstanbul.

61) Fang-Yü-Lan 1966 A Short History of Chinese Philosophy, The Free Press. N. Y

62) Feng-Chia-Shen 1958 Uygur Tarihi Hakkındaki Kaynakların Derlemesi, Min-tau Ch'u-pen-she. Pekin.

63) Fei-Hsiao-Tung 1981 Toward a Peoples Anthropology. Beijing. New World.

64) Fitagerrold, Charles Patrick 1950 China, A Short Cultural History, London, The Cresset Press.

65) Giles, Herbert Allen 1920 China and The Chinese, New York. The Columbia University Press.

66) Hung-Chün 1903 Moğolların Gizli Tarihi. Kuang-wen Shu-chü, Pekin.

67) Hou-Wai-Lu 1955 Çin'in Eski Toplamları Hakkındaki Tarihi İncelemeler, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin.

68) Hsü-Ch'ou-Yün 1966 Çin'in Eski Çağ Tarihine Ait Seçilmiş Tezler. Taiwan Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü, Taipei.

69) Hsü-Hsü Shen 1960 Çin'in Eski Kaynaklarındaki Mitoloji Çağı, K'e-hsüeh Chu-pen-she, Pekin.

70) Huang-Lie 1982 Eski Çin Milletleri Hakkındaki Araştırmalar. Halk Neşriyatı, Pekin.

71) İZGİ, Özkan 1981-82 Orta Asya'nın Türkleşmesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, XII, Ankara, s. 627-640.

72) 1977 Eski Çin'deki Azınlık Milletleri Hakkında Araştırmalar. İç Moğolistan Ün., Hohuhot.

73) KAFESOĞLU, İbrahim 1988 Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.

74) KOPPERS, W. 1941 "İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik", Belleten, Ankara, Cilt V.

75) Kuo-Ch'in-P'an 1961 Chuan-tzu Adlı Eserin Açıklamaları, Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

76) Kuo-Mo-Ju 1955 Çin'in Kölelik Çağları. K'e-hsü Ch'u-pen-she, Pekin.

77) 1979 Çin Tarihi, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin.

78) 1982 Çin'in Eski Toplumu Hakkındaki İncelemeler, Jen-min Ch'u-pen-she, Pekin.

79) Kuo-Ping-Chia 1963 China Lon-

don, Oxford Un. Press.

80) Liang- Yü-Shen 1981

Shih-Chi Adlı Eserin Üzerindeki İncelemeler. Chung-Hua Shu-Chü, Pekin.

81) Li-chin-wei 1987 Çin Tıp Ansiklopedisi, Teknoloji Neşriyatı, Shang-hai.

82) Lin-Kan 1987

83) Ma-Ch'ang-Shou 1955

84) 1962 Maspero.

85) Henri 1907 Gök Türk ve Uygur Tarihine Dair Tez Araştırmalarından Seçmeler. Chung-Hua Shu-Chü, Pekin. Çin Kardeş Milletlerinin Tarihi. Fu-tan Ün. Tarih Bölümü, Shanghai. Kuzey Tiler ve Hunlar. San-Lian Shu-Chü, Shanghai. La Chine Antique. E. de Boccard, Paris.

86) Meng-VVen-T'ung 1955

87) Nourse, Mary. A. 1943 Chou ve Ch'in Dönemindeki Azınlık Milletlerin Hakkındaki Araştırmalar. Fu-tan Ün. Tarih Bölümü, Shanghai. A Short History of the Chinese. The New Home Library, New York.

88) ÖGEL, Bahaeddin 1949 "Büyük Hun Devletinin Kuruluşundan önce Kuzey Çin'in Etnolojisi Hakkında". AÜDTCE, Ankara, IV. Cilt. İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi. TTK, Ankara.

89) ÖZERDİM, Muhaddere "Çin Dini'nin Menşe Meselesi ve Dini İnançlar". Belleten, XXVI, Ankara. "Chou'lar ve Bu Devirde Türklerden Gelen Gök Dini". Belleten, XXVII, Ankara.

90) Pai-Shou-Hsi 1983 Çin'in Genel Tarihi. Jen-min Ch'u-pen-she, Shanghai.

91) Percheren, Maurice 1946 La Chine. Fernand Nathan, Paris.

92) Reischauer, Edwin and Fairbank Johu K. 1964 East Asia The Great Tradition. Chin-wen Shu-chü, Taipei.

93) Seegar, Elizabeth 1934 The Peasant of Chinese History. Routledge and Sons, London.

94) Tian-Chi-Chou 1988 Ch'in Sülalesinden önceki Milletlerin Tarihi. Jen-min Ch'u-pen-she, Ch'eng-tu.

95) Ting-Ch'ien 1962 Fen-lai-hsüan Coğrafya Hakkındaki Araştırmalar. Cehen-chung Shu-chü, Taipei.

96) T'en-Chieh-P'o 1979 "Chou Hal-

mesi", Wen- Shih. 1979: 6, Pekin.

97) TOGAN, Z.V. 1981 1985Umumi Türk Tarihine Giriş. Enderun Kitabevi, İstanbul. Tahite Usul. Enderun Kitabevi, İstanbul.

98) Tuan-Lian-Ch'in 1982

99) Tu-Chen-Shen 1993

100) TUNA, Osman 1990 Kuzey Tiler ve Chung-Shan Devleti. He-pei Halk Neşriyatı, He-pei. "Chou ve Ch'in Sülalesinin Milli Kültüründe Jung ve Tiler Unsuru". Ta-lu Tsa-chi, 85, V. 1993: 11:5, Taipei. Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi. TDK, Ankara.

101) T'ung-Shu-Ye 1980

102) TURAN, Baytop 1984 Ch'un-Chiu ve Tso-Chuan Hakkındaki İncelemeler. Jen-min Ch'u-pen-she, Shanghai. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi. Sanal Matbaacılık, İstanbul.

103) Wang-Chi-Lai 1977 Orta Asya Tarihi. Chung-Kuo She-hui-k'e-hsüe Ch'u-pen-she, Pekin.

104) Wang-Chin-Tng 1980 Çin'in Eski Tarihi. Halk Neşriyatı, Pekin.

105) Wang-Kuo-Wei 1956 Kuan-T'ang'ın Araştırmaları. Chung-hua Shu-chü, Pekin. Wang-Kuan-Tang'ın Araştırmaları. Wen-hua-Ch'u-pen Kung-si, Taipei.

106) VVang-Yü-Che 1955 "Ch'in Sülalesi öncesinde Jung ve Tiler ile Hua-hsia'lilerin İlişkileri". Nan-K'ai Ün. Dergisi, 1955: 1, Nan-Chin.

107) Yi-Chün 1956 Çin Azınlık Milletlerinin Kısa Tanıtımı. Min-tzu Ch'u-pen-she, Pekin.

VI. SÖZLÜKLER

108)Atalay, Besim 1992 Divan-ü Lügat-it Türk, TDK, Ankara.

109)Ch'eng-yun-lin 1987 Milletler Sözlüğü. Tz'u-shu Ch'u-pen-she, Shanghai.

110) Hsü-Shen 1985 Shuo-wen Sözlüğü. Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

111)K'ang-Hsi 1984 K'ang-hsi Sözlüğü. Chung-hua Shu-Chü, Pekin.

112)1982 Tz'u-hai Sözlüğü. Tz'u-shu Ch'u-pen-she Shanghai

Türk Tarihi ile ilgili Çin kaynaklarının analitik değerlendirilmesi

Resmî hüviyet taşıyan hanedan tarihlerinden önce oluşturulan metal-taş yazıları (chin-shih hsüe), kaplumbağa kabukları ve kemik yazıları ile klâsik eserlerdeki bilgilerin çoğunluğu efsanevî olarak nitelendirilmektedir. Yine de Çin tarihindeki ilk kayıtlarla beraber Türklerin atalarına âit bilgiler efsanevî de olsa başlar.

Türk tarihinin İslâm öncesi devrinde Orta Asya yani doğu cephesinin muhteva açısından en zengin kaynakları Çin dilinde yazılmıştır. Türkçe yazılı kitabeler şüphesiz en değerli kaynaklardır. Ancak bilgilerin çokluğu ve teferruatı düşünüldüğünde Çinlilerin meydana getirdiği eserler ön plâna çıkmaktadır.

840 yılında Büyük Uygur Kağanlığı'nın yıkılmasından sonra Türk boylarının (nüfusunun) tedricen batıya kayması, arkasından İslâmiyeti kabul eden Türk devletlerinin ortaya çıkması ve İslâm kültür dairesine girilmesi neticesinde Çince kaynakların yerine Arapça ve Farsça yazılmış eserler önem kazanmıştır. Bununla birlikte sonraki devirlere âit Çin dilindeki tarihi kaynakların Türk tarihi açısından taşıdığı bilgi değeri zamanımıza kadar devam etmektedir.

Çin kaynakları çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Değişik bakış açılarına göre farklı sınıflandırmalar yapılabilir. Genelde şöyle bir sınıflandırma yazılması bizce uygun olacaktır.

- 1- Metal ve taş eserler üzerindeki yazılar
- 2- Kemik ve kaplumbağa kabukları üzerindeki yazılar
- 3- Klâsik kitaplar (Shan-

ha-i chin, i-chin, Li-chi, Chu-shu-chi-nien, Shu-chin, ch'un-ch'iou vs. eserleri)

- 4- Hanedan tarihleri
- 5- Ansiklopedik eserler
- 6- Kronolojik eserler

Resmî hüviyet taşıyan hanedan tarihlerinden önce oluşturulan metal-taş yazıları (chin-shih hsüe), kaplumbağa kabukları ve kemik yazıları ile klâsik eserlerdeki bilgilerin çoğunluğu efsanevî olarak nitelendirilmektedir. Yine de Çin tarihindeki ilk kayıtlarla beraber Türklerin atalarına âit bilgiler efsanevî de olsa başlar. Bu bakımdan ayrı bir değere sahiptirler.

Ülkemizde çoğunlukla yıllık, batı ilim âleminde ise hanedan tarihi (Dynastic Histories) şeklinde tanınan eserler şüphesiz en mühim ve hacimli kaynaklardır. Yıllık ifadesi söz konusu kaynakların

Türk tarihinin İslâm öncesi devrinde Orta Asya yani doğu cephesinin muhteva açısından en zengin kaynakları Çin dilinde yazılmıştır. Türkçe yazılı kitabeler şüphesiz en değerli kaynaklardır. Ancak bilgilerin çokluğu ve teferruatı düşünüldüğünde Çinlilerin meydana getirdiği eserler ön plâna çıkmaktadır.

tam karşılığı değildir. Fakat, ülkemizde bu ifade ile kullanımı yerleşmiştir. Aşağıda görüleceği üzere yıllık bu hanedan tarihlerinin bir bölümünü teşkil eder. Diğer kısımları ise farklı karakterlerde kaleme alınmıştır.

Ssu Ma-ch'in (m.ö. 145-86) tarafından M.Ö. 104 yılında yazılmaya başlanıp, M.Ö. 87'de tamamlanan Shih-chi (tarihi hatıralar) ile start alan resmî Çin tarihleri, son imparatorluk Mançu hanedanı diğer adıyla 1911'de yıkılan Ch'ing imparatorluğunun resmî tarihinin yazıldığı 1927 yılında Ch'ing-shih-k'ao ile son bulmuştur. Ancak o zamanın hükümeti son tarihin dağıtımını yasakladığı için bütün Çin tarihleri 26 hanedan tarihi yerine 25 hanedan tarihi adıyla anılmaktadır.

Çinliler tarihçiliğe büyük önem vermişler, tarihçilik bakanlığı tesis ederek önemli devlet adamlarını bu makamın başına getirmişlerdir. Özellikle devlete âit evrakların derlenip toparlanması tarih bakanlarının emrindeki kalabalık heyetler tarafından yapılmakta idi.

Bütün hanedan tarihleri beş ana bölüme ayrılmıştır. İmparator yıllıkları, asil aileler, kronolojik tablolar, ilmî risaleler, biyografiler. Biyografilerin sonlarında yer alan yabancılar biyografileri ki, biz bunları kendi tarihçiliğimiz açısından ayrı bölüm olarak adlandırıyoruz, Türk tarihi açısından son derece zengin malzeme-ye sahip en önemli kısımlardır.

Resmî tarihler ciltler (chüan/volumes) halinde teşkil edilmiştir. Bir cilt 4 ile 7 varak arasında olabildi. 26 hanedan tarihinde toplam 4052 cilt (chüan) vardır. En küçük tarih 36, en geniş tarih ise 536 cilde sahiptir.

4052 cildin % 62'si biyografiler, % 211 ilmî risaleler, % 21'i imparator yıllıkları için kullanılmıştır. % 4'ü kronolojik tablo, % 2'si asil aileler için tahsis edilmiştir.

Hanedan tarihlerinin ilk ciltleri imparator yıllıklarına ayrılmıştır ve her hanedan tarihinde mevcuttur. Biyografiler de her tarihte kaydedilmiştir. Asil aileler dediğimiz kısımlar ise sadece üç tarihte yazılmıştır. X. yüzyıldan sonra yazılan her tarihin kronolojik tablosu vardır. Eserle-

rin yedisinde ilmî risale bölümü yoktur.

1- İmparator yıllıkları:

Pen-chi (asıl kayıtlar) adlı başlıkta toplanan imparator yıllıkları önemi üç noktada ortaya çıkmaktadır: Kronoloji, imparator merkez (odaklı) ve devletin önemli işleri.

2- Asil Aileler:

Shih-chia adı verilen bu bölüm Batı dillerine çeşitli şekillerde tercüme edilmiştir. Nobles families, maison hereditaire, genealogical register, genealogical history, feodal families, honorable families, hereditary nobles.

Asil aileler bölümleri sadece üç hanedan tarihinde kaydedilmiş olup, feodalizmin Çin'de ön plâna çıktığı devirler için teşkil edilmiştir. Diğer devirlerdeki asil aileler biyografiler bölümü içinde zikredilmiştir.

3- Kronolojik Tablolar:

Piao terimiyle gösterilen söz konusu kronolojik tablolar yatay (Horizontal) ve dikey (vertical) şekillerde görülmektedir.

- İlmî Risaleler:

İnsanî işler hakkında bilgiler verirler. İlmî risaleler, politik gelişme, ekonomik, adlî, askerî ve eğitime âit kurumlar ve kanunlar gibi konular ihtiva etmektedir. Çok sayıda tarihçinin ifade ettiği gibi Çin tarihlerinin zengin bir kısmını oluşturmaktadır. Söz konusu risalelerden 20 hanedan tarihinde konu ele alınmıştır. Astronomi hakkında 19 tarihte risale kaydedilmiş iken coğrafya ile ilgili Shih-chi haricinde her yılda bilgi mevcuttur. Diğer konuların çoğunluğu törenler, müzik, resmî işler, yiyecek ve eşya, kanun (hukuk) ve cezalandırmaya tahsis edilmiştir.

- Biyografiler:

Toplam ciltlerin % 62'sini oluşturan biyografiler şahısların hayatına atfedilmiştir. Daha çok şahısların başarıları üzerinde dururlar.

Biyografiler tek kişilik, iki kişilik, ilave- li biyografiler olmak üzere üç şekilde ele alınmıştır.

Hun dönemi kalıntıları.

Hemen bütün Resmî tarihlerin biyografiler bölümünün sonunda yabancı kavimlere ait biyografiler vardır. Bunlar her ne kadar biyografi başlığı adı altında sıralansalar da aslında Çin'e komşuluk yapan onunla münasebete giren kavimlerin tarihinin anlatıldığı kısımlardır. Çin tarihi açısından ön plânda olmayan ancak, Türk, Moğol, Tibet, Kore ve hatta Japon tarihi bakımından birer hazine durumundadırlar. Çünkü, Çinliler komşuları vesair milletler için şecerelerinden başlayarak sosyal hayatlarına kadar ilgili bilgileri kaydetmişlerdir.

Resmî tarihlerin Türk Tarihi açısından değerlendirilmesi:

Resmî tarihlerin beş ana bölüme ayrıldığını yukarıda söylemiştik. Bu beş ana bölümün niteliklerini Türk tarihi açısından ele aldığımızda şu noktalar açığa çıkmaktadır:

İmparatorlar bölümlerinde Türklerle ilgili bilgiler azdır. İfadeler kısadır. «Gök-Türkler, şu tarihte şuraya saldırdı. Ya da vergi gönderdiler gibi». Bilgilerin herhangisi bir derinliği yoktur. Olayların gelişiminde sebep-sonuç belirtilmemiştir. Dolayısıyla doyurucu bilgiye rastlamak pek mümkün olmaz.

İlmî risaleler kısmında da Türklerle ilgili bilgiler azdır.

Esaslı bilgi biyografilerdedir. Hun, Gök-Türk, Uygur gibi başlıklar altında toplanan bu bölümlerde söz konusu Türk toplumlarının, devletlerinin ya da

büyük-küçük boylarının öncelikle ortaya çıkışları anlatılır. Kökenleriyle ilgili rivayetlere de yer verilir. Daha sonra eğer devlet kurmuşlar ise o açıklanır. Çinle yaptıkları münasebetlere özellikle büyük yer ayrılmıştır. Bundan sonra mutlaka sosyal hayatları hükümdarlarının taşıdıkları unvanlar, teşkilâtları, yedikleri ve içtikleri şeyler, evlenmeleri, ekonomik yapıları, hukukî vaziyetleri, ölü gömme vs. törenleri anlatılır. Özellikle Çinlilerden farklı yönleri belirtilir. Şayet büyük bir devlet kurmuşlarsa devletin gelişmesi, Çin'le yapılan savaşlar hakkında bahisler vardır. Siyasî hadiselerin bazen kısaltıldığı görülmektedir. Bunun sebebi bunların teferruatı Türklerle ilişki kuran şahısların biyografilerinde bildirilmesidir.

Türk ülkelerine elçi olarak giden, Türklerle savaşan ya da herhangi bir şekilde temasa geçen kişilerin biyografilerinde özellikle siyasî olmak üzere son derece doyurucu bilgi vardır. Söz konusu devlet adamları dönüşlerinde saraya rapor verdiklerinden daha sonra bu eserler yazılırken raporlardan faydalandıklarından şahıs biyografileri ön plâna çıkmaktadır. Çok sayıda savaşın ayrıntıları ve onlara âit hayat hikâyeleri yazılır. Her kaleme alınmıştır.

Bahsettiğimiz yirmi beş resmî hane-dan tarihi dışında ansiklopedik ve kronolojik nitelikte yazılmış kaynaklar mevcuttur. Bunların ilk örneğini T'ung Tien (801 yılı) oluşturmaktadır. Bu ansiklopedi misal alınmak suretiyle sonraki yüzyıllarda tertip edilen Ts 'e-fu Yüan-kue-

i (1005- 1013), T 'ung-chih (1150) ve Wen-hsien T 'ung-k 'ao (1254) hakikaten Çin tarihinin değerli hazineleridir. Aradan asırlar geçince bu eserlerin kıymeti daha iyi anlaşılmış ve sonraki tarihçiler tarafından birçok zeyilleri hazırlanmıştır. Bu eserlerin son ciltlerinde yine Çin'e komşu kavimlerin bölümleri vardır. Bu bölümler her bakımdan zengin bilgilerle donatılmış olup resmî tarihlerde mevcut olmayan son derece değerli malûmata da sahiptirler.

Kronoloji esas alınarak hazırlanan en hacimli kaynak Tsu-chih T 'sung-chien (1085) 'dir. Belki de tarihçiler arasında en çok kullanılan eser budur. Çünkü zaman problemi hemen hiç olmadığı gibi olaylar çok sade bir dille sıralanmıştır. Anlaşılabilirle problemi de sıralama takip edildiğinde ortadan kalkmaktadır. Diğer kaynaklarda mevcut olmayan çok sayıda belgeye başvurulması eserinin kıymetini arttırmaktadır.

T 'ai-p 'ing Huan-yü chi ve Ti-li Chih gibi tarihi coğrafyaya âit eserler de yazılmıştır.

Çin tarihçiliğinin kendi problemleri

a) İsimlerin karışıklığı

1- Şahıs isimlerinin karışıklığı

2- Yer isimlerinin karışıklığı

Çinliler doğduklarında bir isim alırlar. Buna Ju-ming (Süt ismi) denir. Daha sonra başka isimler kazanırlar. Arkasından Tzu lâkab diyebileceğimiz isimler takılırdı. Bu sonradan isim ve lâ-kab kazanmalar çoğunlukla temayüz ettikleri alanla ilgili olurdu.

Özellikle imparatorlar tahta çıktıktan sonra hem yeni unvan alırlar, hem de saltanat devreleri yeniden başlardı ki; bu da aslında dikkat edilmesi gereken karışıklığa yol açmaktadır.

Yer isimleri konusunda Çin eski yer adları sözlüğü Chung-kuo-ti-ming ta-ts 'u-tien (1930) ve Chug-kuo ku-chin ti-ming ta-ts 'u-tien (1931) problemlerin hallinde yol gösteren önemli referans kitaplarıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

b) Zaman Eksikliği:

Çinli tarihçiler biyografileri yazarken tarih belirtmemişlerdir. Dolayısıyla tercümeler yapılırken olayların geçtiği tarihlerin tesbitinde güçlükler çekilmektedir. Tsu-chih T 'ung-chien ve imparator bölümlerine müracaat etmeyi gerektirmektedir. Yine de çok sayıda hadisenin kesin tarihinin tesbiti mümkün olamamaktadır.

c) Hatalar Problemi:

Tarihî hadiselerin bazen hatalı kaydedildiğine tesadüf edilmektedir. Söz konusu hatalar diğer kaynaklarla mukayese edilmek suretiyle giderilebilir.

d) Kaynakların Hacmi Problemi:

Bazı hadiseler hakkında çok fazla malumat var iken bazıları hakkında azdır.

e) Kolaylaştırma Problemi

f) Tarafsızlık Problemi

g) Silip Çıkarma Problemi

h) İlgili alanlar

Chin-shih-hsüe ve Chia-ku Wen

i) Örnekleme Problemi

Türk tarihi açısından problemler:

De Guignes'nin 1756-58'de Çin kaynaklarına müracaat etmek suretiyle hazırladığı (Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mogols et des autres Tar-

Hun Devleti'ne ait buluntular.

tares occidentaux, Paris 1756- 58) eser ile ilim dünyası Türklerle ilgili Çin kaynakları hakkında haberdar olmaya başlamıştı. Bu tarihten günümüze kadar yapılan yüzlerce araştırma ile söz konusu bilgilerin derinliğine inilmiş, birçok problem halledilmiştir. Ancak, yine Çin tarihçiliğinin içinde kendi problemleri devam ettiği gibi Türk tarihi açısından da problemler sürmektedir. De Guignes'nin tercümelerini Rus Yakineff, Fransız St. Julien, E. Chavannes, P. Pelliot, Alman De Groot, O. Franke gibi meşhur sinologlar yeni daha doğru ve sağlam araştırmalarla takip etmişlerdir.

Türk tarihi açısından çok faydalı olan batılı âlimlerin araştırmalarında bazen bilgi eksikliğine veya ilmî hatalara tesadüf edilmektedir. Hadiseye ilmî açıdan bakıldığında bu çeşit hatalar normal karşılanabilir. Ancak, maalesef iki önemli noktada hatalı davranıldığı kanaatindeyiz. Birincisi barbar kelimesinde görülmektedir. Çinliler kendilerinden olmayan yabancı kavimleri özel adlarının yanında kuzeyli yabancılar, güneyli, batılı doğulu yabancılar şeklinde genel adlarla zikretmişlerdir. Kelimenin aslı Çinli olmayan kuzeyli, güneyli yahut batılı yabancılar iken batılı araştırmacılar tarafından eski barbar tanımlaması konmuş ve ilim dünyasına bu şekilde yerleştirilmiştir. Aslında Çinliler kendilerinden olmayan kavimlere barbar dememişlerdir. İkinci konu Çinlilerin hadiseleri tarafı kaydettiğinin göz ardı edilmesidir. Çinliler yabancı-

ları özellikle Türkleri âsî, her zaman Çin'e vassal olması gereken bir millet gözüyle yazmışlardır. Çünkü kendi imparatorları göğün oğlu, tanrının yeryüzündeki temsilcisi idi. Zaten Çin de dünyanın merkezi sayılıyordu. Neticede kendi başarılarını yüceltirken Türklerin başarılarını küçümsemişlerdir. Batılı araştırmacılar bu durum üzerinde durmamışlardır. Zamanımıza kadar yapılan araştırmalarda dikkati çeken bir başka husus ilim adamlarının incelenen konuyla ilgili tek metne bağlı kalmaları diğer metinlere bakmamalarıdır. Bunun sebebi Çince metinlerde aynı konu ile ilgili farklı ve zengin malumat bulunabilmektedir.

Eski Türk yazıtlarının bilhassa Orhun Âbideleri'nin okunabilmesi, Türklerle ilgili Çince metinlerin anlaşılabilmesinde büyük bir aşamadır. Türkçe unvan ve şahıs isimlerinin asıllarının öğrenilmesi Türkçe metinlerle Çince metinlerin mukayesesi sonucunda gerçekleşmiştir.

Bizans kaynakları da bazı şahıs isimlerinin doğrularının bulunabilmesi hususunda yardımcı olmaktadır. E. Chavannes'ın Documents sur les Tou-kioe Occidentaux, (St. Petersburg 1903) adlı eseri bu sahada yazılmış en mükemmel eserdir.

670'i takib eden yıllarda İslâm ordularının Horasan üzerinden Maverâünnehre ulaşması ve Türk boylarıyla temas etmesi sonrasında İslâm kaynaklarında Türklerle ilgili bilgiler birden geniş yer tutmaya başlamıştır. Dolayısıyla doğudaki Çin kaynakları ile batıdaki İslâm kaynaklarının mukayese meselesi ortaya çıkmıştır. Bu durum Türgişler, Kartuklar ve Uygurlar hakkındaki bilgilerin daha rahat anlaşılabilmesi için epey olumlu neticeler vermiştir.

Transkripsiyon problemi:

Batılılar Sinoloji ile uğraşmaya başladıklarından günümüze kadar Çince isimlerin Lâtin harfleriyle yazımı konusunda tam bir sistem sağlanamamıştır. Bunun sebebi Çincenin çok değişik bir ses sistemi olması ve her araştırmacının kendi diline göre karşılık bulmaya çalışmasıdır.

1880'lerde Sir Thomas Wade, bir transkripsiyon sistemi geliştirmiş, 1912'de H. A. Giles onun sistemini daha da ileriye götürmüştür. 1930'lara doğru Wade-Giles transkripsiyon sistemi adıyla bütün dünyada yayılma imkânı bulmuştur. Ancak çok geçmeden bu sistemin eksikliklerinin olduğu anlaşıldığından bir çok Sinolog bunu kullanmaktan vazgeçmiştir. Günümüzde araştırmacıların kendi dillerine göre transkrip ettikleri görülmektedir. Ülkemizde W. Eberhard'ın öncülüğünde Sinoloji araştırmaları başlayıp gelişirken o ve B. Ögel tarafından Wade-Giles sistemi kullanılmıştır. Bunun yanında her iki âlim Türkçe okunduğu gibi yazma teşebbüslerinde de bulunmuşlardır.

Şahıs isimlerinin Türkçe karşılığının bulunabilmesi karşılaşılan en büyük problemlerden biridir. İsimlerin tam Türkçesi anlaşılmadığı için Çince metindeki orijinal şekilleri transkripte edilmektedir. Bu durum Çince bilmeyen okuyuculara yapılan araştırmaları sevimsiz kılmaktadır.

Türkçe unvanlarda da aynı güçlük çekilmektedir. Fakat, unvanların fonksiyonlarının öğrenilmesi bunların anlaşılmasını biraz olsun kolaylaştırmaktadır.

Çin dışında Orta Asya'daki yer isimlerinin Çince yazılışlarının karşılığını bulmak da önemli bir problemdir. Çinliler kendi ülkelerindeki yer isimlerinin sözlüğünü hazırlamışlardır. Ancak, Orta Asya'daki yer isimleri konusunda herhangi bir sözlük yapılmamıştır. İlim adamları muhtelif incelemelerinde son derece kıymetli tesbitler yaparak çoğu yer isminin aslını bulmayı başarmışlardır. Ancak eski devirler için özellikle kuzey Orta Asya'da geçen yer isimlerinin karşılığı hâlâ tesbit edilememiştir. Bazen tahmin yapılmaktadır. Ama kesin neticelere varmak çok zordur.

Yer isimleri konusunda bir başka zorluk aynı yerin Çin kaynaklarında farklı devirlerde değişik isimlerle zikredilmesidir. Bazen değişik yerlere aynı ismin verildiğine de tesadüf edilmektedir. Çinliler yabancı yer isimlerini kendi ses sistemlerine göre karşılık vererek kaydetmiş-

lerdir. Dolayısıyla değerlendirme yapılırken hangi yer adının hangi devirde kullanıldığını da bilmek gerekmektedir. Meselâ İslâm öncesi devirlerde Taşkent'e taş ülkesi anlamına gelen Shih-kuo denirken, sonraki yüzyıllarda ismin Çince transkripsiyonu için Ta-shih-kan kelimesi kullanılmıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Çinliler metinleri taraflı bir şekilde kaleme almışlardır. Resmî tarihlerde bu durum daha çok ön plâna çıkmaktadır. Savaşlarda Türklerin kazandığı zaferler küçümsemiş, Çinlilerin başarıları büyütülmüştür. Hadiseleri çarpıtma verilen rakamlara da yansımıştır. Çin'e hücum eden Türklerle âsî, yağmacı gibi isimler takılırken, barış zamanında ise vassal lakabıyla tanımlanmışlardır. Türklerin Çin'e gönderdikleri hediyeler vergi (haraç) olarak adlandırılırken, Çinlilerin verdiği vergiler hediye şeklinde kaydedilmiştir.

Diplomatik ilişkilerde Çinliler Türk hükümdarlarına ve ileri gelen devlet adamlarına bazen unvanlar sunmuşlardır. Bu unvan sonuçlarında Türkler o sırada Çin'den güçlü olsa dahi bağışlanma şeklinde kaydedilmiştir.

Özel okunuşlar da ayrı bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüe-chih'ler, Tu-yü-hun'lar, Ta-yüan (Fergana) bunlara en iyi örnektir. Yüe-chih ismindeki Chih karakteri aslında Shih şeklinde seslendirilmektedir. Sadece Yüe-chih kavmini belirtmek için shih karakteri burada Chih okunmuştur. Tuyü-hun ismindeki Yü'nün asıl okunuşu ku(vadi)'dir. Burada Tuyü-hun kavmini belirtmek için Yü şekliyle kaydedilmiştir. Ta-yüan ismindeki Yüan'ın asıl okunuşu Wan'dır. Ancak, Fergana'nın Çincesi yazılırken Wan ismi özel olarak burada Yüan şeklinde belirtilmiştir.

Resmî Hanedan Tarihlerinin Listesi:

- 1- Tarihi Hatıralar, Shih-Chih, M. Ö. 122'ye kadar, M. Ö. 104- 87 tarihleri arasında Ssu-ma Ch'ien tarafından yazıldı.
- 2- Eski Han Tarihi, Han-Shu, M. Ö. 206-M. S. 24, M. S. 58- 76 tarihleri arasında Pan Ku tarafından yazıldı.
- 3- Sonraki Han Tarihi, Hou-Han-shu, M. S. 25- 220, Fan Yeh tarafından yazıldı.

4- Üç Krallık Tarihi, San-kuo-chih, 220-280, 285- 297 tarihleri arasında Ch'en Shou tarafından yazıldı.

5- Chin Sülâlesi Tarihi, Chin-shu, 265-419, Fang Hsüan-ling başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

6- Sung Sülâlesi Tarihi, Sung-shu, 420-478, 492- 493 tarihleri arasında Shen Yüeh tarafından yazıldı,

7- Güney Ch'i Sülâlesi Tarihi, Nan-Ch'i-shu, 479- 501, Hsian Tzu-hsien tarafından yazıldı.

8- Liang Sülâlesi Tarihi, Liang-shu 502- 556, 628- 635 tarihleri arasında Yao Ssu-lien tarafından yazıldı.

9- Ch'en Sülâlesi Tarihi, Ch'en-shu, 556- 580, 622- 629 tarihleri arasında Yao Ssu-lien tarafından yazıldı.

10- Wei Sülâlesi Tarihi, Wei-shu, 386- 535, 551- 554 tarihleri arasında Wei Shou tarafından yazıldı.

11- Kuzey Ch'i Sülâlesi Tarihi, Pei-Ch'i-shu, 550- 577, 627- 636 tarihleri arasında Li Po-yao tarafından yazıldı.

12- Chou Sülâlesi Tarihi, Chou-shu, 557- 581, Ling-hu Te-fen tarafından yazıldı.

13- Güney Sülâleleri Tarihi, Nan-shih, 420- 589, 630- 650, tarihleri arasında Li Yen-shou tarafından yazıldı.

14- Kuzey Sülâleleri Tarihi, Pei-shih, 386- 581, 630- 650 tarihleri arasında Li Yen-shou tarafından yazıldı.

15- Sui Sülâlese Tarihi, Sui-shu, 581- 617, 629- 636 tarihleri arasında Wei Cheng tarafından yazıldı.

16- T'ang Sülâlesinin Eski Tarihi, Chiu Tang-shu, 618- 906. 940- 945 tarihleri arasında Liu Hsü başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

17- T'ang Sülâlesinin Yeni Tarihi, Hsin T'ang-shu, 618- 906, 1043- 1060 tarihleri arasında O-yang Hsiu ve Sung Ch'i gözetimindeki memurlar tarafından yazıldı.

Prof. Dr. Ahmet Taşağıl...

18- Beş Sülâlenin Eski Tarihi, Chiu Wu-tai-shih, 907- 959, 973- 974 tarihleri arasında Hsüeh Chücheng başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

19- Beş Sülâlenin Yeni Tarihi, Hsin Wu-tai-shih, 907- 959, 1044- 1060 tarihleri arasında O-yang Hsiu tarafından yazıldı.

20- Sung Sülâlesi Tarihi, Sung-shih, 960- 1279, 1343- 1345 tarihleri arasında T'o T'o başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

21- Liao Sülâlesi Tarihi, Liao-shih, 916- 1125, 1343- 1344 tarihleri arasında T'o T'o başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

22- Chin Sülâlesi Tarihi, Chin-shih, 1115- 1234, 1343- 1344 tarihleri arasında T'o T'o başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

23- Yüan Sülâlesi Tarihi, Yüan-shih, 1206- 1367, Sung Lien başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

24- Yüan Sülâlesinin Yeni Tarihi, Hsin Yüan-shih, 1206- 1367, 1890-1920 tarihleri arasında K'o Shao-min tarafından yazıldı.

25- Ming Sülâlesi Tarihi, Ming Shih 1368- 1644, 1678- 1739 tarihleri arasında Chang Ting-yü başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

26- Ch'ing Tarih Tasarısı, Ch'ing-shih-kao, 1644- 1911, 1914- 1927 tarihleri arasında K'o Shao-min başkanlığındaki bir heyet tarafından yazıldı.

Fatih Sultan Mehmet ve Antik Dünya

Yaşamını savaşlarla geçiren Fatih, bilimsel konulara, kültürel sorunlara ve özellikle antik dünyaya karşı büyük bir ilgi duymaktan geri kalmadı. Topkapı Sarayı'nda büyük bir kitaplık kurdu. Denebilir ki Fatih, Osmanlı sultanları içinde antik dünya ve klasik kültüre ilgi duyan tek padişah olarak görülmektedir.

İstanbul'u alan Fatih, Doğu'yu ve Batı'yı kucaklayan bir imparatorluğun temellerini atıyordu. Bunun hiç de kolay olmadığı açıktır. Anadolu'nun büyük bölümünde güçlü Türkmen beylikleri birer tehdit ögesi olarak ayakta duruyordu. Batı'nın denizci kent devletlerinin sınırları, Ege adalarından Galata'ya, Karadeniz kıyılarına ve Kırım'a kadar uzanıyordu. Eski ve Yeni Foça'da Ceneviz egemenliği sürüyordu. Üstelik anılan devletler, ekonomik ve ticari yönden oldukça örgütlüydü. Akdeniz'de yüzyıllardan beri süren bir deniz gücünü temsil ediyorlardı. Balkanlar parçalanmış gözükse de Sırbistan ve onu destekleyen Macar Krallığı yaklaşık yüz yılı aşkın bir süreden beri Osmanlıyla savaşı sürdürüyordu. Fatih'in, eski dünyanın Serhas, Büyük İskender, Sezar gibi kahramanlarının öykülerini dinleyerek ve onların yolundan giderek bu denli karmaşık sorunları çözmesine olanak var mıydı? Günümüz tarih anlayışı, at sırtında, elde kılıçla yola çıkan bir kahramanın dünyanın fethine girişebileceğini kabul etmiyor.

Fatih, çevresindeki zorlukları aşmak için otuz yıl savaştı. Fırat kıyısından Kırım'a, Tuna nehrine, Mora yarımadasına ve Adriyatik kıyılarına

kadar geniş bir alanda egemen bir konuma gelmeyi başardı. Bu yetmezdi. Buradaki farklı yaşam biçimlerini sürdüren insanlar için yeni düzenlemeler gerekliydi. Bunu da yaptı. Son hedef İtalya olarak görülmektedir. Fatih, çevresindeki İtalyan hümanistlerinin yardımıyla bu ülkenin askeri ve siyasal durumuyla prenslikler arasındaki çekişmeler üzerine oldukça ayrıntılı bilgiler edindi. Fatih'in, Prof. Şerafettin Turan'ın vurguladığı gibi, Rö-

Fatih'in çağdaşları onun Arapça, Grekçe, Sırpça, Latince ve İtalyanca bildiğini yazarlar.

Bu tartışılabilir; fakat Galata'nın teslimi sırasında Cenevizlilerle İtalyanca konuşmuş, Floransa elçisiyle de aracısız görüşmüştür.

nesans'ın kaynağına gitmek istediğine şüphe yok. Yorga, Fatih'in deha değilse bile buna yakın özellikler gösterdiğini belirtir.

Yaşamını savaşlarla geçiren Fatih, bilimsel konulara, kültürel sorunlara ve özellikle Antik Dünya'ya karşı büyük bir ilgi duymaktan geri kalmadı. Topkapı Sarayı'nda büyük bir kitaplık kurdu. Denebilir ki Fatih, Osmanlı sultanları içinde antik dünya ve klasik kültüre ilgi duyan tek padişah olarak görülmektedir. Denemeleri içinde Türk ve Müslüman ögelere en az 50 gönderme yapan Montaigne, bunların birinde şöyle der : "Türklerin padişahı İkinci Mehmet, Papa İkinci Pius'a şunlar yazmış: İtalyanların bana düşman olmalarına şaşıyorum. Biz de İtalyanlar gibi Troyalılar'ın soyundanız. Yunanlılardan Hektor'un öcünü almak benim kadar onlara da düşer; onlarsa bana karşı Yunanlıları tutuyorlar."

Sabahattin Eyuboğlu, denemelerden çeviriler yaparken bu cümleyi görünce şaşırp kalır. Bunun anlamını Prof. Mükrimin Halil'e ve Yahya Kemal'e sorsa da doyurucu bir yanıt alamaz. Asıl şaşırtıcı olan da Batı kaynaklarını bilen bu kişilerin böyle bir soru karşısında afallayıp kalmalarıdır. Uydurma mektupların o dönem Avrupa'sında kol gezdiği biliniyor, ama kaynağı belli olan Montaigne'in bu iddiası bütünüyle dayanağına sahip değildir. O dönem hümanistleri arasında Türklerin Truvalılardan indikleri inancı yaygındı. Öyle ki bu görüş Fatih'in çevresinde de yankı bulmuş ve dönemin ünlü tarihçisi Kritovulos, bu konuda ilginç ayrıntılara

yer vermiştir. Onun anlattığına göre, Fatih 1462 Ağustosunda Truva harabelerini gezer. Truva kahramanlarının gömülü oldukları söylenen Ajax tepesindeki mezarlarını ziyaret eder. Bunları öven konuşmalar yapar. Görkemli İllium'u yok edenleri ağır biçimde eleştirir. Bu insanların torunlarının atalarının "Asya halklarına" karşı işledikleri suçlardan ötürü cezalandırıldıklarını dile getirir. Babinger, bu konuşmayı, Kritovulos'un bir "iddiası" olarak görüyor. Buna karşılık Prof. Kreiser, bu konuşmayı doğrular. Yine aynı tarihçinin belirttiğine göre Fatih, Atina'nın fethinden sonra, eski Yunan filozoflarının vatani (hükema-yı kudema-yı Yunan'ın mekânı) olan bu kentin antik kalıntılarını gezdi. Akropol'e çıktı ve bu esere karşı da büyük bir hayranlık duydu.

Fatih'in çağdaşları onun Arapça, Grekçe, Sırpça, Latince ve İtalyanca bildiğini yazarlar. Bu tartışılabilir; fakat Galata'nın teslimi sırasında Cenevizlilerle İtalyanca konuşmuş, Floransa elçisiyle de aracı görülmüştür. Ama Batı tarihçiliği onun hiçbir yabancı dil bilmediği konusunda direnir. Babinger, Fatih'in çevresindeki İtalyan hümanistleriyle nasıl anlaşabildiği sorusunu belirsiz bırakır. Yine bu bağlamda ziyafetlerine katıldığı Galatalılarla nasıl iletişim kurduğu da merak konusudur. Bir yıldan fazla sarayda çalışan Bellini ile Fatih'in nasıl iletişim kurduğunu da kimse sorgulamaz. Fatih'in kendi saltanat dönemini anlatan ve kendisine sunulan Kritovulos'un Grekçe tarihini niçin herhangi bir doğu diline çevirtmediğini de soran yok nedense... İstanbul'un fethi üzerine dönemin bütün kaynaklarını bir araya getiren A. Pertusi, "Fatih'in askeri dehasını onun aydın ve seçkin kişiliğiyle birleştirmek çabasının bir efsane" olduğunu yazar ve onu cahil biri olarak gösterir.

Fatih, Atina'nın fethinden sonra, eski Yunan filozoflarının vatani olan bu kentin antik kalıntılarını gezdi. Akropol'e çıktı...

Bu bağlamda Fatih'in Grekçe ve Latince eserleri niçin kütüphanesinde topladığı sorusunun yanıtını vermek daha da zorlaşıyor. Bunu salt bir kitap merakıyla ve süs olsun diye yaptığını açıklamak doğru olmasa gerek. Deissman'ın Topkapı Sarayı'nda başlattığı daha sonra Dr. Adnan Adıvar'ın sürdürdüğü çalışmaların izinden giden Julian Raby (Dumbarton Oaks Papers, 37(1983), daha kapsamlı sonuçlara varmıştır. Bu araştırma, Fatih'in kütüphanesinin klasik kültür açısından zenginliğini ortaya koyar. Fatih'in Rönesans sanatının örneklerini İstanbul'da görmek istediğini Babinger yazmaktan geri kalmıyor.

Hasan Âli Yücel, "Biz, Avrupa'ya, garbe en köklü adımı XIV. Asır içinde attığımız halde el'an bocalamamızın sebebi, ortasına kadar geldiğimiz bu medeni ülkenin fikir tarafına hiç iltifat etmemiş olmamızdır." der. Ahmet Hamdi Tanpınar ise şunları yazar : "Garp dünyasını alt üst eden Rönesans hareketi ve onun hayata getirdiği imkânlar, tamamıyla meçhulümüz kalmış ve aradaki medeniyet farkına rağmen sızabilen bazı bilgi ve keşifler de memleket içindeki hayata ve ilmi faaliyete yeni bir şey ilave etmemişlerdir".

Bu iki düşün adamımızın görüşlerine katılmamak olanaksızdır. Fakat Fatih'in iki dünya arasındaki farkı sezdiğine hiç şüphe yok. Onun bu sezgisi ve hümanizması ne yazık ki köklü bir adıma dönüşemedi.

Çaldağı efsanesi!

Kimyasal silah üretebileceği ve 'Batı'ya karşı bir kıyım girişebileceği korku ve endişesiyle İran üzerinde dikkatlerini toplayan ancak nükleer silahlara sahip olan 'insan hakları kahramanları', Çaldağı'nda oluşabilecek ve çevre felaketine yol açabilecek gelişmelere ne kadar sessizler! Sadece sessiz değil, çökuluslu müteahhitler olarak işin içindeler!

Giriş

3 Şubat 2010 tarihinde Turgutlu Ticaret Borsası salonunda Turgutlu Çevre Platformu (TURÇEP) tarafından bir toplantı düzenlendi; daha doğrusu Turgutlu'da çevre sorunlarına duyarlı kişilerin oluşturduğu birliktelik çerçevesinde yapıla gelen faaliyetlere ilişkin bilgilendirme, bilinçlendirme ve tartışmaların bir aşaması olarak tertip edilmiş bu buluşma. Konu, tabii ki, Çaldağı'ndan çıkarılmak istenen nikel madeni

ve bu işlemin getirebileceği çevre felaketiydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Adalet ve Kalkınma Partili hükümeti, İngiliz sermayeli European Nickel (Sardes Nikel Madencilik A.Ş.) için Turgutlu'nun, Gediz Havzası'nın, Türki-

Bizans dönemine ait olduğu sanılan bir sarnıç ya da gözletleme yeri (Birkaç ay önce kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bir tahribe uğratılmıştır).

ye'nin Çaldağı'nı çoktan tahsis etmişti en yakın sahiplerine, yaşamları o çevreye bağımlı gerçek sahiplerine sormadan. Ve tabiatı delme faaliyeti vakit kaybetmeksizin başlatılmıştı. Sorun kimi Cumhuriyet Halk Partisi'nden duyarlı milletvekillerce TBMM'de dile getiril-

miş ve bazı, özellikle yerel (sorumlu) medya tarafından topluma yansıtılmaya çalışılmıştı. Anılan platformdaki sorumlu hemşerilerimin (120000 nüfuslu Turgutlulardan/kasabalılardan bazılarının) özverili çalışmalarıyla da yörenin -kaç yıl sonra bilinmez- karşılaşılabileceği geri dönülmez yıkım toplumun bilgisine ulaştırılmaya çalışılmıştı. Ticaret Odası Başkanı Yılmaz Orcan'ın açış ve TEMA Turgutlu Temsilcisi Ayla Yönet'in güzelim Çaldağı görüntüleri ve açılan tehdit-kâr kuyular eşliğinde yaptığı bilgilendir-

me konuşmalarından sonra, çevre bilincini içselleştirmiş ve benim pek çoğunu -geçen zaman ve üniversitelerdeki görevlerimden ötürü uzakta bulunmuş olmam nedeniyle- tanıyamadığım Turgutlulular topluluğu önünde Tahir Öngür ve Le-

vent Tuğrul ile birlikte panel niteliğinde başladı dertleşmemiz. Öngür ve Tuğrul böyle bir madencilik girişiminin çevreye salacağı atmosferik ve kimyasal zararları ve bunların sonuçlarını, taşıdıkları bilim adamlığı sorumluluğu ve soğukkanlılığı ile dile getirdiler. Bu iki bilgini

Çaldağı'nda arkeolojik kazılara girililmemiş olmasına rağmen çevresinde yapılan yüzey araştırmalarından anlaşılmaktadır ki, Turgutlu tarihi M. Ö. 6., hatta 7. bine kadar götürülebilmektedir.

dinledikten sonra benim yaptığım kısa konuşma ise, onların uyarılarına sadece tarihsel coğrafya çizmekten öte bir şey değildi. Ancak bu tarihsel coğrafyanın nelere maruz kalabileceğini kendilerinden daha ayrıntılı olarak öğrendiğimde ise nutkum tutuldu. "Yersiz korkular yaratılmamalı" türünden güya toplumu psikolojik rehavete sevk edenleri anımsarken ruhumuza sindirilmek istenen 'tevekkül'ün, yani siyasal iktidarca takdir edilen ve kadere razı olan düşünce yapısının, nerelere uzandığını ve nasıl işlediğini daha belirgin olarak fark ettim. Tarihçilik mesleğimle üstünde oturdum 'mekân'ın, günümüzde -21. yüzyılın güya şu insan haklarına ve çevre bilincine durmadan vurgu yapılan yıllardaki diliminde- ne denli korkunç bir 'zaman'a sürüklenmekte olduğunu yüreğim burkularak hissettim. Dinleyenlerin ve konuşmacıların önlerine konmuş olan kuru üzüm, leblebi, badem vb. Turgutlu ürünlerini tadacak iştahım kaçtı.

15 Nisan 2010 tarihinde TURÇEP'in TEMA Vakfı ile ortaklaşarak düzenlediği "Yeraltı Varlıklarımız ve Sürdürülebilir Yaşam" bilgilendirme toplantısında da kanayan yaraya yeniden parmak basıldığına tanık oldum bir kez daha; sağduyuyu haykırdı yine, doğaya sahip çıkmanın ordemli gösterildi. "Benim memleketim" olan Turgutlu'nun ve çok daha uzaklardakilerin karşılaşabilecekleri ve akıl almaz madenciliğin getirebileceği sonuçları bilimin verileriyle ortaya koy-

8 Mayıs 2009 tarihinde Turgutlu'da Çaldağı için yapılan bir yürüyüşten görüntü.

du; derinden hissettiği kaygıyla, eminim ki büyük bir acıyla, dile getirdi olumsuzlukları. Yüreğim parçalanarak dinledim İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Profesör İsmail Duman'ı, Ege Üniversitesi'nden Profesör Yusuf Kurucu'yu, Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Yaşar Uysal'ı ve bir kez daha Mühendis Tahir Öngür'ü. TEMA Vakfı kurucusu ve Onursal Başkanı Hayrettin Karaca'nın sürüklenen felaket karşısında gösterdiği tepki ve önlem için dile getirdiği haykırış ise tüylerimi diken diken etti (S. Özbaran, "Çaldağı Benimdir!", Cumhuriyet Bilim Teknoloji, sayı 1206, 30 Nisan 2010, s. 19).

Duygusalılığı bir tarafa bırakıp bilim adamlarının uyarılarını dillendirmek; ama ondan da önce, yöreye ve geniş çevresine çok kısa bir tarihsel coğrafya hazırlamak istiyorum burada.

I Tarih derinliğinde Çaldağı

Tarih bilinci ve coğrafya

Tarih, pek çoğumuzun, ortaöğretim kurumlarında karşılaştığı ve maalesef ezberlemek zorunda bırakıldığımız bir bilgi dalı değildir aslında. Güncel değerlendirmeler ve ulaşılan sonuçlar çok önemlidir; yaşanan süreci geçmişin derinliğinden gelen olay ve olgularla kıyaslamak çok yararlı olabilir. Bu bağlamda ünlü tarihçi E. H. Carr'ın, adeta formüle ettiği tanım çok önemlidir: "Geçmiş ile günümüz arasında bir diyalog"tur tarih.

Bu diyalogun, bu iletişimin nasıl kurulduğu, daha doğrusu nasıl kurulması gerektiği üstüne çok şey söylenmiştir; özellikle tarihçiliğin daha bir bilimsel anlayışla ele alınmaya başlandığı 19. yüzyıldan bu yana. Sadece politik konularla, sadece savaşlarla, sadece krallıkla-

Kolonyal ve emperyal girişimlerle elde edilen toprakların ekolojik tarihçesi uzakta kalmış bir süreç gibi görünüyor; ama tahribatın sonuçları artık gündelik yaşamımızda, dünyada ve bizde ve Turgutlu'nun burnunun dibinde, Çaldağı'nda.

rın ve sultanlıkların esas alındığı yaklaşımlarla süslü hale getirilen tarih, bilhassa geçen yüzyılda pek çok farklı konuları da içine almış, halkları ve doğayı daha fazla benimseyip alanını genişletmiştir.

Tarih artık ne tek başına İngiliz Kraliyeti'nin, Fransız Paris'inin, çokuluslu şirketlerin ne de Osmanlı Hanedanı'nın sınırlarına hapsedilebilir. İngilizlerin "grassroots history", Fransızların "histoire totale" diye tanımladıkları halkların tümünü kapsama çabasıyla çok önemli bir işlevi yüklenme yoluna girmiştir tarih. Türkiye'de de bunların yansımaları olmuş, kimi Türk tarihçilerince tarih bu yolla ele alınmıştır. Şimdilerde ise bazı politik ve uluslararası baskıların da etkisiyle tarihçilik, adı "postmodern" olarak dillendirilen bir akımın gelir-geçer etkisiyle yalpalanmaya sürüklenmiştir aynı zamanda; dünyada "bırakınız yapsınlar" formülü içinde dünya tarihçiliğini kalabalıkların hizmetine kapatacak girişimlerin ve halkları birbirine kırdıran gizli planların körükleyicisi ve kolonyal zihniyetin yeni uygulayıcısı olanların ekmeğine yağ süren anlayışa yol açarken, Türkiye'de adeta padişah övgüsüne varan, iktidarın "Osmanlı özlemi"ni ifade lendirdiği ve Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik eleştirilerin hâkim olduğu bir anlayışın yörüngesine girme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır. Tarih sadece tarihçilerce hazırlanmıyor günümüzde; iktidar sözcüleriyle, medya ile ve başka yollarla; dışarıdan yapılan enjeksiyon-

larla şişirilen bir daldır aynı zamanda; karışanı boldur.

Burada benim dile getirmek istediğim tarih, coğrafya ile bütünleşen, başka bir ifadeyle üstüne oturduğu zeminin önemini vurgulayan andır ve alandır; ağırlık vermek istediğim konu "geo-history"dir, tarihsel coğrafyadır. Günümüzde işte böyle bir konunun, ne olduğunun bilincine pek varamadığımız 'zaman' ve 'zemin' bütünlüğünün taşıyıp getirdiği sorunlarla karşı karşıyayız. Tarihsel manzaraların oluşturduğu görüntü ve bunların geçirdikleri değişim çok önemli şeyler ifade etmektedir. "Devletlerin 'yüce tarihi'nden sıradan halk çoğunluğunun tarihi olan toplumsal ve ekonomik tarihe doğru adım attığımızda" diyor Almanların Türkiye'de araştırmalar yapmış olan ünlü tarihçisi ve coğrafyacısı Wolf Hütteroth ve bu halklar için belirli bir bölgenin doğal faktörlerinin önemine vurgu yapıyor; onların "söz gelişi, zeytinin üretildiği ya da üretilmediği, sulamanın bolca yapıldığı ya da yapılamadığı bir bölgede, yaşam alanlarının sıradagılarla çevrili veya geniş ovalarla sınırlı" alanlarda yaşadığını belirtiyor (S. Özbaran, *Tarih ve Öğretimi*, İstanbul, 1992, s.58–59).

Fiziki coğrafyanın ünlü temsilcilerinden olan Sırrı Erinç'in yorumlarına da konu olmuş bu yaklaşım, onun satırlarında daha da bir önem kazanmış; "beşeri faaliyetlerin, görece istikrar gösteren fiziki temeller üstündeki değişen sosyal olaylarla nasıl kaynaştığı ve bir-

Çaldağı'nda tarihçiler: (Soldan sağa) Zeki Arıkan, Aydoğan Demir, Salih Özbaran.

birlerini nasıl etkilendiği ön plana alınıyor. Bir mekânın özelliklerinden bağımsız olarak değerlendirilen sosyo-ekonomik görüntünün fazla bir değerinin bulunmayacağını ve karşılıklı ilişkilerin, kökleri geçmişin derinliklerine uzanan gelişmelerin sonucu olan çeşitli özelliklerin gözden kaçmasına yol açacağını" belirtmiş (S. Erinç, "Türkiye: İnsan ve Ortam", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, I, 1972, s. 165).

Çaldağı'nda arkeolojik kazılara girilmemiş olmasına rağmen çevresinde yapılan yüzey araştırmalarından ve Profesör Hasan Malay ile Doçent Cumhur Tanrıver'in yakın zamanda yaptığı gözlemlerden anlaşılmaktadır ki, Turgutlu tarihi M. Ö. 6., hatta 7. bine kadar götürülebilmektedir. Lydia Krallığı'ndan Doğu Roma İmparatorluğu'na uzanan zaman şeridinden kalma kimi eserlerin *Sardes Nikei*'nin yol yapımı sırasında tahrip edilirken ortaya çıkması, nikel madeni işletmesine ait olduğu varsayılan tesis alanının zengin antik kalıntılar barındırması ve bu nedenle "bu alanda detaylı bir arkeolojik inceleme yapılmasının zorunlu olduğu" anlaşılmaktadır. (Çok taze bir haber: 2009 sonbaharında varlığına tanık olduğumuz, sarnıç ya da bir gözetleme burcu olabileceği sanılan

tarihsel bir yapı -kimler tarafından bilinmez- talan edilmiştir). Bu itibarla, doğa tahribatı yanında antik uygarlıklara ne denli zarar verilebileceği de ayrıca gözler önüne serilmektedir.

Turgutlu: Kuruluşu ve gelişimi

Öncesinde böylesi bir uygarlık şeridi barındıran yörenin, Türk egemenliği altına girişi 1300'lü yıllarda Saruhanoğulları ile olmuştur. Muhtemelen bu sıralarda oraya ulaşan bir Türkmen topluluğun adından dolayı başlangıçta *Turudlu* olarak anılmıştır. Özellikle tarihçi Profesör Feridun Emecen'in Manisa üstüne taptığı araştırmalarına bir ek olarak değerlendirebileceğim Turgutlu'ya ilişkin makalesinden anlıyoruz ki, buraya ait bir Osmanlı tapu (sayım) defterine göre, 1530'lu yıllarda bir köy olarak (120 hane yerleşik, 100 hane de Yörük olmak üzere) burada 1200 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir (O sıralarda Manisa 7000, İzmir ise 1100 nüfusluydu). Bir Yörük yerleşim alanı olarak kurulan Turgutlu, 16. ve 17. yüzyıllar boyunca gelişmesini sürdürmüş, kasaba özelliği kazanmış, Orta ve Batı Anadolu'da gelişen küçük kır yerleşmelerinin bir örneğini oluşturmuştur (F. Emecen, "Bir Osmanlı kasabasının kuruluşu ve yükselişi", *Turgutlu*

Mahkeme konusu olan

300.000 ağacın yok edileceği

varsayılmışsa da, ÇED

Raporu'ndaki ayrıntılı

açıklamalar sonunda,

doğrudan kesilecek veya

sürülüp toprağa gömülecek

ağaç sayısının bu miktarın çok

üzerine çıkacağı ortaya

konuyor.

Çaldağı'ndan güzel bir manzara.

Sosyo-Ekonomik Tarihi Sempozyumu, Turgutlu, 1997, s. 55–59).

Osmanlı sürecinde sahip olduğu ve çevresindeki coğrafyasının sakladığı antik eserlerle tarihini sürdüren Turgutlu, 1922 yılında emperyalist işgale karşı verilen mücadele sırasında o korkunç yangını geçirdi. Ancak kendisini -Osmanlı sürecinde başlayan ve yakın çevrelerinden, Balkanlar'dan, Girit'ten ve Doğu Anadolu'dan gelen göç dalgalarıyla- yeniledi ve sosyo-ekonomik bir güç olarak günümüze ulaştı. Kültür zenginliklerini de Cumhuriyet rejiminin inşa ettiği ulus birlikteliğinde götürme çabasını elden bırakmadı.

II Ekolojik emperyalizm

5 Ocak 2010 tarihinde *Cumhuriyet*'te çıkan Çaldağı'na ilişkin yazım üstüne birçok olumlu karşılık buldum; ancak yazılı bir yorum ve ona ek niteliğinde başka bir yorum vardı ki onu yansıtmalıyım öncelikle ve adından başka kim olduğunu bilmediğim bu kişinin satırlarını (*dikkatsizce yansıtılmış yazım kuralına karşmadan*) vermeliyim:

"Salih beyin konuyu daha iyi araştırıp yazmasını isterdim. Manisa ilinde 500 bin hektar Orman alanı var ve Tur-

gutlu'da madencilik yapılacak alan ise 546 hektar. Ağaçlarda, madenlerde bu ülkenin zenginlikleri. Ağaçlar yenilenebilen, madenler ise yenilenemeyen kaynaklarımız. Ağaçlandırmayıda kapsayan bir rehabilitasyon programı ile pekala madencilik yapılabilir. Ne 546 hektar alan ağaç kesimi yapılması nede ekstradan dikilecek 1000 hektar orman Turgutlu'nun iklimini değiştirmez. Maden yasası tartışılabilir ancak anti emperyalist söylemlerle madencilğe topyekün savaş açılması hangi akla hizmettir. [...]" (Sadullah Yaka).

Büyük felaketler getire(bile)cek girişime karşı duyarlılık gösterenleri "emperyalist söylemler" sahibi yaparak gü-

Bilginler, "Asit sisinin sıcaklıktan da bağımsız olarak, çok daha tehlikeli şekilde ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken asit-katı reaksiyonundan gaz çıkmasıdır" diyorlar; "Çaldağ'da olacak olan tam da budur!" kararı veriyorlar.

ya liberal/postmodern alaşımı ön plana çıkarmak isteyen böyle bir yorumun kişisel bir tepki ya da "European Nickel" adına konuşan birinin savunusu veya hut başka bir beklentinin gereği olup olmadığı hakkında bilgi sahibi değilim. Çok rahat ve kendinden emin konuşuyor; ağaçları yeniliyor; Turgutlu'nun daha yeşil olacağı müjdesini veriyor! Ama ben rahat değilim, bilginler rahat değil, Çaldağı ve çevresini oluşturan doğa ve ona hayat veren canlılar hiç rahat değil! Yorumcunun tavsiyesi üstüne "konuyu daha iyi araştırıp" geldim karşınıza, bilginleri can kulağıyla dinledim, internette yapılan sayısız yorumları okudum. Tarihçiliğimin elverdiği kadar geçmişe uzanan tarih/coğrafya içinde gezinmeye çalıştım (Kendisinin ve sağlıklı bilgi edinilmesi önerisinde bulunan diğer bir yorumcu olan Nilgün Pelit'in, konuyla ilgili ne denli ayrıntılara girebildiğini ve böylece ne kadar sağlıklı bilgiye gark olduğunu da bilmeyorum). Ama önce, sorunun muhataplarına kulak vererek daha sağlam zemine oturtalım meselemizi: Turgutlu Belediyesi CHP Meclis Üyesi Lütfi Bıkmaz'ın yaptığı basın açıklamasına Sardes Nikel'den gelen bazı yanıtları hatırlatayım. Sonra da bilim adamlarının feryadına kulak vermenizi dileyeyim (*Hürses Gazetesi*, 22 Mayıs 2009):

İddia: Konunun uzmanları Turgutlu'nun çok büyük bir çevre felaketi ile karşı karşıya olduğunu söylemekteler.

Cevap: Çaldağ Nikel Projesi'nin çevreye etkilerini inceleyen ve farklı disiplinlerdeki uzmanlar tarafından hazırlanan ÇED raporu, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın konularında uzman birimlerine incelenerek olumlu olarak kabul görmüş, sonrasında mahkeme tarafından atanan, konularında uzman, bağımsız ve tarafsız bilim adamları tarafından da onaylanmış ve mahkeme heyetince projenin çevreye kabul edilemeyecek hiç bir etkisinin olmayacağı karara bağlanmıştır. [...] Maalesef ki, projenin çevreye zarar vereceğini iddia eden kişiler konuda *uzmanlığı olmayan ve dayanağı olmayan birtakım ifadelerle* bu iddialarını ortaya atmaktadırlar. [Kimi

sözcüklerin koyulaştırılması bana aittir – S. Ö.].

İddia: Yığın liçi yöntemi en ilkel arama yöntemidir.

Cevap: Yığın liçi yaklaşık 30 yıldır, altın, bakır ve diğer düşük içerikli minerallere uygulanan ve nikelde de Çaldağ'da başarı ile test edilen en çevre dostu nikel üretme yöntemi olup, Çaldağ'da yapılan AR-GE çalışmaları TÜBİTAK tarafından yaklaşık 1 milyon dolar katkı ile desteklenmiştir. [...].

İddia: Tarım arazileri üzerinde milyonlarca ton atık bırakılacak, 300 ile 500 bin civarında ağaç kesilecek.

Cevap: Verilen orman izni kapsamında liç ve tesis alanında iddia edildiği gibi 300 bin yahut 500 bin değil, yaklaşık 140 bin kızılçam ağacı mevcuttur. Tesis alanında kesilecek ağaçlar için, kanunların öngördüğü ağaç bedeli ve orman arazisi kullanım ücretleri Bakanlığa ödenerek aynı miktarda ağacın başka bir yere yeniden dikilmesi sağlanmaktadır. [...].

İddia: Bölgedeki su kaynakları tükenilecek, tarım arazileri çoraklaşacak.

Cevap: Projenin yıllık 3 milyon metreküp olan su ihtiyacının Gediz nehrinden temini DSİ tarafından onaylanmasına rağmen, Şirketimiz su kaynaklarına olan talebin giderek yoğunlaşacağını dikkate alarak alternatif çözüm için çalışmaktadır. [...].

İddia: Sülfürik asit tesisi milyonlarca dönüm tarım arazisini kullanılamaz hale getirecek.

Cevap: Kurulacak olan sülfürik asit tesisi mevcut en modern yöntemle üretim yapmakta olup, yasaların belirlediği emisyon değerlerinin çok altında, çevreye zarar vermeden faaliyet gösterecektir. [...].

Bir fetva formunda sanki 'iddia' ve 'cevap'lar (Osmanlı fetva metinlerindeki "meseleler ve "el-cevap"lar gibi). Tabii ki sorun yargısız infaz değil burada; ne de kâr-zarar hesabını, ödenecek vergiyi, istihdam edilecek (500 ya da 600 gibi gülünç) kişi sayısını ve çalışma yöntemine ilişkin "iddia ve cevaplar"ı buraya getirmek. Sadece, değinilmesinde yarar gördüklerimi önümüzdeki sayfa-

Dilerim, Çaldağ'ın asırlardır süregelen gerçek yapısı unutulmuş olmaz. Ve güzellikleri silinmiş bir tarihi coğrafyanın acımasız müdahalelerle etrafa saçılmış ölü mazisinin sadece hayal edilen bir efsanesi durumuna getirilmez yıllar sonra!

larda yansıtmaya çalışacağım.

"Dünya Benimdir! Avrupa Ekolojik Emperyalizmi, 900–1900" başlıklı bir kitap yazmış olan Alfred W. Crosby, Atlas Okyanusu'nun Avrupa anakarasına yakın olan Madeira'ya Avrupalıların gelişile ilgili satırlarıyla başlayayım tartışmaya:

"Burası 'büyük ağaçlarla kaplı olduğundan ayak basılacak yeri olmayan' bir adaydı. Bundan dolayı ona, orman anlamına gelen Madeira ismini verdiler. Kereste değerli bir ihtiyaç malı haline geldi; ama ormanlar da gereğinden fazla iyiydi; göçmenler kendileri, ürünleri ve hayvanları için yer açmak istiyor, ticari ağaç kesimini yavaş buluyordu. Bu nedenle yangınlar çıkardılar. Sonuçta ortaya çıkan yangın felaketi neredeyse onların da adayı terk etmelerine yol açacaktı. En azından bir grup, "erkek, kadın ve çocuk [yangının] şiddetinden kaçmak için, iki gün iki gece aç ve su-

Çaldağ'ından güzel bir manzara.

suz boğazlarına kadar suyun içinde kalarak denize sığınmak zorunda kaldı". Yangın yedi yıl sürdü. Belki de bu öyküyü, göçmenlerin bu kadar zaman ormanları yakmayı sürdürdükleri anlamında yorumlayabiliriz" (Çev. Bilgi Altınok, Kitap Yayınevi, 2004, s. 75).

Emperyalizmin ekolojik tarihi yıkım örneklerine 15. yüzyılda başlangıç sayılabilecek bir öykü bu. Yerli bitkilerin ortadan yok olması, hayvanların yiyecek ve barınaklardan yoksun kalarak ölmeleri, rüzgâr ve yağmur erozyonu... Crosby bu felaketin yaşandığı 1400 yılını bize Nuh Tufanı'ndan önceki süreç kadar uzak olarak niteliyor ironik olarak; ancak günümüzde benzerlerini yaşamadığımızı kimse iddia edemez. Kolonyal ve emperyal girişimlerle elde edilen toprakların ekolojik tarihçesi uzakta kalmış bir süreç gibi görünüyor; ama tahribatın sonuçları artık gündelik yaşamımızda, dünyada ve bizde ve Turgutlu'nun burunun dibinde, Çaldağ'ında.

17. yüzyılda ve sonraki yüzyıllarda 'Batı'nın yayılmasını güzel ifade eden Hollandalıların tarih edebiyatında yer alan şu satırlar ise bugünün aynası gibi:

"Biz Amsterdamlılar açılırız...

Çıkarımız bizi hangi denize, hangi kıyıya, nereye yöneltirse,

Kazanç bizi geniş dünyanın hangi limanına sürüklerse."

Koloni imparatorluklarının ve emperyalist uygulamaların daha yakın yüzyıllardaki uygulamalarını uzatarak tarih sohbetine girmek istemiyorum. Ancak o uygulamalar zamanımıza bir nebze ışık tutacaksa eğer, karanlık ve insafsız deneyimleriyle de tutacaktır. Sardes Nikel'e olumlu metinler hazırlayanların düşüncelerine katılmayan ve onları hiç onaylamayan bilginlerin uyarılarına kulak verelim, onları can kulağıyla dinleyelim şimdi.

III Ağaç kesilirse, su çekilirse, asit yağarsa!

Çaldağ hakkında edindiğim bilgilerin daha sistematik ve bilimsel açıklamalarla (olasılık anlamında düşünsek

bile) pekiştigini dile getirmek istiyorum. Doçent Levent Tuğrul'un çok daha geniş boyutlarda yaşanacağına, yani dağın herhangi bir yerinden enjekte edilen zehrin tüm vücuda yayılacağına, başka bir deyişle 'eko-sistem'i bozacağına vurgu yaptığı sorunları belirtmeye çalışacağım.

Orman varlığını etkileyecek kaçınılmaz zararlar

Ağaç kesimiyle ve kaç çam ağacı kesileceği ile ilgili söylentilere ve bunlara verilen yanıtlara ilişkin bir şeyler yazmalıyım öncelikle. Bir projenin çevreye yapacağı etkileri değerlendiren ve Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından kimi şirketlere hazırlatılan Çevresel Etki Değerlendirilmesi (ÇED) Raporu'na göre, maden işletmesinin işgal edeceği alan 1831 hektardır (Bir hektarın 10000 metrekare veya 10 dönüm olduğunu hatırlamakta yarar var).

TEMA Vakfı Bilim Kurulu adına metlürji Yüksek Mühendisi Prof. Dr. İsmail Duman imzası taşıyan ve adı geçen işletmenin 'ekosistem'e yapacağı olumsuz etkilerini ortaya koyan raporda "Çaldağ'ın herhangi bir bölümünde gerçekleşecek çevreye zararlı bir faaliyet" in tüm sistemi etkilemesinin kaçınılmaz olacağı bildirilmektedir:

"Yöredeki nikel, kobalt kompleks cevheri çıkarma ve zenginleştirme faaliyetleri konusundaki değerlendirme ve kararda işletmenin kamuya sağladığı söz konusu yarar bir ölçüttür. Ancak bu değer; Çaldağ yöresinin zarar görmesi kaçınılmaz olan hava, su, toprak, deniz, bitki örtüsü ve yaban hayatı kaynaklarının (reel ve irreel) değerleri doğru hesaplanmadan; ayrıca tarım, hayvancılık, yöresel yaşam ve kültür üzerindeki olumsuz etkileri doğru belirlenmeden bir anlam taşımaz. Ormanlarla örtülü alanlarda maden işletmeciliği esnasında kaybedilen ağaçlar değil, bir ekosistemdir. Ekosistemin değeri odun miktarı ve ağaçlandırma bedeli ile ölçülemez. Onarımı da 'doğa ve vejetasyon dinamiği ile uyuşmayan basit bir ağaçlandırma işlemi' ile gerçekleştirilemez".

"Çaldağ'ında kesilecek ağaç sayısı

Çaldağ'ında dikdörtgen odalı bir tümülüs (Arkeologların saptamalarına göre, yol yapım çalışmaları sırasında Erken Bizans Dönemi'ne ait bir mezarlık alanı tahrip edilmiştir).

kadar başka yerlere fidan dikilecek" şeklindeki bir savunmanın ne denli gülünç ve saptırıcı olduğu böylece ortaya konulmaktadır. Ne kadar bir alanda, kaç yüz bin ağacın kesilebileceği üstüne yapılacak tartışmaların gereksizliği de ortaya çıkıyor bu ifadelerde. Ek ağaçlandırma vaatlerinin de inandırıcılıktan uzak olduğu belirtiliyor. Mahkeme konusu olan 300000 ağacın yok edileceği varsayılmışsa da, rapordaki ayrıntılı açıklamalar sonunda, doğrudan kesilecek veya sürülüp toprağa gömülecek ağaç sayısının bu miktarın çok üzerine çıkacağı, "sadece halen izin oluru verilmiş tesis alanı içinde bu sayının bir milyondan fazla olacağı kesindir" biçiminde vurgulanmış ifadeyle ortaya konuyor. Doçent Tuğrul'un panelde ısrarla dile getirdiği bir husus da bu olmuştur.

Etkilenecek ağaç sayısı üstünde boş spekülasyonları bir tarafa bırakarak, sadece, bir ara fazlaca yağın yağmurun Çampınar Köyü'nde Domuz Deresi'ne maden işletmesinin yığıldığı toprakların kaymasıyla nasıl bir felaket yaşatabileceğinin küçücük bir işareti olabileceğini anımsatarak, bilginlerinin Gediz Nehri'nden, yeraltından ya da havuzlardan (barajlardan) emilecek suya ve havaya salınacak aside ilişkin şu görüşlerini yansıtarak bu yan bölümü tamamlayayım:

"Aslında tesisin yığın liçi işlemine

yer açmak için kesmek niyetinde olduğu 100000 ya da 200000 ağaç ve dolaylı zarar görecektir 1 milyon veya daha fazla ağaçlık ormanın telafi edilemez bir kayıp olmadığı, bunun daha fazlası ormanın yine insan eliyle daha farklı bir yerde yapılabileceği söylenebilir. Ancak burada ormanın 25 yıl kadar önce Orman Bakanlığı tarafından 'erozyon kontrolü' başlığı altında dikilmiş olmasının gerçek nedenini hatırlamakta yarar var: Dik yamaçların özellikle normal yağmur mevsimi dışında aldığı ani ve büyük yağışlarla oluşan sellenmelerin, düzlüklerde sık sık yarattığı maddi hasara engel olmak için, yamaç dibi bu yeşil örtüyle kuşaklanmıştı. Şimdi, aynı yamaç dibinde ormanın tıraşlandığı yere işletme tesisleri ve liç yığınları konuşlandırılmak isteniyor".

Arkadan hayati sorular soruluyor raporda, *olumlu ÇED Raporu verenlerin ve mahkeme için bilirkişi görevi yapmış olanların sorularla dile getirilen riskler üzerinde neden durmadıkları sorgulanıyor*.

Su sorunu!

Çaldağ'ın dibine dalacak olan maden işletmesinin çok miktarda su kullanması gerektiği açıkça ortada. ÇED Raporu'nda suyun Gediz Nehri'nden çekileceği, yaz aylarında ise sondaj kuyularıyla yeraltı sularından sağlanacağı belirtilmiş. Gelin görün ki, ÇED Raporu'nun ekindeki DSİ Hidroloji Raporu, Gediz Nehri'nden dört ay boyunca su çekilemeyeceği uyarısı bulunmakta. Ayrıca ÇED Raporu'nda, DSİ'nin sadece 2 lt/sn'lik üretim izni var. Uyarıları unutmamak gerekli: Başlangıçta, 15 yıl boyunca ve sürekli olarak, 135 lt/sn, yaklaşık günde 12000 ton su çekileceği belirtilmiş işletmecilerce. *Suyun yetmeyeceği anlaşılmış olmalı ki işletme sahipleri yeni projeler üretmeye yönelmiş*. Burada ayrıntıya girmek ve okuru bazı teknik açıklamalarla ve rakamlarla boğmak istemem; şu kadarını söyleyebilirim:

2006 yılında kabul edilmiş olan ÇED Raporu'nda çevredeki çiftçi kuyularının etkilenmeyeceği düşünülmüş. Depo olarak geçen 5 ünitenden üç tanesinin

baraj olduğu sonradan ortaya çıkmış; dik meyilli yamaçlarda yapılması planlanan bu barajlar için hazırlık yapılmamış. Yamaç duraylılığı olan bu barajlar olumlu ÇED alındıktan sonra başlatılmış. Yamaç eteğinde eski kum ocaklarına bir gölet kurulup kışın Gediz'den çekilecek suyun burada biriktirilmesine ve yaz aylarında bu suyun kullanılmasına karar verilmiş. ÇED Raporu'nda böyle bir şey de yokmuş; gelebilecek tehlikeler ve onlara karşı alınabilecek önlemler araştırılmamış; araştırılınca da eski kum-çakıl ocaklarının su tutmayacağı ve maliyetin yüksek olacağı anlaşılmış ki bir ek çözüm olarak Turgutlu'nun atık sularının arıtılarak kullanılması düşünülmüş ("İslim arkadan gelsin" misali). Ancak TEMA Raporu'nda, ilçede kişi başına verilen su miktarının 100–130 lt/gün olduğu göz önünde tutularak, günde 11000–15000 metreküp, yılda 4,2–5,5 milyon metreküp suyun kullanıma arz edildiği bildirilmektedir.

Burada, su açığını minimum düzeyde göstermek isteyen şirketin belirttiıklarını ve TEMA raporundaki rakamların onları onaylamadığını, hatta ÇED raporunda yer almayan bazı noktaların üzerine gidilerek yapılan açıklamaları bir tarafa bırakıyor, Profesör Duman'ın asitli çamurun ovaya akma riskine ilişkin sorularını yinelemek istiyorum:

"15 yıllık işletme ömrünün herhangi

bir anında yeniden sel oluşursa, milyonlarca ton sülfürik aside bulanmış, milyonlarca ton kırılmış cevher yığınına çamur halinde ovaya akmaktan kim ve ne alıkoyabilecek? İşletmenin çevresine açılacak drenaj kanalları mı? Sele kapılarak vadiye taşınacak asitli çamurun yaratacağı hasarı kimler ve nasıl gidecek? Bu tür gözü karalıklar, mühendislik hataları ve aç gözlülükler 'son 80 yılın en büyük yağışydı' gibi söylemlerle affettirilebilir mi?"

Asit sisi!

Hemen vurgulamakta yarar var: Uzmanların belirttiklerine göre, 'lateritik' yani killi nikel cevherinden sülfürik asit ile açıkta yığın liçi (en azından pilot ölçekte) dünyada ilk kez Gediz tarım havzasında uygulanıyor; ancak bu cevherin bulunduğu tek yer Çaldağı değil. Nikel değilse bile bakır için uygulanmış bir yer olan Kıbrıs/Lefke-Gemikonağı yöresindeki işletmenin 35 yıldır çalışmamasına rağmen bölgenin hâlâ nükleer savaş geçirmiş gibi bir halde olduğu hatırlatılıyor!

3 Şubat toplantısında Tahir Öngür'ün yaptığı konuşmanın ana konusu "açık havada sülfürik asit sisi" ile ilgiliydi ve "Seyreltilmiş sülfürik asitten su buharlaşır, asit buharlaşmaz" tezine karşı bilimsel açıklamaları içeriyordu. Onun değindikleri ve TEMA Raporu'nda belir-

tildiği üzere, "Asit sisi Çaldağı'daki işletme süresince açıkta kullanılmak istenen 15 milyon ton sülfürik asidin bir bölümünün gideceği aerosol fazı olarak çevresel etkisi çok geniş bir alanda hissettirecek en önemli yıkıcı faktördür". Çünkü sülfürik asidin her derişimde ve sıcaklıkta buharlaşabilir olduğu açıkça ortaya konmuş durumda; 100 derecede kaynayan suyun her sıcaklıkta buharlaşabileceği gibi... "Aksi halde, örneğin +1 derecede çamaşır kurumazdı! Ya da, volkanik faaliyet bölgeleri dışında karaların ve okyanusların yüzeyinde sıcaklık hiç bir zaman 100 dereceye ulaşmadığı için buharlaşma olmaz, bulut oluşmaz, yağmur yağmazdı".

Burada teknik açıklamaları sıralamak istemiyorum, isteyenler hem maddenin işletmesinin açıklamalarına ve ÇED Raporu'na, hem de TEMA'nın hazırlattığı sayfalara ve onların dışında yapılmış yorumlara internet aracılığıyla ulaşabilirler. Ben pratik ve acil bilgi niteliğinde bazı şeyleri öne sermekle yetineceğim.

Bilginler, "Asit sisinin sıcaklıktan da bağımsız olarak, çok daha etkin ve tehlikeli şekilde ortaya çıkmasına neden olan en önemli etken asit-katı reaksiyonundan (seyreltik sülfürik asit ile katı cevherin temasından) gaz çıkmasıdır" diyorlar; sorunu yöredeki işlemlerle bütünleştirerek "Çaldağı'da olacak olan tam da budur!" kararı veriyorlar. Soru ortada: Anılan işletmede, "Açık havaya salınan gazların havaya yayacağı asit sisi nasıl yakalanıp da etkisiz hale getirilecek?" Asidin hem buharlaşma yoluyla hem de gazlarla taşınmak suretiyle atmosfere dağılacağını ve emisyon kaynağından yüzlerce kilometre öteye sürüklenip iklimsel koşullara bağlı olarak kurağı, çiğ, yağmur, kar, rüzgâr ve benzer etkenlerle binlerce hektar alanlardaki toprağa, suya, yaprağa, çiçeğe, canlıların tenine ve solunum organlarına konacağını belirten otoriteler, altını çizdikleri şu satırlarla son uyarılarını yapıyorlar, "Günah bizden gitti" der gibi:

"İşte Turgutlu-Çaldağı'da kurulması planlanmış olan devasa açık hava kimya fabrikasının sadece yakın çevresine değil, tüm Gediz Vadisi'ni, başta orman-

Çaldağı'nda açılan kuyulardan biri ve çevresinde öldürülmüş doğa.

lar olmak üzere vadiyi sınırlayan dağlardaki tüm canlı yaşamını, Menemen Ovası'nı, Foça Ovası'nı mahvetmeye aday en önemli çevresel etkisi budur".

IV

Çaldağı benimdir, Gediz'indir, coğrafyanındır

Doğdukları ve kısa veya uzun yıllarını geçirdikleri yer olan bir coğrafya parçasının başına gelebilecek felaketleri düşünüp üzülen, içi burkulan -en azından o yörenin sorunlarına kayıtsız kalmak istemeyen- Turgutluların, Çaldağı'nı çevreleyen yerleşim merkezlerinde oturanlara ait duyguların, doğanın çok daha uzak alanlarında yapılan tahribatı düşünüp soruna ciddiyetle eğilenlerin ifadelerinden başka şeyler değil değindiklerim. Sanıyorum, Cumhuriyet Türkiye'sinin vatanını seven, yaşadığı yerde onun bilincini taşıyan, oluşturduğu ve taşıdığı kültürün değerini bilen bir vatandaşın böyle hisler taşıması doğaldır; doğal sayılmalıdır.

Turgutlu'da doğmuş, gençliğini orada geçirmiş olan ve sıklıkla da oraya uğrayan dostum Profesör Rıza Filizok şöyle tasvir ediyor güzel bir vatan parçasını, kasabasını gözünden irak tutmadan:

"Vatan derin ve kutsal anlamı olan bir kelime olmakla birlikte soyut bir kavramdır. Onu bizim için vazgeçilmez kılan o mekâna bağlı somut yaşantılarımızdır. Gurbette vatan hasreti çekenin ıstırabı, vatan ile ilgili soyut fikirlerden doğmaz. Onun hasreti, doğup büyüdüğü şehredir; çocukluğunu geçirdiği evin bahçesindeki hanımelerinedir; yazın göçtüğü yaylalaradır; beyaz peynirine, karpuzuna, kavununadır. Kasaba'lıysa eğer bağına, bahçesine, yol kıyısındaki bir kavağa sarı livermiş asmalarına, üzümüne, incirine ve dost çeşrelerinedir. Velhasıl vatan sevgisi ile çocukluğun ve gençliğin geçtiği yerlerin sevgisi çok zaman birbirine denktir" (R. Filizok, "Turgutlu Bir Edebiyat Âlimi: Prof. Dr. Şükrü Elçin", Turgutlu Sosyo-Ekonomik Tarihi Sempozyumu, s. 102).

1950'li yıllarda Manisa Lisesi'ne sabbah ulaşabilmek ve oradan akşam dönmek için günde iki kez ve haftanın altı

günü 'talebe treni' ile yaptığım yolculuklarımda, dostum Rıza'nın betimlediği mekâna, sağlı sollu yanlarından geçip gittiğim üzüm bağlarına, pamuk tarlalarına, atılan tohumu ve dikilen fidanı cömertçe yeşerten tarla ve bahçelere, göğe yükselen bindir çeşit ağaca tanıklık ederken Çaldağı da görüş açım içindeydi hep. "Çaldağı'na kar yağmış" haberlerini anımsar gibiyim bugün. Turgutlu istasyon binasının ötelere giden, oralara varmadan şehri yarıp geçen -ancak sonradan kuruyup gitmiş- çayın Gediz'e ulaşmak için kat ettiği alanların etrafındaki görüntü çocukluk dönemimin ben de yer etmiş çok önemli anıları arasındadır. Mahallemizde oturan bir öğretmenin/başöğretmenin -hafızamın bana bahsettiği anımsamayla- 1940'lı yılların ikinci yarısında Irlamaz Köyü'ne at üstünde gidiş-gelişinin ne tür bir özveriyi gerektirdiğini şimdi daha çok anlıyor ve minnetle anıyorum; yakınımdaki yoldan geçen deve kervanlarının Çaldağı etrafındaki Yörük köyleriyle ne tür bir ekonomik bağlantı kurduğunu düşünerek tarihin derinliklerine daha doğru gidebiliyorum. 1922 yangınından yıllar sonra ve Cumhuriyet'in 1940'lı yıllarındaki aşamasında çocukluğumun bu tür görüntülerini hatırlarken yaşam mücadelesi yolundaki çabaları yerli yerine oturtabiliyor, Turgutlu'nun gelişme evrelerinden birine tanık olduğumu sanıyorum. Ancak 2000'li yılların şu başlangıç evresinde Çaldağı'na musallat olan, andığım panellerde ve bilginlerin ve doğaseverlerin uyarılarında açıkça ortaya çıktığını sandığım olumsuz gelişmelerin bu güzel tabiat parçasına ve uzağında kılere ne tür bir çevre felaketi yaşatabileceğini düşünürken geçmişten sürükleyip getirdiğim güzel anılardaki çekiciliğe nasıl bir darbe vurabileceğini canım sıkılarak, çok sıkılarak, gözümün önüne getiriyorum.

Bitirirken

Çaldağı'ndaki ağaç kesimine ilişkin Nisan ayında verilmiş bir mahkeme kararından haberim var; böyle bir tehlikeyi durduran karar çok memnuniyet vericiydi. Ancak benim içim rahat değildi.

Çaldağı...

TBMM'de dolaştırılan ve 10 Haziran 2010 tarihinde gece yarısı çıkartılan maden yasasındaki hükümler rahatsızlığımıza tarifsiz endişe kattı, korku kattı; mahkeme kararıyla duyduğum sevincim kursağımda kaldı.

Cumhuriyet'teki yazımda Türkiye Cumhuriyeti'nin değerlerini bir kenarda tutmuş, 16. yüzyılın ünlü şeyhülislamı Ebussuud'dan bir fetva örneği ile Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanından, Manisalı başbakan yardımcısından ve hükümetlerinden 'medet' ummuştum. Şeyhülislam'ın devlet topraklarının satışı, hibe edilmesi ve anlaşma gereği verilmesinin caiz olmadığına ilişkin 'elcevab'ını hatırlatmıştım. TBMM milletvekillerine, çoğunun tanımadıklarından emin olduğum Çaldağı adına seslenmiştim, insaf dilemiştim. Şu anda bu yazımı bitirirken, Çaldağı'nda yakın bir geçmişte sadece kırık bir parçası ortaya çıkarılmış ve 1889/90 yılına ait bir mezar taşında kalan okunabilir (meslektaşım ve dostum Aydoğan Demir'in ustallığında ortaya çıkan) kısımlarına yeniden bir gönderme yapmak istiyorum 'merhum'un nelerden yakındığını, ne zorluklarla yaşadığını düşünerek, "Diri ve Sonsuz Tanrı'dan izin isteyen [merhum], yazık, bu dünyaya gelenler hep meşakkat hanesinde" sözcüklerini anımsatarak. Merhum'un kendi yaşamı boyunca karşılaşmadığı ama günümüzün tanık

olduğu felaketlerin ve acımasızlığın getirebileceği acıların ıstırabını şimdiden hissederek. Yeraltından çekilecek suların, yayılacak asidin, kaybolacak çamların, can çekişecek ve yok olacak canlıların ve tarihe tanıklık etmiş uygarlık sembollerine yapılacak tahribatın 'güناه'ını hatırlatarak:

"Destûr

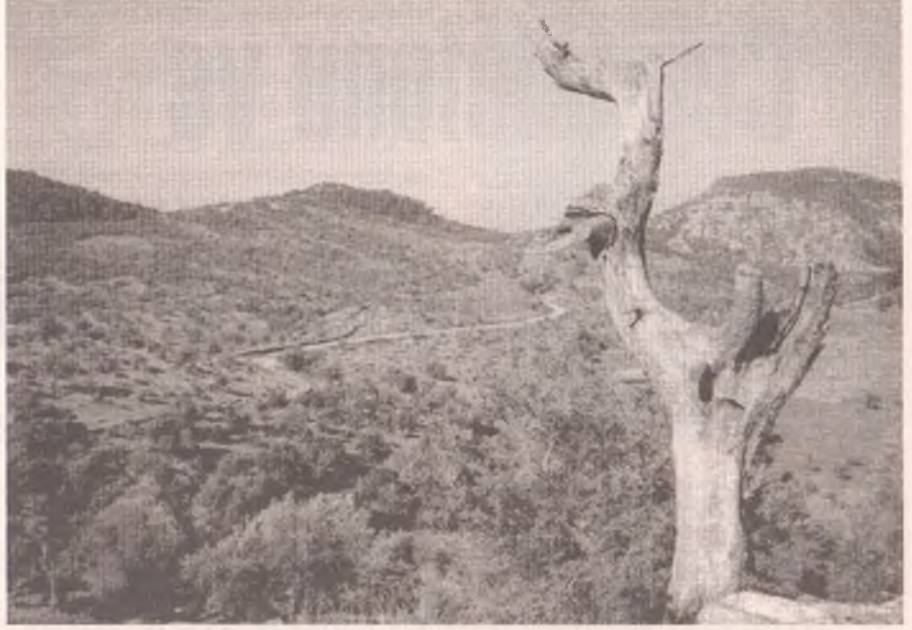
Hüve'l Hayyü'l-baki sene 1307

Ey diriga bu fenaya hep gelenler...

Bu hâne-i meşekkat..."

Çaldağı benimdir; Memed'in ve Ramazan'ın köyünündür; Turgutlu'nundur, Gediz dünyasıdır. Onu bizlerin elinden alanların, almalarına izin verenlerin çok ciddi düşünceleri gerekmektedir. Bilim adamlarının uyarıları uluslararası bir şirket çıkarları uğruna feda edilmemelidir; uygarlık yuvaları bozulmamalıdır; böylesi bir 'cennet/mekân' tahrip edilmemelidir; çok daha geniş bir coğrafyaya zehir saçabileceği, benim çocukluğumda bağlarında üzüm kestiğim güzelim alanların ve üstündeki canlıların karşılaşabileceği felaket hiç mi hiç gözden ırak tutulmamalıdır. Aksi halde pişmanlık, çok geç kalmış ve onarılmayacak bir duygu olarak dünya ekolojik tarihinde çakılı yerini almaya mahkûm kalabilir. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 'meşruiyet' için 'Batı'ya yaptığı kıyak, hazinesine getireceğini sandığı 3-5 kuruşluk 'irad' için benim memleketimi ne denli karanlığa itmiş olabileceğinin tarihsel bir belgesi olarak 'merhum' ve 'merhume'lerin mezar taşlarına, verdiğim örnekteki 'meşekkat' yazılabilir. Meşakkati çektirenlerin onları düşünerek etmek isteyecekleri dua için, korkarım ki, zamanları kalmayabilir.

Ne garip ve üzücü: Kimyasal silah üretebileceği ve 'Batı'ya karşı bir kıyıma girişebileceği korku ve endişesiyle İran üzerinde dikkatlerini toplayan ancak nükleer silahlara sahip olan 'insan hakları kahramanları', Çaldağı'nda oluşabilecek ve çevre felaketine yol açabilecek gelişmelere ne kadar sessizler! Sadece sessiz değil, çokuluslu müteahhitler olarak işin içindeler! Yine ne garip, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 13 Şubat 2010 tarihinde, Katar'ın Sheraton Ote-

Çaldağı...

li'nde yapılan ABD-İslam Dünyası Forumu'nda "Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla" başlayıp sürdürdüğü konuşmasında "ey insanlık neredesin" demiş, özellikle Gazze'deki ölüm ve yıkımları anımsatarak, terör dehşetini sergileyerek, İslam dininin faziletlerini dile getirerek! Ne güzel bir uyarı! Ne var ki benim Çaldağı'mın üstünde ve altında yatarılacak tehlikelere göz yumanlar, İslam'ın faziletlerinden nasibini almamış görünüyor.

Ben, bir tarihçi olarak, Turgutlu (kasabalı) olarak, bilim adamlarının ortaya koyduklarını çok önemsedim ve sorunu böylece yansıtmaya çalıştım. Bilimselliğin ulaştırdığı ayrıntıları ve sorgulamaları okurken ve dinlerken, Çaldağı'nın bir süre önce ciğerlerime doldurma fırsatı bulduğum tertemiz havasının kaynağı olan güzelliklerini ve ekrana yansıtılmış olan yeşilliklerini seyrederken, bu coğrafya parçasına yapılan müdahalenin nasıl bir önü alınmaz yıkıma yol açabileceğinin üzüntüsünü hissettim. Geldiğimiz noktayı tarih derinliğinde irdelemeye çalıştım. Milyonların, hatta milyarların, benim gibi düşündüklerini biliyorum.

Yetkililer yeniden düşünmeliler şu 'Çaldağı Efsanesi'ni. 'Efsane' diyorum; çünkü efsane, olağanüstü varlıkları ve olayları konu edinen hayali öyküdür. Di-

lerim, Çaldağı'nın asırlardır süregelen gerçek yapısı ve bilinen öyküleri unutulmuş olmaz. Ve güzellikleri silinmiş bir tarihi coğrafyanın acımasız müdahalelerle etrafa saçılmış ölü mazisinin sadece hayal edilen bir efsanesi durumuna getirilmez yıllar, onyıllar sonra! Değerli dostum, meslektaşım Profesör Zeki Arıkan'ın bu vesile ile anımsattığı Hikmet Birand'ın Alıç Ağacı ile Sohbetler'indeki son sözler umudumuzu taze tutar:

"Sohbetlerimizi dinleyenler, sanıyorum ki, unutmayacaklardır seni. Sonra, belki bir gün gelir, biz de, seni, dallarında öten kuşları, çiçeklerine konan kelebekleri kendimiz gibi beller; hepimiz için şenelttiğimiz bu dünya yurdunda, onların da bizim gibi yaşamaya hakkı olduğunu anlar, hiçbirinize kıyamaz oluruz".

Tarih gerçeklerin peşine takılmıştır her zaman, yörüngesinden saptırılmış girişimlere rağmen. Anılan maden alanına en yakın köy olan Çampınar'ın yiğit kişilerinden çiftçi Mehmet ve çoban Ramazan gibi tabiat tutkunları, onlara omuz veren köylüleri ve Turgutlu'nun ihtiyar delikanlısı Emekli Astsubay Muammer Arabulan gibi sorumlu doğaseverleri, onu candan destekleyen hemşerileri, tüm doğa âşıkları ve uygarlık tutkunları, 'Çaldağı' sembolünün işte o gerçek ve güzel yüzünde kayıtlı tarihinde yerlerini aldılar şimdiden.

Cep telefonu ve insan yaşamına etkileri

Elektromanyetik kirliliğe neden olan kaynaklardan biri de, cep telefonu ve baz istasyonları olup, söz konusu istasyonların denetimsiz biçimde kurulup faaliyete geçmesine izin verilmemesi ve bu konuda oluşturulan standartlara uyulmasının sağlanması gerekmektedir.

Bilim ve teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak, bireysel, endüstriyel ve ticari amaçlı, yaşamın her alanında yaygın biçimde kullanılmaya başlanan, televizyon, radyo vericileri, bilgisayar, cep telefonu ve baz istasyonu, yüksek gerilim hatları, mikro dalga fırınlar, tıbbi tanı için kullanılan aletler, radarlar vb. iyonlaştırıcı olmayan radyasyon yaydığı bilinen sistemlerin, çevre ve insan sağlığı açısından birtakım sorunlara yol açtığı, bilim insanları arasında tartışmalara ve sonucunda bir çok araştırmalar yapılmasına neden olmuştur. Yapılan araştırmalardan, iyonlaştırıcı olmayan radyasyon kaynaklarının yarattığı manyetik alandan etkilennemelerin, kaynakların yoğunluğuna ve frekanslarına bağlı olarak değişiklik gösterdiği anlaşılmıştır.

Radyo dalgaları, mikro dalgalar, kızıl ötesi ve görünür ışınlar, yeteri kadar enerjiye sahip olmadıkları için iyonlaştırıcı olmayan radyasyon olarak isimlendirilirler. Elektromanyetik dalgalar, frekansları ya da dalga boylarıyla tanımlanmakta ve frekans ekseninde, tüm elektromanyetik dalga türlerini bir arada gösteren çizelgeye elektromanyetik tayf adı verilmektedir. Söz konusu dalga-

ların frekansları arttıkça dalga boyları küçülür. Tayfta gama ışınlarının hemen altında yine yüksek enerjili X ışınları yer alır. Tayfın öteki ucundaysa "aşırı düşük frekanslı" alanlar vardır.

Elektromanyetik tayf
kısa dalga boyu uzun dalga boyu

Gama ışınları
Röntgen ışınları
Morötesi
Görünür ışık
Kızılötesi
Terahertz ışınımı
Mikrodalga
Radyo dalgaları

Işıma (Radyasyon), enerjinin dalga (ya da parçacık) biçiminde uzayda yayılması olarak tanımlanır. Elektromanyetik ışıma da elektrik ve manyetik alan

Işıma (Radyasyon), enerjinin dalga ya da parçacık biçiminde uzayda yayılması olarak tanımlanır.

Elektromanyetik ışıma da elektrik ve manyetik alan dalgalarının uzayda birlikte ilerlemesidir. Bu ilerleme ışık hızıyla olur.

dalgalarının uzayda (birlikte) ilerlemesidir. Bu ilerleme ışık hızıyla olur. Elektromanyetik ışımalarda iki dalga tepesi arasındaki uzaklığa dalga boyu denir ve metre (m) ile ölçülür. Belli bir noktadan bir saniyede geçen dalga sayısı da o ışımanın frekansı olup, Hertz (Hz) ile gösterilir. Elektromanyetik alan (EMA) terimi, belirli bir yerde elektromanyetik enerjinin varlığını göstermek için kullanılır.

Elektrik ve manyetik alanların özellikleri farklıdır. Doğal olarak da, bu alanların canlıların biyolojik yapıları üzerindeki etkileri farklı olacaktır. Bu alanların insanlar üzerindeki etkileri henüz kesinlik kazanmamıştır. Ancak manyetik alanların elektrik alanlara göre daha etkili olduğunu yönünde çalışmalar bulunmaktadır. Öte yandan manyetik alanlarda, özel olarak üretilmiş kimi maddeler dışında, enerji girişini engelleyebilecek hiçbir önlem bulunmamaktadır. Elektrik alanları insan bedeni üzerinde zayıf akımlar oluştururken; manyetik alanlar bedenin içine girecek, iç organları da olumsuz yönde etkilerler. Elektromanyetik radyasyonun frekanslara bağlı olarak insan vücudundaki etkileri de farklılık göstermektedir. 16 2/3 Hz'lik alanlar için manyetik akı limit değeri 50 Hz'lik alanlar için alınan limit değerlerden daha yüksektir. Buna bağlı olarak manyetik alanların insan vücuduna olan etkisi frekansla orantılıdır:

a) Akım miktarı (mA/m²) > 1000 ise; kalp kırıcıyla ilgili olarak kalbin hızlı veya yavaş çarpması ya da lif (fibrozis) oluşması gibi sorunlarla karşılaşmak mümkün olmaktadır.

b) Akım miktarı (mA/m²) 100-1000 arasında ise; sinir sistemi merkezinde oluşan uyarılma kabiliyetindeki değişiklikler ve şuur eşiğinde meydana gelen tahrik nedeniyle sağlık riski oluşabilmektedir.

c) Akım miktarı (mA/m²) 10-100 arasında ise; görme ile ilgili problemler, sinir sisteminde değişiklikler ortaya çıkmaktadır.

d) Akım miktarı (mA/m²) 1-10 arasında ise; gizli biyolojik etkiler gözlenmektedir.

e) Akım miktarı (mA/m²) < 1 ise; etki-

ler göz ardı edilebilecek güvenilir sınırlar içindedir.

Alman Radyasyon Koruma Komisyonu'nca (SSK) tavsiye edilen (16/17 Şubat 1995 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmış) insan vücudunun alabileceği limit değer 2 mA/m² olarak belirlenmiştir. İnsan vücudunun düşük frekanslı manyetik alanlarda maruz kalabileceği limit değerler için temel ölçüt IR-PA/INIRC'nin tavsiyelerine uygun olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan manyetik alanın biyolojik etkileri konulu çalışma sonucunda 10 mA/m²'lik bir limit belirlenmiştir.

Elektromanyetik alanın canlı varlıklar üzerinde oluşturduğu olumsuzluklar konusunda yapılan değişik araştırmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Örneğin; 1994'de ABD'de ve Finlandiya'da yapılan araştırmalar, elektromanyetik alanların çok sık etkisinde kalan işçilerde Alzheimer hastalığının normal insanlara göre erkeklerde 4,9 kat, kadınlarda da 3,4 kat daha çok görüldüğünü ortaya koymuştur. 1998'de gerçekleştirilen bir başka araştırmada ise radyo operatörleri, endüstriyel donanım işçileri, veri işleme aygıtı tamircileri, telefon hattı işçileri, elektrik santralleri ve trafo merkezlerinde çalışan işçilerle film makinistlerinde alzheimer, parkinson hastalığının yanı sıra bir takım nörolojik bozuklukların daha çok görüldüğü ortaya çıkmıştır.

Atomlar ya da moleküllerden elektron kopması iyonlaşma olarak adlandırılır.

Başa yakın tutulan telefon antenlerinden yayılan mikrodalgalar antene yakın bölgede bir ısınmaya neden olabilmektedir. Oluşan ısınma hücre ölümlerine ve kalıcı doku hasarlarına neden olabiliyor. Ancak bu ısınmanın beyne olan etkisi henüz ortaya çıkarılabilmiş değildir.

Elektromanyetik alanların çok sık etkisinde kalan işçilerde Alzheimer hastalığının normal insanlara göre erkeklerde 4,9 kat, kadınlarda da 3,4 kat daha çok görüldüğünü ortaya koymuştur.

Elektron kopması, moleküler yapıyı değiştirmektedir. Eğer bu işlem biyolojik dokularda olursa dokuda ciddi hasarlara yol açabilir. Örneğin DNA'nın yapısını bozarak kansere yol açar. İyonlaşma, yüksek enerjili fotonların çarpmasıyla olur. Yani X ışınları ve gama ışınları iyonlaşmaya yol açmaları nedeniyle iyonlaştırıcı ışınlar olarak bilinmektedirler. Mikrodalgalar yeterince yüksek enerjili olmadıklarından iyonlaşmaya yol açmamaktadırlar. Bu nedenle de bu yolla kansere neden olmazlar. Başa yakın tutulan telefon antenlerinden yayılan mikrodalgalar antene yakın bölgede bir ısınmaya neden olabilmektedir. Oluşan ısınma hücre ölümlerine ve kalıcı doku hasarlarına neden olabiliyor. Ancak bu ısınmanın beyne olan etkisi henüz ortaya çıkarılabilmiş değildir.

İyonlaştırıcı olmayan radyasyonun çevre ve canlılarda yaratacağı etkileri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. İyonlaştırıcı olmayan radyasyonun dokuda oluşturabileceği zarar, onun enerjisine, doku ile yaptığı etkileşimin türüne, enerjinin ne kadarının dokularda soğurulduğuna ve uygulama süresine bağlıdır.

2. Canlı dokularda soğurulan enerji miktarından çok, enerjinin soğurulma hızı "Bağıl Soğurulma Hızı" (Specific Absorption Rate) önemlidir.

3. Bağıl Soğurulma Hızı değeri 4W/kg

olan iyonlaştırıcı olmayan radyasyona 20 dakika süre ile maruz kalındığında, insan vücudunun sıcaklığı 10C dolayında artmaktadır.

4. Mikro düzeydeki iyonlaştırıcı olmayan radyasyonun bazı hücre veya moleküllerle etkileşerek, hücre yapısının bozulmasına neden olmaktadır.

5. Beyin kan bariyer sistemi olumsuz etkilenebilmektedir.

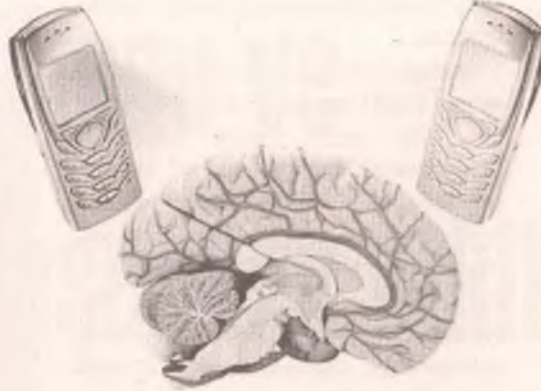
6. İyonlaştırıcı olmayan radyasyonla ilgili eşik değerler Avrupa ve ABD'de kısa ve uzun süreli etkilenmelerle, bölgesel etkilenmeler (baş, gövde, kol, bacak vb) konusunda sınır değerleri ayrı ayrı belirlenmektedir.

7. Elektromanyetik alan ve dalgaların çok düşük güçlerde ve şiddette dahi çeşitli biyolojik etkilerinin olabileceği belirtilmesine rağmen, bilim insanlarının üzerinde çok açık neden-sonuç ilişkilerinin saptanabildiğini söylemek zordur.

8. Avrupa'da ve ABD'de özellikle cep telefonu baz istasyonları, kamu binaları, okul, kreş, hastane ve park gibi yapı ve alanlardan uzakta yerleştirilmektedirler.

Cep telefonları (GSM)

"Global System for Mobile Communication" sözcüklerinin kısaltılmış hali olan GSM, hücrel bir yapıya sahip. 900 MHz ve 1800 MHz olmak üzere iki ayrı frekans bandı kullanılmaktadır. GSM sisteminde cep telefonu ile yakınındaki baz istasyonu arasında radyo dalgaları ile iletişim gerçekleşmektedir. Telefonun hangi hücre içerisinde bulunduğu dair bilgi ise belirli zaman aralıklarıyla baz istasyonuna gönderilen sinyallerden anlaşılmaktadır. GSM sistemi, hücrel yapısı sayesinde kapsama alanı içinde bulunan binlerce abonenin kablosuz olarak görüşülmesini sağlamaktadır. GSM sisteminde cep telefonunun baz istasyonuna gönderdiği sinyalin frekansı ile baz istasyonunun cep telefonuna gönderdiği sinyalin frekansı farklı olduğundan görüntüleme esnasında hem konuş-

Bilim adamları ise her geçen gün cep telefonlarının beyne yönelik olumsuz etkilerinin ortaya çıktığını bu konuda bazı önlemler almak gerektiğini düşünüyorlar.

ma hem de dinleme mümkün olmaktadır.

İtalyan Hükümeti tarafından 1995 yılında çıkarılan kararnamede cep telefonu antenlerinin başta en az 20 cm uzakta kullanılması istenmiştir. Bilim adamları ise her geçen gün cep telefonlarının beyne yönelik olumsuz etkilerinin ortaya çıktığını bu konuda bazı önlemler almak gerektiğini düşünüyorlar. Yine İsveçli bilim adamlarının yaptığı bir araştırmaya göre iki dakika süren bir görüşme, kandaki zararlı protein ve toksinlerin beyne girmesini engelleyen savunma mekanizmasının devre dışı kalmasına yetmektedir. Bu durumda alzheimer, parkinson ve multiple sclerosis (MS) gibi sinir hastalıklarının oluşma riskini artmaktadır. Bunun gibi birçok araştırmanın sonucunda uzun süre telefon kullananlarda baş ağrısı, baş dönmesi, dikkat dağılması, tansiyon artışı gibi etkiler gözlenmiştir. Cep telefonu kullanımından kaynaklanan kısa, orta ve uzun vadeli olumsuzluklar aşağıda özetlenmektedir:

Kısa vadeli zararlar (24 saat)

Kısa vadeli zararlar, görüş alanında daralma, kalp pilinin bozulma riski, yoğun stres ve yorgunluk hissi, konsantras-

yon ve dikkat bozulması, kulak çınlaması ve kulaklarda ısınma, işitmede geçici aksaklıklar oluşması, baş ağrıları ve sersemleme olarak özetlenebilir.

Uzun vadeli zararlar (10 yıl)

Uzun vadeli zararlar, genetik yapının bozulması, beyaz kan hücresi (lenfoma) kanseri, beyin kan bariyerinin zedelenmesi, kalp rahatsızlıkları, hafıza zayıflaması ve beyin tümörü riski, kalıcı işitme bozuklukları, embriyo gelişiminin zarar görmesi, kadınlarda düşük riskinin artması, kan hücrelerinin bozulması, bağışıklık sisteminin bozulması, yüksek tansiyon, sperm sayısının azalması olarak sıralanabilir.

Özel Emme Oranı olarak ifade edilen "SAR" değeri, belirli bir zaman ya da daha basitçe güç, vücudun emdiği radyasyon miktarının watt cinsinden karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Buna göre tavsiye edilen maksimum oranı 10 gramlık dokuda 2 watt, 0.12 watt\1.5 watt arasında değişen radyasyon emme değerlerinin, Uluslararası Radyasyon Koruma Komisyonu tarafından güvenli olduğu açıklanmış olmakla birlikte yine de bu oranların da insan sağlığına zarar verip vermediği henüz kesin olarak kanıtlanmamıştır.

Maruz kalma süresi

Avrupa Birliği 519/1999/EC sayılı tavsiye kararı yayımlamıştır. Söz konusu kararda iyonlaştırıcı olmayan radyasyona maruz kalma süresi konusunda, Uluslararası Radyasyondan Koruma Komisyonu'nun belirlediği standartlar benimsenmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal İletişim Komisyonu, cep telefonlarını, satışa sunulmadan önce, radyo frekans güvenlik kurallarına göre ayarlamaktadır.

Bölge-Ülke	SAR Önlemleri Protokolü	SAR Sınır değerleri	Sınır değerleri
Avrupa	Avrupa Teknik Özellikleri	ICNIRP Rehberi	10 gr dokuda 2.0W/kg
Avustralya	Avusturya Haberleşme İzni Standartları	Avusturya Standardı AS/NZS 2772.1	1 gr dokuda 1.6 W/kg
ABD	Federal Haberleşme Komisyonu Rehberi	Amerikan Standardı ANSI C95.1	1 gr dokuda 1.6 W/kg

Cep telefonunun zararlı etkilerinden korunmanın basit yolları

- Cep telefonu görüşmelerinin mümkün olduğunca kısa tutulması.
- Çocuklara cep telefonu kullandırtmamak ve telefonları onların yakınında tutmamak.
- Hamilelikte cep telefonunu acil durumlar dışında kullanmamak,
- Cep telefonunu bir kulaklık aracılığıyla kullanmak (Ancak bu zararı bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır).
- Konuşma dışında cep telefonunun diğer özelliklerini kullanmaktan kaçınmak.
- İnsan vücudu geceleri en savunmasız olduğu zamandır. Bu nedenle geceleri cep telefonu kapalı tutulmalıdır.
- Cep telefonlarının en çok radyasyon yaydığı zamanlar, telefon çaldığı ve çevirdiğiniz numaranın bağlandığı anlardır. Bu sırada telefon baş bölgesinden uzakta tutulmalıdır.
- Asansör ve otomobil gibi dar ve kapalı alanlarda cep telefonu ile görüşme yapılmamalıdır.
- Baz istasyonları ve taşıma hatları, okul, kreş, hastane ve huzurevi gibi alanların uzağında kurulmalıdır.
- SAR değeri daha düşük cihaz tercih edilmelidir.
- Harici antenli cep telefonları tercih edilmelidir.
- Cep telefonu gün içinde vücuttan olabildiğince uzakta tutulmalı, çantada; çanta yok ise en dış cepte taşınmalıdır.

- Cep telefonları elektromanyetik fren sistemli taşıtlarda, akaryakıt istasyonlarında ve hastanelerde kullanılmamalıdır.

- Cep telefonu kalp, beyin ve cinsel organlara yakın bir yerde taşımamalıdır.

- Klasik iletişim araçlarının kullanımı tercih edilmelidir.

Baz istasyonu nedir?

Cep telefonu baz istasyonlarının içerisinde yer aldığı 900 MHz ve 1800 MHz frekansları için Uluslararası İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyondan Koruma Kurulu (International Commission on Nonionizing Radiation Protection) tarafından getirilen sınır değerler 900 MHz için elektrik alan şiddeti 42 V/m, 1800 MHz için ise elektrik alan şiddeti 59 V/m'dir. Söz konusu değerler cihazdan kaynaklanan değerler olmayıp, çevrede maruz kalınabilecek maksimum değerlerdir. Bu değerler üzerinde elektrik alan şiddetine maruz kalınmasının insan sağlığı açısından zararlı olduğu bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Bu nedenle, cep telefonu baz istasyonu kuracak firmalarca, bu istasyonun kurulacağı bölgede kurulma öncesinde ortamın elektrik alan şiddeti değeri ölçümünün yapılması gerekmektedir.

Baz istasyonları, GSM iletişimin kapsama alanını genişletmek için bina çatılarına kurulan, genellikle beyaz renkli ve kutu şeklinde, 4 metre boyunda, iki çubuk antenle bir çanak antenden oluşan ve mikrodalga yayan cihazlardır.

Mikrodalga, Dalga boyu 0.1-100 cm., frekansı 0.3-300 gigahertz (Ghz) (10⁹ Hz=1 Ghz) olan elektromanyetik dalgalarıdır.

Çubuk antenler mikrodalgaları toplayıp çanak antenlere vermekte ve bu dalgalar çanak anten aracılığıyla 16 farklı frekanstan ve UHF (ultra-high frequency) üzerinden yayınlanmaktadır.

Baz istasyonlarının çevreye zararları

Vücudumuzdaki manyetik alanlar, doğal çevremizdeki yerkürenin manyetik alanı ile uyum içerisindedir. Baz istasyonlarının çevresinde elektromanyetik alan oluşmaktadır ve oluşan bu elektromanyetik alanın insan vücudundaki ve doğal çevredeki elektromanyetik alandan fazla olması sebebiyle mevcut uyum bozulur. Bu da, elektromanyetik kirlilik adı verilen bir tür çevre kirliliğine neden olur.

Baz istasyonlarının sağlığa zararları

Baz istasyonları tarafından da yayınlanabilen mikrodalgaların dokulara iki temel etkisi bulunmaktadır:

- Mikrodalga dokuları ısıtır (termal etki).

- Mikrodalga hücrelerin kimyasını bozar (termal olmayan ya da kimyasal etki).

Mikrodalgaların özellikle ikinci etkisi, yani hücrelerin kimyasını bozarak oluşturduğu etki insan sağlığı açısından önem taşımaktadır. Yapılan araştırmalarda hücrelerin kimyasal etkiye maruz kalması ile şu sonuçların meydana gelebileceği saptanmıştır:

- Hücrelerde büyük moleküllerin (proteinler vb.) biçimlerinin bozulması.

- Hücre zarlarının birbirine yapışması.

- Hücre zarlarında delikler açılması (elektro-porasyon)

- Ca-ATPaz ve Na-K-ATPaz enzimlerinin bozulması sonucu hücre dışına Ca²⁺, Na⁺ ve K⁺ kaçıışı.

- Sinir zarlarının bozulması (sinir zarlarının bozulması ile REM uykusu adı verilen rüya görmenin azalışı, EEG değişimleri, uykusuzluk, sinirlilik, unutkanlık, depresyon, baş ağrısı, baş dönmesi, Alzheimer, Parkinson, Multipl Skleroz gibi

Japonya'da kanser, atom bombasının atılışından 7-10 yıl sonra artmaya başlamıştır.

dejeneratif beyin hastalıkları meydana gelir).

- Hücre enzimlerinde bozulmalar.
- DNA tahribi.

Mikrodalgaların kanser yapıcı etkisi

Mikrodalgaların kanser ile ilişkisi üç şekilde mümkündür: Mikrodalganın kendisinin kanseri oluşturması, kanser yapıcı maddelerin hücreye girişini kolaylaştırması veya mevcut kanserli ortamın yaygınlaşmasını hızlandırmasıdır. Mikrodalga, DNA'yı onararak kanseri engelleyen melatonin azaltmakta ve dolayısıyla tümörü, lenfom (lenf bezi kanseri), ben kanseri, erbezi tümörü, çocukluk kanserleri meydana gelmektedir.

Baz istasyonlarına bağlı kanserlerin, istasyonlara yakın konut bölgelerinde yıllar sonra birden patlak vererek, adeta o bölgede bir kanser salgınına yol açması beklenmelidir. Çünkü çevre etkenlerine bağlı kanserler hemen değil, yıllar sonra başlarlar. Sigara ve alkol yıllarca içildikten sonra kanser yapmaktadır. Asbestin (amyant) akciğer, akciğer zarı ve periton kanseri yaptığı, çok sonra, ancak 1970'lerde anlaşılmıştır. O tarihten itibaren türlü önlemler alındıysa da, asbestin neden olduğu kanserlerin 2020'ye kadar devam edeceği kabul edilmektedir. Örneğin, Japonya'da kanser, atom bom-

basının atılışından 7-10 yıl sonra artmaya başlamıştır.

Avrupa ve Avustralya'da hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda hayvanların bağışıklık ve sinir sistemlerinde bozukluklara, davranış değişikliklerine ve kanser oluşumunu hızlandırıcı etkilere neden olduğu gözlemlendiği açıklanmıştır. Yine İsveçli ve ABD'li bilim adamlarının yaptıkları araştırmalara göre telefon kullanımı insan beyninde tümör oluşumunu hızlandırmadığı fakat beyninde tümör bulunan hastalarda tümör oluşma oranının 2,5 kat fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Telefon şirketlerince desteklenen bir araştırma kurumu olan WTR'in açıklamasına göre; cep telefonu yayınları insanlarda beyin tümörü riskini biraz arttırdığı, insan kan hücrelerini etkilediği ve farelerde de DNA bozukluklarına yol açtığı belirtilmiştir. Yapılan ölçümler sonucunda, baz istasyonunun limit değerleri aşmadığı tespit edilmiş olsa bile, bu çok sağlam bir bilgi olmayacaktır. Şöyle ki; yanlış yer seçimi ve hatalı yerleşim ile verilen limit değerlerin aşılması söz konusudur. Baz istasyonu anteninin ana hüzmelerinin ne yöne baktığı ve yansımalar durumu oldukça değiştirebilmektedir. Tek yönlü yayınlarda mikrodalgalar dar bir hüzmeye şeklinde gönderilir, hüzmeye daraldıkça güç artar, dar hüzmeye

çevredeki yakın binalardan ya da balkonlardan yansıtıldığında ve telefon görüşmeleri çoğaldıkça bu değer artacaktır. Tüm bu açıklamalarımız sonucunda mevcut yönetmeliğin insan sağlığını koruyucu hükümler getirmediği rahatlıkla söylenebilir. Bu yönetmeliğin yürürlüğe girmesinin ardından kamu sağlığına önem vererek çalışma yürüten İstanbul İl Mahalli Çevre Kurulu ilginç bir olaya imza atmış, konu ile ilgili bir kararı Resmi Gazete'de yayınlamıştır.

Bütün bu önerilerimizin yerine getirilmesi de esasen insan sağlığının korunması anlamında yeterli güvenceyi sağlayamayabilir. Bu nedenle, en azından, binlerce baz istasyonu ile içiçe yaşamının risklerini üstlenmek yerine, baz istasyonlarının insan yerleşmelerinin uzağında kurulması yönünde yasal düzenlemeler yapılmalı ve insan yaşamının söz konusu olduğu yerlere baz istasyonu kurulması yasaklanmalıdır.

Kısa adı ETSI olan Avrupa Telekomünikasyon Standartlar Komitesi (European Telecommunications Standard Institute) Avrupa düzeyinde standardizasyon alanında çalışmalarda bulunan kurumdur. ETSI, telekomünikasyon, televizyon ve radyo yayıncılığı ile bilgi teknolojisi alanlarında standardizasyon çalışmaları yapmaktadır. Bu kapsamda Avrupa Birliği üye devletleri 10 Ekim 2001 tarihinde yeni model cep telefonlarında SAR bilgilerine yer verilmesi zorunluluğunu getirmiştir.

Sonuç olarak, elektromanyetik kirliliğe neden olan kaynaklardan biri de, cep telefonu ve baz istasyonları olup, söz konusu istasyonların denetimsiz biçimde kurulup faaliyete geçmesine izin verilmesi ve bu konuda oluşturulan standartlara uyulmasının sağlanması gerekmektedir. Cep telefonu baz istasyonlarından kaynaklanan elektromanyetik dalgaların insan sağlığı ve çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin halka iyi anlatılması gerekmektedir.

Kaynaklar:

- 1) American Standard ANSI C95.1
- 2) Bilim ve Teknik Dergisi, Ekim 2005
- 3) ICNIRP Guidelines
- 4) [http:// www.sarvalues.com](http://www.sarvalues.com)

Dilim'e Göre

Ziraat Müfettişi Agaton Efendi

Birinci Meşrutiyet yıllarımızdan hoş ve bilgilendirici bir fıkra (anekdot)...

II. Abdülhamid devrinde (1876-1909), Babiâli'de (o dönemin hükümet merkezi) bir bekleme odasında birbirlerini tanımayan iki kişi karşılıklı oturmaktadır... Birisi, Balıkesir (Karesi) Ziraat Müfettişi **Arvent Agaton Efendi** (1862 - ?); diğeri de Kastamonu Valisi **Giritli Sırrı Paşa** (1844-1895). Sırrı Paşa, gayet ciddi ve mütevazı tavrıyla, ağırlığını devletin en üst makamlarında daima hissettiren devlet adamlarımızdandır. Ulemadan olması yanında Kastamonu, Ankara, Sivas ve Bağdat valiliklerinde bulunmuştur. (Meraklısına: Girit Valisi İsmail Paşa'nın kızı şair-bestekâr Leyla Hanım'la evlenmiştir.) Hatta, o günlerde Paşa'nın pek yakında Sadrazam olacağıyla alakalı haberler uçuşmaktadır Babiâli sokaklarında... Bilin ki ne kıratta bir adamdır!

Agaton Efendi de iyi eğitim almış bir Osmanlı memurudur. (Osmanlı PTT Nazırı Kırkor Agaton [1825-1868] ile karıştırmayın sakın!) Galatasaray Sultanisi'nin ardından, tahsilini Fransa'da tarım üzerine tamamlayan Arvent Agaton, Amerikan Havana tütün tohumlarını Balıkesir'e getirerek puro tütününü tarımını geliştirmiş; daha evvel İran'dan ithal ettiğimiz nargilelerde kullanılan tömbeki tütününün de tohumlarını halka bedava dağıtarak tömbeki ekimini teşvik etmiştir. Öne çıkan özellikleri ise gösterişli giyinmeye, bilgi satmaya ve hava atmaya düşkünlüğüdür. Hemen her mecliste, Fransa'da öğrendiklerini havalı havalı anlatabilmek için mutlaka bir ortam kollar ve genellikle o ortamı bizzat kendisi hazırlardı. Anlaşıldığı gibi, o gün de bilgisinden istifade etmesi gereken kişi, elbette karşısında oturan Sırrı Paşa'dan başkası değildir!

Agaton Efendi, Sırrı Paşa'nın giyim-kuşamını pek gözü tutmadığında olsa gerek ki girizgâhı şöyle yapar: "Sanırım taşradan gelmektesiniz?" Cevap, tevazu yüklüdür: "Evet

efendim, Kastamonu'da vazifeliyim." O andan itibaren, top müfettişimizdedir artık... Hiç vakit kaybetmeden, kendisinin Karesi Vilayeti Ziraat Müfettişi Arvent Agaton olduğunu söyler ve Avrupa'daki tarımsal gelişmeleri peş peşe sıralamaya başlar. Bu arada elbette, konuya ne denli vâkıf olduğunu belirtmeyi de ihmal etmez! Üst satırlarda da belirttiğim gibi, Agaton Efendi karşısındakinin kim olduğunu bilmiyordu. Aksi takdirde, ismi muhtemel Sadrazamlar arasında geçen biriyle bu şekilde ders verir gibi konuşamaz; ancak onun sorduğu sorulara cevap vermekle yetinirdi.

Neyse, lafa yekûn tutayım...

Ziraat müfettişimiz, bir ara akıl satmaya ara verir ve "Kastamonu'da ziraat ne merkezdedir; biraz anlatır mısınız?" diyerek, Sırrı Paşa'yı hafiften imtihana çekmeye yeltenir. Tevazuu elden bırakmayan valimiz -engin bilgi ve tecrübesiyle- Kastamonu'daki tarım yanında, genel olarak bölge ekonomisini de pek güzel bir şekilde özetleyiverir. Paşa'nın konuya hâkimiyeti ve konuşma üslubu bizimkine bir hayli tesir etmiş olmalı ki bu kez de -takdir dolu bakışlarla- hangi memuriyette vazifeli olduğunu sorar. Sırrı Paşa, sanki İmparatorluk'un ikinci adamı olması muhtemel biri değilmişçesine verir cevabını: "Valiyim efendim."

Baltayı taşa vurduğunu geç de olsa anlayan ve betibenzi atan Agaton Efendi, işi pişkinliğe vurup ellerini önde bağlar ve hafifçe sırtarak şöyle der: "Aman efendim, hazır söz ziraattan açılmışken söyleyivereyim: Bana da arkadaşlar zaten aramızda 'Hıyar Agaton' derler!"

Onu yapamayanlar da var!

BİLİM VE TOPLUM

ULUSAL KANAL'da Her Cumartesi Saat:

10:20'te

Bilim ve Ütopya dergisi Yazı Kurulu üyeleri

Prof. Dr. Kürşat YILDIZ ve Prof. Dr. Osman Şadi YENEN'in

birlikte sundukları programda,

Türkiye'nin ve dünyanın bilim gündemi ve bu gündem içinde

öne çıkan konular işleniyor.

Üniversiteler, yükseköğretim ile ilgili gelişme ve haberler,

bilimsel yayınlar, bilimsel çalışmalar,

kongreler, dünyada ve ülkemizde bir hafta boyunca bilim ve

teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile

gelecek haftanın bilimsel olayları aktarılıyor.

Biliyor Muydunuz?

Simurg Sahaf: Sadece eski/yeni kitap satışı değil, konusunun uzmanlarıyla -taze çay eşliğinde- yapılan hoş sohbetlerle de sarmalanan klasik sahaflığın tek numunesi olarak kalan "**Simurg Sahaf**"ta toplam 5 kedi olduğunu ve bu doğa harikası yaratıkların her birinin farklı bir bilim disipliniyle ilgili kitap raflarına iltifat ettiğini biliyor muydunuz?

Bilim Tarihi'ne Yolculuk

Tunç Devri'nde yazılı bilginin üretimi ve aktarımında yazı okulları kaynak olarak gösterildi. Şüphesiz ki tapınaklar, mahkemeler ve diğer yerler de aynı zamanda bu entelektüel ve kültürel değiş tokuşun merkeziydiler. Ama bunlar arkeolojik kayıtlar doğrultusunda henüz bu şekilde tespit ve analiz edilmemiştir. Diğer taraftan ikinci bin yıl okulları son zamanlarda dikkatli bir şekilde incelenmiştir ki bu da bize onlara tarih kitabı ışığında bakmamızı sağlamıştır. Örneğin; 1950lerin ilk zamanlarında çoğu parçalar halinde binden fazla tablet günümüz Najaf'ın yakınlarındaki Nippur' da küçük bir kent evi olan "House F" den kazılıp ortaya çıkarılmıştır. Orada bulunan kayıt edilebilir eve ait dokümanlara göre; "House F" erken dönemdeki Babilli kralların en ünlüsü Hammurabi hükümdarlığının (M.Ö. 1792-1750) hemen ardından M.Ö. 1750'lerde bir yazı okulu olarak kullanılmıştır.

"House F" deki tabletlerin neredeyse yarısı başlangıç seviyesindeki yazılı eğitimin yan ürünleriydiler. Onlar Sümer yazınında tüm cümleler yazmak için tablet üzerine yatay, dikey ve köşegen kakmalar yapmak için nasıl bir üslup kullanımı gerektiği üzerine stajyer aldılar. Öğrenciler şüphesiz kendi tabletlerini yapmayı da öğrendiler çünkü; küçük bir avlunun köşesi kullanılmamış kil tablet ve geri dönüşüm için bekleyen yığıntı tablet karışımıyla dolu katranla astarlanmış bir havzaydı. Hem başlangıç alıştırmaları hem de tabletlerin kendileri eğitimsel amaçla fazlasıyla ilgili olan format ve içerikle standart hale getirildi."

"House F" deki tabletlerin yapı malzemesi olarak tekrardan kullanıldıkları için hala var olabildiği düşünülmektedir.

*Kil tabletler üzerindeki eski Sümer piktograf yazılı metinlerindeki kelimelerle ilgili piktografik listeler bilinen en eski yazın olmakla birlikte, aynı zamanda okun ve öğrenmenin en eski kanıtıdır. Schøyen Koleksiyonu'nda muhafaza edilen bir örnek kırk bir başlık ve mesleklerin kelimelerle ilgili olan bir listesidir ve şöyle başlar: Gar. Ama yazısıyla imzalanmış Nam Gist Sita (Topuz Efendisi).

Bu tablet üzerine karalanmış imzalar ve diğer yazıyla ilgili listeler mevcut en eski el imzalarıdır.

M.Ö. 3.100 civarında en eski el imzaları

M.Ö. 3000-1200 Orta Doğu'da Tunç Devri'nde Eğitim

M.Ö. 2.900 civarında Bilinen En Eski Papirüs Rulosu

Eski Mısırlılar eski krallığın ilk günlerinden beri papirüsten yapılmış rulolar kullandı. Bilinen en eski papirüs rulosu Saqqara'daki Hemaka mezarında bulundu ve tarihi M.Ö. 2.900 civarında ilk hanedanlık zamanlarına kadar gider. Papirüs rulosu hiyeroglifleri zaten bu dönemin kitabelerinde bulunuyordu ilk hanedanlık rulosu boştu; yazılı olan en eski örneklerin tarihi ise dördüncü ve beşinci hanedanlıklara dayanıyordu.

Shuruppak yazıtları, hala var olan en eski yazın eserlerinden biri, Sümer bilgelik metnidir. Bu, eski yakın doğuda uygun dindarlığı öğretmek, erdem aşlamak ve toplum dayanışmasını korumak için tasarlanmış yaygın bir yazın türüdür. Metin başlangıcıyla önemli bir antika olarak kalmıştır: “O günlerde, o uzun uzak zamanlarda, o gecelerde, o uzak gecelerde, o yıllarda, o uzak uzun yıllarda”. İlkeler Ubara-Tutu oğlu bir Shuruppak kralı söyleminde yer etmiştir. Ubara- Tutu büyük tufandan önce son Sümer kralıydı.

Bilinen en eski Shuruppak yazın kopyaları merkez Babil’de (şimdiki Güney Irak) eski Nippur yerleşkesi yanında Abu Salbikh’da bulunan Abu Salbikh Tabletidir. Abu Salbikh M.Ö. üçüncü milenyum ortalarında küçük bir Sümer şehri merkezini belirtir. Bu tablet 1963 de ve 1965 de Chicago Doğubilim Enstitüsü’den Amerika kökenli bir araştırmayla ortaya çıkarılmıştır ve Irak’taki İngiliz Arkeoloji Okulu için bir ilgi odağıydı ve bundan sonra 1990’da Irak’ın Kuveyr’i işgaliyle kazılar askıya alınmıştır.

Şehir, erken Uruk zamanlarında düzgün bir plan üzerine inşa edilen, bazı beş yüz tablet üzerinde küçük ama önemli çivi yazısı metinleri repertuarını açığa çıkarmıştır ki bunların orijinaleri Bağdat’da Irak Müzesi’de muhafaza edilmekteydi ve büyük bir kısmı ikinci Irak Savaşı’nın erken dönemlerinde müze yağmalandığında kayboldu. Neyse ki onlar dikkatli bir şekilde kayıt altına alınıp basılmıştı.

M.Ö. 2.600 Civarında Dünya Tarihindeki İlk Güvenilir Şekilde Kaydedilmiş Matematiksel Çizelge

Dünya tarihindeki ilk güvenilir şekilde kaydedilmiş matematiksel çizelge M.Ö. 2.600 civarlarında Sümer şehri olan Shuruppak’tan gelmektedir. Çizelge her iki ön ya da arka tarafında on sırayla üç sütun şeklinde cetvelle çizilmiştir. Son sütun ürünlerini alan ölçüsünde verirken; arka liste uzunluğundaki ilk sütunlar 360m ünitede alçalarak 3.6 km den 360m ölçüsüne denk gelir ve Sümer kelimesi sa (eşit/ ya da tersi) ile takip edilir. Sadece altı sıra mevcuttur ya da diğer tarafta kısmen muhafaza edilirler. Sıralar çizelgeyi daha küçük şekilde sürdürürler; 60m adımda 300den 60m’ye ve belki de (zarar görmüş ve kayıp olan alt yapıda) 6m adımda 56’dan 6m’ye. Çizelge iki eksen boyunca organize edilmiş olmasına rağmen, sadece tek eksen hesabı vardır yani yatay çarpımlar eksen. Bin civarında tablet Shuruppak’tan kazılarak ortaya çıkarılmıştır ve neredeyse bunların hepsi M.Ö. 2.600 civarındaki şehir yangınında yanarak yıkılan evler ve yapılarıdır. Ama ne yazık ki kazı numarası kayıp olduğundan ya da hiç kayıt edilmediğinden bu çizelgeyle ilgili detaylı bir içeriğe sahip değiliz.

M.Ö. 2.500 Civarında Abu Salbikh Tablet

M.Ö. 2.300- 2.400 Civarlarında Bilinen En Eski Dinsel Yazınlar

Eski mısırlı dinsel yazınların bir koleksiyonu olan piramit yazıları bilinen en eski dinsel yazınlardır. Eski mısır dilinde yazılan bu yazınlar eski krallığın beşinci ve altıncı hükümdarlıkları boyunca Saqqara’daki pramitlerin lahitlerine ve duvarları üzerine kazılmışlardır. Bu yazınlar en erken kapsamlı görüşü sağlamıştır ki böylece eski mısırlılar evrenin yapısını, tanrıların rolünü ve insanoğlunun ölümden sonra kaderini anlamıştır. Bu yazınların önemi çok eski olmalarında ve eski mısırın tüm entelektüel tarihi boyunca dayanıklılığında yatar.

En eski yazınların tarihi M.Ö. 2.400- 2.300 civarları arasındadır. Tabut yazınları ve piramit yazınlarının daha sonra gelişen kısmı olan ölüler kitabından farklı olarak, piramit yazınları sadece firavun için muhafaza altına alındı ve örneklenmedi. Piramit yazınları ölümden sonraki hayatla bağdaştırılan en önemli tanrı haline gelmiş olan Osiris tanrısının ilk yazılı bahsini gösterir.

Piramit yazınlarının anlatımları ya da sözleri birincil olarak eski krallık süresince ölümden sonraki hayatın vurguları olan firavun cesedinin korunmasıyla, ölümden sonra onun vücudunun yeniden canlandırılmasıyla ve onun cennete yükselmesine yardımcıyla ilgiliydi. Anlatımlar firavunun yolculuk edebileceği rampaların, merdivenlerin ve en önemlisi uçmayı kapsayan tüm yolları betimler. Anlatımlar tanrıları yardıma çağırmak için hatta eğer bu çağrıya uymazlarsa onları tehdit etmede kullanılabilirdi.

Leziz Onaran: Topluma hizmet etmeye adanan bir ömür

İnsanlar yaptıkları işte, hizmet anlayışıyla hareket etmelidir, yardım duygusuyla değil. Yardımda insan kendine pay çıkarıyor. Yardım karşdakini küçülten bir anlayış biçimi, hizmet ise görevdir. Bu benim yapmam gereken görevimdir, iyilik veya yardım değil. Ben bu inançla hekimlik yaptım.

Prof. Dr. Leziz Onaran, bir aydın, yurttaş, hekim, anne, eş ve evlat olarak karşılık beklemeden hizmet etme anlayışını benimsemiş. Bir şeyler yapabilmek için örgütlü olmak gerektiğini, ancak iki elin ses çıkarabileceğini görmüş. Bir olmanın gücüne inanmış. Yaşanan zorluklara olumsuzluklara karşın, seçtiği bu yolda kararlı... "Hekimliğim, direnme eğilimli kişiliğim ve toplumsal sorumluluğumun birleşmesi sonucu çeşitli örgütlerde yer aldım. Meslek kuruluşlarının yanı sıra bazı demokratik toplum örgütlerinin de üyesiyim. Bunların çoğunda kurucu üyeyim. Bazılarında etkin çalışmalarım oldu.

Çeşitli konulara ilgi duydum; amatör bir yaklaşımla sınırlarımı zorladığım da oldu. Belki gereksiz görülebilecek yorumlarla enerjimi, vaktimi harcadım. Ama hiçbir çabamı 'boşa gitmiş' saymıyorum. 'Keşke olmasaydı' demiyorum. Gerekli gördüğümü yaptım. Yanlışlarım kendimin. Derslerimi de aldım."

"Dünyada üç çeşit insan yaşar: Birincisi bakar, ikincisi görür, üçüncüsü gereğini yapar," diyen bir söz var. Leziz Onaran, sorumluluk duygusuyla, gören ve gereğini yapmak için elinden gelen çabayı gösteren bir kadın...

len çabayı gösteren bir kadın... Tepkilerini genellikle ertelemiyor, cesur, açık, kararlı, hoşgörülü ve çalışkan. Dayanımcı ve örgütlü olmada ısrarlı bir kişiliği var. Onda yalınlığın, açıklığın gücünü görüyorsunuz.

Daha 30'lu yaşlarında Kayseri'de hekimlik yaparken genç, yaşlı hastaları ondan söz ederken "Leziz Anne" diyorlar.

Bir anne gibi verici olmak

"Senin de başına gelebilir sözünü ben hiç aklıma getirmiyorum. İlkesel olarak en dürüstü, benim başıma gelmeyecek olsa bile o işi yapmaktır. Bir annenin tavrı gibi verici olmak... Gerekli olduğu için yapmak, vermek. Hekimliğin insanlığa en yakın meslek olduğuna inanıyorum.

Kendimi hiç 'nazik' bulmam. Ters söylenmiş sözlere dayanamıyorum. Ço-

Dr. Leziz Onaran hastanede...

cukluğumdan başlayarak unutamadığım durumlar var. Sonradan yutkunmayı öğrendim. Ama sırası gelince geç de olsa yanıtını veriyorum.”

Leziz Onaran'ın, Bilgi Yayınevi tarafından yayımlanan, Yaşamak Sorumluluktur, adlı anı kitabından, yaşamını ve yaşamından damıtılmış öğütleri öğreniyoruz.

Cumhuriyet Kadınları Derneği Başkanı Şenal Sarıhan, bu kitaba yazdığı önsözde, Leziz Onaran'ın kişilik özelliklerini belirtiyor: “Cumhuriyet Kadınları, yaşı ve deneyimi ilerlemiş bu değerli insanın yol göstericiliği, sorun çözümü, açıklığı ve uyumundan çok şey öğrendi. Ancak asıl öğrenciliğimiz, direngen ve kararlı kimliğinden oldu. Açık olmak. Lafı kıvırtmamak. Dosdoğru davranmak ve ısrar etmek... Ama bütün bunları, gün-görmüş bir bilgenin yumuşak ve sıcak sesi ile iletmek. Ve güzel Türkçemizle aktarmak... O, bize yaşamı örgütlü mücadele ile tatlandırmanın öğretisini sunuyor.”

Annesi, babası ve çocukluğu

15 Ekim 1930 günü Söke'de doğan Leziz Onaran, ailenin ilk çocuğu. 13 yıl sonra dünyaya gelen ilki erkek ikincisi kız olan kardeşleri onda sorumluluk duygusunu güçlendiriyor. Kardeşlerin ilişkileri hep yakın olmuş, bugün de olumlu bir dostlukla devam ediyor.

Babaları Raci Ulusoy, uzun yıllar yalnız çiftçilikle geçimini sağlıyor. İlk kızı doğmadan önce belirli, düzenli bir geliri

Leziz'le Tıbbiye'de sınıf arkadaşıydık. Sınıfımızın iyi kızlarından biriydi. İyi olmanın ötesinde, çalışkan, kişilikli, yaratıcı özellikleri olan bir öğrenciydi. Yaşama serüvenimizi birlikte sürdürmeye karar verdikten sonra birbirimizi tamamlayarak geliştirme olanağı bulduk. Yarım yüzyılı aşan evliliğimizde çocuklarımızla, torunlarımızla yola devam ediyorsak birbirimizden güç aldığımız içindir.

Leziz hem hekim olarak, hem sivil toplum örgütlerinde çalışırken yaşamının olduğunu bilincindeydi. Bu bilinci yaşamının anlamı haline getirdik. Ama öfkeyle, kırgınlıkla, kızgınlıkla değil; sevgiyle, sevecenlikle, iyi ilişkiler kurarak bu sorumluluğu paylaştık.

O zaman yaşamaya katlanmak kolaylaşıyor, Leziz ile birlikte olmak yaşamayı anlamlı kılıyor. Sosyalizm barbarlık sloganının bir benzeri bugün de gündemdedir. Kısa dönemde, ya çürüme süreçleri hızlanacak; ya da “artık yeter” diyen sıradan, emeğiyle geçen, yoksul insanların çığlıkları geleceğimize yön verecektir.

Mustafa Şerif Onaran

olsun düşüncesiyle memurluk sınavına giriyor ve Milli Emlak yazmanı oluyor. Daha sonra çiftçiliği bir ek gelir kaynağı olarak hep sürdürüyor. Aile yazları bahçeye göçüyor. Leziz Ulusoy, meyve sebze toplamayı, inek sağmayı, eşeğe binmeyi, kuyudan su çekmeyi orada öğreniyor.

“Çiftlikte dede, babaanne diğer akrabalarla birbirine yakın evlerde yaşırdık. Babaannemi ben beş yaşındayken kaybettik, çok yapıcı, akıllı ve uyumlu bir kadıymış. İz bırakmış. Ondan hep övgüyle söz edilirdi, annemin kaynaşığıydı, ben kaynana sözünü sevdim. İştip-Balkan göçmeni olan ninem Safiye Hanımın, tek kızı annemdi. Ninem genç dul kalmış bir daha evlenmemiş. O da kaynanasından sevgiyle bahsederdi. Çocukluğumda hep iyi şeyler duydum, olumlu örneklerle bir arada oldum. Sevgi, şaka, öğüt, eleştiri, güven içinde büyüdüm.”

Leziz Ulusoy, babasının görevli olduğu Aydın'da ilkokula başlıyor, Söke'de bitiriyor. İstedikleri gibi okuma olanağı bulamayan anne-baba kızlarının iyi bir eğitim almasını istiyor, ona hep destek oluyorlar.

“Çocukluk anılarımdan birisi; ilko-

kulun ilk günlerinden birinde okul dönüşü anneme öğretmenın gözüne düştüm, beni sevdi, demişim. Annem, öğretmenın gözüne girdim, demelisin diyerek beni düzeltti. O, Firdevs Ulusoy, benim için hep doğrultucu oldu, bunu kırmadan, üzmeden yapardı. Evlenmeden önce 1924-1928 beş yıl öğretmenlik yapmış. Altı aylık eğitim kursundan geçerek öğretmen olanlardandı, çok akıllı, kavrayışlı, anlayışlı bir kadındı. Eleştirel bir ortamda yetiştim, okumayı çok seviyordum. Annem, babam roman okurlardı. Babam beni katmak için yüksek sesle bana okuturdu. Aka Gündüz'ün bir kitabını onlara okuduğumu hatırlıyorum. Eve hep tutucu olmayan gazeteler gelirdi, böylece okumak benim için bir alışkanlık, sonra da ihtiyaç haline geldi. Üçüncü sınıftan itibaren Söke'de okudum.

Ben ilkokulu bitirmeden bir yıl önce Söke'de ortaokul açılmıştı. Bu okulun müdürü babama 'kızınızın elbisesinin göğsündeki dört düğme haç gibi duruyor, birini sökün' demiş. Ailem, böyle geri kafalı, takıntılı birinin müdür olduğu okula beni göndermemeye karar verdi. İzmir'de okuyacaktım.”

İzmir Kız Lisesi

“Kayıt için görüştüğümüz İzmir Kız Lisesi müdürü Vedide Baha Pars, ‘Şimdi Fransızca revaçta ama ilerde İngilizce daha önemli olacak’ dedi ama ben zor olan Fransızca'yı okulda öğreneyim sonra İngilizceyi nasıl olsa öğrenirim düşüncesiyle Fransızca'yı seçtim. Babam bu

Leziz Onaran ve Mustafa Şerif Onaran...

kararıma bir şey söylemedi.

Bana güvendiler ama kontrolsüz de bırakmadılar, böylece benim de kendime güvenmemi sağladılar. Çok öğüt verirlerdi. Yatılı okuduğum için oldukça özgür oldum. Bu bana büyük kazanç sağladı. Çok iyi öğretmenlerim vardı. Beni sevmiyor dediğim veya sevmediğim öğretmenim olmadı. Karşıtlık yaratmamaya çalışırdım. Yatılı bir öğrenci olarak bazı yaramazlıklarım, kusurlarım oldu, haşarı bir kızdım. Spora yöneldim, ortaokuldan itibaren voleybol oynamaya başladım. Lisede takımlar arası maçlara katıldım, fakültede de devam ettim. O yıllarda İstanbul'da fakültelerin kız takımları arasında düzenli maçlar yapılırdı. Her hafta bir gün antrenman yapardık. Voleybol çok güzel, dayanışmacı bir oyundur, rakipleri karşı karşıya getirmez, çatışma ortamı yaratmaz. Takım oyunları içinde en kolektif ve zevkli olanıdır. Hâlâ televizyonda voleybol maçlarını izlerim."

Yaratıcı ve etkin olmayı öğreten bir eğitim

"Lisedeyken hentbol takımından bir kız öğrenci karşı takımın oyuncusuna tokat atmış, o hafta okulda neredeyse yas ilan edilmiş gibiydi. Tüm sınıflarda, oyuncu olsun olmasın tüm öğrencilere, bir maçta, kazandınız-kaybettiniz ne yaparsınız gibi sorular ve farklı yanıt şıkları olan, bir anket uygulandı. Seçenekler arasında özellikle bizi düşündüren, yolu-

muza seçmemizi sağlayan ifadeler vardı. Bu yöntem öğrenciler üzerinde öğütlerden daha etkili oldu. Ne yaparımı seçerken ne yapmamam gerekiri de öğrenmiş olduk. Böyle bir okulda gençliğe geçtim. Müsamerelerimiz olurdu, oyunlar sahneye koyardık. Moliere'in Cimri'sini, Scapin'in Dolapları'nı, Sofokles'in Filoktetes'ini oynadık. Başrole çıkmadım ama önemli önemsiz bir rolüm mutlaka oldu, akışta rol aldım. Tiyatroyu oyun sahneleyerek tanıdık. Okulumuz bizi yaratıcı yaptı, etkin olmayı öğretti. Sınıflarımızın mevcudu 25 ile 40 arasında değişiyordu. Son sınıfta fen şubesinde 18 kişiydik.

Dersleri çok iyi dinlerdim, çalışmaya çok fazla zaman ayırmazdım. Spora ve kitap okumaya da zamanım olurdu. Yalnızca ders çalışan inek denilenlerden değildim. Lise 2 ya da 3'teydik bir kooperatifin çalışmasını öğrenmek için birkaç yatılı arkadaş, okuldan izinli olarak çıktık. Görevimiz çok çabuk bitti. Dönüşte Elhamra sinemasında çok güzel bir film vardı onu izlemeye karar verdik. Karanlıkta arka sırada tarih öğretmenimiz Ilgaz Hanım'ın oturduğunu gördük. O çıktı, biz filmi izlemeye devam ettik. Okul girişinde bize, 'sizi Müdüre Hanım bekliyor' dedi. Biz süklüm püklüm müdür odasına girdik. Vedide Baha Pars, yüzlerimize baktı, 'Size ne diyeyim, buyurun' dedi. Zaten çok utanmıştık, ne dese daha ağır olmazdı. Müdürümüz çok iyi bir yönetici, çok olgun bir insandı.

İzmir Kız Lisesi, pek çok yönden çevremi genişleten, deneyim kazandıran, iyi bir insan olmayı aşıl原因 bir yuva oldu benim için. Kişiliğimi pekiştiren, çocuk yaşımda ailemden ayrılmayı, bunalıma sürüklenmeden kaldırmamı sağlayan bir yuva... Bunun en büyük yaratıcısı da müdürümüz, sevgili Vedide Baha Pars'tı."

Hakkı Baha Pars'ın kızı olan Vedide Hanım, öğrencilerinin dersler dışında da gelişmesini isteyen, planlayan, başarıyla uygulayan bir müdür, anlayışlı, bilge bir insandır. Pollyanna'yı Türkçe'ye kazandıran ilk kişi de odur.

"Kız doktor"

Zoru başarmaya çalışmak, zorluklardan kaçmamak kişiliğinin önemli bir özelliği olan Leziz Onaran, meslek seçimi yaparken öğretmen ya da hekim olmayı düşünür. "Fizik öğretmenim beni, bizim okul mezunu 'kız doktor' diye anılan eski öğrencisine benzetir; 'sen de doktor ol' derdi."

Leziz Ulusoy, kendi kararıyla İstanbul Tıp Fakültesi'ni seçiyor. Mezun olunca İstanbul Üçüncü İç Hastalıkları Kliniği'nde asistanlığa başlıyor. Orada çalışırken bir askeri hekim olarak Ankara'da çalışan Mustafa Onaran'la tanışıyor ve asistanlığını Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi İkinci İç Hastalıkları Kliniği'nde sürdürüyor. Uzman olduktan sonra da aynı klinikte başasistan olarak görev yapıyor. 9 Nisan 1956'da Leziz-Mustafa Onaran çifti evleniyor.

Genel Cerrahi asistanlığını tamamlayarak uzman olan Mustafa Onaran, Kayseri Askeri Hastanesi'ne atanıyor. Aile bütünlüğünün bozulmasını istemeyen Leziz Onaran da tayinini istiyor ve Kayseri Sigorta Hastanesi'nde şef olarak çalışmaya başlıyor.

Mustafa Onaran'ın zorunlu görevi tamamlanınca bu kez uymak sırası ona geliyor ve çift iki çocuklarıyla birlikte Ankara'ya dönüyor.

Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi

Leziz Onaran, Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi'nde Gastroenteroloji Kliniği'nde asistanlığa başlıyor. Başasistanlık, şef yardımcılığı, şeflik, direktörlük

Leziz Onaran çocukları ve eşiyle birlikte...

derken, yaş sınırına ulaşmış emekli oluyor. O, bu süreçte sınavlarını başarıyla do-
çent, profesör unvanlarını da kazanıyor.
"Eşim de Yüksek İhtisas Hastanesi'nde
Gastroenteroloji Cerrahisi Kliniği'nde
asistanlık, başasistanlık, şef yardımcılığı,
şeflik yaptı. Aynı dallarda uzmanlık ka-
zandıktan sonra aynı konuda, aynı has-
tanede buluşmuş olduk. İşimize birlikte
gidip geldik, arkadaşlığımızı sürdürdük.
Meslek ilişkilerimizde özgürlüğümüzü ko-
ruduk. Özel ilgilerimizi, eğilimlerimizi sür-
dürdük, hâlâ sürdürüyoruz. O yaş
sınırından, benden üç yıl önce emekli ol-
muştu. Edebiyata duyduğu ilgiyi hiç ek-
siltmedi. Evde 'tamgün' çalışıp gazete ve
dergilere yazılar hazırlıyor, toplantılara
katılıyor.

Muayenehaneyi göz bozukluğum ne-
deniyle kapattık. Hasta raporlarını rahat
okuyamıyordum. Fakat gastroenteroloji-
ye ilgimizi hiç kaybetmedik. Yıllık top-
lantılarına mümkün olduğunca katılıyo-
ruz.

Hocalarımızın, bizleri hekimlik kimliği
altında yetiştirirken 'çağdaş insan' olarak
hazırlamak istediklerini, şimdi uzaktan
daha açık, daha iyi anlıyorum. Hele İs-
tambul Üniversitesi'ni yeniden can-
landıran, Türkiye'yi vatan edinen, Ata-
türk'e verdikleri sözü tutarak derslerini
Türkçe veren çoğu Yahudi kökenli Alman
hocalarımızı hiç unutmamalıyız.

İki çocuğumuz da bizim mesleğimizi
seçmediler. Kızımız Emine mimar, antro-
poloji doktoru, öğretim üyesi, doçentliğini
aldı. Defne isimli bir kızı var. Oğlumuz
Şerif, endüstri mühendisi, özel çalışıyor.
Onun bir kızı bir oğlu var: Betül ile Ah-
met."

Örgütsel çalışmalar

"İlkokuldan itibaren okullarda koope-
ratifler vardı, örneğin kalem, defter, okul
ihtiyaçları satılır, ben boş zamanlarımda
gönüllü olarak oralarda çalışırdım. Satış
ve diğer işleri yapar biriken parayı akşam
sorumlu öğretmene teslim ederdik. Or-
taklaşa yapılan gönüllü çalışmalara
alışkıyım. Herhangi bir iş olduğunda or-
taya atılırım ve başladığım işte de ba-
şarılı olmaya çaba harcarım.

İçinde bulunduğum bazı örgütlerde
kişisel çatışmalar oldu, bu hem örgüt

hem de üyeler için yıpratıcı oluyor. İlla
belli bir mevkide olmaya çalışmak bana
saçma geliyor. Ortak çabaya katılmak
önemli...

Kadın Dayanışma Vakfı'nın kurucu
başkanlığını yaptım. İki dönem başkanlık
yaptıktan sonra ömür boyu başkanlık ya-
panlardan olmak istemiyordum dedim ve
olmadım. Daha sonra bazı şanssızlıklar
sonucu Vakıf batmak durumuna gelince,
yeniden başkan oldum ve yeni katılan
çalışmak isteyen arkadaşlarla birlikte ör-
gütü toparladık. O dönemin sonunda
yaptıklarımız heba olmasın diye önceki
görüşümle çelişse de yeniden başkan ol-
mak istedim ve bir yıl daha görevimi sür-
dürdüm. Arkadaşlar beni Vakfın onursal
başkanı seçtiler. Vakfın, başlattığı Kadın
Sığınma Evleri çalışması belediyeler
maddi desteklerini çekince yürütülemedi,
bunlar çok pahalı işler ama Danışma
Merkezi çalışmalarını sürdürüyor.

NÜSHED (Nükleer Tehlikeye Karşı
Barış ve Çevre İçin Sağlıkçılar Derneği)
de kuruluşundan beri çalışmalarına
katıldığım, başkanlığını yaptığım bir ör-
güttür.

Örgütsel çalışmalar genellikle birkaç
kişinin, işi sıkı tutmasıyla yürüyor ama
bunların bir istisnası var: Cumhuriyet
Kadınları Derneği. Başkanımız Şenal
Sarıhan, başarılı bir avukat, Türkçe öğ-
retmenliği de yapmış, güzel konuşan, ve-
rimli ve ince bir kadın. Ortallığı çekip çe-
viren bir kişiliği var. Ben gönül ra-

Leziz Onaran'ın annesi...

Leziz Onaran'ın babası...

hatlığıyla 'başkanım' diyorum. Bu der-
nekte çalışmaya talip; ev kadınları,
emekli öğretmenler, memurlar var. Ben
de önceki yıllarda yönetimdeydim, şimdi
onur kurulu üyesiyim. Tabi-
i herkes örgütsel çalışmaya aynı derece-
de sahip çıkmıyor, önemli olan katılımın
yüksek olması ve uyumlu çalışma... Yö-
netimler de farklı düşüncelerin dile getiril-
mesini sağlamalı, bunları anlamaya
çalışmalıdır.

Bilmecce çözmenin mutluluğu

"Yaşamak sorumluluktur" sorumlulu-
ğu bilerek, seçerek yaşamak, seçilen
yoldaki zorlukları taşımayı bilmek. Onları
severek üstlenmek, şikâyet etmemek...
"Her hasta bir bulmaca gibidir, ben bul-
maca çözmeyi severim. Hastaya yak-
laşımında çözmenin güçlüğünü bir bilmecce
olarak düşünürüm. Birçok doktor ta-
rafından atlanmış bir tanıda; ipuçlarını
bularak teşhis koyup tedavi etmek bir
mutluluktur. İşte bu mutluluk zorlukları
üstlenmeyi kolaylaştırır, zevkli hale geti-
rir.

Müdürümüz Vedide Baha Pars'ın bi-
ze öğrettiği bir yaşam prensibi vardı:
Yüzde yüz yaşamak ilkesi, eğleniyorsan
yüzde yüz eğleneceksin, çalışıyorsan yi-
ne aynı şeyi uygulayacaksın. Burada da-
vul çalsa ben bir şey okuyacaksam oku-
yabilirim. Kulağım dışarıda olmaz, işe
yumulabilirim, her ne yapıyorsam. İşler

zorluk değil, çözülmesi gereken bilmece-lerdir. Onları başarinca da mutlu olursunuz. İyileştiremediğiniz hastalarınızda da onun acısını yüklenirsiniz. Bu ezici bir duygu değildir çünkü yapamayacağınız şeyleri de bilirsiniz.”

Leziz Onaran, kendi önemli hastalıklarını da yaşamın olağan getirileri olarak büyütmeden anlatıyor.

“Umutlu bir insanım. Elimden gelen şeylerin sınırını biliyorum. Bazen bu sınırı zorluyorum ama başaramazsam bu da benim için yıkıcı olmuyor. Bugünkü politik durumda yapamadığım şeyler var ama söylüyorum. Çok sevdiğim bir söz var: ‘Söylemek başka söylenmek başka’ söylenmekten hoşlanmam, söylerim. Söylenmek zayıflığı, çaresizliği ifade ediyor.”

Hekimlik, vicdanın buyrukları doğrultusunda yapılmalı

İyi bir hekimin en önemli özelliği ne olmalı? Sağlık alanında bugün yapılan en önemli yanlışlar nedir?

“Hekim acıkmayacak, sofraya yeni oturmuşken gerekiyorsa kalkabilecek. Karşısındakini iyi dinleyecek, söylenenlere kendini kaptırmayacak -yani hastanın anlatısına esir olmayacak- konuyu saptayıp anlamaya çalışacak. İnsanlar yaptıkları işte, hizmet anlayışıyla hareket etmelidir, yardım duygusuyla değil. Yardımda insan kendine pay çıkarıyor. Yardım karşısındaki küçülten bir anlayış biçimi, hizmet ise görevdir. Bu benim yapmam gereken görevimdir, iyilik veya yardım değil. Ben bu inançla hekimlik yaptım. Hekimlik zanaat değil sanat olmalıdır. Ben hekimlikte öteden beri tam gün çalışma taraflısıyım ama şimdiki yönetimin söylediği gibi değil. Doktor hasta sayısına göre az ya da çok para alsın anlayışı çok yanlış. Hasta sayısının çokluğu özeni azaltır, hata olasılığını artırır ayrıca asistan yetiştirme, araştırma inceleme yapma görevlerine zarar verir. Bu durum hekimin geri dönüp ne yaptım, değerlendirmesi yapmasına da olanak tanımaz. Hekimler arası çatışmalara, sürtüşmelere neden olur. Çok para kazanmak isteyen hekimlerin insanca yaşamalarına bile olanak kalmıyor. Bu yeni sistem, insan haklarının en önemlilerin-

Ankara Güven Park'ta 23 Eylül 1936.
Annesi ve Neriman Yengesi (Şapkalı) ile birlikte.

den biri olan, sağlıklı yaşama hakkını, ortadan kaldırılıyor. Paran kadar sağlık hizmeti alabiliyorsun. Önce herkes her yerde muayene olacak dediler. Şimdi özel hastaneye gidersen % 70'ini sen ödeyeceksin deniyor. Koruyucu hekimlik çok önemli, bugün neredeyse hiç gündemde değil.”

Anne-kız ilişkileri ve aile yaşamı

“Geçen hafta anneler gününde, Cumhuriyet Kadınları derneğinde, bir toplantı yapıldı kızlar annelerini anlattılar. Kızım beni anlatırken bana danıştığı bir konuda, ondan kendi kararını kendisinin vermesini istediğimi, ‘eskiden senin yaşında, 14’ünde, padişah olup memleket yönetenler vardı’ diyerek onu cesaretlendirdiğimi aktardı. ‘Annem, tipik anne, tipik kadın, tipik doktor değildi,’ dedi. Rahat bir insanım, kadınsı bir sakınlığım yok. Bunda babamın bana karşı davranışının önemli bir etkisi var. ‘Sen kızsın şunu yap-yapma’ demediler. Rahat davranmamı istediler. Doktor olmamın da sanırım bu rahatlığımın etkisi var. Arkadaşlarımla, akrabalarımla, hastalarımla ilişkilerimde kendimi nötr duyumsadım, kadınsı bir çekingenlikle davranmadım.

Baştan beri tam gün olmasa da hep bir yardımcımız oldu. Geçmişte işleri yetiştirmek için çok koştuğum günler oldu. Ama çocuklarımı ihmal ettiğimi düşünmüyorum, çalışmayan annelere göre onlara daha az zaman ayırmış olsam da

bilinçli bir şekilde düzenlenen, daha yararlı bir beraberlik oldu. Düzenli bir yaşamımız vardı. Yemeklerde bir arada olmaya özen gösterirdik ama benim ve eşimin doktorluğu, çocukların okul saatleri nedeniyle bir araya gelemediğimizde, herkes kendi başını kurtarabilirdi.

Ailede çocukların haklarını tanıdık. Onlara sözlerini, söyleme olanağı sağladık. Onları seçimlerinde özgür bıraktık. Hatta imayla bile etki etmeye çalışmadık. Kızım Amerika’ya giderken hiç ağlamadım, annem de ben yatılı okula giderken ağlamamıştı, ya da bana göstermemişti.

Ben özgürlüğü seviyorum. Çocuklarıma da özgürlüğü yaşatmaya çalıştım. Oğlumdan istemeyeceğim bir şeyi kızımdan da istemedim. Kızım 18 yaşını dolduracağı günlerde bir-iki arkadaşıyla Bodruma gitti, ben 18. yaşı önemli gördüğüm için, tam o gün eline geçecek şekilde telgraf çektim. Sonra bir nedenle odasına girdiğimde-kontrol gibi bir sebeple hiç girmedim- telgrafı yatağının yanına astığını gördüm, mutlu oldum. Benim gösterdiğim duyarlılığa çocuklarımdan da uygun yanıtlar aldım. Torunum Defne Amerika’da, İngiliz edebiyatı okudu, bitirdi. Gözlem yapmak için bir süre orada kalmak istedi, şimdi arkadaşlarıyla sokak müziği yapıp para kazanıyor. Bu durum bizi rahatsız etmiyor. Ayrıca sokak müziği kentleri güzelleştiriyor.

Her şeye vakit ayırabilmek, her şeye değer vermekle mümkün, başka türlü olmuyor. Hekimseniz hastaneye zamanında gitmeniz, nöbetinizi tutmanız, hastalarla ilgilenmeniz gerekiyor. Acil durumlarda çocukları bırakıp hastaneye koşmalısınız. Bir işe başladığınızda sonuna kadar gitmelisiniz. Nöbetler için o yıllarda ücret de ödenmezdi. Çalışma bana ağır gelmedi çünkü seçerek kendi isteğimle doktor oldum. Sorumluluklar yaşantımın olağan parçaları oldu.

Eşimle ilişkimizde en önemli şey arkadaşlığımızı sürdürmemizdir. Mustafa'nın anlam vererek okuma özelliği var, ben yazılarımı onun sesinden dinlemek isterim. Bu durumda aksaklıkları, daha kolay yakalarım. Benim gözlerim çok iyi değil, yazdığımı takip edecek hızda okuyamıyorum. Çalışmalarında Mustafa'nın bana desteği, yazılarımı onun sesinden dinlemektir. Bazen onun ya da benim yazımdaki sözcükler üzerinde konuşur değiştiririz. O, genellikle benim yazılarımı beğenir."

Leziz Onaran, Kaynak Yayınları arasında çıkan Kadınlar Dünyası dergisinde yayımlanmak üzere 1912-1921 yılları arasında İstanbul'da aynı adlı günlük gazeteden bazı Osmanlıca metinlerin günümüz Türkçesine yapılan çeviri çalışmaları katılıyor. Derginin kapatılması nedeniyle, dört elle sarıldığı

bu çalışma çok uzun sürmüyor. Son yıllarda, aylık olarak yayımlanan Öğretmen Dünyası dergisine ve Yayed'e yazı yolluyor.

Sağlık ve mutluluk

"Sigara içki gibi alışkanlıklardan sakınılmalı, yaşamak lazım. Eşime, bugünlerde ben kıymete bindim, dedim. On yıl önce ölseydim bugünleri yaşamayacaktım. Bilinçli beslenme önemli, temizliğe ve yenilen miktara dikkat edilmeli, kilo alınmamalı. Sevgili hocamız Zafer Paykoç: 'Dünyanın yarısı açlıktan ölüyor, yarısı tokluktan' derdi. Çok haklı.

Sevgi, dostluk, dayanışma, kadirbilirlik, bunlar insanı insan yapan duygular, bunlar olmadan mutlu olunmaz zaten. Mutlu olmasını bilmek lazım yoksa yaşamının anlamı nedir? Pollyannacılık bence faydalıdır. Kötü bir şey olduğunda daha kötüsünü düşünüp iyi ki öyle olmadı derim.

Neşeli biriyim, güler yüzlülüğümde bir soyaçekim var. Annem ve ninem de çok güler yüzlüydüler, onlardan görerek benimsemiş de olabilirim.

Ulusal olmak

"AKP saldırmadık ulusal güç bırakmadı: ordu, üniversiteler, yüksek mahkemeler... İnandırıcı olmayan baskın

gözetimine almalar! Uzun süre neyle suçlandıklarını bilmeyen insanların gözetiminde tutulması. Sağlık konularının savsaklanması! Davaların görülmesindeki yöntemlerin hiçe sayılması... Gizli olması gereken bilgilerin belli başına 'servis edilmesi'. Bunları kabul etmek mümkün değil, hukuka karşı girişimler, anayasaya üzerinde oynanmak istenen oyunlar bunlara eyvallah demek mümkün değil. Sıkıntı içindeyiz. Çözüm bulmadığım, sıkıntısını yaşadığım gelişmeler. Bunlar Türkiye'nin aleyhine, yıkıcı şeyler. Sevr'in taraftarı olan ülkelerin iyi niyetli olduğunu düşünmek safıktır.

Bir grup var ki insana çok umut veren, ne olursa olsun onları silemeyecekler, kendimi de onlar içinde sayarım. Geriye gitmek için onları silmek isteyenler var. Dayanmak lazım. Ama bunu başaramayacaklar.

Tekel işçilerini ziyaret etmişim. Tekel işçileri iyi bir sınav verdiler Ankara da onlara sahip çıkarak iyi bir sınav verdi. Çok önemli bir direnişti.

Kendimize güvenmemiz, ülkemizi her açıdan korumamız, ulusalcı olmamız lazım. Bugün bizi kurtaracak olan Atatürk ilkeleridir. Bu ilkeler bana bir yön düşündürüyor. Atatürk'ün düşündüğü yön, Türkiye'nin geleceği bu olmalı.

Şimdi torunlarımızla bir grup oluşturduk, birlikte tiyatroya gidiyoruz. Neşemiz şakalarımız yerinde. Ama artık bazı işlerimizde biz onlara dayanmaya başladık. Sağ olsunlar yüksünmeden koşuyorlar.

Her varlığı birey olarak algılamak, sevgi yanında saygıyı da unutmamak gerekir. Ben kendi hesabıma torunlarımın da sevgi kadar saygıya değer olduklarını görüyorum, sayıyorum onları. Mutluluğumun bir dayanağı da onlar.

Leziz Onaran'a bir anne vericiliğiyle yaptığı tüm hizmetler için teşekkür ediyoruz. İyi ki varsınız.

Yararlanılan Kaynaklar ve Dipnotlar:

1. 13 Mayıs 2010, Perşembe günü, Leziz Onaran'la Bilim ve Ütopya'nın, Ankara, Konur Sokak'taki bürosunda yapılan görüşmenin teyp bant kaydının dökümü.

2. Leziz Onaran, Yaşamak Sorumluluktur, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ekim 2009

Leziz Onaran kızı, oğlu, annesi, babası ve eşiyile birlikte yazlıkta...

Matematik ve psikiyatri

Gelecekte matematiğin psikiyatrideki yerinin çok daha önemli bir konuma geleceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Hangi beyin bölgesini ne kadar süre ile hangi nörotransmitter ile uyararak nasıl bir duygu durumu yaratabileceğimizin hesaplarını matematik ile modelleyeceğiz.

Biyoloji, biyokimya, anatomi ve histoloji alanlarındaki bilgilerimiz arttıkça, genelde tüm psikiyatrik tabloları ve hatta uç noktada tüm psikolojik süreçleri, beynin yapısı ve işleyişindeki özelliklerle açıklamak, giderek daha olası hale gelmektedir. Yaklaşık olarak yüz milyar nörondan (sinir hücresi) oluşan beyin hakkındaki bilgilerimiz arttıkça, ortaya çıkan devasa boyuttaki karmaşık yapıları organın işlevini anlayabilmek için, matematiğin yardımına giderek daha fazla gereksinim duymaya başlıyoruz. On milyar nöron + bunların birbirleri ile kurduğu çok sayıda

bağlantı (bazen tek bir nöron on bin civarında bağlantı yapabilmektedir) +bu bağlantı noktalarında salgılanan onlarca nörotransmitter (serotonin, dopamin, adrenalin bunlardan toplumda en çok tanınanlarıdır) + elektriksel akım uyarıları = devasa boyutta ve çok karmaşık bir matriks. Matematik öncelikle bu noktada, on milyarın on binli kombinezonunu hesaplayarak, beynimizin bir saniyede ne kadar çok işlem yapma kapasitesine sahip olduğunu söyleyerek bizi aydınlatmaya başlayacaktır. Karmaşık yapıların işlevlerinin, simülasyon yoluyla modellemelerinin yapılması, her alanda olduğu gibi psikiyatride de kullanılan bir

Matematik, on milyarın on binli kombinezonunu hesaplayarak, beynimizin bir saniyede ne kadar çok işlem yapma kapasitesine sahip olduğunu söyleyerek bizi aydınlatmaya başlayacaktır.

yöntemdir. Bu amaçla yapılan modellerde beyin, organik unsurlardan oluşan bir elektrik devresi olarak modellenmektedir. Bu modellerde nöronal şebeke sistemleri, elektrik devrelerinin oluşturduğu şebeke sistemleri gibi ele alınmaktadır.

Bir elektrik devresini kabaca seri yerleşimli devre ya da paralel yerleşimli devre olarak ele alabiliriz. Seri yerleşimli devrelerde ya da şebekelerde, devreyi ya da şebekeyi oluşturan unsurlar, tek bir hat üzerinde önlü arkalı yerleşmişlerdir:

giriş -----R1-----R2-----R3-----çıkış

Paralel yerleşimli devreler ya da şebekelerde ise unsurların her biri ayrı bir hat üzerinde yerleşmiştir:

-----R1-----

giriş-----R2----- çıkış

-----R3-----

Matematiksel olarak seri devrenin direnci onu oluşturan her bir unsurun direncinin toplamına eşittir: $R_s = R_1 + R_2 + R_3$. Paralel yerleşimli bir devrenin direnci ise $1/R_p = 1/R_1 + 1/R_2 + 1/R_3$ olarak hesaplandığı için her zaman seri yerleşimli bir devrenin direncinden küçüktür. Yani bir devre daha çok seri yerleşimli ise devreye giren akımın çıkıştan çıkma süresi paralel yerleşimli devreye göre daha uzun olacaktır, yani seri devreler uyara-

nın iletilerek devreden çıkışını geciktirirler, bu nedenle de bir uyaran o devreden çıkmadan ikinci bir uyaran aynı hattan geçirilerek çıkışa ulaştırılamaz. Psikiyatride bunun anlamı şöyle açıklanabilir: eğer elektrik devresi yerine beynimizi koyarsak, bir beyni oluşturan şebekeler eğer daha seri yerleşimli unsurlardan oluşuyorsa, paralel yerleşimli unsurlardan oluşan şebekelere sahip bir beyne kıyasla daha yavaş çalışacak ve daha az sayıda girdiyi işleyerek daha az neden sonuç ilişkisi kuracaktır. Normalde bir insan beyninin sürekli olarak her saniye milyonlarca girdiye istemli ya da istemsiz olarak maruz kaldığını düşünürsek, bu korkunç bilgi yağmuru karşısında, daha çok paralel yerleşimli şebekelere sahip olan beyinlerin bu girdileri işleyebilme ve bunlardan sağlıklı sonuç çıkartabilme şansının daha yüksek olduğunu, olayları daha kısa sürede algılayarak birbirinden çok farklı durumlar için tekrar tekrar sonuç (ya da gelecekle ilgili olasılıklar) üretebileceklerini söyleyebiliriz. Paralel yerleşimin hakim olduğu beyinler, içinde bulunulan durumu sağlıklı değerlendirebilme ve zekâ bakımından daha iyi durumda olmayı ifade ederken, simülasyon programlarında seri yerleşimin, hep benzer çıktıların elde edilmesi sonucuna yol açması nedeniyle, psikoza yatkınlığın arttığı görülmektedir.

Burada Jean Baptiste Joseph Fourier'yi anmadan geçmek mümkün değildir. Beyin organik unsurlardan oluşmuş biyolojik bir yapıdır ve beyin sinyalleri analog sinyallerdir. Her türlü modelleme çalışmasında bu analog sinyallerin dijital yani sayısal sinyallere dönüştürülmesi gerektiğinde Fourier dönüşümü kullanılmaktadır. Günümüzden yaklaşık 250 yıl önce elektrik ve sinyal gibi kavramların bilinmediği bir dönemde yaşamış bulunan Fourier, bugün sıklıkla her alanda kullanıyor olduğumuz analog-dijital sinyal dönüşümü için kullanılan Fourier dönüşümünü ve konvolüsyon integralini bulan matematikçi olmasının

Fourier, Fransız aydınlanma devriminde önemli roller almış ve çalışmalarını bir süre zindanda yapmak durumunda kalmış bir dehadır.

yanında Fransız aydınlanma devriminde de önemli roller almış ve çalışmalarını bir süre zindanda yapmak durumunda kalmış bir dehadır. Fourier dönüşümü ve dizileri, çok karmaşık bir işleve sahip olan beynimizin modellenmesi ve işleyişinin anlaşılmasında çok önemli bir yere sahiptir.

Gelecekte matematiğin psikiyatrideki yerinin çok daha önemli bir konuma geleceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Hangi beyin bölgesini ne kadar süre ile hangi nörotransmitter ile uyarak nasıl bir duygudurumu yaratabileceğimizin hesaplarını matematik ile modelleyeceğiz yakın bir gelecekte. Çok kısa bir zaman sonra, matematikçiler hangi koşullarda ve günün hangi saatinde hangi beyin bölgemizin daha aktif olması gerektiğini, hangi nörotransmitterlerin faaliyete geçmesi gerektiğini hesaplayıp, beynimizi saatlere göre haritalayıp bize yeni olanaklar sunacaklardır. Özellikle psikoza grubu hastalıklarda, bozulmuş olan beyin yapısının düzeltilerek hastaların sağlığına kavuşturulacağı günlere ulaşabilmemize yine matematiğin katkısı çok önemli olacaktır. (M.İ.)

Günümüzden yaklaşık 250 yıl önce elektrik ve sinyal gibi kavramların bilinmediği bir dönemde yaşamış bulunan Fourier, bugün sıklıkla her alanda kullanıyor olduğumuz analog-dijital sinyal dönüşümü için kullanılan Fourier dönüşümünü ve konvolüsyon integralini bulan matematikçidir.

Biyogüvenliklik biyogüvenilirliği sağlar mı?

Geniş kapsamlı biyogüvenlik konusunda, içeriğin sadece bir parçası olan genetiği değiştirilmiş organizmaların gündeme alınması ve genetiği değiştirilmiş organizmalar kadar önemli diğer konulara değinilmemesi, küresel sermayeyi kontrolünde bulunduran firmaların, yasaları dahi nasıl etkileyebildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

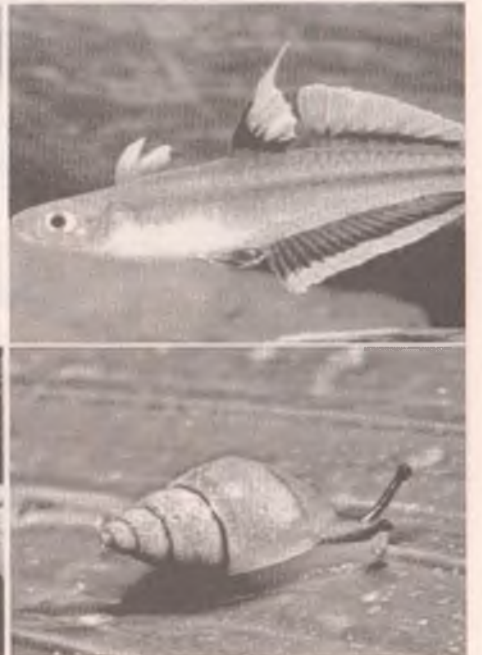
Ülkemizde özellikle kanun yapıcılar tarafından genetiği değiştirilmiş organizma seviyesine indirgenmiş, kapsamındaki birçok konunun unutulduğu biyogüvenlik konusunda tanım dahi yapılmamıştır. Bu nedenle tanımını yapma gerekliliği doğan biyogüvenlik; biyolojik alanlarla (mikroorganizma, bitki, hayvan, insan ve çevre) etkileşerek doğal yaşam sürecini etkileyebilecek doğal veya biyoteknoloji ürünü ajanlara ve etyolojik faaliyetlere karşı koruma ve korunma tedbirlerinin alınması ve sağlanmasıdır.

Biyogüvenlik, biyolojik terör ajanları olan biyolojik silahları, aşıları, genetiği değiştirilmiş organizmaları, tarımsal uygulamaları, nakil amaçlı kullanılan insan veya hayvan organ ve dokularını, kaçakçılığı yapılan bitki ve hayvan türlerini, biyolojik avcı böcekleri, tohum ve tohum bankacılığını, sanayi kuruluşları ile oluşan çevre ve insan sağlığı üzerine etki ve değerlendirmelerini içine alabilecek kadar geniş kapsamda ele alınmalıdır.

Tanım ve kapsam bu kadar geniş iken, Türkiye biyoçeşitliliğin korunması amacıyla oluşturulan biyogüvenlik

kanunu, biyogüvenlikten çok genetiği değiştirilmiş organizmaların yasayla tanınarak halka dayatılması olarak kendini göstermektedir. Son derece geniş kapsamlı biyogüvenlik konusunda, içeriğin sadece bir parçası olan genetiği değiştirilmiş organizmaların gündeme alınması ve genetiği değiştirilmiş organizmalar kadar önemli diğer konulara değinilmemesi, küresel

sermayeyi kontrolünde bulunduran firmaların, yasaları dahi nasıl etkileyebildiklerini göstermesi açısından önemlidir. Cartegene biyogüvenlik sözleşmesinin uygulanması amaçlı çıkarılan yasalar, bu konuda biyoteknolojik çalışmalarla yeni tohumlar üreten ve tohum kullanım haklarını alan (patentleyen) küresel çaplı tekellere hizmet etmektedir. Biyogüvenliğin, ulusal

güvenlik için bir bütün olarak ele alınması gerekmektedir.

2003 yılına kadar farkındalığımızın son derece sınırlı olduğu biyolojik silahlar, bir anda hayatımızın merkezine oturuverdi. Acaba Amerika Birleşik Devletleri işgal edeceğini belirttiği Irak'ta biyolojik silah kullanacak mıydı? Amerika kıtasının yerlisi olan Kızılderililere uygulanan çiçek virüsü ile biyolojik ölüm kendini emperyalist işgalci aracılığıyla tekrar gösterecek miydi? Sonuçta aynı işgalci, Kızılderililere "insani yardım" adı altında çiçek virüsü bulaştırdığı battaniyeleri dağıtmış ve çocuk, genç, kadın, yaşlı demeden yeni kıtada görülmeyen dolayısı ile rölatif (doğuştan) bağışıklığı olmayan Kızılderili halkının savaşmadan bu hastalıktan ölümüne yol açmıştı. Çiçek virüsü aşılması Türkiye'de 1976 yılına kadar devam etmiş bu tarihten sonra dünyada yok edildiği gerekçesi ile aşılması yapılmamıştır. Dünyada salgın riski kalmamış ve aşılması yapılmayan bu virüsün canlı suşları ise Amerika Birleşik Devletleri'nin elinde bulundurulmaktaydı, olası bir biyolojik saldırıda Türkiye'de aşısı olanlar dışındakiler yani 1976 ve sonrası doğumlular ölümle yüz yüze geleceklerdir. 1976 yılından sonra dünyada yok edildiği gerekçesi ile Türkiye'de ve

dünyada aşılması ve virüs çalışmaları yapılmayan bu suş, işgalciliği yaşam amacı ve aracı olarak yaşayan bir devletin elinde bulunmaktadır.

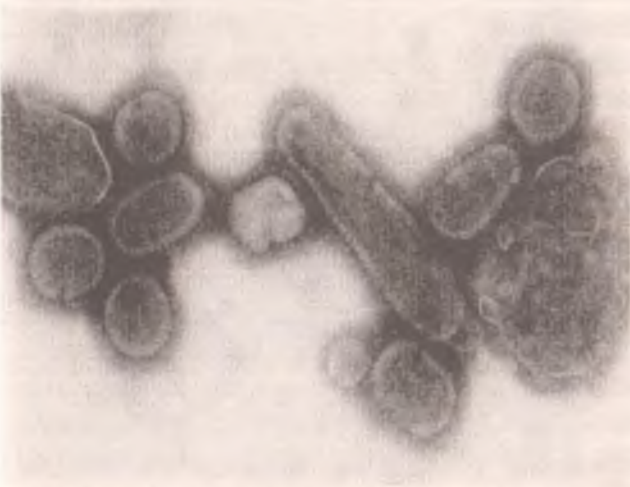
Karşıya geçmek için üzerine basmaya çalıştığımız taşların yosun kaplı olduğunu ve her an kayıp düşebileceğimizi düşünmeden hareket ediyoruz. İlk adımda karşımıza son derece kaygan zeminiyle viral suşlar çıkıverdi ama madem ekosistem, biyoçeşitlilik, evrim gibi birçok konuyu bir kenara bırakıp ağızımızdan düşürmediğimiz insanlık adına yola çıktık adım atmaya devam edelim...

Milyarlarca yıllık evrim süzgecinden süzülerek kendini ifade edebilmiş biyoçeşitliliğin salt açlığa sorun bulma söylemiyle biyoteknolojik yöntemlerle genlerinin değiştirilmesi ve ticaretinin serbest bırakılması kayacağı yön belli olmayan bir taş olarak karşımızda durmaktadır. Ekim 2009'da yasanın önce çıkardığımız Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Yönetmeliği ile yurda girişini ve gıdalarda kullanımını serbest bıraktığımız GDO'lar taşının üzerine basmış olduk. Baktık ki tek adımda taştan kaymadık. Mart 2010'da bizi karşıya geçmeye çalıştığımız suda boğmaya çalışan küresel sermayenin tam da istediği gibi bir biyogüvenlik yasasıyla GDO'lara sınırsız dolaşım ve kullanımı hakkıyla iki ayağımızla basmaya başladık yosun kaplı taş ve kendi araştırma ve kontrol laboratuvarları kurulumu gibi dengede bir ayağımızın kalması gerektiğini unutarak... Tüm uyarılara rağmen küresel sermaye ve işgalci güçlerin isteği doğrultusunda kendi ulusal araştırma kurumlarının önünü tika-

Milyarlarca yıllık evrim süzgecinden süzülerek kendini ifade edebilmiş biyoçeşitliliğin salt açlığa sorun bulma söylemiyle biyoteknolojik yöntemlerle genlerinin değiştirilmesi ve ticaretinin serbest bırakılması kayacağı yön belli olmayan bir taş olarak karşımızda durmaktadır.

yarak dengedeki ayağını kaldıran Türkiye, bununla da yetinmeyerek Nisan 2010'da sadece kısa bir süre önce çıkardığı yasayla yasakladığı antibiyotik direnç genleri içeren tohum ve işlenmiş gıda girişinin önünü açarak, çıktığı yosun kaplı kaygan taşın üzerinde bilinçli hiçbir canlıda görülmeyecek bir cesaretle zıplamaya başlamıştır.

Bu cahil cesaretini körükleyen Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar'a geniş açıyla bakalım o zaman. Üzerinde durduğumuz bu kaygan taş eğilip yakından baktığımızda içinde bir karışım olduğunu göreceğiz. Şaşkınlığımız artıyor, adımımızı atarken sadece taş olarak gördüğümüz bu şey yaklaştıkça karmaşılaşıyor. Adı üstünde, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar. Birkaç yönüyle ele alındığında bakış açımızın her an değişebildiği yeni nesil organizmalar. Bakış açısının değişebilirliği çalışmalarının yapıldığı alana göre şekillenebilmektedir. Çağsal biyoteknolojik yöntemler kullanarak, evrilerek oluşmuş geleneksel genlerin ihtiyaca veya istenilen özelliğe göre farklı genlerle yeniden düzenlenerek yeni bir gen dizilimine sahip canlı elde etmek yönü belli olmayan mutasyonları da beraberinde taşıyacaktır. Öyleyse "Genetiği Değiştirilmiş Organizmalara HAYIR!" demek yeterli olacak mıdır yoksa nerede duracağı-

Çiçek virüsünün canlı suşları Amerika Birleşik Devletleri'nin elinde bulundurulmaktaydı.

mizin sınırlarını mı tartışmalıyız? Tıp, endüstri, eczacılık, kozmetik ve tarım alanlarında kullanımları ile karşılaştığımız bu organizmalar tartışılırken, ailesinde insüline bağımlı yaşayanların olduğu bir bireyce GDO'ya hayır demek ne kadar imkânsız ise GDO'ların tarım alanında kullanımına da karşı çıkmak o kadar zor olacaktır. Daha iyi bir yaşam, daha bol besin, genetik hastalıklara ve hatta dünyadaki açlığa çözüm. Küresel sermayenin kulağa son derece hoş gelen bu sloganı gerçekleştirilebilir mi? Sağlık sorunlarını ve sonunda açlığı genetik çalışmalarla yok ettiğimizde 7,5 milyara dayanmış insan popülasyonu, bol besinli, hastaliksız rahat yaşam sayesinde aritmetik ortalamayla üreyecek ve dünyanın taşıma kapasitesinin üstüne çıkacaktır. Taşıma kapasitesinin üstüne çıkan popülasyonlarda yıkım kaçınılmazdır. Öyleyse küresel sermaye kapitalizmin gelişmesi için gübre olarak gördüğü bu yıkımı da kontrol etmeyi düşünmektedir ve bu son derece kolaydır. Yazımızı sanal havasından kurtarıp, üzerinde durduğumuz ama gerçek olan kaygan zemine geri döndüğümüzde ulusal biyogüvenliğimiz için hiçbir şey yapmamakta ve çok cesus(!) bir şekilde zıplamaya devam etmekte olduğumuz görünmektedir.

Yerkürede karbon bazlı canlılığın bitkisel kaynağını oluşturan 8 gen ha-

Yerkürede karbon bazlı canlılığın bitkisel kaynağını oluşturan 8 gen havuzundan 3'ü ülkemiz sınırları içinde bulunmaktadır. Tüm Avrupa kıtasında 3000'e yakın bitki türü bulunurken ülkemiz sınırları içinde bu sayı yaklaşık 11000'e ulaşmaktadır.

vuzundan 3'ü ülkemiz sınırları içinde bulunmaktadır. Tüm Avrupa kıtasında 3000'e yakın bitki türü bulunurken ülkemiz sınırları içinde bu sayı yaklaşık 11000'e ulaşmaktadır. Islah çalışmalarıyla tarıma ve dolayısıyla besin döngüsüne katılabilecek yüzlerce bitki kaynağından vazgeçip gen dizilimlerinin yol açtığı, alerji, astım, karaciğer ve böbrek başta olmak üzere doku harabiyeti ve kısırlık konuları bilinen ve yol açacağı diğer sorunları henüz ortaya konamamış genetiği değiştirilmiş tohum ve gıdaları, tarıma ve tüketime sunmak son derece sakıncalıdır ve karşında durulmalıdır. Tohum, tarım, gıda ve besinin kontrolü son derece tehlikeli bir savaş mekanizmasına dönüşebilecek görünmektedir.

Biyogüvenliğimizi sağlamak için atacağımız adımlardan bir diğeri, nakil (Implantasyon) amaçlı doku ve organ kaçakçılığıdır. Neredeyse her altı ayda bir izleyici oranlarını arttırabilmek amacıyla renkli ekranlarda gösterime sokulan bu konu buz kütesinin

görünen yüzüdür. Sağlık Bakanlığımızda bırakınız kullanım istatistiklerini, tanımı dahi bulunmayan kurutulmuş insan kemik doku nakillerine baktığınızda hemen hemen her iki kemik cerrahi girişiminden birinde kullanıldığı görülecektir. Bu denli yaygın kullanışlı ve bağış yapılmış insan kemiklerinden elde edilen bu ürünler kontrole tabi mi? Hayır! Gümrüklerden elini kolunu sallayarak geçen bu insan parçaları herhangi bir teste ve belge incelemesine tabi tutulmaksızın nasıl satılabilir dediğiniz anda ayağımızı bastığımız kaygan zemin sallanmaya başlıyor. Dünyada belli başlı doku bankalarının üretimleri son derece güvenli olmasına rağmen sınırlı sayıda bağış yapılmaktadır. Septik koşullarda yapılan bu bağışların sonucunda, altı ay gibi uzunca bir süre antijenik faktör incelemesi ve arınımına tabi tutulan doku ancak işlenebilmekte ve bu işlenme sırasında zarar görmemiş olanlar kullanılabilmektedir ki bu da sınırlı sayıda dokunun sağlanmasına neden ol-

maktadır. Bunun karşılığında artan ihtiyaca ve talebe cevap verebilmek için doku bankaları ve kadavra sağlayıcıları son derece ucuza mal olan aseptik koşulların hâkim olduğu savaş ve afet bölgelerinden doku toplamaktan ve bu dokuları işlemekten kaçınmaktadırlar. Hastalık bulaştırma riski son derece yüksek bu dokuların çok ucuz fiyatlara ülkemiz pazarına sokulmasına karşı bir güvenlik önlemimiz olmasa da bizi küresel sermayenin dayatmasıyla ve ulusal güvenliğimiz dışında her şeyi karşılayan GDO'lar için yapılmış yasamız bundan da koruyacak(mı)dır?

Çekirgeye inat zıplamaya devam edelim yosun bağlamış kaygan ve yuvarlak taşlardan. Taşlara basarak karşıya geçerken akan suyun neler götürdüğünün ayırdına varamadığımız da olacaktır. Bu nedenle bir şeyleri

Küresel sermayenin tek bir parmak hareketiyle açıklamalarını yapan bilim adamlarımızın(!) kanatlı hayvan hastalıkları araştırma ve aşı üretme merkezlerinin kapatılmasında hiç seslerini çıkarmamaları da ayrı bir biyogüvenlik sorunu olarak önümüzde durmaktadır.

kaçırmamak için geniş açılı bakmak gereklidir. Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar'a saplanıp, genetiğini değiştirmek için kaçırılan bitki ve hayvan kaçakçılığını görmemekteyiz.

Biyolojik çeşitlilik açısından yerkürenin en özel coğrafyalarından birinde bulunmaktayız. Üç kıta arasında geçiş noktasında bulunan ülkemiz yerkürede ki çeşitliliğin kaynağı 8 gen havuzundan 3'ünü bulundurmaktadır. Tüm Avrupa kıtasında 3000'e yakın bitki türü bulunurken ülkemizde 11000 civarında tespit edilmiş türün bulunması üç kıta arasındaki geçiş yollarının tam ortasında olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle gerek bilimsel gerekse ticari amaçlarla endemik yani sadece ülkemize has bitki ve hayvan türleri yoğun bir şekilde kaçırılmaktadır. Ulusal güvenliğimiz açısından bu kaçakçılığın ticari boyutunun getirdiği yük ve çeşitlilik kaybının yanı sıra bilimsel adlandırma ile yapılan parçalanma çalışmaları daha

fazla önem taşımaktadır. Beş-on tane böceğin, balığın, kuşun ne önemi var bizim nur topu gibi siyasi sorunlarımızın yanında diye düşünebilirsiniz. Konunun önemi, toplanan beş on önemsiz bitki veya hayvan arasından yeni bir tür çıktığı anda, uluslararası ikili (binominal) adlandırma yapılmasında emperyalizmin devreye girmesiyle ortaya çıkar ama siz pastörize yumurtaları taşıyan gemicikleri düşündüğünüz için müdahale dahi edemezsiniz. İkili adlandırma yeni bir türe ad verileceken kullanılan uluslar arası kabul görmüş bir sistemdir. Yeni türe önce türe özgü ilk adını verir ve sonra ikinci ad olarak bulunduğu yeri, bulan kişiyi, bir bilim adamının soyadını vb. isimleri verebilirsiniz. Ülkemizden toplanmış bu değersiz dediğiniz türlerden birine gliptoraks kurdistanicus örneğinde olduğu gibi ikinci bir isim verildiğinde, bulunan yer olarak belirtilen isim toprak bütünlüğümüze yönelik olmakta ve bunun da düzeltilmesi mümkün olmamaktadır.

Bu denli özel bir coğrafyaya sahip ve bu denli biyolojik saldırılara açık ülkemizde kanatlı hastalıkları ve aşılama kurumunun olmaması da son derece acıdır. Olmaması demek haksızlık olur, var olanın kapatılması dersek daha doğru olacaktır. Göçmen kuş izleme ve hastalıklarıyla mücadele kurumlarımız 2003 yılında kapatılmıştır. Gerekçe açık ve net: Bütçe yetersizliği! Bunun biyo güvenlikle ilintisi nedir diyenlerimiz olacaktır, olmasına izin vermeden kanatlı hayvanlar taşımamız üzerine adımıımızı ativerelim.

Bütçe yetersizliği gerekçe gösterilerek kapatılan kanatlı hayvan hastalıkları gözlem ve aşı üretim merkezlerimizin ardından ani bir baskınla kuş gribi vurdu ülkemizi. Biz ne yaptık korunmak için bu haylaz ve uçuşan grip-ten? Ne kadar kümes hayvanımız var katlettik hiçbir bilimselliğe sığmadan. Bununla da kalınmayarak küresel ser-

Kuş gribinde hiçbir bilimselliğe sığmadan kümes hayvanlarımızı katlettik.

mayenin danışman uzmanlarının açıklamalarıyla kanatlı et ve ürünleri üreten çiftliklerimizi kapanmanın eşğine getirecek kararlar aldık. Bu uygulamaların sonunda ekonomik zarar, bütçe yetersizliği nedeniyle kapatılan kanatlı hayvan hastalıkları araştırma ve aşı üretme merkezlerinin ihtiyacı olan paranın yüzlerce kat üzerinde olmuştur. Küresel sermayenin tek bir parmak hareketiyle açıklamalarını yapan bilim adamlarımızın(!) bu merkezlerin kapatılmasında hiç seslerini çıkarmamaları da ayrı bir biyogüvenlik sorunu olarak önümüzde durmaktadır. Kümes hayvanlarımızı canlı canlı yakıp üzerine kireç döktükten sonra kuş gibi uçuverdi gitti. Aydın bilim çevrelerince bu işlemler desteklenirken besin zinciri içersinde kanatlı hayvanların üzerinde av baskısı sağladığı paraziter böcekler ve diğer canlılar, bu avlanma baskısının kalkmasıyla alana hızla yayılmaya başladılar ve nur topu gibi kırım-kongolu kenelerimiz oluverdi.

Ulusal güvenliği tehdit eden son derece kaygan zeminde bu denli eğitimli kadrolarca hazırlanan Biyogüvenlik Yasası'nın salt bu düzenleniş ile de kalmayarak bir sonraki adımla tohum bankası düzenlemeleri yapılarak, biyo-çeşitliliğimizin de genetik dönüşüm ağına sokulacağı kendini çok net göstermektedir. Anlaşılacağı üzere biyogüvenlik yasası, biyogüvenlik sağlayıcı değil genetiği değiştirilmiş organizmaların serbest dolaşım izni olarak çalışırken, tohum bankacılığı adı altında gen kaynaklarımızın çalınması çalışmalarının da ilk adımıdır. Adlandırmanın arkasına saklanan amaç iyi süzülerek gen kaynaklarımızın küresel sermayenin kontrolüne girmesi ve dışa bağımlık engellenmelidir.

Ulusal Biyogüvenlik Yasası, biyolojik terör ajanları olan biyolojik silahları, aşılı, genetiği değiştirilmiş orga-

nizmaları, tarımsal uygulamaları, nakil amaçlı kullanılan insan veya hayvan organ ve dokularını, kaçakçılığı yapılan bitki ve hayvan türlerini, biyolojik avcı böcekleri, tohum ve tohum bankacılığını, sanayi kuruluşları ile oluşan çevre ve insan sağlığı üzerine etki ve değerlendirmelerini içine alabilecek kadar geniş kapsamda ele alınmalıdır.

Yasa çalışmaları bürokratik yapı kurusundan çıkarılmalı, üniversiteler ve konunun uzmanlarınca çalışıldıktan sonra küresel sermayenin isteklerine cevap vermek yerine ulusal yapıya dönüştürülmelidir. Bu konuda Ulusal Biyogüvenlik Kurumunun kurulması hızlı bir şekilde gündeme alınmalıdır. (M.K.)

Anason

Bu sayıda anason isimli bitkiyi tanıtacağız. Bu bitki razıyane, enison, nanahan olarak da bilinir. Latince adı pimpinella anisumdur. Otsu bitki olan anason yaz aylarında beyaz renkte çiçek açar, 40-60 cm yüksekliğe ulaşır. Akdeniz ikliminde, Orta Avrupa, Rusya, Doğu Hindistan gibi ülke ya da coğrafyalarda yetişir. Ülkemizde Ege bölgesi, Antalya, Aydın, Burdur ve Isparta'da yetiştirilir. Anason tam olgunlaştıktan sonra Temmuz-Ağustos ayında toplanır. Kuru- tulduktan sonra su buharı ile distilasyondan sonra elde edilen yağı kullanılır.

Anason meyvesi 2-6 mm genişliktedir. Baharlı hafif acı lezzeti ve kendine özel kokusu vardır. Anason ilaç olarak kullanımı dışında çörelere ve içeceklere özel koku vermek için kullanılır. İçeriğinde nişasta müsilaj, sabit ve uçucu yağlar vardır. Uçucu yağ etken maddeleri anethol, estragol ve terpentlerdir. Acı ve yakıcı tadı sindirim sistemi salgılarını artırır, iştah açar, hazmı kolaylaştırır, bağırsak gazlarının oluşumunu azaltır. Sakinleştirir ve uyku verir. Bağırsak gazları üzerindeki olumlu etkileri bebeklerde çok yararlıdır. Anason çayı süt veren hanımlarda sütü artırır. Anasonun çayı da yapılır. Alkollü içeceklere katılır. (S.F.K.)

Antik Dönem'de borç ilişkileri

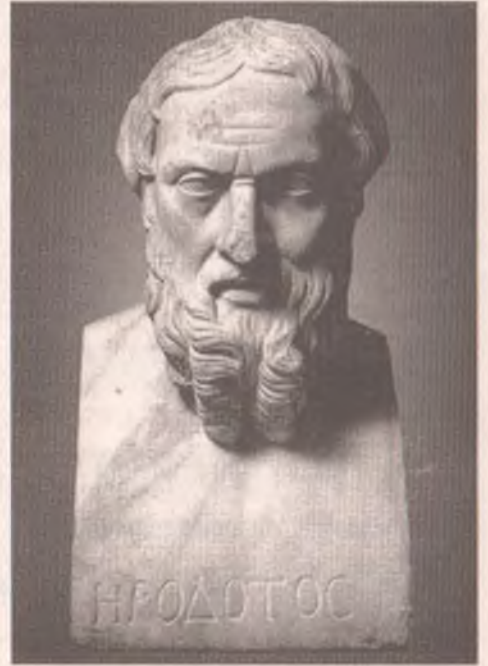
Borç ilişkileri Eski Çağ tarihi boyunca sert mücadelelere konu olmuştur. Borç yüzünden halk kimi zaman ayaklanmış, kimi zaman da hükümdarlar "borç afları" çıkarmak zorunda kalmışlardır.

Borç kavramının, en azından insan topluluklarının tarım ve hayvancılığa başlayıp yerleşik düzene geçtikleri zamana (Neolitik Çağ'a) kadar gerilere gittiğini varsaymak olanaklıdır. Ancak borç ilişkilerinin varlığı, yazının icad edildiği M.Ö. 4. binyılın sonlarından itibaren kayıtlı belgelerden izlenebilmektedir.(1) M.Ö. 1. binyılda sikkenin icadından sonra ise mal veya sikke olarak borçlanma, tüm Eski Yunan ve Roma dünyasında günlük hayatın temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Faizli-faizsiz, teminatlı-teminatsız türlü şekillerde borç ilişkileri Antik Dönem toplumlarında çok yaygınlaşmıştır. Kişilerin, devletlerin, tapınakların, hayır kurumu – vakıf vb kuruluşların birbirlerinden, tefecilerden ve bankerlerden borç almaları özel ve kamusal yaşamının bir parçası olmuştur.(2)

Eski Yunan ve Roma'da borç kavramı

Eski Yunanların *daneion* (δανειον) olarak adlandırdıkları borç, Antik Dönem toplumunda "yalan"dan sonra gelen en büyük ayıp olarak görülmüştür. Antik tarihçi Herodotos bunu şöyle açıklar: "Yapılması yasak olan şeyin konuşulması da yasaktır. En büyük ayıp yalandır, bundan sonra borç gelir, bu da, öbürleri arasında asıl şu neden-

le ki, diyorlar, borcun arkasından ister istemez yalan da gelir."(3) Ancak Herodotos'un söylemi böyle de olsa borç ilişkileri Eski Yunan toplumunda çok yaygındı. Nitekim Herodotos da yaşamın bu gerçeğini bu kez, aldığı borcu ödemeyenin adeta lanetlendiği şu örneği vererek dile getirir: "Dediklerine göre, onun zamanında para kıt olduğu için Mısır'da bir yasa çıkarılmış, bu yasaya göre birisinden borç alan bir kimse borcunu ödemezse, başına gelecek olan

Büyük tarihçi Herodotos, "En büyük ayıp yalandır, bundan sonra borç gelir, çünkü borcun arkasından ister istemez yalan da gelir." der.

Eski Yunan toplumunda alışılmış borçlanma şekli *daneion* olmakla birlikte *daneisma* (δανεισμα) ve *daneismos* (δανεισμος) da ödünç, borç anlamına gelmekteydi. Sözcüğün çeşitli anlamlarda kullanımları da vardı.

1) Bkz. E. İldiz, "Eski Çağ'da Bankerlik Mesleği", *Bilim ve Ütopya*, Mayıs 2008, S. 167, s. 67-73.

2) F. M. Heichelheim, "Anleihen" ve "Darlehen", *KP*, C. 1, s. 356-7 ve 1392-3; B. Laum, "Anleihen", *RE*, Ek C. 4, s. 24-25.

3) Hdt. I. 138.

şey, öldüğü zaman ne kendi aile mezarlığına ne de başka herhangi bir yere gömülememektir; yakınlarından biri ölse onu da, rehin ettiği mezara gömemezdi.”(4)

Eski Yunan toplumunda alışılmış borçlanma şekli *daneion* olmakla birlikte *daneisma* (δανεισμός) ve *daneismos* (δανεισμός) da ödünç, borç anlamına gelmekteydi. Sözcüğün çeşitli anlamlarda kullanımları da vardı. *Daneion* genellikle borç verilen para karşılığı kullanılırken daha az olarak borç alınan para olarak da kullanılmıştır.(5) *Daneizein* (δανειζειν) ödünç para vermek, *daneizesthai* (δανειζεσθαι) ödünç para almak, *daneistes* (δανειστας) alacaklı / borç veren anlamlarına gelmekteydi. Borç verirken bir borç sözleşmesi (*asyngraphon* [ασυνγραπτον]) (6) yapılabilir veya yapılmaz; borç, faizli (*epitokon*, *atokon* [επιτοκον, ατοκον]) (7) olabilir veya olmaz; garanti / teminat alınabilir veya alınmazdı. Teminat göstermenin en eski şekli, sonradan Solon tarafından M.Ö. 6. yy.da Atina'da yasaklanan, borçlunun kendisini teminat göstermesiydi (δανειζειν επι σωματι).(8)

Teminat göstermenin en eski şekli, sonradan Solon tarafından M.Ö. 6. yy.da Atina'da yasaklanan, borçlunun kendisini teminat göstermesiydi. Teminat menkul şeyler (*enekhyron*) olabileceği gibi çiftlik, ev, arazi (*hypotheke*) de olabilmekteydi.

Teminat menkul şeyler (*enekhyron* [ενεκχυρον]) olabileceği gibi çiftlik, ev, arazi (*hypotheke* [ηypotheke]) de olabilmekteydi.(9) Borcun geri ödeme tarihi sıkı sıkıya saptanırdı ve faizli borçlarda aylık faiz mina başına 1-2 drakhme idi (%12-24 kadar). Mal borcunda vade, bir sonraki hasada kadardı ve fazi oranı %50 (*hemiolion*= yarı) idi.(10)

Roma'da Latince *debitum*: borç / alacak; *debitia* borçlu olma, borçluluk, borç demektir. Romalılarda bitip tükenmek bilmeyen borç alıp verme usulleri vardı.

Tacitus'un belirtildiği üzere, Roma'da ilk faiz düzenlemesi 12 Levha Yasası'nda (*leges duodecim tabularum*) yer almıştır (*ne quis uncario fenore amplius exerceret*), ki bu yasa M.Ö. 450'ye tarihlenmektedir.(11) 12 Levha Yasası, 12 madeni veya tahta levha üzerine yazılmış ve meclisin onaylamasından sonra, herkesin görüp okuyabilmesi için Forum'da bir yere asılmıştır. Bu yasada; aile hukuku, veraset hakkı, dava hakkı, borç ve ceza yasası hakkında hükümlere yer verilmiştir.

Roma'da *mutuum* faizli borç anlamında kullanılmış ve hukuki bakımdan da faiz bağlamıyla değerlendirilmiştir. *Mutuum* sözcüğü, değiştirmek anlamına gelen *mutare*den türemiştir.(12) *Mutuum* dare: ödünç vermek, *mutuum* sumere: ödünç almak anlamına gelir. Ödünç alınan paraya ise *aes alienum* veya *aes circum foraneum* denir. Ödünç işleri şüphesiz sadece para ile sınırlı değildi; şarap, yağ, mısır, gümüş, altın gibi nesneler de söz konusu olabilmekteydi. Roma borç hukuku *Corpus Iuris Civilis* ile son şeklini almıştır ve çağdaş hukukun

Tarihçi Tacitus, Roma'da borç ve faizle ilgili ilk yasal düzenlemenin M.Ö. 450'de çıkartılan 12 Levha Yasası ile yapıldığını belirtir.

oluşmasında dünya çapında derin etkileri olmuştur.(13) Latince *Codex Iustinianus* da denen Iustinianus Yasa Derlemesi, I. Iustinianus'un önyak olması sonucu M.S. 529-565 yılları arasında oluşturulan "Madeni Hukuk Derlemesi"dir. Derleme dört ana kitaptan oluşur: 1) *Codex Constitutionum*, 2) *Digesta* (*Pandectae*), 3) *Institutiones*, 4) *Novellae Constitutiones Post Codicem*.

Ödünç işlerinin çerçevesi Roma hukukunda ayrıntılarıyla belirlenmiştir. Faiz konusunda anlaşmaya varılmadığı sürece ödünç verenin hiçbir kazancı olamazdı. Bu durumda ödünç işlemi *mutui datio* idi ve bu da Gaius tarafından *yasal bağlılık* (*quae re contrahitur*) olarak tanımlanmıştır. *Mutui datio*, eşit miktarda aynı ürünün geri verilmesi koşuluyla, bir insandan diğerine verilen nesne (*quae pondere, numero, mensurave constant*) olduğunda söz

4) Hdt. II. 136.

5) Dem. or. 34, 12. 56, 12, 29.

6) Diod. I 79.

7) Poll. VIII 141

8) F. M. Heichelheim, "Darlehen", KP, C. 1, s. 1392-3; H. Malay, *Çağlar Boyu Kölelik* (Eski Yunan ve Roma), Ankara, 1990, s. 37. Borç yüzünden kölelik için bkz. E. Ildız, "Borç Yüzünden Kölelik", *Bilim ve Ütopya*, Haziran 2009, S. 180.

9) Th. Thalheim, "τηαληειμ", RE, C. 4, s. 2100-2101.

10) G. Thür, "Daneion (δανειων)", NP, C. 3, s. 309.

11) Tac. ann. VI 16.

12) H. Kreller, "mutuum", RE, Ek C. 6, s. 572. Ayrıca ödünç verilen şey, borç anlamında *credium* da kullanılmıştır; *credo*: emanet etmek, tevdi etmek; güvenmek, itimat etmek; inanmak; sanmak; *creditor* ise alacaklı anlamına gelir; bkz. S. Kabağaç ve E. Alover, *Latince / Türkçe Sözlük*, İstanbul, 1995.

13) Heichelheim, a.g.y., s. 1392-1393.

konusu olurdu. *Mutui datio*'da ürün (nesne) ödünç alan kişinin malı olurdu. Bu anlaşma ile ödünç verenin, ürünler/nesneler üzerinde hiçbir hakkı kalmazdı. Eğer ödünç alan ürünü / nesneyi, yangın, deniz kazası, vb bir kaza sonucu yitirirse, alacaklıya karşı yükümlülükleri devam ederdi. Roma hukukunda ödünç esas olarak faizsizdi. Faiz istenebilmesi için *mutuum* (ödünç sözleşmesi) yanında ayrıca bir *stipulatio* (sözlü anlaşma) yapmak gerekirdi. Dar hukuk sözleşmesi kapsamında olmayan ilişkilerde ise, faizin *stipulatio* ile belirlenmesi zorunlu değildi, sözlü şekil kayıtlarına bağlı olmayan bir *pactum* (sözleşme) yeterli olabiliyordu.

Kredi ihtiyacının nedeni

Borçlanma genellikle şu tür ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu: Lüks tüketim, drahoma, siyasi ihtiraslar, vergi ödemeleri, eyaletlerdeki savaş vergileri, ani ortaya çıkan ihtiyaçlar vb. Daha yoksulca olan insanların borçlanmalarına ise, zor hayat şartları, fiyat artışları ve bazen kendi şartlarının ötesinde yaşamak iste-

I. Iustinianus'un önayak olması sonucu M.S. 529-565 yılları arasında Roma borç hukuku *Corpus Iuris Civilis* oluşturulmuştur.

ği yol açıyordu.(14) Kredilerin çok küçük bir kısmı ticari veya sına-i etkinliklerle ilgiliydi ve bunların toplam kredi sepetindeki oranı çok düşüktü.(15) Bir de deniz kredileri vardı, ki bu, krediden çok adeta bir tür sigorta işlemiydi. Verilen tüm kredi türleri genellikle kısa vadeliydi. Görüldüğü gibi Eski Yunan ve Roma toplumunda kredi talebi, üretimden çok tüketime yönelik ihtiyaçlardan doğmaktaydı.

Ekonomist ve tarihçi M. I. Finley bu durumu şöyle değerlendirir: "Sermaye miktarı ve işçi giderleri arasında belirgin kavramsal bir ilişki, daha verimli bir ürün elde etmek için planlı şekilde toprağı işlemek ve verimliliği artırmak için uzun süreli kredi vermek yoktu. Bu sözden, kısa süreli kredi vermek (bu kısa süreli kiracılık gibi) önemli görülmelidir anlamı çıkarılmamalıdır. Antik Dönem'in bir noktasından diğerine, satın almak veya gelişme sağlamak amacıyla ödünç alınan mallar ile ilgili örnekler kolaylıkla sayılabilecek kadar azdır..... Kısa süreli bireysel kredi, 'borç alan kişinin hiç beklemediği bir zamanda kaynaklarını kaybettiği bir dönemde, genellikle bazı özel durumlarda çok ihtiyaç duyduğu şeyleri karşılamak için alınmıştır.' Yoksa Antik Çağ'da, günümüz iş hayatındaki krediler gibi para kazanmak ve büyük yatırımlar yapmak için düşük faizli kredi almak şeklinde bir uygulama yoktu. Mal sahipleri arasında bu tür harcamalar, ailevi ihtiyaçlar (mesela bir kızın çeyizi), lüks tüketim harcamaları ve siyasi giderlerden ya sadece birisi için veya tamamını içine alan kapsamda olurdu."(16)

Günümüz Antik Dönem tarihçileri ve ekonomistlerinin tamamına yakını, o dönemdeki kredilerin üretime yönelik olmadığı hususunda görüş birliği içindedir. R. Bogaert de şu değerlendirmeyi yapar: "Ekonomik açıdan bakıldığında, alınan bu borçların üretim için mi yoksa

Mevcut kaynaklar bize, üretime yönelik olmayan borçların diğerinden beş kat daha fazla olduğunu göstermektedir ve bunlar genellikle enekhyra ile güvenceye alınmıştır; bunun anlamı, kıymetli metallerin rehin alınmasıdır.

üretim dışı için mi kullanıldığını bilmek ilginç olabilir. Üretim için kullanılan sadece iki banka borcunu bilmekteyiz: Banker Sosinomos tarafında Sokratesci Aiskhines'e bir parfümeri imalathanesi kurması için verilen borç ve banker Blepaois tarafından Mantias'a maden ocağı ruhsatı için verilen 2000 drakhmelik borç. Bu iki örnek, şüpheye yer bırakmayacak şekilde bankerlerin üretime yönelik de borç verdiklerini göstermektedir. Fakat bu iki durumun yanı sıra mevcut kaynaklar bize, üretime yönelik olmayan borçların diğerinden beş kat daha fazla olduğunu göstermektedir ve bunlar genellikle *enekhyra* (ἐνεκῆψρα) ile güvenceye alınmıştır; bunun anlamı, kıymetli metallerin rehin alınmasıdır. Bu tür borçlanmalar sadece Atina'da değil Delos, Ephesos, Sikyon, Mısır vb'de de görülür. Bu saptamadan şu sonuca varılır ki, bankerler (trapezites'ler), üretime yönelik krediden çok daha fazlasını üretim dışı kredi olarak vermişlerdir.

"Kaynaklarımızda hemen hemen hiçbir üretim kredisi kaydına rastlayamamaktayız; var olanlar, maden ocağı işletme ruhsatı almak, dokuyup satmak üzere yün satın almak, bir arazi satın almak (ki bunun ikamet etmek için mi yoksa tarımsal veya mesleki bir ihtiyaç nedeniyle mi satın alındığı bilinmemekte) gibi işlemlerdir. P. Millet yeni yaptığı bir araştırmada, Klasik Dönem Yunanistan'ından her türden yaklaşık 900 borç

14) R. Bogaert, "Geld", *RAC*, C. 9, s. 837-838.

15) J. Andreau, "Banken", *NP*, C. 2, s. 434-435; M. I. Finley, *Antik Çağ Ekonomisi*, (Çev. H. P. Erdemir), İstanbul, 2007, s. 133.

16) Finley, a.g.e., s. 133.

belgesi üzerinde yaptığı incelemede, üretim kredisiyle ilişkilendirilmesi olası sadece beş belgeye rastladığını yazmaktadır. Bunlardan ikisi banka kayıtlarından, diğer üçü ise başka kaynaklardan alıntılanmıştır.”(17)

Dayanışma kredileri

Sosyal içerikli borç vermeler, hem kişisel ilişkiler hem de toplumsal akrabalıklar çerçevesinde, yaygın olarak olasılıkla bir faiz söz konusu olmaksızın, kısa vadeli acil ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleşmekteydi.(18) “Atina’da karakteristik bir uygulama olan eranos kredileri yoluyla nakit para elde edilmek üzere bir grup philoi (dostlar) veya arkadaşın bir araya gelerek temin ettikleri para, normalde faiz ödemesine dayanmıyordu. İyi bir vatandaş, arkadaşlarına yardım etmeli ve diğer vatandaşların kötü durumlarından istifade etmemeliydi.”(19) Erken dönemlerde eranos sözcüğü, yiyecek karşılığında para ödemeyi ifade eden bir terim iken Homeros’ta, yardım amacıyla verilen her bir öğünü ifade etmekteydi. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarından itibaren eranos terimi, Atina’da yaygın bir tür krediyi adlandırmak için kullanılmıştır. Bu kredinin özü, toplumda tanınan bir kimsenin ihtiyacı durumunda, birden fazla kişinin küçük miktarlarda borç vermek suretiyle yardımcı olmalarıydı. Bu tür bir kredi verilmiş kimse, borç tutarını kısa sürede geri ödemesi gerekmemekteydi.(20) R. Bogaert ise *eranoí* (ἐρανοί) kredilerinin, dara düşen birlik üyelerine, birlik üyelerinden toplanıp verilen faizsiz kredi olduğunu belirtir.(21)

Ayrıca *khresis* (κῆρεσις) olarak anılan ve eranos kredilerine benzeyen

özel borçlanma şekli de vardı.(22) Sözcük bu anlamıyla az kullanılmıştır.(23) Bununla ilişkili *kikhranai* (κικηραναι) ve *khresai* (κῆρεσαι) fiilleri, başkasının kullanımına bırakılan nesneleri ifade eder. Eğer bu nesneler para karşılığı teminat olarak verilmiş ise, borç para vermek anlamına da gelir. Ancak belgelerde bu borcun faizli olduğuna ilişkin hiçbir kayıt yoktur. Bu sözcükten ödünç alan anlamında *khreos* (κῆρεσις) ve *khrestes* (κῆρεστες) türemiştir.(24)

“Eranos” türü faizsiz kredilerin Roma’daki karşılığı “mutua pecunia” idi ve bu tür kredilerin toplam kredi hacmi içindeki payı çok küçüktü. Mutua pecunia, faizsiz hatır borcu olarak verilen para anlamına gelmekteydi ve faizli ticari borcun (fenus) zıddıydı. Antik yazarlardan Plinius, Umbria’da büyük bir çiftlik almayı tasarladığında bir tefeciden ev kredisi almayı düşünmemiş, öncelikle kendisinin daha önceden faizli olarak başkalarına vermiş olduğu borç paraları geri toplamayı planlamış ve para eksik kaldığı takdirde, eğer gerekirse kayınlıdesinden hatır borcu almayı düşünmüştür.(25) Bu şekliyle mutua pecunia özellikle soylu sınıf mensupları

Eski Yunancada daneisma nautikon denilen deniz kredisinin kendine özgülüğü, diğer borç türlerinden farklılığı, bu kredinin sadece deniz ticareti için verilmesinden ve alacaklının, deniz kazası riskini üstlenmesinden kaynaklanmaktaydı.

M.Ö. 800’lerde yaşadığı düşünülen şair Homeros da, bir tür dayanışma kredisi olan “eranos”tan bahseder.

arasında başvurulmuş bir borçlanma şekli olmuştur.

Deniz kredileri

Antik Çağ’ın farklı özellikler gösteren bir diğer kredi şekli ise “deniz kredileri”ydi. Bir daneion (borç) türü olarak deniz kredisi, deniz ticaretinin finansmanında kullanılmıştır. Yüksek risk taşınması nedeniyle deniz kredileri, bu işe özel olarak yatırım yapan finansörler tarafından karşılanmıştır. Attika’daki uzak mesafeli ticaretin büyük kısmı, gemiyle tahıl ithalatı vs deniz kredileriyle finanse edilmiştir. Yüksek riskinden ötürü faiz oranı da yüksek olmuştur.(26)

Eski Yunancada *daneisma nautikon* (δανεισμα ναυτικον) denilen deniz kredisinin kendine özgülüğü, diğer borç türlerinden farklılığı, bu kredinin sadece deniz ticareti için verilmesinden (27) ve alacaklının, deniz kazası riskini üstlenmesinden kaynaklanmaktaydı.(28)

17) R. Bogaert, *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*, Konstanz, 1986, s.18.

18) C. Howgego, *Sikkelerin Işığında Eskiçağ Tarihi*, (Çev. O. Tekin), İstanbul, 1998, s. 23-24.

19) Finley, a.g.e., s. XX.

20) Ibid.

21) R. Bogaert, “Geld”, *RAC*, C. 9, s. 821-838.

22) G. Thür, “Chresis (κῆρεσις)”, *NP*, C. 2, 1997.

23) Polyb. XXXII 9, 4

24) Th. Thalheim, “τηράλειμα”, *RE*, C. 3, s. 2449.

25) Plin. Epis. 3.19

26) G. Thür, “Daneion (δανειον)”, *NP*, C. 3, s. 309.

27) Dig. XXII 2, 1.

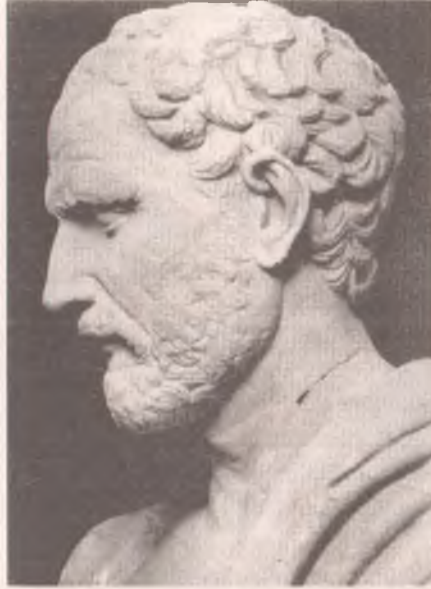
28) F. Klingmüller, “Ienus”, *RE*, C. 6, s. 2200-2203.

Deniz yolculuğunun; deniz kazaları, alabora olma, fırtınada yükün denize boşaltılması gibi tehlikeleri bulunmaktaydı. Üstelik tehlike salt deniz kazasından ibaret değildi, deniz korsanlarının saldırısı, geminin vurulması, yangın, malların zarara uğraması gibi tehlikeler de söz konusuydu. Bu nedenle deniz kredileri büyük risk taşımaktaydı ve bu risk de her zaman tümüyle finansörlere aitti. Deniz kredisi kullananlar, ana para ve faizi ancak gemi hedeflenen limana salimen vardığı takdirde geri öderlerdi. Bu riski doğru hesaplayabilmek deniz tüccarının işiydi.(29)

Roma hukukunda deniz kredileri için kullanılan özel adlandırma *fenus nauticum*'dur. Ancak Roma kaynaklarında bu adlandırılma her zaman kullanılmaz; borç verilen para için daha çok *pecunia traiectica*, faiz için *usurae maritimae* veya *fenus* ve bu işin tümü için *fenus nauticum* kullanılır.(30)

Romalılar deniz kredisi hukukunun temellerini Eski Yunan'dan almışlardır. Yunan kültürüyle temas eden Romalılar kendi deniz ticaretlerinin gelişmesine koşut olarak bu hukuku kullanmışlardır.

Roma tarihi ise adeta borçlularla alacaklılar arasında mücadelelerin tarihidir. Borçluların faiz yükü altında ezilmeleri zaman zaman toplumsal çalkantılara yol açıyor, bazen borç aflarını bazen de yeni yasal düzenlemeleri gerektiriyordu.

M.Ö. 4. yüzyılda yaşayan ünlü hatiplerinden Demosthenes'in, zengin bir kılıç ve mobilya imalatçısı olan babası, servetinin bir kısmını faizle borç vererek değerlendirmişti.

Yunan hukukunda bir deniz kazası durumunda gemi sahiplerinin taşıdıkları yüke ilişkin bir tazminat ödeme yükümlülükleri bulunmamasına rağmen Roma Dönemi'nde (M.S. 2. yy.) bu konuda yeni kurallar konulmaya başlanmış; geminin kusurundan ya da kaptanın acemiliğinden kaynaklanan kazalar veya yüke insanların verdiği zararlardan (hırsızlık gibi) dolayı gemicilere ödeme yükümlülükleri getirilmiştir.(31)

Kredi kullandıranlar

Toplumda kredi işi yapanlar esas olarak tefeciler, (32) bankerler, (33) soylu kesim, (34) devlet (35) ve tapınaklardı.(36) Antik Dönem'de belirli bir istatistikî kayıt düzeni olamadığından, o zamandan günümüze kalan kredi kayıtları, tüm kredi işlemlerinde banker, tefeci, soylu kesim vb paylarının ne kadar ol-

duğunun belirlenmesine el vermemektedir. O dönemde özellikle halkın kendi arasındaki işlemlerde borç alıp kapatılması genellikle elden yapılmıştır. Bir başka ifadeyle, üzerinde değerlendirme yapılabilecek bir kredi kayıt düzeni yoktur. "Hiçbir Hellen veya Romalı, günümüzde var olan 'toplam banka mükellefiyeti, artı, banka dışında halkın elinde bulunan para'nın ihtiyaca cevap vermesi gibi bir meseleyi düşünemezdi.'"(37) Fakat borç alınan paranın; esas olarak tapınaklardan, bankalardan, soylu kesim vb'den ziyade özel sermayedarlardan yani tefecilerden (*feneratores*) sağlanmış olması olasıdır.(38) Buna rağmen bankerler de tüm antikite coğrafyasında toplumun kılcal damarlarına kadar dağılarak faaliyet göstermişlerdir.(39)

Çeşitli kesimden varlıklı insanlar da doğrudan faizle borç verebildikleri gibi ellerindeki atıl paraları bankerlerde mevduat olarak da değerlendirmişlerdir. Örneğin M.Ö. 4. yy'ın ünlü hatiplerinden Demosthenes'in, zengin bir kılıç ve mobilya imalatçısı olan babası Paiania'lı Demosthenes, servetinin önemli bir kısmını "faize yatırarak" değerlendirmişti. Buna ilişkin ayrıntılar, hatip Demosthenes'in mirasla ilgili açtığı bir davadan bilinmektedir. Atina'da doğmuş olan hatip Demosthenes yedi yaşındayken babasını kaybeder. Babasından 17 talantonluk bir miras kalır. Ancak vasileri bu mirası zimmetlerine geçirdiklerinden Demosthenes büyüdüğünde mirasın sadece onda birini alır ve buna karşı dava açar. Mahkemeye sunulan yeminli yazılı ifadede şu bilgiler yer alır: "Bunların yanında drakhme olarak faize

29) R. Bogaert, *Grundzüge des Bankwesens im alten Griechenland*, Konstanz, 1986, s. 19; Klingmüller, a.g.y.

30) Cod. Iust. IV 33, 4 (3); Klingmüller, a.g.y.; A. d'Ors, "creditum", RE, Ek C. 10, s. 1160.

31) E. Ziebarth, "receptum nautarum", RE, Ek C. 7, s. 1035.

32) Bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Tefeciler", *Bilim ve Ütopya*, Aralık 2009, S. 186, s. 75-78.

33) Bkz. E. İldiz, "Bankacılığın 5000 Yıllık Geçmişi", *Cumhuriyet Bilim Teknoloji (CBT)* S. 1205, 23 Nisan 2010, s. 8,17.

34) Bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Soylu Sınıfın Hem Borç Veren Hem de Borç Alan Olarak Finans İşlerindeki Konumu", *Bilim ve Ütopya*, Kasım 2009, S. 185, s. 72-78.

35) Bkz. E. İldiz, "Antik Dönem'de Devlet Bankacılığı", *Bilim ve Ütopya*, Mart 2010, S. 189, s. 63-73.

36) Bkz. E. İldiz, "Tarihte Tapınak Bankacılığı", *Bilim ve Gelecek*, Sayı 73, Şubat 2010, s. 52-57.

37) Finley, a.g.e., s. 166.

38) Bogaert, a.g.e., s. 26; H. Blümner, *Die römischen Privataltertümer*, 3. baskı, Beck, 1911, s. 650 vd.

39) P. Aries ve G. Duby (Yay. Haz.), *Özel Hayatın Tarihi 1*, Roma İmparatorluğu'ndan 1000 Yılına, İstanbul. 2006, s. 175.

yatırılmış bir talanton'luk gümüş para bıraktı ki bunlar yıllık 7 mna'dan fazla faiz getiriyordu... Evde ise 80 mna gümüş para bıraktı. Evde bıraktığı bu mallara ilaveten, Ksuthos'a gemi ipotek mukavelesi için verdiği 70 mna, Pasion'un bankasında 2400 drakhme, Pylados'un bankasında 600 drakhme ve Demon'un oğlu Demomeles'te de 1600 drakhme parası vardı. Ayrıca çeşitli kişilerde 200'er, 300'er drakhme olarak, yatırım amacıyla verilmiş, tamamı 1 talanton'luk para vardı. Bütün bunların da toplamı 8 talanton ve 50 mna'dan fazla ediyordu. İncelerken göreceğiniz gibi bırakılan bütün mirasın toplamı aşağı yukarı 14 talanton'dur."(40)

Bir başka örnek de hatip İsaïos'un anlatımlarında görülmektedir. Stratokles adlı bir toprak sahibinin servetine ilişkin İsaïos'un verdiği bilgiye göre, bu şahsın 2,5 talent değerindeki toprağı yılda 1200 drakhme gelir getirmektedir; evle-

326'da borç yüzünden kölelik (nexum) kaldırıldı. Plepler 287'de borç yüzünden yeniden ayaklandılar. Daha sonraki bir yasa, M.Ö. 193 yılında çıkan lex Sempronia da faize sınırlama getirdi ancak yasaklamadı.

rinin kirasından da yılda 350 drakhme kazanmaktadır. Borca verdiği 4000 drakhmeden ise %18 faiz üzerinden 720 drakhme gelir elde etmektedir; mobilya ve büyükbaş hayvanlarıyla birlikte toplam serveti 5,5 talenttir.(41)

Zenginlerin ve tüccarın kullandıkları kredilerin en parlak dönemi M.Ö. 4. yy. Atina'sı olmuştur.(42) Bu dönemde Diodotos adlı bir tüccarın, çeşitli türden verdiği borçların toplamı 10 ta-

lent gibi önemli miktarları bulabilmekteydi.(43) Sonuç olarak, kazanç sağlamak üzere faizle borç vermek sadece bankaların yaptığı bir iş değildi, zengin devlet görevlilerinin ya da varlıklı özel kişilerin de yaptığı bir işti. M.Ö. 4. yy'da Lysias'ın ve yukarıda bahsettiğimiz Demosthenes'in davalarında da görüldüğü gibi, bu tür para ticareti ile ilgili olarak çok ayrıntılı bir borç hukuku vardı ve bu hukuk sonraki Hellenistik devletler tarafından daha da geliştirilmiştir.(44)

Borçlularla alacaklılar arasındaki mücadeleler

Eski Yunan'da kimi zaman ortaya çıkan ekonomik krizler borçlularla alacaklılar arasında mücadelenin şiddetlenmesine yol açardı. Atina'da çok sayıdaki iflas daha çok ekonomik kriz şartlarında meydana gelmiş ve bu durum aynı zamanda birçok bankanın iflasına da neden olmuştur.(45) Örneğin Leuktra Meydan Savaşı sonrasında Atina'da M.Ö. 371/70'te yaşanan ekonomik krizde birçok banker iflas etmiştir.(46)

Kıtlık zamanları ise tüketim kredisi talebi artar, halkın büyük kısmı borçlu duruma düşerdi. Borçlarını ödeyemeyenler çareyi borçların affedilmesinde görürler ve bu taleplerini hükümdarlara iletirlerdi. Zaman zaman böyle borç affları çıkardı ve borç verenler bundan zarar görürdü.(47)

Askeri bir felaket sonrası M.Ö. 3. yüzyılın başlarında ortaya çıkan bir kredi krizi de, Ephesos'ta bulunmuş bir kararname metninden bilinmektedir. Bu karmaşık metinde, halkın kullandığı ve ödeyemediği kredilerin geri ödenmesi konusunda alınan basit ve geçici önlemlerden bahsedilmektedir.(48)

Ephesos'ta M.Ö. 3. yüzyılın başlarında, askeri bir felaket sonrası bir kredi krizi ortaya çıkmış ve halk kullandığı kredileri ödeyemez duruma düşmüştür.

40) Ö. Sungur, "Demosthenes- Dava Nutukları -I-", *Arkeoloji ve Sanat* 87, 1998, s. 33-43.

41) İs. XI 41 vdd; H. Kloft, *Die Wirtschaft der griechisch-römischen Welt*, Darmstadt, 1992, s. 125.

42) İsokr. Trapez. 7 ve 38; B. Laum, "Banken", *RE*, Ek C. 4, s. 68-82.

43) Bogaert, a.g.e., s. 26.

44) Kloft, a.g.e., s. 143.

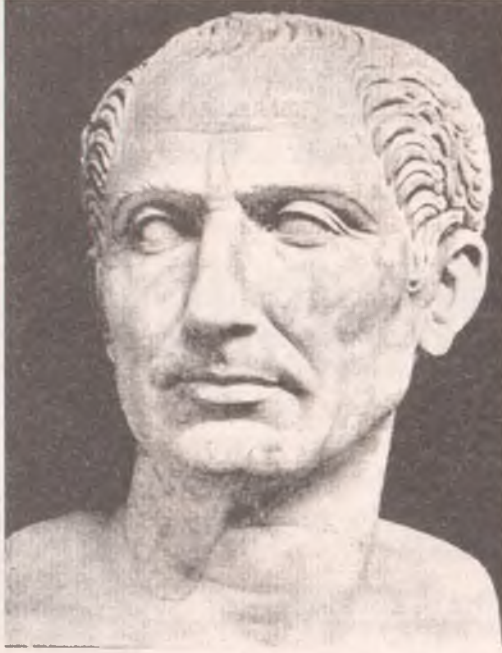
45) Bogaert, a.g.e., s. 20.

46) Pekary, a.g.e., s. 36.

47) Aristot. Ath. 6, 1; Plat. İlg. 3, 684d; Plut. Agis 13; Aen. Tact. 14; R. Bogaert, "Geld", *RAC*, C. 9, s. 822.

48) Finley, a.g.e., s. 168.

Roma tarihi ise adeta borçlularla alacaklılar arasında mücadelelerin tarihidir. Borçluların faiz yükü altında ezilmeleri zaman zaman toplumsal çalkantılara yol açıyor, bazen borç aflarını bazen de yeni yasal düzenlemeleri gerektiriyordu. "...Julius Caesar'a güç kazandıran iç savaşlar sırasında, Roma'da borçların affedileceği şeklinde yapılan 'demagojik' temelli vaad, Roma'nın paralı çevresinde korkuya yol açmıştı. Faiz oranları tribunlar tarafından düşürüldü; borç verenler, verdikleri paraları geri istediler; borçlular aldıkları paraları ödeyemediler ve topraklarına el konuldu... Roma'da bir başka gizemli çalkantı, M.S. 33'te Tiberius zamanında ortaya çıktı. Bu kriz, Tacitus'un çok kısa fakat açık olmayan ifadesine göre (Annales 6.16-17), borç para veren kişilerin verdikleri borçları geri istemeleri karşısında halkın çıkardığı bir ayaklanmaydı ve yine saygın büyük toprak sahipleri için oldukça ürkütücüydü. İmparator, yüklü miktarda borcu olanlar için yüz milyon sestertius vaat ederek meseleye müdahale edip borçlulara faizsiz kredi vereceğini açıklayınca, ayaklanan bu kesim dağılmıştı."(49) Ancak borç aflarına karşı alacaklının mağduriyetini önleme-

M.Ö. 1. yüzyılda Julius Caesar'a güç kazandıran iç savaşlar sırasında, Roma'da borçların affedileceği şeklinde yapılan 'demagojik' vaadler sonrası korkuya kapılan finansörler, verdikleri paraları geri istediler; borçlular aldıkları paraları ödeyemediler ve topraklarına el konuldu.

ye yönelik olarak "clausula salvatoria" denilen bir formül uygulanmıştır. *Clausula salvatoria*, hukuki belgelerin özellikle de borç belgelerinin devlet erki ya da yasal düzenlemelerle geçersiz kılınmasına karşı güvence sağlanmasını ifade eden bir kavramdı; Yunan hukukunda görülen bu kavram Roma Dönemi'nde de uygulanmıştır.(50)

Tarihçi Tacitus'un anlatımıyla, verilen borçlara eskiden beri yüksek faiz uygulanagelmekteydi. İlk kez faiz oranları 12 Levha Yasası ile sınırlandırıldı (*ne quis uncario fenore amplius exerceret*), buna *fenus unciarium* denildi.(51) Pleblerin borca karşı ayaklanmaları Galli- a'lıların akınlarına denk gelmekteydi; bu *leges Licinae Sextiae*'in yürürlüğe girdiği dönemdi (M.Ö. 384), ki bu yasa,

anaparaya göre ödenecek faizi belirlemekteydi. Daha sonra bir *tribunus* yasasıyla oranlar daha da düşürüldü; *fenus semiunciarium* olarak adlandırılan bu uygulamanın peşi sıra da faiz tüümüyle yasaklandı. Tacitus dışında tarihçi Livius da M.Ö. 367'deki Licinius Yasası'na göre borcun faizinin ana parayı aşmadığını ve üç yılda geri ödenmek zorunda olduğunu belirtir.(52) Daha sonra M.Ö. 357'de M. Duilius ve L. Menenius adlı *tribunus*lar zamanında *lex Duilia Menenia* çıktı ve *unciarium* ile faiz tekrar sınırlandırıldı.(53) 352'deki bir diğer yasa, *quinqueviri mensarii* ile devlet parasının ihtiyaç sahiplerine teminat alınarak borç verilmesine imkân tanındı. 347'de yapılan bir halk oylamasıyla da fenore *semiuncario* ile faiz oranları düşürüldü.(54) Hemen peşi sıra 342'de *tribunus* L. *Genucius*'un önerisiye çıkartılan *lex Genucia* ile faizli borç tümünden yasaklandı: *ne fenerare liceret*.(55) Tacitus, söz konusu faiz yasasından kısaca *postremo vetita versura* olarak bahseder; (56) *Appianus* ve *Gaius* da faizi yasaklayan bu yasaya değinirler. Ancak bu yasayı (*Lex Genucia*) faizin faizinin (bileşik faiz) ya da *nexum*'un yani borç yüzünden köleliğin yasaklanması olarak yorumlaya görüşler de bulunmaktadır. 326'da borç yüzünden kölelik (*nexum*) kaldırıldı. Plepler 287'de borç yüzünden yeniden ayaklandılar. Daha sonraki bir yasa, M.Ö. 193 yılında çıkan *lex Sempronia* da faize sınırlama getirdi ancak yasaklamadı. 89 yılında praetor A. Sempronius Asellio eski faiz yasağını kaldırmak için girişimde bulundu fakat başaramadı ve öldürüldü.(57) Faizlerin yüksekliğiyle ilgili

Toplumlarda borç kavramı ve ilişkileri olasılıkla tarihöncesi zamanlardan itibaren var olmuştur ve verilen borçlardan faiz alınması, yazının kullanılmaya başladığı tarihlerden itibaren izlenebilmektedir.

49) Finley, a.g.e., s. 168-169.

50) E. Ziebarth, "Sanktionsklausel", RE, Ek C. 7, s. 1200-1202.

51) Tac. *ann.* VI 16.

52) Liv. 6, 35, 4.

53) Liv. 6, 16, 1.

54) Liv. 7, 16, 19; 27, 31.

55) Liv. 7, 42, 1.

56) Tac. *ann.* VI 16.

57) App. *b. civ.* 1, 54.

yeni bir yasa için, Sulla zamanında Roma'nın yeniden yapılanmasını beklemek gerekmiştir. Yasağın yaşama geçmemiş olması ve bu yasaya ilişkin hoşnutsuzluklar nedeniyle İmparator Sulla M.Ö. 88'de *unciaria lex* olarak anılan yeni bir yasa çıkarttı ve 12 Levha Yasası'ndaki *fenus unciarium*'u azami faiz haddi olarak yeniden yürürlüğe koydu. Sulla Dönemi'nden itibaren *fenus unciarium*'un daha doğrusu *usurae unciariae*'nin anlamında da bir değişiklik gerçekleşti. 86 yılında *lex Valeria*, tüm borçlarda %75 oranında indirim gitti. *Catilina Tertibi*'nin temel nedenlerinden biri de borç sorunlarıydı.(58) İç Savaş sırasında 48/7 yıllarında, kanlı ayaklanmaların olduğu sırada önce *Caelius Rufus*, daha sonra da *Dolabella* yeniden borç affı çıkarttılar. Cumhuriyet'in son yıllarında artık borç serbest bırakılmıştı.(59) İmparatorluk Dönemi'nin ilk 200 yılında, barış ve artan ticaret ortamında yaşam koşullarında iyileşme görüldü. Ancak yine de eyaletlerde, borç para verme, iyi kazanç sağlayan bir işti.(60) Borç para verenlerin en büyüğü imparatordu. M.S. 3. yy'daki ekonomik kriz kredi sektörünü de etkiledi. Ticaretin gerilemesi ve paranın satın alma gücünün sürekli azalması bir kredi krizine yol açtı; faiz oranları düşerek *Caracalla* ve *Alexander Severus* dönemleri arasında en dip noktaya indi. İmparatorluğun diğer bölgelerine göre Mısır krizden daha az etkilenmiş de olsa yine de burada da bir kredi daralması yaşandı.(61)

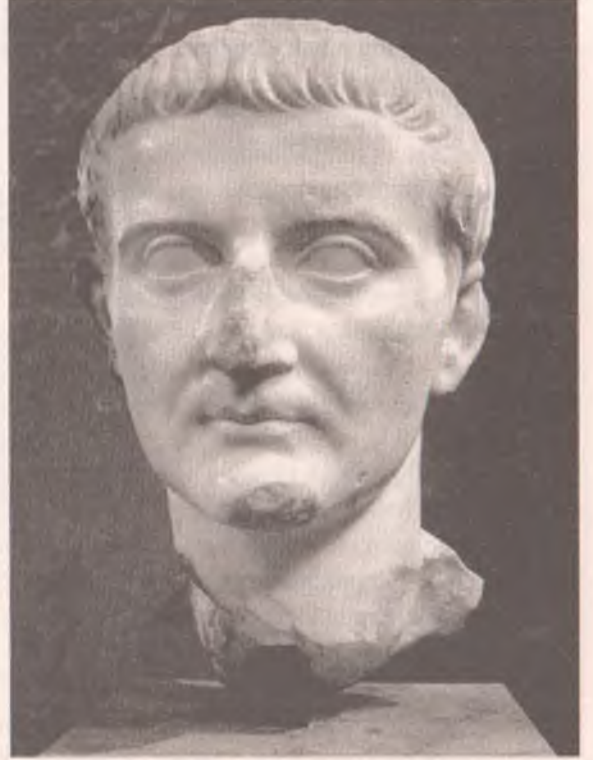
Geç Antik Dönem'da azami faiz oranı yasası yürürlükte idi. Sadece senatörler bu orandan istisna tutulmuşlardı. 397 yılında bir yasa ile senatörlerden faiz alınması yasaklandı.(62) An-

cak senatörler borç alamaz duruma geldiler ve borç alabilmek için işlemleri küçük yaştaki çocukları adına yapmaya başladılar. Bu yüzden *Arcadius* 405 yılında bu yasağı kaldırdı ve senatörler için özel bir oran getirdi.(63) *Iustinianus* 528 yılında azami faizleri yeniden belirledi. 555 yılında *Iustinianus*, İtalya ve Sicilya halkının ricası üzerine tüm borçlar için beş yıllık bir *moratorium* ilan etti ve faizin faizini yasakladı.(64)

Roma'daki borç ilişkileri kapsamında Hristiyanlığın konuya yaklaşımına değinmekte de yarar vardır. Hz.İsa'nın yaşadığı çağda ödünç verilen paranın faiz getirmesi yasak sayılmıyordu. Roma İmparatorluk Dönemi'nde faiz işiyle parayı çoğaltmak normal bir işti ve bu Hristiyan inançlarına da ters düşmemekteydi. Ancak daha sonra kilisenin tutumu üç evreden geçmiştir. Birinci evrede, kilise babaları, bilginleri ve konsiller faizle ödünç verme usulü ile amansız bir şekilde mücadele etmişlerdir. *Luka İncili*'nde faiz haramdır. Kilise babaları çağında faizle tefecilik arasında bir ayırım yapılmamıştır. İkinci evrede faizle ödünç verme yasağı klasik bir kurum haline getirilmiştir. Üçüncü evrede ise olayların etkisi altında kalan kilise yavaş yavaş faizle ödünç vermeyi kabule yanaşmıştır.

Sonuç

Toplumlarda borç kavramı ve ilişkileri olasılıkla tarihöncesi zamanlardan

M.S. 33'te *Tiberius* zamanında ortaya çıkan bir kriz sırasında, borç para veren kişilerin verdikleri borçları geri istemeleri sonucu halk ayaklandı.

itibaren var olmuştur ve verilen borçlardan faiz alınması, yazının kullanılmaya başladığı tarihlerden itibaren izlenebilmektedir. Yasal faiz oranları genellikle %10-20 arasında değişkenlik göstermiş, ancak tefeci kredilerinde ve deniz kredilerinde bu oran çok daha yüksek olmuştur. Soylu kesim mensuplarının kendi aralarında veya bazı sosyal örgütlerde "dayanışma kredileri" adı altında faizsiz kredi kullandırıldığı da görülür. Borç yükü ve faizlerden bunalan halk kesimi zaman zaman ayaklanmış, borç Eski Çağ tarihi boyunca sert mücadelelere konu olmuştur. Bu ayaklanmalar kimi zaman kanla bastırılarak kimi zaman da hükümdarlar "borç afları" çıkarmak zorunda kalmışlardır.

58) Sall. *Catil.* 33

59) G. Billeter, *Geschichte des Zinsfusses im griechisch-römischen Altertum bis auf Justinian*, 1898, (yeni baskı 1970); F. Klingmüller, "fenus", RE, C. 6, s. 2187-2203; F. DeMartino, *Wirtschaftsgeschichte des alten Rom*, Münih, 1985, s. 166-172; R. Bogaert, "Geld", RAC, C. 9, s. 821-838.

60) Dio Cass. 62, 2; Tac. *ann.* 13, 42.

61) Bogaert, a.g.y., s. 838.

62) *Cod. Theod.* 2, 33, 3

63) *Cod. Theod.* 2, 33, 4.

64) Bogaert, a.g.y., s. 878.

Üçüncü köprü ve İstanbul ormanlarına etkileri

İstanbul'un kuzeyinin ormanlar ile kaplı olması, kent ve insanları için refahı artıran büyük bir şans oluşturmaktadır. Çünkü bu ormanların özellikle karbon tutma ve havadaki tozları filtreleyerek ürettiği temiz hava kuzeyden esen hakim rüzgârlar ile kentin hava ve yaşam kalitesini artırmaktadır.

Üç bilim insanını yitirdik

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi ve İTÜ öğretim üyesi üç bilim insanımızı haziran ayının başında bir trafik kazasında yitirdik. Loç Vadisi'ne kurulması planlanan hidroelektrik santrali konusunda bilirkişi raporu hazırlamak üzere Kastamonu'ya gitmek için yola çıkan İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Asuman Efe, Prof. Dr. Ahmet Hızal ile eski İGDAŞ Genel Müdürü Prof. Dr. Necdet Aral Bolu yakınlarında aşırı hız nedeniyle ortaya çıkan kazada öldüler.

Prof. Dr. Asuman Efe, orman faunası ile ilgili çalışmalarıyla biliniyordu. Faik Yalçın ve Adnan Uzun ile birlikte 1993 yılında "İstanbul Adaları'nın Doğal ve Ek(g)ozotik Bitkileri" başlıklı bir kitap yayınlamıştı.

Aynı zamanda Orman Mühendisliği Bölümü Başkanı olan Prof. Dr. Ahmet Hızal bir süre önce İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nin İstanbul Boğazı'na yapılması tartışılan 3. Köprü'nün ormanlara yapacağı etki konusunda yayınladığı raporu heyette de yer almıştı. Prof. Hızal erozyon ve sedimentasyon, toprak haritalığı, uzaktan algılama ve havza amenajmanı konula-

rında çalışıyordu.

İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dekanlığı'na görevlendirilen Prof. Dr. Abdi Ekizoğlu başkanlığında Prof. Erdal Semli, Prof. Dr. Ahmet Hızal, Prof. Dr. Sedat Ayanoğlu, Prof. Dr. Ahmet Türker, Prof. Dr. Ömer Karagöz, Prof. Dr. Ayhan Koç'tan oluşan komisyon, geçtiğimiz sene sonunda "3. Köprü ve İstanbul Ormanlarına Etkileri" konusunda fakülte görüşü olarak benimsenen on sayfalık bir rapor hazırlamıştı.

3. Boğaz köprüsü tasarısı hükümet tarafından açıklanmadan önce yayınlanan rapordaki uyarılara rağmen iktidar 2. Köprü'nün de kuzeyine bir köprü yapmayı planlayarak bilim çevrelerinin görüşünü dikkate almadığını gösterdi.

Kaybettiğimiz bilim insanlarımız için

3. Boğaz köprüsü tasarısı hükümet tarafından açıklanmadan önce yayınlanan rapordaki uyarılara rağmen iktidar 2. Köprü'nün de kuzeyine bir köprü yapmayı planlayarak bilim çevrelerinin görüşünü dikkate almadığını gösterdi.

başsağlığı diliyor, söz konusu raporun geniş özeti sunuyoruz.

3. Boğaz köprüsünün yapılmasının gündeme gelmesi, bundan önce yapılan iki köprüde olduğu gibi ülkemiz kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmaların odak noktasını genel olarak zarar görecektir çevre ve onun da en önemli ögesi olan orman ekosistemleri oluşturmaktadır.

İstanbul'un kuzeyinin ormanlar ile kaplı olması, kent ve insanları için refahı artıran büyük bir şans oluşturmaktadır. Çünkü bu ormanların özellikle karbon tutma ve havadaki tozları filtreleyerek ürettiği temiz hava kuzeyden esen hakim rüzgârlar ile kentin hava ve yaşam kalitesini artırmaktadır. Gelişmiş pek çok batı ülkesinin kent insanları ve ormancıları, ormanlarının kentlerine sağladığı temiz hava ile gurur duymaktadır.

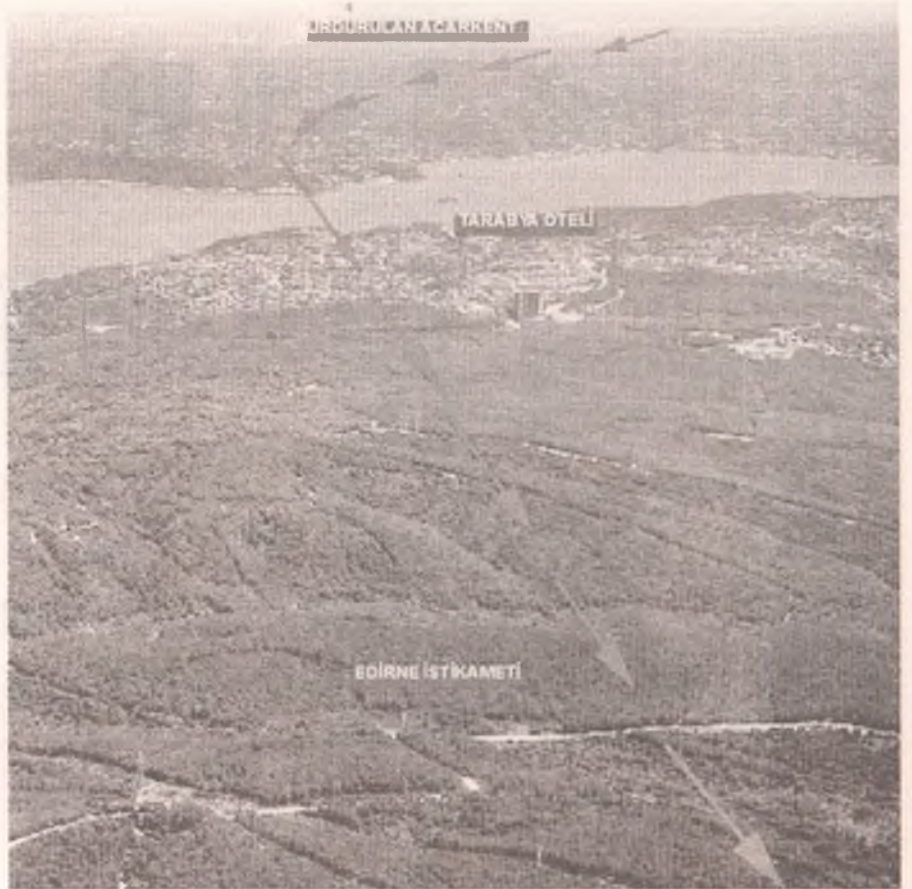
İstanbul'un kuzeyindeki ormanlar, aynı zamanda bu kentin içme ve kullanma suyu gereksinimini karşılayan ve toplam su depolama kapasiteleri 817,6 milyon m3 olan Avrupa yakasındaki Terkos, Büyük Çekmece, Alibeyköy ve Sazlıdere, Anadolu yakasındaki Ömerli ve Darlık barajları ile 110 milyon m3 lük İstranca ve 145 milyon m3 lük İsaköy ve Sungurlu (Yeşilçay projesi) derelerinin havzalarını içermektedir.

İstanbul'un kuzeyinde yer alan Belgrad Ormanları yüzlerce yıldır İstanbul'un su ihtiyacını karşılama işlevini yerine getirmekte ve 7 adet bendi barındırmaktadır.

Aynı ormandan, içinde İ.Ü. Orman Fakültesinin yer alması nedeniyle, 150 yılı aşan süreden beri ülkemiz ormancılık eğitiminde, eğitim, öğretim ve araştırma ormanı olarak yararlanılmaktadır.

Belgrad Ormanı biyolojik çeşitlilik açısından değerlendirildiğinde bu ormanda, doğal liken ve yosunlardan 20 tür, atkuyrukları ve eğreltilerden 1 tür, açık tohumlulardan 1 tür, kapalı tohumlulardan 380 tür olmak üzere toplam 402 bitki türü bulunmaktadır. Bunlar içinde genel olarak orman alanını kaplayan meşeler, hakim ağaç türü olarak büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, Belgrad Ormanında 42 tür gündüz kelebeği, 146 kuş türü, yaklaşık 22 memeli türü, çeşitli kurbağalar ve sürüngenler yaşamını sürdürmektedir.

Aynı orman içerisinde yer alan Atatürk

Arboretumu ülkemizde ilklerden biri olup, 1949 yılında kurulmuştur.

Öte yandan Belgrad Ormanı ile birlikte İstanbul ve çevresindeki orman alanları, dünyanın önemli kuş göçü yoğunlaşma alanlarından olup, yüz binlerce su kuşu, yırtıcı ve ötücü kuş türüne göç döneminde ev sahipliği yapmaktadır. Bu özellikleri nedeniyle İstanbul Boğazı, ülkemizde ve dünya üzerinde kuş göçünün en iyi izlenebildiği yerlerden biridir.

3. köprü ve bağlantı yollarının Adapazarı, Kocaeli, Tekirdağ ve Kırklareli ormanlarını da etkileyeceği ve bu alanın 5000 hektar civarında olacağı iddia edilmektedir. Bu yollar için Çevre ve Orman Bakanlığından irtifak hakkı alınması yeterli olacak, bu şekilde devlet özel kişilere ait arazilerin kamulaştırılması gibi ağır bir yükten kurtulmuş olacaktır.

Kesilen ağaçlar ile karbon stoğunun yok edilmesi yanında karbonu depolayan vejetasyonun da işlevinin ortadan kaldırılması söz konusu olacaktır

Buradaki ormanlar içinden geçecek olan karayolları yangın riskini de beraberinde getirecektir.

Ayrıca, bütün otoyollarda olduğu gibi, önemli bir sorun da araç egzozlarından çıkan gazların çevreye olan etkileridir.

Dünya üzerindeki biyoçeşitliliği tehdit eden etkenlerin başında, büyük yaşam ortamlarının yapılacak yollar ile daha küçük yaşam ortamlarına bölünmesi, bu nedenle de söz konusu ortamların kullanım şekillerinin değişmesi gelmektedir.

Bunun yanı sıra yoğun trafiğin gürültüsü bu bölgelerde yaşayan canlıların yaşam alanlarını terk etmesine neden olmaktadır.

3. köprü nedeniyle yapılacak yollar, daha önceki örneklerde olduğu gibi her türlü yapılaşma ve yerleşme için çekim alanları oluşturacaktır. Söz edilen yapılaşma ve yerleşmeler için de en çekici arazi kamusal alanlar ve orman alanları olacaktır. Yeni oluşacak yerleşim birimlerinin ve diğer tesislerin ne boyutlara varabileceğini birinci ve ikinci köprü yollarının neden olduğu yerleşme ve yapılaşmalar göstermektedir.

Bilindiği gibi ormanların yararlarını, odun ve diğer orman ürünlerinin kaynağı olması, su üretimi, su varlığını koruma ve

düzenlemesi, toprağı koruması, biyolojik çeşitliliğı geliştirmesi, iklim üzerinde olumlu etki yapması, rekreasyon yönünden yararları, sağlık üzerinde etkili olması, iş alanı ve geçim kaynağı sağlaması, ulusal savunma ve güvenlik yönünden yararları, şeklinde sıralayabiliriz.

Toplumlar yukarıda sayılan orman işlevlerinin hangilerinden, ne ölçüde yararlanacağı ve ormana ne miktar alan ayıracağı konusu ile ilgilenmek ve karar vermek durumundadır. Ayrılacak alanın büyüklüğü o ülkenin doğal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarına bağlı bulunmaktadır.

Belirtilen kapsamda, yapılacak 3. Köprü için ormanlardan alan tahsis edilmesi halinde, çevredeki ormanların pek çok yararından vazgeçilecektir. Ayrıca, rekreasyona, turizme, toplumun refahının artırılmasına tahsis edilmesi gereken alanlar toprak yağması ve spekülasyona kurban edilecektir.

Ancak, bu yararların ithal edilememesi, ikame maddelerinin olmaması, yaşamsal değerde bulunması konuları da göz önünde bulundurulmalıdır. Ormana ayrılacak alanların büyüklüğünün belirlenmesi ve ormanların korunması salt siyasal irade değişikliklerine ve özlere bağlı kalmamalı, uzun dönemli politikalarla belirlenmelidir. Çünkü ülkemiz ormancılığı ve ormancılık eğitimi 150 yılı aşan bir süreden beri, ormancılığımızda devamlılık, iktisadilik, verimlilik ve çok yönlü yararlanma ilkelerini belirlemiş ve uygulamaya koymuştur.

Uzun dönemli politikalarla ve bilimsel verilere dayanılmadığı zaman ormanların tahribi nedeniyle ülkemizin çeşitli yörelerinde ve yakın zamanda İstanbul'da yaşanan sel felaketlerinde çok sayıda yurttaşımızın hayatını kaybetmesi ve milyonlarca liralık mal kaybına benzer durumlarla sık sık karşılaşabiliriz. Bu durum ise daha önce belirttiğimiz, ormanların su rejimini düzenleme yararının önemsenmemesinin bir sonucudur. Belirtilen felaketlerin yenilenmemesi için yörede orman varlığının azaltılması değil, tam tersine artırılması gerekmektedir.

Yine yukarıda özelliklerine değinilen İstanbul ormanlarında yapılacak tahribatın, kısa sürede giderilemeyeceğı ve eski halini almasının çok güç olduğu ve çok

uzun süreye ihtiyaç duyulacağı konusunda sayısız örnek bulunmaktadır.

İstanbul Büyük Şehir Belediye Başkanlığına kurulan İstanbul Metropolitan Planlama ve Kentsel Tasarım Merkezi (İMP) tarafından 2005-2008 yılları arasında çok değişik alanlarda çalışan bilim adamları ve teknisyenlerin katılımı ile hazırlanan planlarda da 3. Köprü'ye yer verilmemiştir. Bu çok geniş kapsamlı çalışmanın dikkate alınmaması, uygulanan

yönetim politikalarında bir başka çelişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Çünkü günümüz merkezi yönetiminin uygulamaları ve genel politikası, yerinden yönetim birimlerine daha geniş karar ve uygulama yetkisi verilmesi yönündedir. Bu durumda 3. Köprü yapımı ile ilgili olarak ormanlara en az zarar verecek kara yolu ve deniz yolu ile bütünleşen raylı sisteme dayalı bir boğaz geçişi üzerinde durulması uygun olacaktır.

Marmara Üniversitesi'nden "Ergenekon" açıklaması

Marmara Üniversitesi'nden 89 akademisyen, bir bildiri yayınlayarak "Silivri'de tutuklu bulunan aydınların durumunu kaygıyla izliyoruz. Hukuk'un temel ilkelerine göre tutukluluk hali istisnai bir haldir, ancak belli koşullarda başvurulabilecek bir önlemdir. Söz konusu aydınların çoğu için böyle nedenlerin bulunmadığı kanısındayız" dediler. Açıklamada "Yargılananlar mahkemece suçlu bulunurlarsa kuşkusuz yasada belirtilen cezaya çarptırılacaktır. Ancak, yakın tarihimizde sanıkların yıllarca tutuklu olarak yargılandıkları ve davanın sonunda beraat ettikleri, belleklerde tazedir. Tutukluluğun telafisi olanaksız bir cezaya dönüşmesi tehlikesi vardır" denildi. "Silivri'de görülen davanın kamu vicdanını sızlattığı, " Silivri Türkiye'nin Guantanamo'su mu?" sorusuna gazete köşelerinde yanıt aranmasının ülkemizi yüceltmediğı açıktır" denilen açıklama, şu sözlerle sona erdi: "Amacımız, adalete müdahale etmek değil, adaleti yüceltmektir. Ülkemizde evrensel hukuk ve insan hakları ilkelerinin kök salması için göze çarpan olumsuzlukları seslendirmenin başta gelen yurttaşlık görevimiz olduğuna inanıyoruz. Kamuoyuna saygı ile duyurulur."

Açıklamaya imza veren akademisyenlerin listesi şu şekilde:

Prof. Dr.Acar Sevim, Prof. Dr. Adile Çevikbaş, Prof. Dr.Ahmet Dernek, Prof. Dr. Alaattin Asna, Dr.Ali Seçim Pak, Dr. Alkan Soyak, Dr.Ayda Aydın, Yrd Doç Dr. Aylin Can, Yrd Doç. Dr. Ayşe Garip, Prof. Dr. Ayşe Özer, Prof. Dr. Ayşe Uygur, Prof. Aydın Sav, Prof Dr. Berrak Yeğen, Yrd Doç. Dr. Barış Doster , Yrd Doç Dr. Birsan Erdoğan Öğr.Gör. Dr. Burak Aksu, Prof. Dr. Cafer Türkmen, Yrd. Doç Dr. Can Erzik, Prof. Dr. Cemalettin Göbelez, Prof Dr. Ceval Kaya, Doç.Dr. Cüneyt Akalin, Yrd. Doç. Dr. Devabil Kara, Öğr. Gör. Deniz Dalman, Doç Dr.. Didem Atış Özhekim, Doç Dr. Dilek Yonat Batıbay, Yrd Doç. Dr Ebru Özgen, Doç. Dr. Ece Karsal, Yrd. Doç. Dr. Emrah Kırıt, Öğ.Gör. Emre İkizler, Öğr. Gör. Engin Ayça, Prof. Dr. Filiz Başaran, Yrd Doç Dr. Filiz Köse Akça, Öğr Gör Dr. Filiz İrge, Prof . Dr. Filiz Kamacıoğlu, Prof. Dr. Funda Babacan, Yrd Doç Dr. Füsün Nurcan, Prof. Dr. Güler Yalçın, Öğr. Gör Dr. Gülten Kari, Yrd. Doç. Dr. Gülsen Korem, Öğr. Gör. Gülsen Tuncer, Prof. Dr. Güner Söyletir, Dr Hacer Mertler, Öğr Gör. Hüseyin Kılıçkan, Prof. Dr. İnci Alican, Yrd Doç. Kemal Gürbüz, Yrd Doç Kerim Kılıçarslan, Dr. Melih Güzel, Prof. Dr. Mehmet Özer, Öğr Gör. Mehmet Ali Müstecaplıoğlu, Yrd. Doç Dr. Mehmet Ali Özdemir, Öğr. Gör. Mehmet Yayınoğlu, Öğr. Gör. Mert Bilginer, Yrd Doç. Metin Erkan Kafkas, Doç Dr. Müjde Ayan, Prof. Dr. Müjgan Tez, Prof. Mürşit Pekin Öğr. Gör. Nesrin Ertan Konuk, Prof .Nilay Kan, Prof. Dr. Nilgün Cerikçioğlu , Prof. Dr. Nilüfer Ergin, Yrd. Doç Nurdan Arslan, Prof. Dr. Nurettin Ergun, Yrd. Doç Dr. Nurhayat Çelebi, Yrd . Doç Nurettin Bektaş, Yrd. Doç. Oktay Çolak, Doç. Dr. Orhan Söylemez, Prof. Dr. Özcan Mert, Dr. Özcan Özbek, Öğr. Gör. Reyhan Gürses, Doç Dr. Serap Şırvancı, Yrd. Doç Dr. Şener Akıncı, Prof Dr. Şerife Atlıhan, Doç Dr. Şule Çetinel, Prof. Dr. Selahattin Yıldız, Prof. Dr. Semin Akdoğan, Prof. Dr. Semih Aslanyürek, Yrd. Doç. Serdar Gürses, Yrd. Doç. Sevim Arslan, Prof. Dr. Seza Baştuğ, Doç Dr. Sibel Çoban, Doç. Dr. Sinem Göktürk, Doç Dr. Şahin Aktaş, Prof. Dr. Tangül Şan, Yrd Doç Dr. Tülin Malkoç, Öğr Gör. Ünsal Bahtiyar, Prof. Dr. Yalçın Özel, Öğr. Gör. Yusuf Ziya Aygen, Doç Dr. Zühal Kültürel

Doğrudan Beyne Yapılan Bir Enjeksiyon Farelerin Korkularını Unutmasına Yol Açıyor

Herkesin unutmak istediği bazı anılar olabilir. Bazıları için bu yanlış giden bir ilişki veya lise öğrenimi gibi bir şeydir. Diğerleri için ise, savaş alanlarından dönen askerler gibi, bu kötü hatıralar oldukça yıkıcı olabilir ve normal bir hayat yaşama kabiliyetini engelleyebilir. Fakat Porto Riko'lu araştırmacılar doğal yollarla oluşan bir kimyasal doğrudan beyne enjekte ederek ve kaygının yerini güven duygularının almasını sağlayarak anılarımızla ilgili korkuyu azaltan bir yol bulmuş olabilirler.

Bu olay bilim kurgu değil; prosedür kötü hatıraları daha iyileriyle, farklı olanlarla kaplamıyor. Laboratuvarda bilinen adıyla "Extinction Learning" i (sönümleme yoluyla öğrenme) kimyasal olarak taklit etmek suretiyle işliyor. Araştırmacılar laboratuvar farelerine öğrenilmiş bir korkuyu Pavlov yöntemiyle işleyebiliyorlar. Farelere ışık şoku uygularken belirli bir tondaki sesin verilmesi gibi. Bir süre sonra fareler ses ile ilişkilendirilmiş acıdan korkmayı öğreniyorlar. Araştırmacılar bu süreci sönümleme yoluyla öğrenme ile tersine çevirebilirler. Yeni süreç, ilk sürecin tamamen tersidir: zili çal (ses ver) fakat şok uygulama. Bunu yeteri kadar yap ve fareler o korkuyu unutabilirsin.

Porto Riko Üniversitesi'ndeki araştırmacılar deneylerini böyle bir model üzeri-

ne kurdular fakat korkuyu tekrarlanan öğrenme yoluyla bitirmek yerine kimyasal olarak bitirmek istediler. Bunu yapmak için farelerin infralimbik prefrontal kortekslerine BDNF (brain-derived neurotrophic factor) olarak bilinen suni olmayan bir kimyasal enjekte ettiler. Sönümleme yoluyla öğrenmenin de dahil olduğu birçok öğrenme çeşidinde BDNF kullanılmakta-

dir. Araştırmacılar, prefrontal korteks içindeki mevcut miktarı yapay olarak artırarak, farelerin zil sesinden kaynaklanan korkusunu onlara unutturmayı ümit ettiler.

Deneylerde fareler her zil sesini duyduklarında donup kalana kadar elektrik şoku yoluyla zil sesinden korkmaya şartlandırıldılar. Diğer gün, sönümleme yoluyla öğrenme yönteminin uygulanması

yerine değişken grubuna BDNF enjekte edildi. Kontrol grubundaki farelere doku-nulmadı. Bir sonraki gün, araştırmacılar zili çalmaya başladılar. Kontrol grubu beklenildiği gibi şoktan kaynaklanan korkuyla yerlerinde donakaldı. Değişken grubu ise kontrol grubu gibi olmadı. İleri testler BDNF deneyinin, özgün sönümleme yoluyla öğrenme eğitimini hemen hemen aynı şekilde yansıttığını ortaya koydu.

Fareler hala zil ve şok anılarını sürdürmekte fakat bunlarla ilişkili korkuları büyük oranda azaltıldı. Bu araştırma kaygı ve travma sonrası stres hastalığının (PTSD) tedavisi için önemli anlamlara sahip olabilir. PTSD'nin en azından, kısmen beynin şiddetli ve yoğun korkunun sebep olduğu duyguları ortadan kaldırmadaki yetersizliği yüzünden ortaya çıktığı özellikle düşünülmektedir ve BDNF seviyelerindeki farklılıklar bir travmatik deneyimi paylaşan iki insanın neden bunun tarafından farklı şekilde etkilendiklerini açıklayabilmektedir. BDNF terapileri potansiyel olarak, bize kötü anılarımızı unutturmayan fakat onlarla birlikte yaşamamızda bize yardımcı eden tedaviler olarak algılanabilecektir.

*Kaynak: Popular Science
Çeviren: Koray AÇICI*

Yedinci nötron yıldızını bulduk

Sabancı Üniversitesi'nde çalışan uluslararası ekip, galaksimizde bilinen yedinci nötron yıldızını tespit ederek dünya astronomi çevrelerinde heyecan yarattı.

Türk araştırmacılar, uzayda bugüne kadar varlığı bilinmeyen dünya'dan 40

bin ışık yılı uzakta, patlama özelliğine ve yüksek manyetik enerjiye sahip 7. nötron yıldızını keşfetti. Keşif evrenin gelişim sırlarının çözümü için uzayı gözlemleyen pek çok ülkenin bilim çevrelerinde heyecan yarattı.

Türk araştırmacılar, keşfin ardından

pek çok araştırma merkezinden astrofizikte ortak araştırmalar yapma teklifi aldı. Keşif, önümüzdeki ay, "The Astrophysical Journal" dergisinde yayımla-

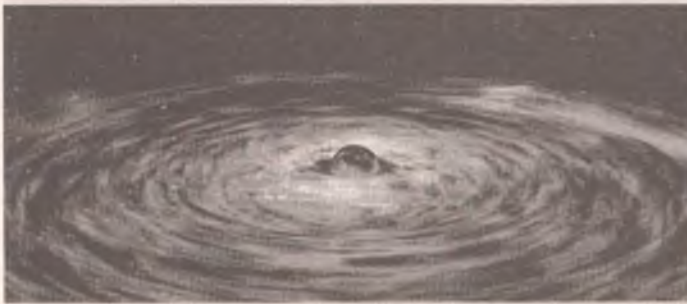
narak literatürdeki yerini alacak.

Sabancı Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi Doç Dr. Ersin Göğüş, Dünya, Güneş ve Ay'ın yer aldığı Samanyolu Galaksisi'nde yüz milyarı aşkın yıldızın, 2 bin dolayında da nötron yıldızının bulunduğunu ifade etti.

Nötron Yıldızları

Maddenin en yoğun halde bulunduğu yapılar olan nötron yıldızları çok kuvvetli manyetik alanlara sahip.

Bu yıldızlardan manyetik alanları en düşük olanların bile çekim gücünün güneşten 10 bin kat daha fazla olduğunu kaydeden Göğüş, "Evrendeki en

güneşten 10 bin kat daha fazla olduğunu kaydeden Göğüş, "Evrendeki en kuvvetli mıknatıslar olan nötron yıldızlarındaki patlamalar, saniyenin onda biri kadar sürüyor. Bu kadar kısa sürede, güneşin neredeyse bir yılda yaydığına eşit miktarda eşit enerji yayıyor" dedi.

Astrofizikçiler şimdiye kadar 6 tane çok kuvvetli manyetik alana sahip ve yüksek patlama özelliği gösteren nötron yıldızı keşfetti. Göğüş'ün verdiği bilgiye göre bu yıldızların ilk üç tanesinin 1979'dan beri biliniyor. Yıldızların dördüncüsü 1998'de, beşincisi 2008'de, altıncısı 2009'da bulundu.

Türk Araştırmacılarından 7. Nötron Yıldızı Kesfi

Doç. Dr. Göğüş liderliğinde, aralarında aynı üniversitenin öğretim üyesi Dr. Yuki Kaneko'nun yer aldığı ekibin keşfettiği 7. nötron yıldızı, saniyenin onda biri süresinde gerçekleşen patlama sayesinde fark edildiği. Göğüş, keşfe ilişkin şu bilgileri verdi: "Ekibimiz, ilk olarak NASA'nın Swift uydu teleskobu ile patlamayı keşfetti. Yine, NASA'nın Chandra ve RXTE uydu teleskopları ile takip ederek yeni keşfettikleri nötron yıldızının genel özelliklerini or-

taya çıkardı. Keşfettiğimiz 7. nötron yıldızının manyetik alanı, güneşin manyetik alanının 18 milyar katına eşit. Saniyenin onda birinden de kısa süredeki patlamada yaydığı enerji güneşin 1 saniyede yaydığı enerjiden on milyon kat daha fazla."

"Ekseni etrafında 7,5 saniyede bir dönüyor"

Bilinen nötron yıldızlarının sayılarının çok az olması nedeniyle bilim dünyası tarafından dikkatle incelendiğini dile getiren Göğüş, "Bu yıldızlar, maddenin çok yüksek manyetik alanlardaki davranışını anlamamız için adeta bir laboratuvar görevi görüyor. Yani biz direkt olarak bu manyetik etkileri dünyaya getiremiyoruz ama yıldızları takip ederek maddenin çok yüksek manyetik ortamlardaki hareketlerini inceleyebiliyoruz" diye konuştu.

7. nötron yıldızının keşfinin ilk defa Türk araştırmacıların önderliğinde yapılmasının önemine işaret eden Göğüş, şunları kaydetti:

"Keşifte bizi en gururlandıran konu, Türkiye'deki bilimsel ve teknolojik birikimin belli bir düzeye erişmesini görmek oldu. İyi bir ekibin Türkiye'de önemli bir

keşfe imza atması bilimin ülkemizde geldiği noktayı da gösteriyor.

Yıldızın keşfinin yapıldığını duyan bilim çevreleri, ekibimizle irtibata geçerek ortak çalışmak istediklerini dile getirdi. Ekibimiz, aralarında İtalya, ABD, İspanya, İngiltere ve Hollanda'dan da astrofizikçilerin de yer aldığı 23 kişiden oluşuyor."

7. nötron yıldızının keşfi ile ilgili hazırladıkları makalenin astrofizik alanında dünyanın en önemli bilimsel dergilerinden biri olan "The Astrophysical Journal" adlı yayına kabul edildiğini bildiren Göğüş, derginin gelecek ayki sayısında basılmasının ardından keşiflerinin uluslararası literatürdeki yerini alacağını belirtti.

Dünya'ya uzaklığı 40 bin ışık yılı mesafede olan 7. nötron yıldızının adının, "SGR J1833 – 0832" olduğunu bildiren Göğüş, yıldızın çok hızlı bir dönme periyodunun bulunduğunu, ekseni etrafında 7,5 saniyede bir döndüğünü belirterek, yıldızın bu özellikleriyle diğer nötron yıldızları arasında farklı bir yeri olduğunu da sözlerine ekledi.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Dijital İpek Yolu'na doğru

Türkiye, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan telekom firmaları, İstanbul ile Cidde arasında kurulacak fiber optik hatla Avrupa'dan Uzakdoğu'ya uzanan alternatif bir veri transfer rotası oluşturacak.

Ortadoğu, Güney Asya ve Uzak Doğu arasında dev bütünleşik çok geçişli fiber optik ağ kurulmasına ilişkin JADI LINK projesinde ilk adım atıldı.

Türk Telekom (Türkiye), Saudi Telecom Company (Suudi Telekom), Jordan Telecom Group (Ürdün Telekom) ve Syrian Telecommunication Establishment (Suriye Telekom) işbirliği ile hayata geçirilecek proje, Türkiye'yi bölgenin dünyaya açılan kapısı haline getirecek.

Cidde, Amman, Şam ve İstanbul'u birbirine bağlaması planlanan "JADI LINK" (Jeddah- Amman- Damascus- İstanbul) projesiyle, bu ülkelerin iletişim altyapıları tek bir hat üzerinden karşılıklı olarak kullanılacak. Böylelikle Akdeniz ve Kızıldeniz'den geçen denizaltı kablolarına, karadan geçecek önemli bir alternatif sunulmuş olacak. Devasa hat katılımcı ülke yetkilileri tarafından 'Dijital İpek Yolu' olarak nitelendiriliyor.

Türk Telekom, geçtiğimiz haftalarda Orta ve Güneydoğu Avrupa'da faaliyet gösteren data ve toptan kapasite servis sağlayıcılarından Invitel International'ı satın almıştı. Invitel International'ın 27 bin kilometrelik fiber optik altyapısı ile Avrupa'daki gücünü artıran Türk Telekom, Ortadoğu'yu kapsayan "JADI LINK" anlaşması ile Avrasya bölgesini birbirine bağlayan iletişim köprüsünü

kurmuş oluyor.

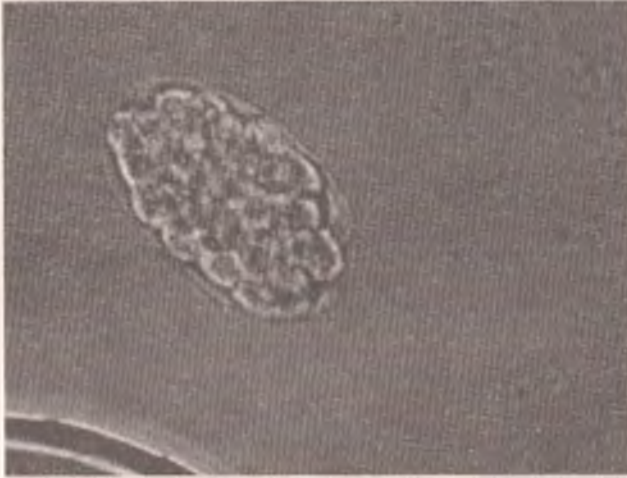
Sırasıyla Türkiye, Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'dan geçecek olan fiber optik hat, İnternet (IP), data ve kısmen ses iletişiminin Güney Asya ve Orta Doğu ile Avrupa ve ABD arasında Türkiye üzerinden sağlanması konusunda önemli bir alternatif sunmuş olacak. "JADI LINK" projesi, Akdeniz ve Kızıl Deniz koridorlarına güvenli, kısa ve tamamıyla karasal bir alternatif oluşturacak. Bu bağlantı aynı zamanda, söz konusu bölgede uluslararası veri ve internet hizmetleri alanında hızla artan talebin karşılanabilmesini sağlayacak.

Basın açıklamasına göre JADI LINK,

- Akdeniz ve Kızıl Deniz koridorlarına alternatif olarak tamamıyla karasal, eşsiz ve kısa bir güzergah sunacak.
- Kıtalar arası data ve İnternet servislerine olan hızlı talep artışı karşılanabilecek.
- İstanbul'dan Avrupa ve ötesine, Cidde'den Güney Asya ve ötesine ek kapasite sağlayacak.
- Kaliteli, daha güvenli ve daha hızlı servis sunacak.
- Denizaltı kablo sistemlerinden kaynaklanan kesinti risklerini azaltacak.

Kaynak: www.ntvmsnbc.com

Donarak ölmek ve bunu anlatmak için yaşamak

nirlerini artırılabilirliğini keşfettik." diyen Roth "Maya ve nematodlarla ilgili deneylerimizde soğuğa maruz bırakılmadan önce oksijen tüketimi sınırlandırılmış hayvanların organlarının vücut dışında daha uzun süre dayandığını gösteriyor."

Roth'un laboratuvarında metabolik esnekliğin –anoksi kökenli hayati fonksiyonların

Roth ve arkadaşları normal şartlarda maya ve nematod embriyolarının aşırı soğuklarda hayatta kalamayacağını buldular. Donma noktasının hemen üstündeki sıcaklıklara 24 saat maruz kalan bu canlıların %99'u ölüyor. Fakat eğer bu organizmalar ilk önce oksijenden yoksun bırakılırlarsa ve bunun sonucu olarak anoksi kökenli bir durgunluğa girerse, mayaların %66'sı ve nematodların %97'si soğuğu atlatabilecek. Normal koşullara döndüğünde – ısıнын yükselip yeterli oksijenin sağlandığında- organizmalar yeniden hayata dönüp normal bir yaşam sürdürüyorlar.

Düşük sıcaklık ile düşük oksijenin ilişkisinin daha iyi anlaşılması, nakil için bekleyen insan organlarının ömrünü uzatacak tekniklerin geliştirilmesine katkı sunabilir, diyor Roth.

"Eğer ilk önce oksijen tüketimi azaltılacak olursa soğukta hayatta kalma sı-

geçici olarak durmasından hidrojen sülfür gibi maddelerin başlattığı metabolik hibernasyona kadar- klinik yararları üzerine çalışıyor. Bu çalışmaların nihai hedefi geçici olarak metabolizmayı yavaşlatmanın yolunu bulmaktır. Böylece durumu ağır olan hastaların, örneğin kalp krizi geçiren veya kan kaybeden hastaların, oksijen tüketimleri azaltılarak gerekli tıbbi yardım sağlanıncaya kadar zaman kazanmaları sağlanmış olacaktır.

Roth'un aklına anoksi kökenli hayati fonksiyonların geçici olarak durması ve hipotermiya arasındaki bağlantıyı araştırmak insanların neredeyse donduğu fakat sonrasında tamamen iyileştiği vakaları incelerken gelmiştir. Çok bilinen böyle bir vaka Kanadalı küçük bir çocuk olan Erica Nordby'nin 2001 kışında yaşadığı olaydır. Sadece bebek bezi olan bu çocuk evinden dışarıya çıkmıştır. Bulunup, ısıtılıp yeniden hayata döndürül-

meden önce kalbi iki saate yakın durmuştu ve vücut sıcaklığı da 16 dereceye kadar düşmüştü. Başka bir vaka ise Japon Mitsutaka Uchikoshi vakasıdır. 2006 yılında karlı bir dağda uyuya kalan bu dağcı 23 gün sonra kurtarma ekipleri tarafından bulunduğu zaman vücut sıcaklığı 22 dereceydi. O da tamamen iyileşti.

"Bilimsel literatürde buna benzer çok örnek vardır. Kalbi atmayan ve klinik olarak ölü olan bu insanlar yeniden hayata döndürülebiliyor. Buna benzer bir şekilde benim laboratuvarımdaki canlıların da oksijen azlığı veya başka yöntemlerle geri döndürülebilir bir şekilde hayati fonksiyonlarını durdurabiliyoruz. Ölü gibi duruyorlar fakat değiller. Acaba laboratuvarındaki hayvanları olanların benzerleri Kanadalı küçük çocuğa ve dağcıya da mı oldu? Donmadan önce oksijen tüketimlerini mi sınırlamaya başardılar? Onları koruyan bu mu oldu? Maya ve nematodlarla yaptığımız çalışmalar durumun bu olabileceğini gösteriyor."

Anoksi kökenli hayati fonksiyonların durduğu durumlarda canlının aşırı soğuğa karşı korunması biyolojik karasızlığa ve sonuçta ölüme yol açacak olan olayların önlenmesiyle ilgilidir. Örneğin, hayati fonksiyonların durması hücre döngüsünü durdurur ve yanlış bölünmeleri engeller. Yeniden hayata döndürmeyle bu döngü yeniden normal şekilde çalışır.

"Aşırı soğuk koşullarda; doğru bir şey yapamıyorsan hiçbir şey yapmaman daha iyidir." diyor Roth.

Doğu Afrikalı İnsanın Ataları Sıcak Çevrelerde Yaşıyorlardı

Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nde (California Institute of Technology - Caltech) görev alan jeoloji ve jeokimya profesörleri Robert P. Sharp ve John Eiler, Erken Hominidlerin evrimleştiği, Doğu Afrika'nın Turkana bölgesinin son 4 milyon yıldır sıcak savanlık alanlara sahip olduğunu belirtiyorlar. Geçtiğimiz ay Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)'ın internet baskısında açıklanan bulgular ilk insanların iki ayak üzerinde kalkışları, vücut kıllarının büyük oranda kaybolması ve daha narin bir fizik yapısının gelişmesi konularında da yol gösterici nitelikte.

Günümüzde, Kenya'nın kuzeyi dünyada en ılık alanlar arasındadır ve güneş ışığına maruz kalan yer dışında çok az gölge orman mevcuttur. Eiler "Burada asıl soru, yer bugünkünden daha mı soğuktu? Eğer öyleyse bunun sebebi nedir? Sebebi havanın günümüzdekinden daha soğuk olması ya da or-

manlık alanların gölgesinin fazla olması mı?" diye sormaktadır. Kuzey Kenya'dan gelen toprak örneklerinde minerallerin bileşenleri olan karbonat iyonlarının formlarında karbon ve oksijen izotoplarından oluşan buluntuları ekip, kümelenme yöntemiyle inceledi. Eiler ve ekip arkadaşları izotopların kümelenmesini şu şekilde değerlendiriyor: Sıcak hava daha az kümelenmeye sebep olur; soğuk hava ise daha fazla. Eiler "bu karbonatlar bu toprakların yaygın bileşenleridirler. Eğer izotopların miktarına ölçme imkanına sahipseniz, yerin sıcaklığının derecesini ölçme imkanına da sahipsinizdir." demektedir.

Fakat birkaç milyon yıl önce Afrika'nın nasıl sıcak olduğu neden önemli? Bu alan erken Hominid türlerinin bazılarının ortaya çıktığı alandır diyor Eiler ve ekliyor; "Bu bize bu çevrenin şartlarının çetin olduğu halde atalarımızın gelişebildiği yer olduğunu söyler. Aynı zamanda onlar olasılıkla marjinal türlerdi ve zor ve maceralı çevrelerde yaşıyorlardı." Buluntular aynı zamanda uzun zamandır süregelen erken Hominidlerde bipedalizmin orijini üzerindeki tartışmalara ışık tutacak nitelikte. Passey'e göre uzun zamandan beri, antropologların hipotezlerinden biri bipedalizm ve insanın diğer benzersiz özelliklerinin sıcak savanlık çevrelerde yaşamak için avantaj olabileceğidir. Mesela, iki ayak üzerinde kalkmak, direk gelen güneş ışığını dört ayak üzerindekienden daha az almamıza sebep oluyor. Dolayısıyla Caltech'te yapılan çalışmalar, bu hipotezleri doğrular nitelikte.

Kaynak: Science Daily

Çeviren: Yarenkür ALKAN

Satürn'ün ayı Titan, araştırmacılar uzaylı yaşama dair ipuçları keşfetti

Satürn ayı Titan konuksevmez bir yer. Yüzeyindeki sıcaklık ortalama eksi 180 derece santigrat. Titan'da dağlar, kumullar ve devasa göller var, fakat yağmur sudan değil sıvı metandan oluşuyor. "Cassini" gözlem aracı daha çok kısa bir zaman önce Hazar Denizi'nden büyük bir metan gölü keşfetmişti. Buna rağmen Titan, güneş sisteminin dünyanın eski evrelerine en çok benzeyen gök cismi olarak geçiyor. Daha 2005 yılında bilim insanları bu ayın üzerinde hidrojen soluyan, asetilen gazıyla beslenen ve atık olarak metan üreten bakterilerin yaşayabileceğini tahmin etmişlerdi.

Amerikan uzay kurumu NASA, Avrupa uzay kurumu Esa ve İtalyan uzay kurumu Asi tarafından işletilen "Cassini" uydusu 2004 yılından beri Satürn'ün etrafından dolaşarak bu gezegen ve uyduları hakkında bilgi topluyor. "Cassini"den gelen yeni veriler Titan'da yaşamın olabileceği düşüncesini güçlendiriyor. Gözlem aracının ölçümleri, ayın yüzeyindeki asetilen ve hidrojen yoğunluğunun şaşırtıcı derecede düşük olduğunu gösteriyor. Roger Klark ve "Cassini" araştırma ekibi ayın yüzeyindeki asetilen eksik olduğunu, Titan'daki hidrokarbon dağılımını inceledikten sonra keşfettiler.

Egzotik yaşam mı?

Fakat bu bulgu bilim insanlarını bir bulmacayla karşı karşıya bıraktı çünkü bu iki gaz da güneş ışınmasıyla ayın atmosferinde büyük miktarlarda oluşuyor. "Canlı organizmalar asetileni enerji kaynağı olarak kullanıyor olabilir", diye bildiriyor bilim dergisi "New Scientist"ın online hizmeti. Baltimore'daki Johns-Hopkins Üniversitesi'nden Darrell Strobel'in ekibi bu tezi yeni bir araştırmayla destekliyor. Buna göre atmosferde oluşan hidrojen yüzeye indikten sonra anlaşılmayan bir şekilde ortadan kayboluyor. Araştırmacılar bunu, hayatta kalmak için hidrojene ihtiyaç duyan egzotik bir yaşam biçiminin varlığına gösterge olarak kabul ediyorlar. Tabii bu tür canlıların varlığı şu an için tamamen kuramsal. Titan'ın yüzeyinde olanlar henüz belirsiz. Araştırmacılar, biyolojik olan ve olmayan süreçler arasında ayırmayı yapmak için Satürn ayıyla ilgili daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğunu söylüyorlar.

Kaynak: Der Spiegel

Çeviren: Ahmet ÇAKAN

K i t a p k u r d u

Eleştirinin Odağında

Çiğdem Ülker

Eleştirinin Odağında kitabının yazarı Çiğdem Ülker, uzun yıllar Hacettepe Üniversitesi'nde Türkçe dersleri vermiş bir öğretmen. Ülker, Varlık, Edebiyat ve Eleştiri, Gösteri, Kum, Bilim ve Ütopya dergilerinin çeşitli sayılarında, Cumhuriyet ve Radikal gazetelerinin kitap öklarinde yayımlanan yazılarını bu kitapta toplamış. Böylece bize onları bir arada okuma olanağı sunulurken incelemelerinin de daha kalıcı olmaları sağlanmış.

Kitapta yazılar şu başlıklar altında bir araya getirilmiş: Başka dillerden başka yazarlardan, İnsanlık durumlarının yazarı Mehmet Eroğlu, Romanda farklı duruşlar, Şiirde farklı duruşlar, Öykünün ustalarından, Ankaralı öyküler.

Çiğdem Ülker, önsözde amacını şöyle açıklıyor: "Bu çalışma, kitapların sayfalarında süren ve onu kapattıktan sonra da bitmeyen yolculukların izdüşümüdür. Yazarın söylemediklerini de duymak, satırların arkasını da görmek çabasıdır."

Kitabın sessizliğinin yanına kendi sesimi koymak, onu duyulur kılmak ve onun çağrısına katılmak heyecanıdır.

Bu kitap, dost kitapların bana anlattıklarını gençlerle paylaşma sevincidir."

Çiğdem Ülker bir öğretmen olarak gençlere seslenmiş ama kitabı, her yaştaki gencin zevk alarak, bilgilenecek, bir solukta okuyacağı bir çalışma olmuş.

Çiğdem Ülker basit bir tanıtımla yetinmiyor, çeşitli karşılaştırma ve yorumlarla ya da yazarın yaşamıyla veya diğer eserleriyle ilgili bilgiler vererek eleştiriyi zenginleştiriyor. Örneğin Kemal Bilbaşar'ın Cemo romanı, ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un Cemile'siyle birlikte tanıtılıyor. Hem Cemo hem de Cemile, yaşadıkları köyler ve içinde bulundukları tarihi, toplumsal koşullar karşılaştırarak değerlendiriliyor. "Kemal Bilbaşar'da, halk edebiyatı öğeleri, folklorik motifler, halk kültürü izleri pek çoktur. Veysel Karani'den, Dede Korkut'tan, Köroğlu'ndan, Aşık Kerem'den izler taşıyan yalın ve duru bir anlatıma ulaşmıştır."

Sonuç olarak, hem Aytmatov hem Bilbaşar, halk edebiyatı öğelerinden faydalanarak anlatırlar öykülerini.

Her iki yazarın da anlattığı köyler birbirine benzer, ama Kırgız köyünde geleneğin ve törenin etkisinin daha zayıf olduğunu hissediyor.

Bilbaşar'ın anlattığı Doğu Anadolu köyü ise. Etkisi belirgin bir töre, gelenek, görenek baskısı altındadır."

Çiğdem Ülker dili de çok ustaca kullanıyor. Öykü ve dil ustası yazarımız Tarık Dursun K. için şu şiir gibi betimlemeyi yapıyor: "Türkçeyi dörtlüğe koşturup, serin serin akıtmakta ve rüzgâra verip uçurmak tadır."

Yazarımız değerlendirdiği eserlerden damıttığı bir parçacık lezzeti bize ikram ediyor. Tadı damağımızda kalan bu lezzet, bizde kitapların tamamını okuma arzusu yaratıyor. Eline, yüreğine sağlık Çiğdem Ülker!

Eleştirinin Odağında kitabının yolu açık olsun.

Ürün yayınları, Mart 2007, Ankara, 282 sayfa

Tanıtım: Feyziye Özberk

Feminizmin ABC'si

Necla Arat

Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de kadın hakları güncel bir sorun. Kadının özgürlüklerine kavuşması, aile ilişkilerinden ekonomiye, cinsellikten çalışma hayatına kadar her alanda baskılardan kurtulması çok uzun, çok yorucu bir çalışmayı gerektirmektedir. Son yıllarda feminist harekette dünyadaki gelişmelerin yanı sıra Türkiye'de de önemli gelişmeler meydana geldi.

Prof. Dr. Necla Arat, ABC dizisi için hazırladığı özgün yapıtında feminizm konusunu felsefi arka planı ile ele alıp temel sorunlarını, dünyadaki ve Türkiye'deki gelişmeleri anlatıyor. Prof. Arat, çalışmanın amacını şöyle belirtiyor: "Çoksesli, çoktalepli, özgürlükçü, demokratik bir ortamda yetişecek genç kuşakların gerek Batı'da gerekse Türkiye'de feminizmin abc'sini olumlu ve olumsuz yönleriyle önyargısız olarak öğrenmeleri, feminizme gereksinme duyulmayacak toplumsal, kültürel yapıyı oluşturabilmelerinin ilk adımı olacaktır."

Say Yayınları, 2010, 102 Sayfa.

Resmin Temelleri

Özlem Üner

Resim sanatı, bütün sanatlar içinde yöntemleri, araç ve gereçleri açısından en fazla çeşitliliğe ve zenginliğe sahip olan uğraştır. Resmin taşınabilir olma özelliği ve bölgesel sınırlarla kısıtlanmamış olması ona evrensel bir anlaşılabilirlik kazandırmıştır. Tuvalerden kent duvarlarına, saraylardan kitap sayfalarına ve gündelik eşyalara dek geniş bir yelpazede uygulama alanı bulabilen bu sanat dalı, bireyin içinde yer aldığı dünya ile olan bağını anlatan özgür bir ifade aracıdır.

Resim, Fransa'da Lascaux ve İspanya'da Altamira Mağaraları'nda başlayan ve günümüzde Pop Sanat ve Yeni-Dışavurumcu yönelimlere ulaşan serüveninde insanın sanatsal anlatım seçeneklerinden en önemlisini oluşturmuştur.

Resim sanatını uygulamalı olarak öğrenmeyi amaçlayan geniş bir sanat ve resimseverler kitlesi var ülkemizde. Prof. Kemal İskender'in vurguladığı gibi "Ortada sanat/resim öğrenmek isteyen sanatseverler var". Say Yayınları'nın Resim Eğitimi Dizisi bu gereksinmeyi gidermeyi amaçlayan özgün bir dizi olarak tasarlandı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Resim Bölümü öğretim görevlisi Özlem Üner dizinin ilk kitabı Resmin Temelleri'ni resim sanatına ilgi duyanların temel başvuru kaynağı olarak kullanması için kurguladı.

"Yoğun bir emek ürünü olan bu kitap son derece düzenli ve metodik bir yaklaşımla oluşturulduğu için, resim türleri, öğeleri, araçlarının ne olduğu; bunların en etkili yapıtlarda hangi amaçla ve nasıl bir uygulamayla kullanıldığı konusunda sanatseveri bir hayli bilgilendirecek niteliktedir. Ayrıca Üner'in çalışması, resim yapmayı amaçlayan kişileri de bu alanda belli bir gelişme sağlayabilecek düzeye getirmeyi öngören içeriğiyle, yetkin bir çalışmayı örneklemektedir."

Say Yayınları, 2010, 192 Sayfa.

Bir Burjuvanın İtirafı

Sandor Marai

Bir Burjuvanın İtirafı, Macar yazar Sándor Márai'nin belki en önemli yapıtı ve iki dünya savaşı arası Macar edebiyatının en mükemmel örneklerinden biridir. Yazarın, çocukluğunu, gençlik dönemini ve yetişkin bir erkek oluncaya kadar geçirdiği bedensel-ruhsal gelişmeyi olağanüstü bir içtenlikle dile getirdiği bu eser, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dağılmasından sonraki yıllarda Orta Avrupa burjuvazisinin kültürünü, düşünce tarzını, ahlak kuralları-

nı ve yaşam biçimini betimliyor. Hayatı boyunca her şeyden önce doğduğu şehre, ait olduğu aileye, bağlı olduğu sınıfa ve Avrupa kültürüne sadık kalan Márai şöyle diyor: "Yazmama izin verildiği sürece, ahlakın içgüdülerine galebe çalacağına, aklın gücünün cahil kalabalıkları durdurmaya yeteceğine inanılan bir dönemin yaşanmış olduğuna tanıklık edeceğim."

Can Yayınları, 2010, 390 Sayfa.

Katilin Uşağı

Algan Sezgintüredi

Vedat ve Tefik'le bir kez daha hasret gideriyoruz. Algan Sezgintüredi bu iki can yoldaşını, Vedat Kurdel ile Tefik Dağdelen'i, bize ilk kitabı "Katilin Şeyi" ile tanıtmıştı. Uzun bir aradan sonra da, gerilimi ilk kitap kadar sağlam, karakterleri ustaca işlenmiş "Katilin Meselesi" yayınlandı. Serinin üçüncü kitabı ise adını, polisielere yakıştırılan 'sürpriz' katilden almış: "Katilin Uşağı." İkinci kitapta evli olduğu için yokluğunu hissettiğimiz, ancak sonradan imdadına yetişen Tefo, bu kez de, kişisel nedenlerle, babası emekli baş komiser Nezih Bey ve Vedat ile kurdukları "Nezih Dağdelen ve Ort. Özel Araştırma Ltd. Şti."nden ayrılacağını bildiriyor. Oysa belli başlı karakterlerin bize sunulduğu resepsiyondaki katliamın kesinlikle soruşturulması gerek. Hem bu konuda talep var, hem de kendileri de ölümden kıl payı kurtulmuş. Çaresiz, iş başa, yani bir baltaya sap olamamış yakışıklı, iri yapılı Vedat'a düşecek. Üstelik de, bu ortaklıkta payına zekâ düşen kişi o olmadığı halde... Vedat'ın amatörliğini her haliyle belli etmesi, onu okura daha da yaklaştırıyor. Algan Sezgintüredi'nin, aşırı güç ve/veya para insana neler yaptırır sorusu üzerinden insan doğası hakkında söyleyecek sözü var. Vedat, bu sefer değirmenlere saldırıyor: Don Kişot gibi yeniliyor ve Cervantes gibi kazanıyor. Kitap kurguları zekice, dili çok özenli Sezgintüredi, aynı zamanda Türkçeyi büyük bir şevkle ve ustaca kullanan ender yazarlardan biri. Önceki iki kitapta olduğu gibi burada da, polisiye kulvarında mizahtan hakkıyla yararlanmanın parlak örneklerini sunuyor.

Versus Kitap, 2010, 274 Sayfa.

Oniki

Jasper Kent

Napoléon, Rusya seferinde dayanılmaz kış koşullarına mı yenildi, yoksa işin içinde başka güçler de var mıydı?

Rusya 1812 sonbaharında başa çıkmaz bir düşmanla karşı karşıyadır: Napoléon Bonaparte'ın Büyük Ordu'su. Rus şehirleri Fransızlara birer birer teslim olmuş, İmparatorluğun kalbi Moskova'yı kurtarmak ancak bir mucizeye kalmıştır. Bir grup üst rütbeli Rus asker, son çare olarak Opriçniki adı verilen, Hristiyan Avrupa'nın uzak köşelerinde efsane olmuş on iki savaştan yardımına başvurur.

Sadece geceleri ve yalnız başlarına savaşan çete, koca bir savaşın kaderini değiştirir. Ancak Yüzbaşı Aleksey, çetenin yolu üzerindeki ölüm haberlerinden şüphelenir. Asıl karabasanın henüz başlamadığını kısa sürede anlayacaktır...

"Gerçek tarihî olaylar, sınırsız fantezi ve hiç eskimeyen halk hikâyeleri. Roman, esrarlı olayları, dehşet duygusunu ve tarihi inanılmaz bir ustalıkla birleştiriyor."

Can Yayınları, 2010, 526 Sayfa.

Bir Sovyet Sanatçısı Olarak Tarihe Tanıklığım

Dimitriy Şostakoviç

Dimitriy Şostakoviç, 20. yüzyılın en önemli sanatçılarından. "Sanatçı sayısız şarkı, film müziği ve marşlar yazmış, hemen hemen müziğin her alanında eserler vermişti". Şostakoviç, bu eserleri meydana getirirken şu bilinci ve duyguları taşıyordu: "Marx, bir insan, ne kadar çok sayıda insana mutluluk sağlayabiliyorsa, o kadar mutlu olabilir demişti. Yoldaşlar, işte bizim sloganımız bu olmalıdır. Çünkü müziğin gerçek amacı, insanlara mutluluk vermek, yaşamın güzelliğini yüceltmek ve daha iyi bir yaşam için kavgada onları örgütlemektir. Bundan daha soylu bir amaç olabilir mi? Biz de amaçlarımızı kesinlikle bu amaca adanıyoruz. Komünist Parti'mize ve onun Leninist Merkez Komitesi'ne şunu duyuruyoruz: Sovyet sanatının bayrağını daha da yukarılara kaldıracak ve onun ideolojik ve sanatsal ilkelerine bağlı kalacağız."

"Şostakoviç bir Sovyet sanatçısı olarak tarihin akışına katkılarda bulunarak "Kahraman"laşırken" aynı zamanda Sovyet düşmanlarınınca türlü iftiralara da uğramıştır.

Tüm bunlara rağmen dünyaya kendini kanıtlamış olan sanatçının "Tarihe Tanıklığını" bütün çıplaklığıyla okurken kimin haklı olduğuna siz karar vereceksiniz.

Yazılama Yayınevi, 2010, 341 Sayfa.

İlyas KARATEPE

Kumrunun Gördüğü

Ahmet Büke

"Annem de görmüş babamı. Ağlayıp gözlerini perdeye silmiş. O leke kaldı orada. Ortası koyu, kenarlara gittikçe duman gibi açılıyor. Bilmiyorlar bunu. Acıdan leke çıkmaz. Acı zaten yerinden kalkmaz. Taş ve dağdır. Taşları üst üste dizip üzerine toprak, toprağa da ağaç ve zeytin, ot, böcek koyarsan dağ olur. Perdeden yayıldı bütün eve leke. Duvarlara kirli damar attı. Çatallarının ucu parçalanıp dağıldı. Tavan doldu, damlayıp halıların üzerinde birikti. Katı kuleler oldu odalarda. Divan örtüsüne bulaştı. İçeride saman dolu kalıp gibi sert duran yastıklarımız kirlendi. Koştum, gördüm."

Ahmet Büke, yeni öykü kitabı "Kumrunun Gördüğü"yle Can Yayınları'nda. Büke, daha önce yayımlanan kitaplarıyla edebiyat dünyasının beğenisini kazanmış, kendi sesini, çizgisini oturtmuş bir öykücü. Yapıtlarında kendine özgü, akıcı, şiirli, esprilerle dolu bir dil kullanıyor; yakından tanıdığı, iyi bildiği çevrelerin hikâyelerini anlatıyor. Bu güzel öyküleri okurken samimi, kendi halinde yaşayan insanların sesini duyacaksınız.

Can Yayınları, 2010, 182 Sayfa.

Pandanın Başparmağı Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler

Stephen Jay Gould

Stephen Jay Gould'un, Doğa Tarihi Üzerine Düşünceler serisi Gould'un, evrim kuramını ana tema olarak kullandığı denemelerinden oluşuyor. Stephen Jay Gould dizinin ikinci kitabı olan Pandanın Başparmağı'nda, Türkiyeli okurun Darwin ve Sonrası'ndan alışık olduğu ve çoktandır özlediği kendine has üslubuyla evrim kuramının en sıcak konularına değiniyor.

Yirminci yüzyılın en etkili bilim insanlarından biri olan Stephen Jay Gould, inancını güç çeşitlilikteki ilgi alanları ve engin kültürel birikimiyle bir o kadar da önemli bir bilim yazarıdır. En bilinen ve etkili kitaplarından biri olan Pandanın Başparmağı bu çeşitliliği ve enginliğini sergilemede son derece başarılı bir eser. Toplam otuz bir denemeden oluşan Pandanın Başparmağı'nda evrim okurlarını "kesintili denge kuramından yaşamın başlangıcına, Mickey Mouse'un evriminden "bencil gen"lere, uyarlanmanın anlamından evrimsel değişimin hızına kadar çok renkli bir yolculuk bekliyor.

Versus Kitap, 2010, 394 Sayfa

Kriz

Teori ve Gözlem

Ergin Yıldızoğlu

1929'daki "Büyük Bunalım"dan bu yana en büyük kriz olarak tanımlanan bir mali çalkantı yaşıyor dünya... Üstelik bu kez durum daha vahim: Sadece ekonomimizi değil, kapitalizmin yarattığı çevresel tahribatla yaşam alanımızı da tehdit eden bir çöküşle karşı karşıyayız. Kapitalizm köşeye sıkıştı ama dünyayı da altüst etti; ortaklık toz-duman... İnsanlar işlerini, evlerini kaybediyor, milyonlarca kişi açlık sınırında yaşıyor; öte yandan hükümetler topladıkları vergileri kasalarına aktararak, dünya

devlerini iflastan kurtarıyor...

Ekonomik kriz patlak verdiğinde, neoliberalizme "gönülden bağlı" serbest piyasa yanlıları şaşırıp kaldı: Hiç beklemiyorlardı böyle bir çöküş... Hâlbuki asıl şaşılacak olan, onların şaşkınlığıydı; çünkü kapitalizmin tarihi, krizlerin erken bir aşamasında başlayan aşırı "şişme" döneminin, her zaman bir mali çöküşle noktalandığını gösteriyordu...

Bu kitapta günümüzde dünya halklarının en yakıcı sorunu olan ekonomik krizi, kapitalizmden başka bir toplumsal yaşam biçimi kurulabileceğine, açlığın, yoksulluğun, "asalak" devletin aşılabileceğine inancını kaybetmeyen Ergin Yıldızoğlu'nun kaleminden okuyacak, yaşanları farklı bir açıdan göreceksiniz...

Cumhuriyet Kitapları, 2010, 342 Sayfa.

Dil Hurafeleri- Türkçenin Güncel Sorunları

Kemal Ateş

Kemal Ateş'in her yazısı yeni bir araştırmanın, farklı bir bakışın ürünü. Dil Hurafeleri'nde de bilinenleri tekrar etmiyor. Örneğin, aydın sözcüğüne bile farklı bir tanım getiriyor: Aydın, karşısında dil yanlış yapmaktan çekindiğimiz insandır, ona göre. Türkçenin bütün güncel sorunlarıyla ilgili, yeni, özgün, çarpıcı görüşlerle çıkıyor okurun karşısına.

Sözlüklerimizin, tesadüfen bir araya gelmiş sözcükler topluluğu olduğunu kanıtıyor Ateş. Tarihimizin ölü sözcükler mezarlığı, coğrafyamızın yarı ölü sözcükler mezarlığı; imlamızın, aralarındaki iktidar kavgasını bitirememiş sözde uzmanların oyuncağı, hatta kurbanı olduğunu belgelere dayanarak anlatıyor. Yazı ve Dil Devrimi, tutan sözcükler, tutmayan sözcükler, yerel dil, konuşma dili-yazı dili, Kürt açılımı ve Türkçe, son zamanlarda tartışma konusu olan x, q, w harfleri, AB dayatmaları, liderlerin Türkçesi, hurafeleri kural sanan dil profesörleri... Bunlar gibi, dilimizin bütün güncel sorunlarının ele alındığı bu kitabı okuduktan sonra, siz de şu sonuca varacaksınız: Türkçe, dünyanın hem en talihi dili, hem en talihsiz dili...

Bu sözü anlamak için bile bu kitabı okuyun.

Kemal Ateş'in dil yazılarındaki farklılığı, özgünlüğü; uzmanlığının yanı sıra, roman ve öykü yazarlığının olanaklarıyla dile "içeriden bakabilmesi" sağlıyor.

İmge Kitabevi, 2010, 152 Sayfa.

Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye'de Demiryolu Ulaşımı

Gülpınar Akbulut

Osmanlı'nın yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, demiryollarını kendi toplumsal ihtiyaçlarına göre yeniden şekillendirmiş, doğu-batı ve kuzey-güney arasında ana bağlantı noktaları oluşturmuş, bu hatların yapımında daha çok ulusal sermayeyi kullanmış ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar demiryollarını ulusal politikalarının temelini koymuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise dünya ABD ve Rusya'dan oluşan iki kutuplu bir merkeze dönüşmüş, Türkiye, ABD tarafında yerini almış, petrol ve buna bağlı otomobil kartellerine sahip bu ülkenin etkisi altında kalarak demiryolu politikasından vazgeçmiştir. Ayrıca 1970'lerden sonra yaşanan petrol krizleri ve demiryollarında yüksek hızlı tren uygulamalarının başlamasıyla Batı'da yeniden önemli bir değer haline gelen ve 21. yüzyılda küresel sömürünün tekrar aracı olmaya aday demiryolları, 19. yüzyılda olduğu gibi gelişimin en önemli unsuru şekline getirilirken, gerekli donanımdan büyük ölçüde yoksun Türkiye ise hızlı tren uygulamalarına geçmekte geç kalsa da, küresel demiryolu ulaşım koridorlarında etkili bir biçimde yer alabilmek amacıyla çaba sarf etmektedir.

Yukarıdaki çerçeveye bağlı kalınarak bu kitap çalışmasında Batı'nın 19.yüzyılda demiryollarını nasıl bir sömürü aracı olarak kullandığına değinilmiş, asıl konuyu oluşturan Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'nde demiryolunun politik, stratejik ve ekonomik etkileri siyasi coğrafya bağlamında ele alınmış, demiryollarının yapıcı etkilerinden çok yıkıcı etkileri değerlendirilmiştir. Ayrıca 21. yüzyılda tekrar küresel devletlerin elinde gelişen demiryolları konusunda ve buna bağlı oluşturulmaya çalışılan demiryolu ulaşım koridorlarında Türkiye'nin nasıl bir çizgi izlemesi gereği üzerinde durulmuştur.

Anı Yayıncılık, 2010, 306 Sayfa.

İlköğretim 4. 5. 6. 7. ve 8. sınıflar için Güncel Çevre Sorunlarıyla İlgili Eğitsel Etkinlikler

Mehmet Duran Öznacar, Esin Turan Güllaç, Hülya Gülay

Çevre ve çevre sorunları konuları gün geçtikçe daha sık karşılaşılan kavramlar haline gelmiştir. Çevre sorunları çevre kavramının geride kalmasına neden olacak şekilde karşımıza çıkmaktadır. Nüfus artışı, kentleşme ve teknolojik ilerlemeler çevre kirliliğini arttıran unsurlardan başlıcalarıdır. Çevre, etkili maddesel varlıklar, olaylar ve enerjiler bütünüdür. Çevredeki en küçük unsuru etkileyen bir durum, diğer çevresel unsurları da etkisi altına alabilmektedir. Bu nedenle güncel çevre sorunlarına dikkat çekilmesi son derece önemlidir.

Anı Yayıncılık, 2010, 245 Sayfa.

Bizi Boşamayın!

Çev: Şenel Poyrazlı, Erdinç Duru, Mustafa Buluş

Bu kitabın ayrı yaşayan, boşanmakta olan, boşanan ya da yeniden evlenen anne babalar için yararlı olacağı düşünülmektedir. İlk baskısı Amerikan Psikolojik Danışmanlık Derneği (American Counseling Association) tarafından yapılan kitap, Türkçe'ye çevrilmiş ve güncelleştirilmiştir. Kitapta birçok çocuk boşanma sürecinde neler yaşadıklarını okuyucularla paylaşmaktadırlar. Bu çocuklar acı, kaygı, korku ve bazen de umutsuzluk yaşamaktadırlar. Çocukların bu boşanma sürecinde kendilerine yardım edecek ve destek olacak yetişkinlere ihtiyacı vardır. Kitaptaki çocukların paylaşımları çerçevesinde, yazarlar anne babalara öneriler getirmekte ve çocukların psikolojik sağlığını en iyi şekilde korumak için yöntemler sunmaktadırlar.

Anı Yayıncılık, 2010, 245 Sayfa.

Malların Mallarla Üretimi İktisat Kuramını Eleştiriye Açış

Piero Sraffa

20. yüzyılın en önemli iktisatçılarından biri olarak kabul edilen Piero Sraffa'nın temel eseri olan bu kitap, saf iktisat kuramıyla ilgilenenlere yönelik bir uzmanlık çalışmasıdır. Yaklaşımı, Adam Smith'ten Ricardo'ya kadar klasik iktisatçıların ileri sürdükleri, ama "marjinalist yaklaşım"ın egemen olduğu dönemde göz ardı edilmiş bazı görüşlerle benzerlik taşır. Geçmişin düşünce yöntemlerine dönüşlerden biri burada üretim

koşullarının, ölçeğe göre getirilerin değişip değişmediğinden bağımsız olarak incelenmesine uyarlanmıştır. Bir başkası ise, üretimin "üretim faktörleri"yle başlayıp tüketim mallarıyla sona eren bir süreç değil de, aynı malların hem üretim araçlarının hem ürünlerin arasında yer aldığı çevrimsel bir süreç olarak ele alınmasıdır. Bu çerçevede, ürünün ücretle kâr arasında paylaşılmasında ortaya çıkan değişimlerin tekil malların fiyatlarında yarattığı etkilere ilişkin bir dizi önermede bulunulmuştur. Kitaptaki akıl yürütmeler soyut olmakla birlikte basit cebir düzeyinin ötesinde bir matematik bilgisi gerektirmemektedir.

2010, Sraffa'nın bu kitabının 50. yayın yıldönümüdür. Çeşitli ülkelerde yapılan kutlama etkinliklerine yayınevimiz de bu çeviri ile katkıda bulunmaktadır. Elinizdeki baskı, Roma Üniversitesi'nde Sraffa Merkezi'nin müdürü Pierangelo Garegnani'den, Sraffa uzmanı olarak bilinen Heinz D. Kurz ile Christian Lager'dan ve Sraffa'nın çalışmalarını doktora tezine konu seçmiş olan Sungur Savran'dan alınan açıklayıcı yazılarla zenginleştirilmiştir. Böylece Sraffa'nın iktisat kuramı içindeki önemi çok daha belirginleşmektedir.

Yordam Kitap, 2010, 176 Sayfa.

Temel Gazetecilik

Oya Tokgöz

Bu yapıtın ilk üç baskısı, gerek lisans düzeyinde eğitim gören öğrencilerin, gerekse gazeteciliğe ilgi duyanların bu meslekle tanışmalarını, gazetecilik terminolojisiyle ilgili kavramları öğrenmelerini sağlamak için hazırlanmıştı. Kitabın dördüncü ve beşinci baskısında ise, ilk üç baskıda olduğu gibi, gazetecilikle ilgili temel kavramların genelde kitle iletişimiyle ilişkisi kurulmakla birlikte, gazetecilik ile haber sosyolojisi arasındaki bağ değerlendirilmişti. Ayrıca, tekelleşme olgusunun dünya ve Türk gazeteciliğindeki konumu, geleneksel gazeteciliğin değişime girmesi, magazinleşme olgusunun rolü ile önemi ve internet gazeteciliğinin getirdikleri, getirecekleri irdelenmişti. Altıncı baskıda, ek olarak, dünya ve Türk gazeteciliğinde artan ölçüde belirleyicilik kazanan tekelleşmeye, magazinleşmeye, savaş gazeteciliğine, yurttaş gazeteciliğine, internet gazeteciliğine yer verilmişti. Yedinci baskıda altıncı baskıya göre anılan gazetecilik türlerine barış gazeteciliği eklenirken, sekizinci baskıda ise zaman içinde gerekli görülen yeniliklerin konulması yoluna gidilmiştir. yedinci baskıda yer verilen savaş ve barış gazeteciliği sekizinci baskıda aynen kullanılmıştır. Buna karşılık son yıllarda tartışmaya açılan insan hakları gazeteciliğine, bu gazetecilik türünün literatürde savaş ve barış gazeteciliği ile birlikte değerlendirilebildiği düşünülerek Temel Gazetecilik'in sekizinci baskısı içinde yer verilmemiş bulunmaktadır. Doğal olarak kitapta kullanılmayan bu yaklaşım biçimi tartışılabilir.

Sekizinci baskıda, 1, 3, 4. Bölümlerde gerekli görülen bazı yenilikler eklenmek durumunda kalmıştır. 8. Bölümde ise haber sosyolojisi ağırlıklı küreselleşme ve karşı enformasyon akışları ve dağılımı adını taşıyan yeni paragraflar yerleştirilerek, dünyadaki enformasyon dağılımının bugünkü durumu değerlendirilmeye alınmaya çalışılmıştır.

Temel Gazetecilik Oya Tokgöz'ün kırk yılı bulan bir süre içinde Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde verdiği lisans ve lisansüstü dersler ile çeşitli akademik yayınlar içinde yayınlanmış bulunan bilimsel çalışmalarının bir ürünüdür.

İmge Kitabevi, 2010, 448 Sayfa.

Bilim ve Teknoloji Tarihi

Mehmet Doğan

Genel dünya bilim tarihinin verilmesi amaçlanan kitapta Cumhuriyet döneminde ülkemizdeki bilimsel ve teknolojik gelişmelere de ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Ayrıca okuyucunun bilime ilgisini artırma amacıyla bilimsel araştırma sonuçlarının ülke kalkınmasına katkısı açısından "bilimsel araştırmadan teknolojiye" başlığında yazarın yayınladığı bazı makaleler de eklendi. Kitabın ilgiyle okunacağını umarız.

Anı Yayıncılık, 2010, 304 Sayfa.

Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri Cilt: 1 (1908- 1980)

Sungur Savran

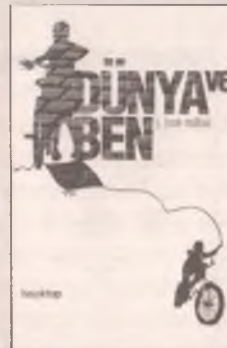

Kemalizmin günümüz Türkiye'sine devrettiği resmî tarih, bugün hem burjuva dünyasında hem de solda yaygın biçimde sorgulanıyor. Türkiye tarihinin, resmî ideolojinin taşlaşmış kalıplarının kırılması temelinde yeniden ve özgürce değerlendirilmesi tartışma gündeminin yakıcı maddelerinden birini oluşturuyor. Sorun, bu yeniden değerlendirmenin hangi temellerde yapılacağı. Resmî ideolojinin bugün solda yaygın kabul gören eleştirisi liberal burjuva teorisinin kategorilerini temel alıyor. Sungur Savran, bu eleştirinin 20. yüzyıl boyunca yaşanan toplumsal ve politik mücadelelerin gerçek doğasının kavranması bakımından, resmî ideoloji kadar yanıltıcı olduğunu ileri sürüyor. Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, gerek Kemalizmin ve onun bugünkü mirasçısı ulusalcılığın, gerekse sol liberalizmin 20. yüzyıl Türkiye tarihinin bütün dönüm noktalarını (Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in kuruluşu, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül vb.) yanlış yorumladığını ileri sürüyor. Doğru bir kavrayışa ancak Türkiye tarihinin bir sınıf mücadeleleri tarihi olarak yeniden okunması yoluyla varılabileceğini ortaya koymaya çalışıyor. Kitabın 1980'e kadar uzanan ilk cildi, daha önce 1992 yılında basılmıştı. Bu yeni basım, Savran'ın kitaptaki tezlerle yöneltilmiş eleştirilere cevabını da içeren uzun bir Önsöz ile başlıyor. 1908 Jön Türk devrimi konusunda yeni bir bölümü de içeriyor. İkinci cilt ise 1980'den günümüze Türkiye'nin gelişimini sınıf mücadeleleri temelinde inceleyecek.

Yordam Kitap, 2010, 254 Sayfa.

Dünya ve Ben

J. Jose Millas

Bir planın parçasını oluşturan kitaplar vardır, bir de tıpkı trafik ışıklarında aniden fırlayıveren araba misali hayatınıza şiddetle giren kitaplar... İşte Dünya ve Ben, trafik ışıklarında aniden beliren türde bir kitap.

"Bana kendimle bir röportaj yapma işi verilmişti, alışkanlıklarımı gözlemlemek için kendi kendimin izini sürdüm. Günün birinde şöyle dedim 'Babamın tıbbi cihazlar üzerine bir atölyesi vardı.' Ve derken atölye gözümün önünde belirdi, içinde

ben ve babam...

Bir sıgır filetosunda elektrikli neşteri deniyordu. Babam ansızın, 'Şuna bak Juanjo, yarayı daha açarken dağılıyor,' deyiverdi. Anladım ki, yazmak da tıpkı babamın elektrikli neşteri gibi yaraları açtığı daki- ka dağılıyordu... Neden yazar olduğumun sırrına erdim. Röportajı yapmayı beceremedim; sonunda ortaya çıkan bir romanla onu alt ettim."

Hayy Kitap, 2010, 216 Sayfa.

Yengeç Gemisi- Manga

Takici Kobayaşi

20. yüzyılın ilk yarısında Japonya'nın kuzeyinde bir yengeç işleme gemisinde, işçilerin insanlık dışı koşullara karşı gerçekleştirdiği bir başkaldırının öyküsü...

East Press'in Kapital Manga ile aynı di- zi içinde yayınladığı Yengeç Gemisi, Japon edebiyatının 20. yüzyıl klasiklerinden birinden uyarlanmış. Yazarı Takici Kobayaşi, 1920'lerde yükselen Japon proleter edebiyatının öncülerinden. Gözaltında iş- kence edilerek öldürülen bir romancı. Ya- zarın bu ünlü romanı, 2008 yılında manga

(çizgi roman) olarak yayınlanınca büyük ilgi görerek 1 milyona ya- kın bir satış rakamı elde etti.

1920'li yılların sonları... Japonya'nın kuzeyinde, kutuplara yakın Hokkaido Limanı'ndan demir alan bir gemi soğuk denizlere açılıyor. Bu gemi, bir çeşit yüzer fabrika; Japon ordusunun ihtiyacını karşıla- mak üzere yengeç işliyor. Av takalarıyla çıkarılan yengeçler, gemide işlenerek konserve yapılıyor. Ama çalışma koşulları insanlık dışı. Ge- mide çalışanlar, yoksul ailelerden gelen köylü çocukları, işçi taşeron- larının tuzağına düşmüş, borçlandırılarak çalışmak zorunda bırakıl- mış insanlar. Hiçbir hakları, sosyal güvenceleri yok.

Başlarında, Tokyo'daki malikânelerinde oturan patronların uşaklı- ğını yapan bir şef var. İşçileri öldüresiye çalıştırıyor. Ödül (iki paket fil- tresiz sigara) ve ceza (kızgın demirle dağlama) sistemi işletiliyor. Fir- tınalı bir havada yolunu kaybeden bir av takası, bir Sovyet-Rus gemi- si tarafından kurtarılıyor. Takadakilere, içlerine bilinç tohumları ekilmiş olarak gemiye dönüyorlar. Bu bilinçlenmenin de etkisiyle çalışma ko- şullarının iyileştirilmesi talebiyle başkaldırıyorlar...

Taşeronlaşmanın, kuralsız çalışmanın giderek yaygınlaşarak emekçilerin iş ve can güvenliğini tehdit ettiği Türkiye için de söyleye- cek sözü var Yengeç Gemisi'nin...

Yordam Kitap, 2010, 188 Sayfa.

Özün Özü Arifler Allah'ı Nasıl Bilir?

Muhyiddin İbn Arabi

Bilinsin ki, bir güzel sevgilinin güzelliği- ne bakılsa ve onun etrafına yüz binlerce ayna koyulsa o sevgili yüz binlerce görü- nür.

Görüntüler, o aynaların kendi kabiliyet ve istidatlarına farklı farklı olabilir. Sevgili- nin bir aynada görünen yüzünü görüp di- ğer yüzleri

inkâr eden arif değildir. Arif olan hepsi- ni kabul eder. Arif sevgiliyi ayna ile de gö- rür ayna olmadan da. Çünkü o bir sevgili ve bir

tek yüzdür. Bu Hakk'ın bir yüzüdür. İlâh-ı mutlak hiçbir şeye sığ- maz. Gönle de sığmaz. Hem nasıl sığsın ki, O her şeyin aynıdır ve kendisinden başka bir şey yoktur. Bu anlamda gönlün de aynıdır.

Hayy Kitap, 2010, 106 Sayfa.

Hayat Veren Kılıç

Yagyu Munenori

Büyük kılıç ustası Yagyu Munenori feodal derebeyliklerden oluşan Japon- ya'nın güçlü bir merkezi yönetime dönü- şümüne tanıklık etmişti. 16. ve 17. yüzyıl- lardaki bu dönüşüm birçok kanlı savaşa ve önemli tarihsel olaya neden olmuştu. Munenori bu karmaşa dolu dönemde hem büyük bir kılıç ustası hem de farklı sho- gunlara akıl veren bir politik deha olarak ünlendi. Stratejik bilgeliğin en değerli kla- siklerinden birisi sayılan Hayat Veren Kılıç işte bu olağanüstü koşullarda ortaya çıkmıştı.

Yagyu Munenori'nin düşünce ve tecrübelerinin olağanüstü bir sen- tezi olan Hayat Veren Kılıç ilk bakışta sadece kılıç kullanma teknikle- riyle ilgili bir rehber zannedilebilir. Oysa bu kitap, daha kendi zama- nında efsane haline gelmiş bir savaşçının strateji kavramının psikolo- jik ve felsefi derinliklerine bakışını anlatan büyük bir kültürel mirastır. Bu yüzden Munenori, yönetim sanatlarında uygulanan stratejik ilkele- rin kişisel mücadelelerden büyük orduların yönlendirilmesine kadar birçok alanda kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Kırmızı Kedi Yayınevi bir başka strateji klasiğini daha dilimize ve kültürümüze kazandırıyor. Çin ve Arap strateji klasiklerinden sonra bu kez de Japon strateji geleneğinin çok önemli bir halkası sayılan Ha- yat Veren Kılıç okurlarımızla buluşuyor.

Kırmızı Kedi Yayınevi, 2010, 160 Sayfa.

Türk Kültüründe Yönetmek Yerel Değerlerle Küresel Başarılar Kazanmak

Acar Baltaş

Batı dillerinde "vefa", "hatır", "gönül" ke- limelerinin karşılığı yoktur. Çünkü bu dillere kaynaklık eden kültürlerde bu kavramlar yoktur. Buna karşılık "vizyon", "misyon", "strateji", "plan" kavramlarının karşılığı da bizim dilimizde bulunmaz. Bizim geleneği- mize göre "kervan yolda düzülür," "istem ar- kadan gelir". Bir kültürün düşünme biçimi- ni yansıtan dil psikolojisi, bu tür kavram- ların oluşmasının ya da oluşmamasının ne- denlerini ve bugünkü hayata olan izdüşüm- lerini ortaya koymaktadır. Bu kitap, aynı dil psikolojisi gibi, Türk iş dünyasının kendi kültür değerlerinden nasıl et- kilendiğini araştırmakta ve bu değerleri dikkate alan bir liderin hem ül- ke çapında hem de dünyada nasıl başarılı olacağını göstermeyi amaçlamaktadır. Çünkü iş hayatında başarı, yaygın şekilde özenildi- ği ve uygulanmaya çalışıldığı gibi, ithal süreç ve ölçütleri olduğu gibi kullanarak değil, bunları kendi kültürünün tarzına ve dokusuna uyar- layıp hayata geçirerek kazanılır.

Remzi Kitabevi, 2010, 240 Sayfa.

Matematiğin B & Ü'sü

Dilin Matematiği 17

Türkçemiz 12

Bu da Türkçemiz üzere son yazımız. Okullarımızdaki Matematik diye yazdık, Matematik? diye yazdık, Bin Yılların Emeği Matematik diye yazdık, Toplumumuzun Matematiği diye yazdık, Dilin Matematiği diye yazdık. Biz bilim insanı değiliz; amacımız bilime (veya bilimin hem dili, hem öncüsü matematiğe) katkıda bulunmak değil. Zaten ne eğitimimiz, ne yazımız buna uygun.

Peki amacımız ne?

"Onda dokuzu boş, onda biri anlaşılmas Burjuva Bilim'ine (bu bilimin öncüsü Burjuva Matematiğine) karşıt bir seçenek sunmak, daha doğrusu bunun ilk adımlarını atmak. Bu nedenle anlattıklarımıza **Toplumcu Matematik** adını verdik. Ne oldu?

Bize göre hiç. Umudumuz bir çete oluşturmaktı. Devleti yıkmak, devrim yapmak için değil; burjuva matematiğini boş onda dokuzundan arındırmak, kalan onda birini anlaşılır kılmak için. Nesnel koşullar mı oluşmamıştı, üstlendiğimiz görevi biz mi becerememiştik, bilemiyoruz. Bu nedenle geleceğe yazmaktan da vazgeçiyoruz...

Bu son yazımızı da dilimizin özleşmesi, yani halkımızca anlaşılması için en büyük katkıda bulunan Atamızın çabalarını okurlarımızla paylaşmaya ayırıyoruz.

Bu yazımızın kaynaklarını şöyle sıralıyoruz:

K1. Türk Dil Kurumu (başlangıçta Türk Dili Tetkik Cemiyeti) Kurultay Kararları

K2. Türk Dil Kurumu Karar Defterleri

K3. Söylev ve Demeçler

Ek. Atatürk'ün resmi yayınlara girmemiş söylev, demeç, yazışma ve söyleşileri-Sadi Borak

K4. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri-Agah Sırrı Levent

K5. Çankaya-Falih Rıfki Atay

K6. A, Dilaçar-Kaya Türkay

K7. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu ve Sonrası

K8. Mustafa Öner'in iki yazısı: (1) Türkçe ve Dil Devrimi, (2) Atatürk ve TDK (M. Öner birinci yazısında Ömer Demircan'ın hazırladığı uzun bir Dil Devrimi Kaynakçası da vermiş.)

Bu yazımızın sınırlarını şöyle belirliyoruz:

(1) Cumhuriyet öncesini belirlemek amacıyla (K4 den alıntılarla) çok kısa bir özet sunacağız.

(2) Sonra Atamızın Türkçe ilgisinin başlangıcını (K5,K6 ve K8 den alıntılarla) betimleyeceğiz.

(3) Yalnızca 1932 Birinci Türk Dil Kurultayı çalışmalarını (özgün kaynaklardan yararlanarak) anlatmakla yetineceğiz.

(4) Bundan sonrasını ve özellikle dilimize karşı saldırıyı (en

çok K7 den alıntı yaparak) açıklamaya ve irdelemeye çalışacağız.

Biz dil uzmanı değiliz. Ama Türkçe bizim de dilimiz, Türkçeye katkıda bulunmaya çabalamak bizim de görevimiz. Umudumuz yazdıklarımızın birkaç gencimize yararlı olması, onun Türkçemize daha özenli bir bağlılık duymasına yardımcı olması...

Türk Oğuz belgeleri, budun esidin; uzetenri basmasar, asrayir telinmeser Türk budun, ilinin, torunun kimatati?

(Türk Oğuz beyleri iştin; yukarıda gök basmasa, aşağıda yer delinmese Türk boyları ülkeni, töreni kim bozar?-Orhun Anıtları (716-732-735))

Bulak semrise kör munar hem azar;

İdisin çalar yirke, andın tezer.

(Haşarı at semirirse kudurur ve azar; Sahibini yere vurur ve ondan kaçır.-Kutadgu Bilig (1069-1070))

Türkler Orta Asya'da göçer. Göçerken hem etkilemiş hem etkilenmiş. *"Çok eski zamandan beri İranlılarla ilişkisi bulunan Türklerin Araplarla olan ilişkisi, asıl İslam'ın yayılmasından sonra... Arap yayılmasıyla Fars edebiyatı bir durgunluk dönemine girmiş. Arap egemenliğinin parçalanmasıyla yeni Fars edebiyatı Türk sultanlarının desteğiyle gelişmiş. Anadolu'da da önce Emeviler Arapçayı devlet dili olarak kabul ettirmiş, sonra Fars etkisi de buna eklenmiş. Ama halk dilini korumuş. Halka seslenmek isteyen veya halkın arasından yetişen aydınlar da ara ara Türkçe eserler vermiş.*

Osmanlı döneminde Tazminatla siyasal birlik millet-i Osmaniye ile korunmaya çalışılmış. Türkçe-Arapça ve Farsçadan mürekkep lisana (aydın diline) de Osmanlıca denmiş. Bunun oluşmasında Osmanlı saray çevresinde toplanan Arap ve İranlı şair ve bilginlerinin de etkisi olmuş. Türkçenin Osmanlılaşması halk dilini de etkilemiş ama onu ortadan kaldırmamış. Şairler de ara ara Türkçe yazmış.

Bir Arap'dı bir Acem bir Türk eri

İrmeni'di ol biri yoldaşları

Ansuzın çün bile yoldaş oldılar

Dördi bir yerde bir akçe buldılar

Aldılar ol akçeyi vü gittiler

Bir işt kim vurup anda nittiler...

(Aşık Paşanın Garibnamesinden (1329))

Bilim dilindeki terimler ise Arapça. Örneğin matematikte XIX. yüzyıla kadar tüm kaynaklar Arapça.

Sınavı terkim olunan erkamı okumanın tarıkına tadad ve bilakis bir adedi erkam ile ifade etmenin tarıkına terkim denilir...

(Mecmua-i Ulum-i Riyaziye-İshak Efendi (1831-1834))

Daha önce dilde sadeleşme istekleri olsa da asıl sadeleşmenin başlangıcı Tanzimatla ve doğudan batıya dönüşle. Bunda gazete ve dergiler öncü.

Gören saçın arasından yüzün parıltısını
Sanır ki kara bulutun içinde gün doğmuş
(Safi Türkçe-Şinasi)"

Burada Agâh Sırrı Levend'den ayrılalım. Tanzimat, Edebiyat-ı Cedide, Meşrutiyet,... Dil savaşı devam etmiş; denemelerle, tartışmalarla, sorunların irdelenmesiyle. Osmanlı saray gücü zayıfladıkça, batının etkisi arttıkça, halk fark edilince,...

"Güzel dil Türkçe bize.

Başka dil gece bize;

İstanbul konuşması

En saf, en ince bize."

(Lisan-Ziya Gökalp (1916))

(Ama yine de içeride dil, başlıkta Lisan ve önerilen İstanbul konuşması. Halk için ama halktan uzak.)

Dilimizde kapsamlı ve dizgeli arınma, özleşme Atatürk'ün önderliğiyle başlamış. Atatürk'ün Türkçeye ve Fransızcaya ilgisi çocukluğunda da varmış.

"-Bana (Manastır idadisinde) matematik çok kolay geldi. Fakat Fransızcada geri idim. İlk üç aylık tatili geçirmek üzere Selanik'e geldiğimde gizlice Fransız mektebinin (college des freres'in) hususi sınıfına devam ettim...

-Bir gün (arkadaşları arasında güzel konuşan ve şiir yazan Ömer Naci) benden okumak için kitap istedi. verdiklerimden hiç birini beğenmemesi pek gücüme gitti. Edebiyat diye bir şey olduğunu o zaman öğrendim. Şiire heves ettim. Eğer kitabet hocam alay emini Mehmet Asım efendi imdadıma yetişmeseydi şair olup çıkacaktım...

-(Pangaltı'da harp okulunda) tatil saatlerinde hatiplik idmanları yapardık. Ellerimizde saat, bu kadar zaman sen, bu kadar ben diye yarışma ve tartışmalar düzenlerdik...

Daha harp okulunun son sınıfında yakın arkadaşları ile el yazısı bir dergi çıkarmışlardı. Lider O ve sorumluluğun en ağır yükü de onun omuzlarında idi. Kurmay sınıflarında derginin yayınlanmasına devam ettiler. Akademi birinci sınıfın yakınlarında, okullarından teğmen çıkan veterinerlerin yüzbaşı olarak orduya katılabilmek için eğitimlerini tamamladıkları bir ders odası vardı. Orayı seçtiler. Veteriner teğmenlerin sayıları azdı. Aralarında uyanık gençler de vardı. Dergi bu odada hazırlanır, sonra gizlice elden ele geçerdi. Sarayın korkunç hafiyelelerinden biri nasılsa haber alıp curnal eder. Okul nazırı çağırılıp bir güzel azar yerse de okulda böyle şeyler olmadığını söylemekten vazgeçmez. Bir gün kendisi ders odasını bastı, hepsini suçüstü yakaladı. Değerli bir asker değildi. Ama vicdanlı ve namuslu bir kimse idi. Eğer isteseydi hepsinin asker mesleğinin son bulacağına şüphe yoktu. Dergiyi görmemezlikten geldi...

Sınıf arkadaşı ve eski genel kurmay başkanı Asım Gündüz:

-Mustafa Kemal okulda iken Fransızcasını iletirmek için bir yabancı hanımdan ders alırdı. Sonra Paris'teki hürriyetçilerin gazeteleri ile, Fransızca gazeteler getirir, kapalı gizli odada bizlere anlatırdı. Namık Kemal'in Vaveyla's ile Hürriyet Kasidesi'ni ben ondan dinlemiştim...

-Kendisine (yanlarına sığınan, askerlikten kovulma Fethi'ye) yardım da etmeye karar vermiştik. İki gün sonra kendisinden Beyazıt'taki bir kiraathanede buluşmak üzere pusula aldım. Gittiğim vakit yanında Saray'dan bir yaver gördüm. Bizim odadaki arkadaş İsmail Hakkı'yı götürmüşler. Bir gün sonra ben de yalandım. Fethi meğer bir hafiye imiş. Bir müddet tek başıma hapis kaldım. Sonra mabeyne götürdüler. Sorgudan anladık ki gazete çıkarmaktan, teşkilat yapmaktan, apartmanda toplanıp görüşmelerde bulunmaktan sanıktık. Daha önceki arkadaşlar itiraf da etmişler. Birkaç ay tutuklu kaldıktan sonra serbest bıraktım. Kurtuluşumuz okul müdürü Rıza paşanın aracılığı ile mümkün olabilmiş. Birkaç akşam sonra bizi çağırdı. Her şeyi bildiğini, bizi savunma zorunda kaldığını, bundan sonra dikkatli davranmamız gerektiğini söyledi...."

Bu alıntılar Çankaya'dan. Ama artık Çankaya'dan ayrılalım ve A. Dilaçar'la devam edelim.

"...Asteğmen Agop, Mustafa Kemal paşanın komutasındaki 7. ordunun Şam'daki karargahına gidecektir buradan. Girmesine gider, ama hiç beklemediği üzücü bir olay olur bu gidiş. Kafkas cephesinden gönderilen onurlu bir asteğmen olarak değil, casus sanığı olarak çıkarılı paşanın karşısına. Halep'e geldikten sonra asteğmen Martayan'ın başına gelenler şöyle gelişir. O, Halep'e ulaştığında çok yorgundur. Uzun bir yoldan gelmiş, bitkin düşmüştür. Otellerden birinde bir gece yatıp ertesi gün Şam'a gitmeyi düşünür. Bu düşüncelerle kalacağı otele giderken bir Türk subayının gözetimindeki İngiliz subaylardan Hintli bir albay yanına yaklaşır ondan yardım ister. Tutsak subay salçalı yemekleri yiyemediklerini, bunun yerine kuru yiyecekler istediklerini Türk subaylarına anlatmasını diler. Asteğmen Agop istenilen yardımı yapar. Bu İngilizce dileği Türk subayına olduğu gibi çevirerek aktardıktan sonra oteline gidip uyur. Ne ki, gece yarısı bir kanun çavuşu ile süngülü iki er, kapısını döverek uyandırır onu. Subaylarıyla ilişki kurmak suçundan göz altına alınır. Bir iki gün sonra, yine süngülü iki erle Şam'a gönderilir.

Asteğmen Martayan'ın geleceğini kuracak bir karşılaşmayı, Atatürk'le tanışmasını sağlayan çok önemli olaydır bu. Dolayısıyla ayrıntılarına girmeyi gerekli buluyoruz. Bundan sonra olanları Dilaçar'ın kendinden öğrenelim :

- Sonra beni Halep'ten Şam'a gönderdiler. Çünkü 7. Ordu Komutanlığı'nın merkezi orası idi. Beni orada kumandanın odasına soktular. Yanımda süngülü bir nöbetçi vardı. Cebimden aldıkları kitap ve ilmuhaber, belimden aldıkları tabanca da bir inzibat yüzbaşısının elindeydi. Kapı açıldığında baktım, içeride mirliva (tuğgeneral) rütbesinde bir paşa oturuyordu. İnzibat yüzbaşısı, casus diye verilen raporu paşaya arzetti. Paşa raporu okudu, sonra baktı. "Nasıl oldu da sen kaçmadın?" dedi. Ben de birden bire köpürdüm, dayanamadım. "Kaçmadığıma teessüf ediyorum." dedim. "Ben" dedim, "bu vatan için kan dökmüşüm, bu madalya sahte değil." Madalyanın kordelası vardı göğsümde. "Kafkas cephesinden kaçmayan herhalde Şam sokaklarından kaçacak değildir." dedim. "Emir buyurun süngüyü çıkarsınlar."

Yüzbaşı bir kenara çekildi. Çünkü o paşa tabancasını çekip beni vurabilirdi. Değil bir mirliva, bir binbaşı bile vurabilirdi beni.

Fakat o paşa temkinli davrandı, düşündü, askere emir verdi, "Süngüyü çıkar." dedi. Paşa yüzbaşığı çağırdı : "Nesi varsa şu masanın üzerine koy bakalım." dedi. Oraya konan şeyler şunlardı : Tabancam, ilmuhaberim, bir de şu gördüğünüz kitap. Bu, kitabın ikinci baskısı. ' Türkische Gramer' yani 'Türkçe Gramer'. Ben Diyarbakırdayken orada bir Alman nakliye taburu vardı. Oradaki subaylara Türkçe öğretiyordum bu kitaptan. Kitabı kendileri Almanya'dan getirmişler, bir tane de bana vermişlerdi. Paşa yüzbaşığı "Buyrun çıkın." dedi. Yüzbaşı çıktı, paşa ayağa kalktı. Bana dönerek "Anlat bakalım, bu iş nasıl oldu?" dedi. Ben de olduğu gibi anlattım. "Sen Halep'teki seni tevkif ettiren paşayı kötülüyorsun ama o haklıydı." dedi. Daha yanaştı bana. Parmağıyla dokunarak, "Ama ben seni anlıyorum, sen gençsin." O zamanın tabiriyle "Sen ihtiyat zabitisin (yedek subaysın). Sen daha askeri kanunları okumamışsın; esirlerle temas etmek yasaktır." dedi.

"Otur bakalım." dedi, beni oturttu. Tabancamı verdi, ilmuhaberimi verdi, bu kitabı gözden geçirdi. İlk defa latin harfleriyle yazılı Türkçe'yi burada gördü Atatürk. Türkçe yani bugünkü harfleri değil ama ona yakın harfleri. Açıklamalar yaptık ...

Okurlarımız bu kitabı (K6'yı) okursa, hem Atatürk'ün dilimizin özleşmesinde, gelişmesinde her olanağı nasıl unutmadığını ve ondan nasıl yararlandığını görür, hem de Dilaçar gibi büyük bir dilbilginin Türkçemize katkılarını öğrenir.

Atatürk'ün yönetimin başına geçtikten sonraki dil devrimiyle ilgili çabalarını ustafa Öner'den öğreniyoruz. Cumhuriyet dönemi çalışmalarını Agah Sırrı Levent de anlatıyor. Öner 'Türkçe ve Dil Devrimi' yazısına Harf Devrimi (1 Kasım 1928) diye başlıyor ve ilk sorusu "Türkiye Cumhuriyeti yazısını niçin değiştirdi?" Şimdi buradan küçük küçük alıntılar yapalım.

"Mustafa Kemal, yeni abeceyi dilci İbrahim Necmi Dilmen'den öğrenmiş, 4 - 5 Ağustos 1928 gecesi başbakan İsmet İnönü'ye yeni harflerle mektup yazmıştı ...

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1928'de TBMM'yi açarken söylediği şu sözler harf devrimini ve önemini çok iyi tanımlamaktadır..."

(Biz Atatürk'ün bu sözlerini 'Söylev ve Demeçler'den günümüz diline dönüştürerek daha genişçe aktaralım.)

"Aziz arkadaşlarım; herşeyden önce her gelişmenin ilk yapaşı olan soruna değinmek isterim. Her araçtan önce büyük Türk milletine onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gerekir. (Sürekli alkışlar) Büyük Türk milleti, bilgisizlikten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araç ile sıyrılabilir. (Alkışlar) Bu okuma yazma anahtarı ancak latin esasından alınan Türk abecesidir. (Alkışlar) Basit bir deneme, latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, kentte ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını gün gibi açığa çıkarmıştır. (Alkışlar)

Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla Türk harflerinin kesinlik kazanması bu ülkenin yükselme çabasında başlı başına bir geçit olacaktır. (Bravo sesleri, alkışlar)...

Öner'den devam edelim.

"Yeni yazı, bir gerçeği gözler önüne sermişti. Bu yazıyla Osmanlıca'yı oluşturan tamlamaları yazmak, yazım birliği sağlamak kolay olmuyordu. Yazı devrimi, bir bakıma dili aynı tutmuş, Türkçe'nin üzerinden kalın bir perde kalkmıştı sanki. Başka dillerden, özellikle Arapça ve Farsça'dan akın eden, bu dillerin yapısına uyulmaya çalışılarak yapılan uzunlu - kısalı, anlaşılması zor terkiplerin, her biri başka başka yazılan batı kaynaklı sözcüklerin boyunduruğu altındaki Türkçe tanınmayacak durumdaydı. Kuşkusuz Osmanlıca, yüzyıllar süren bir imparatorluğun diliydi; bu nedenle yadsınamazdı; ama kendi benliğinden çok uzaklaşmış bir dille, genç cumhuriyetin bilimsel, sanatsal yaratıcılığının ortaya çıkarılması, düşünsel üretimin hızlanması, bütün bilimsel, sanatsal, teknik kavramların karşılanması da olanaksızdı."

Artık ana kaynaklarımıza, TDK Karar Defterleri'ne ve TDK Kurultay Kararları'na dönelim.

(1) TDK Karar Defterleri, 1.12.1928 'de Söz Derleme Kurulunun Emin Bey'in başkanlığında toplandığını, okul sözlüğü ve dilbilgisi kitabını yazımını kararlaştırdığını not ederek başlıyor (bundan sonrasına bazı kısa alıntılar ve notlarla devam edelim).

(2) Katılımcılar, toplantı gün ve saatleri belirleniyor, bazı iş bölümü kararları alınıyor, birbirini izleyen toplantılarda tasarılar sunulup tartışılıyor, değişik terimlerin, bilim sözlerinin Türkçeleştirilmesi irdeleniyor, bir yazım kılavuzu hazırlanması kararlaştırılıyor ...

(3) Kurul, kendileri dışındaki çalışmalarla da ilgileniyor, bu tür çalışmaları destekliyor, bunlardan yararlanıyor.

(4) Bazı alt kurullar, çalıştaylar oluşturuluyor. Örneğin, Coğrafya Terimleri Çalıştayı, Esnaf Arasındaki Sanat Terimleri Toplama Çalıştayı, ...

(5) Derlemede genellikle Larousse'dan yararlanılıyor.

(6) 17.2.1929'da kurul toplantısına başbakanımız başkanlık ediyor. Akademisyenlerimiz de toplantıya katılıyor. Başbakanımızın toplantı açış konuşmasında değindikleri :

(a) Türkçe'mizin söz kitabının olmaması büyük bir eksiklik.

(b) Dilimiz sınırları açık bir yurt gibi. Bu yurdun içine girmek suçsuz bir dalış. Daha fena ve acıklı olanı vatan çocuklarının bunu kendilerinin arayıp özlemesi. Türkçe'mizin söz kitabı bu sınırları oluşturacak.

(c) Türkçe'nin söz kitabı, uygar bir milletin genel yaşayışındaki bütün sözleri derlemekle kalmayacak. Asıl değerli olan nokta, ekim yaşayışının bütün istelerini düzeltip doyurması ...

(7) Kurula bizim yazarlarımızın, dilcilerimizin (Faliş Rıfki, Ruşen Eşref, Celal Sahir, İshak Rıfat, İsmail Hikmet, Hamit Zübeyr, Hasan Fehmi, Reşat Nuri, Yakup Kadri, ...) dışında Macar Türkolog Masaroş da düzenli katılıyor.

(8) Bizim bulduğumuz defterler 67 (A4) sayfa ve son tarih 20.11.1929 ...

(Elimizdeki 1.Türk Dil Kurultayı Kararları 352 (A4) sayfa. Biz burada bu kitaptan yalnızca bazı seçmeler yapacağız.)

(1) 'Başlarken' başlığı altında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni 1932 Temmuz'unda Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal hazretleri kurdu diye not düşülüyor ve ekleniyor.

İşte bu kitap 26 Eylül'den 5 Ekim'e kadar süren o ilk kurultayın programını, azasını, bu toplanışın yurtiçinde ve yurtdışında uyandırdığı sevgi ve saygı duygularını bildirir binlerce telgrafı ve mektubu, gerek teşebbüs heyeti azalarının o programa göre yazıp cemiyet adına o kurultayda anlattıkları, gerek öteki azaların öne sürdükleri tezleri, bütün bu tezler çevresindeki konuşmaları, kurultayın rey verdiği nizamnameyi, çizdiği çalışma yolunu bir arada, toplu olarak gösteriyor.

Kurultay, düzelici bir bakımdan yüzlerce ve yüzlerce yıl uzak kalmış Türk dili üzerindeki ilk milli şuurun uyanışını belirten yüksek bir kültür hadisesi olduğu gibi, bu kitapta dil işlerinin başlangıcını, yalnız bu günlere değil, geleceklere dahi anlatacak, mektep sıralarındaki Türk çocuklarından yazı masası başındaki en yaşlı ve en olgun bilgelere, yurdumuzdaki dilcilerden taa en uzak yabancı dil heyetlerine varıncaya dek ulaştıracak bir vesikadır.

Cemiyeti kurmakta, kurultayı toplamakta, programını belirtip sıralamakta, nizamnameyi, tezleri kendi reisliği altında müzakere ettirip onlara sıra, birlik ve aydınlık vermekte yüksek dehasının izleri bulunan Gazi hazretleri, dilimize yeni ve kutlu bir çığır açacağı besbelli olan kurultayın zabıtlarını neşrederken TDT Cemiyeti büyük Hami Reisine sonsuz saygılarını bir daha sunar.

(2) Birinci Türk Dili Kurultayının Müzakere Programı (özet)

A) Dilin kaynakları (eksikliği, diğer dillerle bağları, lehçeleri, tarihi gramerleri, kelime hazineleri, halk dili ve edebiyatı, divan edebiyatı.)

B) Türk Dilinin bugünkü durumu ve gereksinimleri (Tanzimattan bugüne biçim, cümle yapısı, sözcükler, terimler; uygarlaşma gereksinimleri.)

C) Türk dilinin gelecekteki gelişimi.

D) Türk dilini güzel ve uyumlu bir anlatım aracı kılmak için yapılacaklar.

(3) Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti (milletvekilleri ve MEB müfettişleri), Birinci Türk Dili Kurultayı Riyaset Divanı (Başkan Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa, Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey, Çanakkale milletvekili Samih Rifat Bey) Kurultay üyeleri (~ 650 kişi)

(4) İlk günü (26 Eylül 1932) açış konuşmasını TDTC başkanı Samih Rifat Bey yapıyor. Atatürk de Kurultayda. Kurultay riyaset divanı seçiliyor.

(5) İlk sunu Samih Rifat Beyin 'Türkçenin Ari ve Sami lisanlarla mukayesi'. Bu sunuda özellikle Türkçede sözcük oluşturulması üzere çok ilginç (belki bugün unutulmuş. Bu sununun bugününün Türkçesine çevirisi çok yararlı olurdu.) Bilgiler var. Örnek: ek (kök) ▷ çak (köke B, T, S, K, Ç, Y nin eklenmesiyle elde edilen yeni sözcük; katı bir maddeyi içeri akıt), karşıtı kaç ▷ çek, çök, geç, göç,... (Biz burada bu kadarla yetiniyoruz.)

(6) (Yazı sınırlarımızı aşmamak için diğer sunuların (kısa notlarla) yalnızca adlarını vereceğiz.

S2. Türk Filolojisi. Türk dili Hint-Avrupa dilidir- Dr. Saim Ali Bey (İlkel dil üzere notlar, diller

arasında bağları belirleme dizgesi, karşılaştırma cetvelleri.)

S3. Sümerce- Türkçe karşılaştırması- Ahmet Cevat Bey

(Sümerliler yazıyı, riyaziyeyi,... icat eden

Türklerdir. Karşılaştırma dizgesi.)

S4. Türk- Sümer- Hint Avrupa dilleri arasındaki ilişkiler- Agop Martayan Bey (Değişik dil

sınıflamaları. Bir örnek: kedi- cat (İng.)- catus (Lat.)- Kot

(İsl.)- Katta (Rum)- Gadu (Erm.). Bengin

il- tuta olurtaçisen Türk Budun (Orhun Yazıtlarından. "Ey Türk milleti, sen ebedi bir imparatorluğa

muhafaza edeceksin.")

S5. Eti ve Akat dilleri ile Türkçenin karşılaştırılması- Mehmet Saffet Bey.

S6 ~ S12. Müzakere Programı ikinci maddesi (B) Türk dilinin bugünkü durumu ve gereksinimleri)

ile ilgili sunular. (TDTC adına üç sunu- Ragıp Hulusi, Samih Rifat, Hasan Ali Beyler, kendi

adlarına dört sunu- Raif Paşazade Fuat, Abdullah Battal, Zakir Kadiri, Bedros Zeki Beyler. Burada

en azından Hasan Ali Beyin halk yazımındaki Türkçenin arılığı ile divan yazımındaki çapraşıklık

karşılaştırdığı örnekleri vermek isterdik, sınırlarımız elverseydi.)

S13 ~ S19. Müzakere Programı üçüncü maddesi (c) Türk dilinin gelecekteki gelişimi) ile ilgili

sunular (kendi adına Faik Ali, Hüseyin Cahit, Halit Ziya, Abdülhak Hamit, Sami Paşazade Sezai

Beyler, TDTC adına Ahmet Cevat, Ali Canip Beyler. Burada doğaldır ki, bildikleri, dili bildikleri

gibi korumak isteyenlerle, dilimizi arılaştırıp halkımızca anlaşılır kılmak isteyenler arasında

tartışma çıkıyor. Örneğin Hüseyin Cahit ile Hasan Ali arasında gençlerimiz Atatürk'ün de dinlediği

bu tartışmaları okuyabilse.),

(Sanırız bundan sonra üçüncü ve dördüncü maddeler birbirine karışmış ve ard arda söz alanlar ana tartışmayı sürdürmüş. Örneğin Köprülüzade Fuat Bey Türkçenin zenginliğini, güzelliğini, halkın dilinde korunuşunu, o günkü aydın dilinin düzeltilmesi gerekliliğini, kurultayın ana görevinin bu olduğunu örnekler vererek anlatıyor. Coşkulu konuşmalar ve ara ara sunular.)

(7) Dokuzuncu gün (5 Ekim 1932) il oturumda bir önceki günün 'zabıt hülasa'sı okunduktan sonra, 'TDTC Nizamnamse'i kurultaya sunuldu, görüşler alındı, düzeltmeler yapıldı, onaylandı. İkinci ve üçüncü oturumda bu devam etti. TDTC başkanı seçilen Samih Rifat Beye söz verildi ve Kurultay maarif vekili Reşat Galip Beyin, Kurultay reisi Kazım Paşanın konuşmalarıyla son buldu.

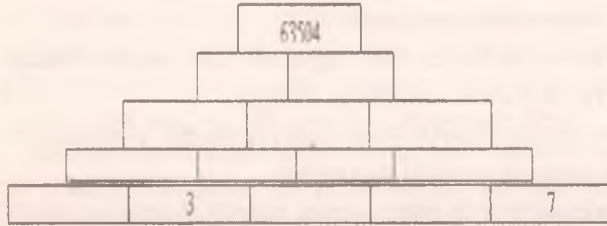
Sonra ne oldu? Bunu ayrıntılarıyla K7 ve K8 de bulabilirsiniz.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zekâ oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Hamit Dilgan'ın "Büyük Matematikçi Ömer Hayyam" kitabını hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 19 Mayıs 2010 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

Aşağıdaki piramit, üzerinde sayılar yazılı 15 taş bloktan yapılmıştır. Yapım

için mimarlar şöyle bir kural uygulamışlar; en alt sıradaki sayılar dışında, her bir taştaki sayı altındaki iki taşta bulunan sayıların çarpımı kadar olmalıdır. Siz aşağıdaki piramiti bu kurala uygun şekilde tamamlayınız.

Kalfalık

Yaz tatilini Kuba'da geçiren Kemal, plaja giderken, yol kenarına park etmiş bir otomobilin 5 farklı rakamdan oluşan plaka numarasını çok ilginç bulur. Matematiğe ve bilmece çözmeye çok meraklı olan Kemal: "Eğer plaka baş aşağı çevrilerek (180° çevirerek) takılmış olsaydı yine doğru okunan bir plaka numarası olurdu. Böyle olsa idi, plaka numarasında 78 633 değerinde bir artma olurdu."

Acaba plaka numarası kaçtır?

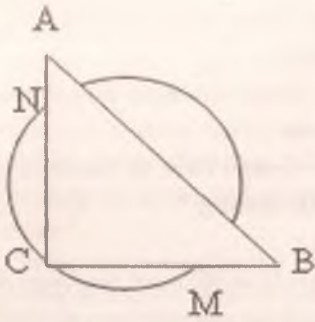
Ustalık

Bir villa sahibi, 75×75 cm boyutlarında, kırmızı, siyah ve gri renkli taş plakalarla eni 75 cm olan bir bahçe yolu yaptırmak istiyor. Ustaya ne şekilde olacağını anlatıyor: "peşpeşe aynı renk olmayacak. Peşpeşe gelen iki sıradaki renkler ile ilk iki sırayı takip eden iki sıradaki renkler aynı şekilde sıralanmış olmayacak. Peşpeşe konan 3 sıradaki renkler ile onu takip eden 3 sıradaki renkler aynı şekilde sıralanmış olmayacak, vb..". Usta: "Tamam oldu. Yaparım" der. Ve işe koyulur. İlk olarak bir kırmızı, sonra da gri taş döşeyerek anlatılana uygun şekilde 7. sıraya kadar gelir. Ancak buradan sonra devam edemez, durur, düşünür, kafasını kaşır. Çünkü daha önce yaptığı renk düzenlemelerinden farklı bir düzenleme yapamadığını şaşkınlıkla farketmiştir.

Döşenen 7 taşın renk sırası ne dir?

Haziran ayı cevapları

Çıraklık

Gönyenin C ucunu çember üzerinde herhangi bir noktaya koyarak, gönyenin çembere değdiği M ve N noktalarını işaretleyerek, MN doğrusu çizeriz. Aynı şekilde hareket ederek, C ucunu çemberin başka bir noktasına getirir ve yeni bir MN doğrusu çizeriz. Bu iki MN doğrusunun

kesişme noktası, dairenin merkezi olacaktır.

Bu yöntemin dayandığı geometrik önerme; Bir dairenin üzerindeki herhangi bir noktadan çizilen birbirine dik iki doğrunun, dairenin çemberini kestiği noktalar, yarıçapının uç noktalarıdır.

Kalfalık

Bilmecemizi çözmek için, öncelikle zooloji bilgisine gereksinimimiz var. Örümcek ve bokböceklerinin kaç ayağı vardır. Bir ansiklopediye başvurarak, örümceklerin 8, bokböceklerinin ise 6 ayağı olduğunu öğreniriz. Bunu öğrendiğimize göre, kavanozda yalnızca bokböceklerinin olduğunu varsayarak şu şekilde akıl yürütebiliriz:

Toplam ayak sayısı: $6 \times 8 = 48$

Bu sayı olması gerekenden 6 eksiktir. Bir bokböceği ile bir örümceğin arasındaki ayak sayısı farkı 2 olduğuna göre, 6'lık farkı kapatmak için 3 örümcek gerekir. O halde; kavanozda 3 örümcek, 5 bokböceği vardır.

Soruyu tek bilinmeyenli basit bir cebirsel denklemşekline de koyarak çözebiliriz. Bunun için örümcek sayısını X ile göstererek,

$$8X + 6(8-X) = 54$$

yazabileceğimiz açıktır. Bu denklemin çözümü, $X = 3$ olduğundan, yukarıda sonucu elde ederiz.

Ustalık

B C D E F A sayısını; $105B + 104C + 103D + 102E + F$ şeklinde, A B C D E F sayısını da

$105A + 104B + 103C + 102D + 10E + F$ şeklinde yazabiliriz. İkinci sayıdan birincisini çıkarak, iki sayının farkı Δ bulunur:

$$\Delta = (ABCDEF) - (BCDEFA) = 105(A-B) + 104(B-C) + 103(C-D) + 102(D-E) + 10(E-F) + (F-A) \quad (1)$$

elde edilir. Öte yandan M ile çarpım işleminin $A = M \times B$, $B = M \times C$, $C = M \times D$, $D = M \times E$, $E = M \times F$ ve $F = M \times A$ şeklinde rakamları vereceğini gözönüne alarak (1) eşitliğini

$$\Delta = (M-1)(105B + 104C + 103D + 102E + 10F + A) = (M-1)(BCDEFA) \quad (2)$$

şeklinde yazabiliriz.

Ayrıca iki sayı arasındaki farkı, rakamların eski ve yeni

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) Kirpi isimli betiğinde "Kimi insanlar, anlamlı bir tablo olabilecek hayatımızı bir kari-katüre çevirmek için ellerinden geleni yapıyorlar" diyen; "Süper Baba", "İkinci Bahar" dizilerinin senaryolarını, "Kuşkucu" adlı radyo oyununu, "Balığın Şarkısı" ve "Korugan" isimli romanları da üretmiş olan 1948 yılı doğumlu günümüz yazarı.-Kalın kabuklu ve çekirdekli bir portakal türü.

2) Serbest oksijenin bulunmadığı koşullarda yaşama ve büyüme yeteneğine sahip organizma.-İnce bulgura verilen ad.

3) Gümüşhane'nin Torul ilçesinde doğal güzelliğiyle tanınmış bir göl.-Orhan Arda ile birlikte Anıtkabir'in tasarımını gerçekleştiren mimarımız.

4) Alfred Hitchcock'un bir filmi.-Bir konuda görüşmek için ilgili kişilerin bir araya gelmesi.-İstanbul'un Beyoğlu semtinde 19. yüzyılda açılan ünlü pastane.

5) "Ol kadar ... koşullar ki asiya-bı devlete/ Çiğnemekten birbirin dolab-ı devlet dönmüyor" (Neyzen Tevfik).-Türk Malı'nı simgeleyen harfler.-Silisyum elementinin simgesi.-Doğramacılıkta, marangozlukta ve deniz taşıtı yapımında kullanılan yeşil abanoz.

6) Paskalya Adası'nda bulunan gri renkli volkanik taşlardan yontulmuş anıtsal baş yontusuna verilen ad.-Karmakarışık, allak bullak, darmadağınık.

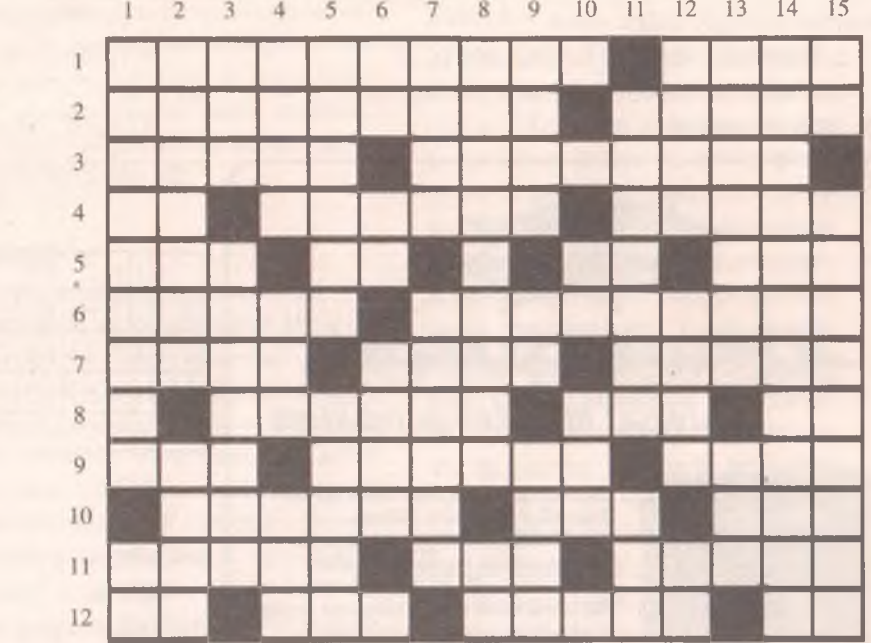
7) Deve ile lamanın çiftleştirilmesinden doğan melez hayvan.-Bir tarım aracı.-Halk dilinde babanın kız kardeşine verilen ad.

8) Sırma veya gümüş işlemeli bir ipekli kumaş türü.-Anrakt.-Sevinç, beğenme, rahatlatma belirten bir söz.

9) İskambil kâğıtlarında papaza verilen ad.-Bir yüzey üzerine etkide bulunan gücün yüzölçümü birimine düşen miktarı.-Leylak rengi.

10) Padişaha yakın olan görevliler, mabeyinciler.-"Yine bu... ada sensiz içime hiç sinmedi" (Osman Nihat Akın'ın nihavent şarkısı).-Giysi yapılan bir tür mavi, kaba pamuklu kumaş.

11) Halk ağzında yakın dostlar için kulla-

nılan bir seslenme sözü.-Alın veya boynuzla vuruş.-Maun.

12) Eski dilde, baba.-Hafif, yavaş sesle söylenen.-At ahır.-Küçük mağara.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) 1927-2001 yılları arasında yaşayan ve stilize edilmiş kuş resimleriyle tanınan ressamımız.-Türkçede adın durum eklerinden biri.

2) Bir defa doğum yapmış kadın.-Hz. Muhammed'in siyah renkli sancağının adı.

3) Dar, çok ince metal parça.-"Arthur...." (Sembolizm akımının öncülerinden olan Fransız şair).

4) Sindirimi kolay, sağlığa uygun.-Orhan Pamuk'un bir romanı.-Şarkının sert bir biçimde vurgulandığı müzik üslubu.

5) Hayvanların beğenmeyerek yemedikleri iri saman.-Afrika'da yetişen ve odunu marangozlukta kullanılan bir ağaç.

6) Bir nota.-Parola.-Anlayışlı.

7) Küme.-İslam inancına göre kıyamet günü bütün ölülerin dirilerek toplanacağı yerin adı.

8) "Doğunun" (Amin Maalouf'un bir betiği).-Bilgisiz kimse.

9) Eski dilde, kesin, sağlam.-Halk dilinde ayrına verilen ad.-Aydın ilinde antik bir kent.

10) Kalay elementinin simgesi.-Birbirini kesen iki yüzey veya aynı noktadan çıkan iki yarım doğrunun oluşturduğu geometrik biçim.

11) Peyzajda, görünüşü, formu ve rengi ilgi çekici bir bitkinin, sadece arkasındaki fon düşünülerek tek başına kullanılması.-Dili tutulmuş.

12) Tekrar, gene anlamındaki zarf.-Emeller, istekler anlamında eski bir sözcük.-Eski Mısır inanışında insan ruhu.

13) Bir parçanın sevimli ve cana yakın çalınacağını anlatan müzik terimi.-Yapma, etme.

14) Bitki hastalıklarını inceleyen bilim dalı.

15) Satrançta bir taş.-93 Harbi olarak anılan Osmanlı- Rus savaşı sırasında Erzurum'daki Aziziye Tabyası'nın savunmasında kahramanca çalışan ve adını bu şekilde tarihe yazdıran kadın kahramanımız.

Haziran sayımızın bulmaca yanıtları

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Muhammet Akdağ / Antalya, A. Nusret Olgay / İzmir, Osman Kızıldenizli / Adana, Hamit Dilgan'ın "Büyük Matematikçi Ömer Hayyam" kitabını kazandılar.

Temmuz ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleyeceğimiz üç kişi, Cüneyt Akalın'ın "27 Mayıs Bir Devrimdir 50. Yılında 27 Mayıs" kitabını kazanacaklar.

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ VE EZİLEN ULUSLAR BİRLEŞİN

TEORİ

Ulusal egemenlik ve Enerji Güvenliği

ARSLAN KILIÇ **Türkiye'nin ekseni, Batı'nın güveni ve Kılıçdaroğlu**

BÜLENT ESİNOĞLU **Enerji özelleştirmeleri ve ülke güvenliği**

NECDET PAMİR **Enerji özelleştirmeleri ve Türkiye**

OĞUZ TÜRKYILMAZ **Enerjide çözüm: Ulusal strateji ve...**

BÜLENT HALLAÇ **Elektrikte tekelleşme**

YÜCEL KURUÇİM **Hidroelektrik santrallerinin özelleştirilmesi**

HASAN BÖGÜN **Kabotaj yasası ve Cumhuriyetin üç stratejik hedefi**

16. Vol

[illegible]

H. Ataturk